

**T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÖZEL HUKUK ANA BİLİM DALI**

**TİCARİ DEFTERLER ve TİCARİ DEFTERLERLE İSPAT
USULÜ**

Yüksek Lisans

**Hazırlayan
Deniz GÖMRÜKÇÜ**

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Şengül AL KILIÇ**

Mayıs 2025, ERZİNCAN

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

“Ticari Defterler ve Ticari Defterlerle İspat Usulü” isimli “**Yüksek Lisans**” tezim tarafımda incelenmiştir. Buna göre tezimde bilimsel etik ihlali ve intihal olarak nitelendirilebilecek herhangi bir durum olmadığını taahhüt ederim. Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir biçimde elde edildiğini; aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi beyan ederim.

Deniz GÖMRÜKÇÜ

T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Ana Bilim Dalı : Özel Hukuk ABD
Program Adı : Tezli Yüksek Lisans
Tez Başlığı : Ticari Defterler ve Ticari Defterlerle İspat Usulü

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının a) Giriş b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan (Kapak, Ön söz, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) toplam 158 sayfalık kısmına ilişkin 05/05/2025 tarihinde **Turnitin** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre tezin benzerlik oranı **% 19'dur.**

Filtrelemeye tırnak içerisindeki alıntılar dahil edilmiştir. Filtrelemede yedi (7) kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç tutulmuştur.

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. 05/05/2025

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Şengül AL KILIÇ

Öğrenci: Deniz GÖMRÜKÇÜ

KILAVUZA UYGUNLUK

“Ticari Defterler ve Ticari Defterlerle İspat Usulü” başlıklı Yüksek Lisans Tezi Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan

Deniz GÖMRÜKÇÜ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Şengül AL KILIÇ

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Dr. Öğr. Üyesi Şengül AL KILIÇ danışmanlığında **Deniz GÖMRÜKÇÜ** tarafından hazırlanan “**Ticari Defterler ve Ticari Defterlerle İspat Usulü**” adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Ana Bilim Dalı Özel Hukuk Bilim Dalı’nda **Yüksek Lisans Tezi** olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

05/05/2025

JÜRİ:

Danışman	: Dr. Öğr. Üyesi Şengül AL KILIÇ	(İmza)
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Zehra ZEYİS	(İmza)
Üye	: Doç. Dr. Nurdan ORBAY ORTAÇ	(İmza)

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun /.... /2025 tarih vesayılı kararı ile onaylanmıştır.

..... /..... /2025

Prof. Dr. Necdet TOZLU

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Ticari defterler, genel itibarıyla tacire ticari işletmesinin mali ve iktisadi durumunu izleme imkânı verdiği gibi; işletmenin ticari potansiyelinin belirlenebilmesini de sağlar. Ticari defterler sayesinde ayrıca kamu gelirinin önemli bir kısmını oluşturan vergi alacağının doğru bir şekilde takip, tespit ve tahsili imkânı da ortaya çıkar. Tacir ve kamu tüzel kişileri dışında yer alan üçüncü kişiler bakımından ise bu kişilerin herhangi bir ticari işletmeye ya da şirkete ortak olma, sermaye yatırımı yapma veya kredi temini gibi hususlarda karar almadan önce söz konusu işletmenin ya da şirketin ticari defterlerini inceleyerek kendi ekonomik çıkarları doğrultusunda hızlı karar alması mümkün hale gelir. Tüm bu hususların dışında ticari defterlerin tutulması tacirler bakımından ayrıca kanuni bir yükümlülüktür. Ticari defterler, ticaretin temel araçlarından biri olarak, ticaretin güvenli bir şekilde yürütülmesi bakımından önem arz ettiği gibi olası ihtilafların çözülmesinde de önemli bir rol oynamaktadır. Zira ticari defterler, hukuk yargılama usulümüz bakımından açıkça deliller arasında sayılmıştır. Bu çerçevede tutulan ticari defterler sahibi aleyhine delil olarak kullanılabilmesi gibi şartları varsa ayrıca sahibi lehine delil olarak kullanılabilmesine de imkân verilmiştir.

Ticari davalarda delillerin mahkemeye sunulması, kural olarak HMK hükümlerine tabidir. Ancak, ispata konu işlem veya değer senetle ispat sınırının üstünde kaldığı durumlarda, tacirin tuttuğu ve kendi elinden çıkan ticari defterler, kanunda aranan şartlara uygun olarak tutulmuşsa senetle ispat kuralını bir ölçüde esneterek uyumsuzluğun ispatında ilgisine bir kolaylık sağlar. Bir diğer ifade ile ticari nitelikteki uyumsuzluklarda, defterlerin sahipleri lehine delil olarak kabul edilmesi, genel ispat kurallarıyla birlikte ancak HMK'nın 222. maddesinde belirtilen şartların sağlanması halinde mümkündür. Buna karşılık, tacirin tek taraflı olarak düzenlediği ticari defterlerde yer alan kayıtların aleyhine delil olması bakımından bu şekilde sıkı şekil şartlarının olduğundan söz edilemez.

Bu çalışmada, ticari defterler ve ticari defterlerin yargılama sürecinde delil olarak kullanılabilme usulü kanuni düzenlemeler ve yargı kararları çerçevesinde ele alınmaya çalışılmıştır.

Deniz GÖMRÜKÇÜ, Erzincan, 2025

TEŞEKKÜR

Tez yazım sürecim boyunca gösterdikleri sabır, anlayış ve manevi destekle yanımda olan sevgili eşime, canım kızıma ve kıymetli annem ile babama en derin teşekkürlerimi sunuyorum.

Tez çalışmam süresince bilgi ve tecrübeleriyle beni yönlendiren, araştırma disiplini kazandıran, sabırla rehberlik eden ve her aşamada desteğini esirgemeyen danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Şengül AL KILIÇ'a en içten teşekkürlerimi sunarım. Kendisinin bilgi birikimi ve özverili yaklaşımı bu çalışmanın şekillenmesinde büyük rol oynamıştır.

Tez izleme ve savunma sürecinde kıymetli görüş ve değerlendirmeleri ile çalışmamıza katkı sunan jüri üyelerim Doç. Dr. Nurdan ORBAY ORTAÇ, Dr. Öğr. Üyesi Zehra SEYİS ve Dr. Öğr. Üyesi Fatih AYDEMİR'e; değerli görüşleri ve yapıcı eleştirileriyle çalışmama yön verdikleri için teşekkür ederim. Ayrıca ilgileri ve sağladıkları katkılar nedeniyle Prof. Dr. Şafak NARBAY'a ve Dr. Öğr. Üyesi Gökhan ÇAYBAŞI'na da teşekkürü bir borç bilirim. Tezimin Enstitüye teslim sürecinde verdiği desteklerden dolayı Dr. Öğr. Üyesi Ömer DEMİRCİ'ye ve öğrenci işleri personeli Hilmi ULUÇAY'a teşekkür ederim.

Son olarak, bu süreçte bana güven duyan, desteğini hissettiren ve katkı sağlayan tüm dostlarıma ve emeği geçen herkese içtenlikle teşekkür ederim.

Deniz GÖMRÜKÇÜ

TİCARİ DEFTERLER ve TİCARİ DEFTERLERLE İSPAT USULÜ

Deniz GÖMRÜKÇÜ

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi, Mayıs 2025

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Şengül AL KILIÇ

ÖZET

Bu çalışmada, 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu (TTK) ve 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu (HMK) hükümleri çerçevesinde ticari defterler ve ticari defterlerin ispat fonksiyonu konusu ele alınmaktadır. İki bölümden oluşan çalışmamızın ilk bölümünde, ticari defter kavramı, tarihi gelişimi ve Türk hukukunda ticari defterlere ilişkin var olan kanuni düzenlemelerin seyri ele alınmış; ticari defterlerin tutulmasında benimsenen sistemler, zorunlu ve ihtiyari olarak tutulacak olan ticari defterler ile ticari defterlerin türleri hakkında detaylı bilgi sunulmuştur. Ayrıca ticari defterlerin tacirler ve kamu açısından sağladığı faydalar vurgulanmış, ticari defter tutma zorunluluğuna aykırılık halinde ortaya çıkan hukuki sonuçlar incelenmiştir. Çalışmamızın ikinci bölümünde ise, ticari defterlerin uyuşmazlıklar bağlamında ispat gücü irdelenmiştir. Ticari defterlerin mahkemelerde delil olarak kullanılabilmesi için aranılan koşullar, mahkemeye ibrazı, defterlerden suret alınması ve uyuşmazlıkların çözümü için ticari defterlerin teslimine ilişkin süreçler açıklanmaya çalışılmıştır. Ticari defterlerin, sahibi lehine delil olması için aranılan şartlar ve defterlerin sahibi aleyhine delil olma durumu ele alınmış, mahkemelerde ticari defterlerin nasıl işlev gördüğü üzerinde durulmuştur. Ayrıca, ticari defterlerin kesin ve takdiri delillerle karşılaştırması yapılmış, ticari uyuşmazlıkların çözümünde nasıl kullanılabileceği ele alınmıştır. Tezimizde ticari defterlerin hukuki niteliği ve ispat fonksiyonu, güncel yargı kararları ışığında incelenmeye gayret edilmiş ve uygulamada ticari defterlerle ispat konusunda karşılaşılan sorunların tespiti ile bunlara dair olası çözüm önerileri açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ticari Defter, Elektronik Ortamda Tutulan Ticari Defter, Delil ve İspat, Ticari Defterlerin Lehe ve Aleyhe Delil Olması

COMMERCIAL BOOKS AND THE PROCEDURE OF PROOF BY COMMERCIAL BOOKS

Deniz GÖMRÜKÇÜ

Erzincan Binali Yıldırım University

Graduate School of Social Sciences

Master Thesis, May 2025

Supervisor: Assist. Prof. Dr. Şengül AL KILIÇ

ABSTRACT

This study addresses commercial books and their evidentiary function within the framework of the provisions of the Turkish Commercial Code No. 6102 (TCC) and the Code of Civil Procedure No. 6100 (CCP). The study consists of two main parts. In the first part, the concept of commercial books, their historical development, and the course of existing legal regulations concerning commercial books in Turkish law are examined. Detailed information is provided regarding the systems adopted for keeping commercial books, the types of books that are mandatory or optional, and their classifications. Additionally, the benefits of commercial books for both merchants and the public are emphasized, and the legal consequences arising from failure to comply with the obligation to keep commercial books are analyzed.

In the second part of the study, the evidentiary value of commercial books in the context of legal disputes is investigated. The conditions required for commercial books to be used as evidence in court, their submission to the court, the process of obtaining copies from the books, and the procedures regarding their delivery for the resolution of disputes are discussed. The requirements for commercial books to serve as evidence in favor of their owner, as well as the circumstances under which they may be used against the owner, are addressed, with an emphasis on how these books function within judicial proceedings. Moreover, a comparison is made between commercial books and conclusive versus discretionary evidence, and the ways in which they can be utilized in the resolution of commercial disputes are explored.

In this thesis, the legal nature and evidentiary function of commercial books are examined in light of recent judicial decisions. An effort has been made to identify practical issues encountered in the use of commercial books as evidence and to offer potential solutions to these problems.

Keywords: Commercial Books, Commercial Books Kept in Electronic Format, Evidence and Proof, Use of Commercial Books as Evidence in Favor or Against a Party

İÇİNDEKİLER

TİCARİ DEFTERLER ve TİCARİ DEFTERLERLE İSPAT USULÜ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK.....	i
TEZ ÖZGÜNLÜK SAYFASI.....	ii
KILAVUZA UYGUNLUK	iii
KABUL VE ONAY TUTANAĞI	iv
ÖNSÖZ.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
ÖZET.....	vii
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
KISALTMALAR LİSTESİ	xv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TİCARİ DEFTERLER

1.1. Ticari Defter Kavramı Ve Ticari Defterlerin Tarihi Gelişimi	4
1.1.1. Genel Olarak Ticari Defter Kavramı	4
1.1.2. Ticari Defterlerin Tarihi Gelişimi ve Türk Hukukundaki Seyri.....	7
1.2. Ticari Defterlerin Tutulmasında Kabul Edilen Sistemler.....	10
1.2.1. Serbestlik Sistemi	10
1.2.2. Zorunlu Sistem	10
1.2.2.1. Belirli Zorunlu Ticari Defter Sistemi	10
1.2.2.2. Belirsiz Zorunlu Ticari Defter Sistemi	11
1.2.3. Karma Sistem	11
1.2.4. Türk Hukukunda Benimsenen Sistem	12

1.3. Ticari Defter Tutma Zorunluluğunun Amacı	13
1.3.1. Genel Olarak.....	13
1.3.2. TTK Kapsamında Ticari Defter Tutma Zorunluluğunun Amacı	14
1.3.3. VUK kapsamında Ticari Defter Tutma Zorunluluğunun Amacı	14
1.3.4. HMK Kapsamında Ticari Defter Tutma Zorunluluğunun Amacı	16
1.4. Ticari Defter Tutmanın Faydaları	16
1.4.1. Genel olarak	16
1.4.2. Tacir Açısından Faydaları	17
1.4.3. Kamu Açısından Faydaları.....	18
1.4.4. Üçüncü Kişiler, Alacaklılar, Ortaklar ve Bankalar Açısından Faydaları.....	19
1.5. Mevzuatımızda Düzenleme Altına Alınan Ticari Defterler	20
1.5.1. TTK’da Düzenlenen Ticari Defterler.....	20
1.5.1.1. İşletmenin Muhasebesine İlişkin Olan Ticari Defterler.....	20
1.5.1.1.1. Yevmiye defteri	21
1.5.1.1.2. Defteri Kebir	23
1.5.1.1.3. Envanter Defteri.....	24
1.5.1.1.4. İşletme Defteri	25
1.5.1.2. İşletmenin Muhasebesi İle İlgili Olmayan Ticari Defterler.....	29
1.5.1.2.1. Genel olarak.....	29
1.5.1.2.2. Pay Defteri.....	30
1.5.1.2.3. Yönetim Kurulu Karar Defteri.....	31
1.5.1.2.4. Genel Kurul Toplantı ve Müzakere Defteri.....	33
1.5.2. Vergi Usul Kanunu'na Göre Tutulması Zorunlu Olan Defterler	33
1.5.3. Diğer Kanunlar Uyarınca Tutulması Gerekli Ticari Defterler	35
1.6. Ticari Defter Tutma Yükümlülüğünün Başlangıcı ve Sonu	37

1.6.1. Gerçek Kişi Tacirler Yönünden Ticari Defter Tutma Yükümlülüğünün Başlangıcı ve Sonu	37
1.6.2. Tüzel Kişi Tacirler Yönünden Ticari Defter Tutma Yükümlülüğünün Başlangıcı ve Sonu	40
1.7. İlgileri Tarafından Tutulması Gereken Ticari Defterler	41
1.7.1. Tacirler Tarafından Tutulması Gerekli Ticari Defterler	41
1.7.2. Tacir Sayılmayanlar Tarafından Tutulması Gereken Defterler	42
1.7.3. Hâkim Teşebbüs ve Donatma iştiraki Tarafından Tutulması Gereken Defterler ve Defter Tutma Yükümlülüğünün Başlangıcı ve Sonu.....	44
1.8. Ticari Defterlerin Tutulma Usulü.	45
1.8.1. Açılış ve Kapanış Onayı.....	47
1.8.2. Açıklık ve Doğruluk Esası	48
1.8.3. Defter ve Kayıtların Türkçe Tutulması	49
1.8.4. Kayıtların Niteliği ve Kayıtlarda Yapılacak Değişiklikler.....	51
1.9. Elektronik Defter Uygulaması	51
1.9.1. Genel Olarak.....	51
1.9.2. Elektronik Defter Uygulamasının Zorunlu Olduğu Haller	55
1.9.3. Elektronik Defter Uygulamasının Avantajları ve Dezavantajları	58
1.10. Ticari Defterlerin Zayi Olması.....	58
1.10.1. Fiziki Ticari Defterlerin Zayi Olması	59
1.10.2. Elektronik Defterlerin Zayi Olması	66
1.11. Defter Tutma Zorunluluğuna Aykırılık	69
1.11.1. Genel olarak.....	69
1.11.2. Ticari Defterlerin Hiç ya da Mevzuata Uygun Şekilde Tutulmaması Halinde Uygulanacak Olan Hukuki Yaptırımlar.....	69

1.11.3. Türk Ticaret Kanunu’nda, Vergi Usul Kanunu ve Türk Ceza Kanunu Uyarına Düzenlenen İdari ve Cezai Yaptırımlar.....	70
---	----

İKİNCİ BÖLÜM

TİCARİ DEFTERLER İLE İSPAT

2.1. İspat ve İspat Yükü Kavramı	73
2.2. Delil Kavramı ve Delil Çeşitleri	75
2.2.1. Delil Kavramı	75
2.2.2. Delil Çeşitleri.....	77
2.2.2.1. Kesin (Kati) Deliller	77
2.2.2.2. Takdiri Deliller.....	79
2.2.3. Belge ve Unsurları	79
2.3. Delil Başlangıcı Kavramı ve Unsurları	81
2.3.1. Genel olarak	81
2.3.2. Delil Başlangıcının Delil Değeri	82
2.4. Senet Kavramı ve Hukuki Niteliği.....	82
2.4.1. Genel Olarak.....	82
2.4.2. Senetle İspat Kuralı ve İstisnaları	84
2.5. 1086 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Usulü Kanunu ve 6762 Sayılı Türk Ticaret Kanunu Döneminde Ticari Defterlerle İspat	87
2.6. Ticari Defterlerin Delil Niteliği	89
2.6.1. Genel Olarak Ticari Defterlerin Delil ve İspat Fonksiyonu	92
2.6.2. Ticari Defterlerin Kesin ve Takdiri Delillerle Karşılaştırılması.....	93
2.6.3. HMK Hükümleri Uyarınca Ticari Defterlerin Delil Niteliğine İlişkin Olarak İleri Sürülen Görüşler	94
2.7. Ticari Defterlerin Mahkemeye İbrazı, Suret Alınması ve Teslim Edilmesi.....	96
2.8. Ticari Defterlerin Uyuşmazlıklarda Delil Olarak Kullanılması	103

2.9. Ticari Defteri Tutan Tacirin Aleyhine Delil Teşkil Etmesinin Şartları	103
2.10. Ticari Defterlerin Lehe Delil Olmasının Şartları ve 7521 sayılı Kanun İle Getirilen Değişiklikler	108
2.10.1. Genel olarak.....	108
2.10.2. Uyuşmazlığın Taraflarının Ticari Defter Tutma Yükümlülüğünün Bulunması	112
2.10.3. Uyuşmazlığın Ticari Deftere Yazılması Gerekli Bir Hukuki İşlemden Kaynaklanması	116
2.10.4. Ticari Defterlerinin Usulüne Uygun ve Eksiksiz Olarak Tutulması.....	118
2.10.5. Ticari Defterlerde Yer Alan Kayıtların Birbirini Doğrulaması	121
2.10.6. Ticari Defter Kayıtlarının Aksinin Senet veya Diğer Kesin Delillerle İspatlanamamış Olması.....	124
2.11. Defter Kayıtlarının Mahkemeye İbraz Edilmesinin veya Edilmemesinin Defter Tutanlar Aleyhine ve Lehine Delil Olmasının Etkisi	125
2.11.1. Uyuşmazlığın Yalnızca Bir Tarafının Ticari Defterlerini Mahkemeye İbraz Etmesi Hali.....	126
2.11.2. Uyuşmazlığın Her İki Tarafının Ticari Defterleri Mahkemeye İbraz Etmesi Hali	132
2.12. Ticari Defterlerin Delil Sözleşmesine Konu Edilmesinin İspata Etkisi	138
2.12.1. Genel olarak.....	138
2.12.2. Her İki Tarafın Ticari Defterlerinin Münhasır Delil Sözleşmesine Konu Edilmesi	141
2.12.3. Sadece Bir Tarafın Ticari Defterlerinin Münhasır Delil Sözleşmesine Konu Olması.....	141
2.13. Tarafların Ticari Defterlerinin Hasredilmesi	144
2.14. Elektronik Defterlerin İbrazı ve Delil Olma Şartları.....	148

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER	152
KAYNAKÇA.....	159
ÖZGEÇMİŞ	164

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Bileşik Devletleri
BA-BS	: Bildirim Alacak- Bildirim Satacak
CD	: Kompakt Disk
eTTK	: Mülga 6762 sayılı Türk Ticaret Kanunu
HMK	: 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu
İİK	: 2004 sayılı İcra İflas Kanunu
KDV	: Katma Değer Vergisi
MÖHUK	: 5718 sayılı Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun
HUMK	: Mülga 1086 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu
TBK	: 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu
TTK	: 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu
TCK	: 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu
TDİT	: Ticari Defterlere İlişkin Tebliğ
TL	: Türk Lirası
TMS	: Türkiye Muhasebe Standartları
TMSK	: Türkiye Muhasebe Standartları Kurumu
TTK	: 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu
TÜBİTAK	: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
UEKAE	: Ulusal Elektronik ve Kriptoloji Araştırma Enstitüsü
UYAP	: Ulusal Yargı Ağı Bilişim Sistemi
VUK	: 213 sayılı Vergi Usul Kanunu
Yİ- ÜFE	: Yurtiçi Üretici Fiyat Endeksi
TÜBİTAK	: Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu
EÜHFD	: Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi

TBB	: TBB
NES	: Nitelikli Elektronik Sertifika
YHGK	: Yargıtay Hukuk Genel Kurulu
YARG.	: Yargıtay
BAM	: Bölge Adliye Mahkemesi
D.	: Daire
bkz.	: Bakınız
E.T.	: Erişim Tarihi
s.	: Sayfa
RG	: Resmi Gazete
m.	: madde
c.	: Cilt
Y.	: Yıl
vd.	: ve devamı
aşğ.	: aşağıda
yuk.	: yukarıda/yukarıya

GİRİŞ

İnsanların ihtiyaçlarını tek başına karşılayamamaları ve bu hususta diğer insanlara ihtiyaç duymaları sonucunda ticaret kavramı ortaya çıkmıştır. Geçmiş dönemlerde ticaret, insanların ellerindeki mal veya eşyaları, ihtiyaç duydukları ancak sahip olmadıkları diğer ürünlerle takas etmeleri yoluyla yapılmaktaydı. Ticaretin ilk kullanım şekli, takas yöntemi olmuştur. Paranın keşfiyle birlikte ticaret zamanla daha kolay ve yaygın bir hale gelmiştir. Ticaretin yaygınlaşması, ekonomik hayatın gelişmesine katkıda bulunmuş; bu durum mal ve hizmet üreten işletmelerin sayıca artmasını, gelişmesini ve yapılan işlemlerin çeşitlenmesini de beraberinde getirmiştir. Bu gelişmelerin bir sonucu olarak, işletmeler gerçekleştirdikleri ticari faaliyetleri kayıt altına alma ihtiyacı hissetmiştir.

Türk hukukunda ticari defterler genel olarak 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu'nda (TTK)¹ düzenlenmekle birlikte; bu defterlerin içeriği, niteliği ve kayıt zamanlarına yönelik hususlar hakkında 213 sayılı Vergi Usul Kanunu'nda (VUK)² da bazı önemli düzenlemelere yer verildiği görülmektedir. Bununla birlikte ticari defterlerin usulüne uygun ya da aykırı şekilde tutulması halinde bunların tacir lehine ya da aleyhine delil olmasına da imkân verilen hukukumuzda ticari nitelikteki uyuşmazlıklarda ticari defterlerin delil olarak kullanılması ile ilgili hususlar ise 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda³(HMK) hüküm altına alınmıştır.

Ticari faaliyetler kapsamında yürütülen işlemler çerçevesinde tutulan ticari defterlerin bir kısmı işletmenin mali durumunu ve muhasebesini ilgilendiren bilgiler içerirken; 6102 sayılı TTK ile ilk defa ayrıca işletmenin muhasebesi ile ilgili olmayan defterler⁴ kavramına da yer verilmiş ve bununla ilgili açıklamalarda bulunulmuştur. Bu nedenle her ne kadar “*ticari defter*” kavramı ile daha ziyade işletmenin mali yapısına yönelik olarak düzenlenen defterler⁵ anlaşılmakta ise de 6102 sayılı TTK 'da bahsi geçen ticari defterlerin yalnızca bunlardan ibaret olmadığı gözden kaçırılmamalıdır. İşletmenin mali durumuna ve muhasebesine yönelik olarak düzenlenen ticari defterler, işletmelerin iktisadi olarak yapısını, genel hatlarıyla alacak ve borç durumunu göstermesi ve üçüncü şahıslar ile yapılan işlemlerin tespit edilmesini sağlaması bakımından önem arz ederken; işletmenin muhasebesi ile ilgili olmayan ticari defterler ise

¹ RG. T. 14.02.2011 S. 27846. Çalışmamızın devamında TTK olarak anılacaktır.

² RG. T. 10/01/1961 S. 10703. Çalışmamızın devamında VUK olarak anılacaktır.

³ RG. T. 04/02/2011 S. 27836. Çalışmamızın devamında HMK olarak anılacaktır.

⁴ Ayrıntılı bilgi için a.şğ. bkz. 1.5.1.1. İşletmenin Muhasebesine İlişkin Olmayan Ticari Defterler.

⁵ Ayrıntılı bilgi için a.şğ. bkz. 1.5.1.2. İşletmenin Muhasebesine İlişkin Ticari Defterler.

defterin içeriğine göre örneğin bir anonim şirkette genel kurul veya yönetim kurulunda yapılan işlemlere, alınan kararlara ya da bu şirkette ortak olan kişilere ilişkin bilgilerin tespitini sağlamaktadır.

“*Ticari Defterler ve Ticari Defterlerle İspat*” konulu tezimizin ilk bölümünde ticari defter kavramı ile ticari defterlerin tarihi gelişimi ve Türk hukukunda ticari defterler ile ilgili süreçten bahsedilmiş; ticari defter tutulmasının faydaları, farklı hukuk sistemlerinde ve Türk hukukunda ticari defterlerin tutulma sistemleri ile TTK, VUK ve diğer ilgili Kanunlar kapsamında ticari defter çeşitleri ile defter tutma yükümlülüğünün başlangıcı ve sonu, ticari defterlerin tutulma usulü, elektronik defter uygulaması ve defter tutma zorunluluğuna aykırılık halinin yaptırımları güncel yargı kararları ışığında ticari defterlerin zayi olmasına yönelik usul ve esaslar açıklanmaya çalışılmıştır.

Tezimizin ikinci bölümünde ise ticari defterlerin ispat hukukundaki yeri değerlendirilerek ticari davalarda delil olarak kullanılabilmesi için gerekli olan şartlar ile ticari defterlerin sahibi lehine ve aleyhine delil teşkil etmesi, ticari defterlerin delil sözleşmesine konu edilmesi başlıklarının akabinde karşı tarafın ticari defterlerinin delil olarak hasredilmesi meselesi güncel yargı kararları çerçevesinde ele alınmıştır. 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun (HMK) m. 222/3 hükmünün ilk halinde, ticari defterlerin sahibi lehine delil olarak kullanılabilmesi konusunda uygulamada hakkaniyete aykırı sonuçlar doğurabilecek ifadeler yer verilmişti. “*Hükmün ikinci fıkrasında belirtilen şartlara uygun olarak tutulan ticari defter kayıtlarının, diğer tarafın aynı koşullara uygun defterlerinde ilgili hususa ilişkin herhangi bir kaydın bulunmaması hâlinde delil olarak kabul edileceği*” yönündeki düzenleme, hukuk güvenliği ve adil yargılanma hakkı açısından sakıncalı sonuçlar doğurabilecek nitelikteydi. Ayrıca bu maddede defterlerin lehe delil olarak kullanılması hususunda karşı tarafın ticari defterlerini mahkemeye ibrazdan kaçınması durumuna yer verilmemişti. Söz konusu eksiklik, yargı içtihatları ile giderilmeye çalışılmış olmakla birlikte, farklı mahkeme kararları nedeniyle uygulamada yeknesaklık sağlanamadığı görülmüştür. Hakkaniyete aykırı bu düzenleme ve eksikliğe yönelik olarak, 22 Temmuz 2020 tarihli ve 7251 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun’un ⁶ 23. maddesi ile HMK m. 222/3 hükmünde değişiklik yoluna gidilmiştir. Yapılan değişiklik sonrası karşı tarafın, “*usul ve yasaya uygun biçimde tuttuğu ticari defterlerinde uyuşmazlık konusu hakkında herhangi bir kaydın bulunmaması durumunda, ticari defterlerin sahibi lehine delil olarak*

⁶ RG. T. 28/07/2020 s. 31199. Çalışmamızın devamında 7251 sayılı Kanun olarak anılacaktır.

kullanılamayacağı” hüküm altına alınmıştır. Ayrıca ticari davalarda uyuşmazlığın karşı tarafının ticari defterlerini mahkemeye ibrazdan kaçınması halinde, tacirin iddiasını kendi ticari defterlerine dayandırarak ispat etmesine belirli şartlar ile imkân tanınmıştır. Yapılan bu değişiklikle birlikte, uygulamada karşılaşılan bazı sorunların giderilmesi ve yargı kararlarının daha tutarlı hale gelmesi hedeflenmiştir. Ticari defterlerle ispat hususunda 22 Temmuz 2020 tarihinde 7251 sayılı Kanun ile yapılan bu önemli değişiklik de çalışmamızda detaylı olarak ele alınacak, güncel yargı kararları ışığında incelenmeye çalışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TİCARİ DEFTERLER

1.1. Ticari Defter Kavramı ve Ticari Defterlerin Tarihi Gelişimi

1.1.1. Genel Olarak Ticari Defter Kavramı

Gerçek ve tüzel kişi tacirler ticari defterleri⁷ usulüne uygun olarak tutmak ve defterlerinde ticari işletmelerinin tüm aktif ve pasif malvarlığını iktisadi ve mali durumunu açıkça görülebilecek şekilde ortaya koymak zorundadır⁸. 6102 sayılı TTK’da ticari defterlerin, özel bir tanımı olmamakla birlikte, söz konusu Kanunun 64 ilâ 88. maddeleri ve 213 sayılı VUK hükümleri bir bütün halinde değerlendirildiğinde ticari defterlerin tanımı ve defter tutmanın amacı tespit edilebilir⁹. Ticari bir işletmenin ekonomik ve hukuki faaliyetleri ile kanunda belirtilen diğer işlemlerinin, dönemsel veya sürekli olarak kaydedilmek zorunda olduğu defterlere *ticari defter* denir¹⁰. Tacirlerin defter tutma yükümlülüğü, öncelikle kendi menfaatlerini korumaya yönelik bir zorunluluktur. Düzenli ve doğru şekilde tutulan defterler, tacirin işletmesinin gerçek durumunu anlamasına, işlerinin gelişimini takip etmesine ve geçmiş işlemleri tespit etmesine olanak tanır. Öte yandan, Devlet de mükelleflerin vergiye ilişkin

⁷ Gerçek ve tüzel kişi tacirler, TTK m. 64. ve VUK m. 171 ilâ 182 uyarınca; yevmiye defteri, defter-i kebir ve envanter defterini tutmakla yükümlüdür. Ayrıca, tüzel kişi tacirler olan sermaye şirketleri, TTK m. 64 ve 562. maddeleri çerçevesinde, bu defterlere ek olarak pay defteri, yönetim kurulu karar defteri ve genel kurul toplantı ve müzakere defterini de tutmak zorundadır. Limited şirketlerde ise ayrıca ortaklar pay defteri tutulması gerekmektedir. Buna ek olarak, VUK’un m. 171 vd. uyarınca, bilanço esasına göre defter tutmayan tacirler için işletme hesabı defteri, serbest meslek erbapları için ise serbest meslek kazanç defteri tutulması zorunludur. Gerçek ve tüzel kişi tacirlerin tutması gereken ticari defterler için ayrıntılı bilgi için aşt. bkz. 1.6. Ticari Defter Tutma Yükümlülüğünün Başlangıcı ve Sonu.

⁸ Sabih Arkan, *Ticari İşletme Hukuku*(Ankara: Yetkin Yayınları 2024) 377; Hamdi Yasaman ve Reha Poroy, *Ticari İşletme Hukuku* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2022), 178; Şaban Kayıhan, *Ticari İşletme Hukuku* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2021), 235; Hüseyin Ülgen. vd., (İstanbul: Vedat Kitapçılık 2022).389; Oğuz İmregün, *Ticaret Hukukunun Genel İlkeleri* (İstanbul: Yasa Yayıncılık, 1989), 130.

⁹ Rıza Ayhan, Hayrettin Çağlar ve Mehmet Özdamar, *Ticari İşletme Hukuku*, (Ankara: Yetkin Yayınevi, 2024), 425.

¹⁰ Hayri Domaniç ve Erol Ulusoy, *Ticaret Hukukunun Genel Esasları* (İstanbul: Arıkan Yayıncılık, 2007), 309; Abdulkadir Bilen, "Ticari Defterler ve Türk Ticaret Kanunu Tasarısında Ticari Defterlere İlişkin Hükümlerin Değerlendirilmesi," *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 34 (2007): 124; Şener Oruç Hami, *Ticari İşletme Hukuku: Ders Kitabı* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2022), 667.

durumlarını doğru ve eksiksiz bir şekilde tespit edebilmek amacıyla defter tutulmasını yakından denetlemekte ve bu hususa büyük önem vermektedir¹¹ (VUK m. 171).

Tacir kavramı, TTK m. 12 vd. hükümlerinde gerçek ve tüzel kişi tacir ayrımı üzerinden açıklanmış; tacir olmanın hüküm ve sonuçlarına ise TTK m. 18 vd.'da yer verilmiştir. TTK m. 12/1 doğrultusunda ticari bir işletmeyi kısmen dahi olsa kendi nam ve hesabına işletenler gerçek kişi tacir olarak tanımlanabilir. Tüzel kişilerin tacir sıfatı ise TTK m. 16'da düzenlenmektedir. İlgili hüküm *“ticaret şirketleriyle, amacına varmak için ticari bir işletme işleten vakıflar, dernekler ve kendi kuruluş kanunları gereğince özel hukuk hükümlerine göre yönetilmek veya ticari şekilde işletilmek üzere Devlet, il özel idaresi, belediye ve köy ile diğer kamu tüzel kişileri tarafından kurulan kurum ve kuruluşlar da tacir sayılırlar.”* şeklinde ifade edilmiştir¹². Tacir olmaya bağlanan hüküm ve sonuçlardan biri de, TTK m. 18/1'e göre, tacirlerin TTK hükümleri uyarınca gerekli ticari defterleri tutmakla yükümlü olmasıdır. Bir tacirin birden fazla ticari işletme işletmesi bulunması ihtimalinde işletmiş olduğu her bir ticari işletme için ayrı ayrı ticari defter tutması gerekecektir¹³. Ticari defter tutma yükümlülüğü TTK m. 87 uyarınca ticarete yeni başlayanlar açısından, tacir sıfatının kazanılmasından (işletmesini ticaret sicile tescil ettirme yükümlülüğünün başladığı andan) itibaren başlayacak olup; tacir sıfatının yitirilmesi ile birlikte de sona erecektir. TTK'da öngörülen gerekli ticari defterleri tutma yükümlülüğü, tacir olmaya bağlanan sonuçlardan biri olarak kaleme alındığından; söz konusu yükümlülüğün tacir sıfatının kaybı halinde ortadan kalkacak olması da işin doğası gereğidir¹⁴.

TTK m.18/1 uyarınca, *“Ticari işletme sahipleri, kanun hükümleri uyarınca gerekli ticari defterleri tutmakla yükümlüdür”*. TTK m. 64/1 bağlamında her tacir, işletmesinin faaliyetleriyle ilgili olan ticari defterleri düzenli olarak tutmak ve bu defterlere ticari işlemlerini, işletmenin finansal durumu ile borç ve alacak ilişkilerini, ayrıca her hesap dönemindeki mali

¹¹ Arkan, *Ticari İşletme Hukuku*, 377; Ali Bozer ve Celal Göle, *Ticari İşletme Hukuku* (Ankara:Turhan Kitabevi, 2021), 327; Ayhan, Çağlar ve Özdamar, *Ticari İşletme Hukuku*,426.

¹² Ayrıntılı bilgi için aşt bkz 1.6.2. Tüzel Kişi Tacirler Yönünden Defter Tutma Yükümlülüğünün Başlangıcı ve Sonu.

¹³ Arkan, *Ticari İşletme Hukuku*, 377; Hüseyin Ülgen vd., *Ticari İşletme Hukuku* (İstanbul: Beta Yayınları, 2015). 589; Şener, *Ticari İşletme Hukuku*, 669; Mehmet Bahtiyar vd, *Ticari İşletme Hukuku* (İstanbul: Beta Yayınları, 2022), 230; Bozer ve Göle, *Ticari İşletme Hukuku*, 230; Şengül Al Kılıç, “HMK’da 7251 Sayılı Kanun İle Yapılan Değişikliğin Ticari Defterlerin İspat Kuvvetine Etkileri,” *Ticaret Hukuku Sempozyumu 2021* (Ankara, Türkiye, 9–12 Şubat 2021), 47-102, 68.

¹⁴ Arkan, *Ticari İşletme Hukuku*, s. 382, Şener, *Ticari İşletme Hukuku* ,669-670; Ayşenur Berzek, *Ticaret Hukukunun Genel İlkeleri* (İstanbul: Beta Yayıncılık, 2013), 124; Nihat Taşdelen, "6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu'na Göre Ticari Defterler," *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 3, 1 (2012): 264; Al Kılıç, "HMK’da 7251 Sayılı Kanun İle Yapılan Değişikliğin Ticari Defterlerin İspat Kuvvetine Etkileri," 52.

sonuçları net ve anlaşılır bir biçimde kaydetmekle yükümlüdür. Bu madde, ticari defterlerin işletmelerin muhasebe düzeni açısından önemini vurgulamaktadır¹⁵.

Ticari defterler genel olarak işletmelerin finansal durumunu hakkında bilgi verir¹⁶. Bu nedenle ticari defter denilince akla ilk olarak işletmelerin muhasebesi ile ilgili kavramlar gelmektedir. Ancak TTK'da işletmelerin muhasebesi ile ilgili ticari defterler dışında muhasebesi ile ilgili olmayan pay defteri, yönetim kurulu karar defteri, genel kurul toplantı ve müzakere defteri de düzenlenmiştir. Bu husus, TTK m. 64'ün gerekçesinde de ele alınmış ve pay defteri, karar defteri ve müzakere defteri gibi işletmenin muhasebesiyle doğrudan ilişkisi bulunmayan defterlerin ticari defter olarak kabul edilmesinin, doktrindeki genel yaklaşımlarla tam anlamıyla örtüşmediği, ancak bu düzenlemenin, uygulamada ortaya çıkan ihtiyaçları karşılamaya yönelik olduğu vurgulanmıştır. Söz konusu defterlerin, uygulamada tasdike tabi olmamaları nedeniyle güvenilirlikleri hususu genellikle tartışma konusu olmaktadır. Ancak işletmenin muhasebesiyle doğrudan ilişkisi bulunmayan defterlerin ticari defter statüsüne alınmasıyla hem kayıtların doğruluğunun artırılması hem de bu defterlerin ispat hukuku açısından daha güçlü bir delil niteliği taşımasının sağlanması amaçlanmıştır¹⁷.

Bilim, sanayi ve teknoloji alanındaki ilerlemeler, ticari hayatta işlem hacmini ve faaliyetlerini önemli ölçüde artırmıştır. Tacirler, günlük ticari faaliyetleri kapsamında birden fazla ticari işlem gerçekleştirdiklerinden, bu işlemlerin tamamını hafızalarında tutmaları fiilen mümkün değildir. Bu nedenle, tacirler için her işlemi kaydetmek, sadece bir zorunluluk değil, aynı zamanda bir ihtiyaç haline gelmiştir. Ticari defterler, tacirlerin işletmelerinin finansal işlemlerini ve yasal gereksinimleri düzenli bir şekilde kaydetmek için kullandıkları özel defterlerdir. Söz konusu defterler, ticaretin hızı ve karmaşıklığı karşısında işletme sahiplerine işlemlerini düzenleme ve gerekli önlemleri alabilme imkânı sağlar. Bu defterler, işletmelerin mali durumunu ve faaliyetlerini takip etmelerine ve yasal gereksinimlerini yerine getirmelerine yardımcı olur¹⁸.

¹⁵ Önder Topal, *Medeni Yargılama Hukuku Bağlamında Ticari Defterlerin Delil Niteliği* (Ankara: Yetkin, 2020), 27.

¹⁶ Kayıhan, *Ticari İşletme Hukuku*, 235; Arkan, *Ticari İşletme Hukuku*, 382; Şener, *Ticari İşletme Hukuku*, 667; Poroy ve Yasaman, *Ticari İşletme Hukuku*, 265; Ayhan, Çağlar ve Özdamar, *Ticari İşletme Hukuku*, 423.

¹⁷ TTK m. 64'ün gerekçesi.

¹⁸ Arkan, *Ticari İşletme Hukuku*, 382; Fatih Bilgili ve Ertan Demirkapı, *Ticaret Hukuku Bilgisi* (İstanbul: Dora Yayıncılık, 2013), 491; Ayhan, Çağlar ve Özdamar, *Ticari İşletme Hukuku*, 425.

1.1.2. Ticari Defterlerin Tarihi Gelişimi ve Türk Hukukundaki Seyri

Eski zamanlardan beri tacirler mali durumlarının ve iş akışının tespiti için ticari defter tutma ihtiyacı duymuşlardır¹⁹. Birlikte yaşamının doğal sonucu olarak ortaya çıkan alışveriş yani ticaret ile birlikte bu ticari faaliyetlerin kayıt altına alınması gereği hâsıl olmuştur²⁰. Muhasebenin tarihi, insanların toplu halde yaşama geçtiği döneme kadar uzanır. Her ne kadar ilkel toplumlarda muhasebe işlemleri hukuki bir zemine oturtulmuş olmasa da stok kontrolü, kâr-zarar hesaplamaları, veresiye alacakların takibi gibi basit nitelikte bazı muhasebe uygulamaları var olmuştur²¹. Modern hayat ile hukuk sistemi gelişmiş ve muhasebe işlemleri de yasal bir zemine kavuşmuştur²². Yani tacirler çok eskiden beri ticari işletmelerini ilgilendiren işlemlerini kaydetme ihtiyacı içerisinde olmuşlardır.

Orta çağda bilhassa İtalya’da ilerleyen ticaret ve muhasebe ile birlikte önce hesaplar kâğıda, akabinde de ticari defterlere geçirilmiştir²³. Ticari kayıtların deftere geçirilmesi, günümüz anlamında ilk kez 13. ve 14. yüzyıllarda uygulanmaya başlanmıştır. Ticari defterlerin tutulmasını zorunlu hale getiren ilk yasal düzenleme ise, 1673 tarihli “*Ordonnance de Commerce*” adıyla Fransa’da yürürlüğe konulan emirnamedir²⁴. Bu emirnamede yer alan hükümler, daha sonra 1807 tarihli Fransız Ticaret Kanunu’na dâhil edilmiştir. Söz konusu Kanun, başta ülkemiz olmak üzere birçok ülkenin ticaret kanunlarına kaynaklık etmiş ve böylece ticari defter tutulmasına ilişkin yasal düzenlemelerin oluşturulmasında önemli bir rol üstlenmiştir²⁵.

Türk hukukunda ticari defterlere yönelik ilk düzenleme 1807 tarihli Fransız Ticaret Kanunu’nun çevirisi niteliğinde olan 1850 tarihli Kanunname-i Ticaret ile yapılmıştır²⁶. Söz

¹⁹ Halil Arslanlı, *Kara Ticaret Hukuku Dersleri, Umumi Hükümler* (Ankara: Fakülteler Matbaası, 1960), 118; Yasaman ve Poroy, *Ticari İşletme Hukuku* (2022), 197; Berzek, *Ticaret Hukukunun Genel İlkeleri*, 123; Yaşar Karayalçın, *Ticaret Hukuku Dersleri* (Ankara: Güzel İstanbul Matbaası, 1968).321; İsmail Doğanay, "Türk Ticaret Kanununun Ticari Defterlerle İlgili Hükümleri Üzerinde Bir İnceleme," *Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi* 6, 1 (1971), 1; İmregün, *Ticaret Hukukunun Genel İlkeleri*, 130.

²⁰ Harun Kısacık ve Sema Poyraz Can, "Muhasebede E-Dönüşüm ve Blok Zinciri (Blockchain) Teknolojisi," *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19 (2024): 93.

²¹ Kısacık ve Poyraz Can, "Muhasebede E-Dönüşüm ve Blok Zinciri (Blockchain) Teknolojisi," 93.

²² Kısacık ve Poyraz Can, "Muhasebede E-Dönüşüm ve Blok Zinciri (Blockchain) Teknolojisi," 94.

²³ Yaşar Karayalçın, *Muhasebe Hukuku (Kavramlar, İlkeler, Başlıca Sorunlar, Yeni Gelişmeler)*, (Ankara: Bankacılık ve Ticaret Hukuku Araştırmaları Enstitüsü, 1988) 5.

²⁴ Karayalçın, *Ticaret Hukuku Dersleri*,321; Arkan, *Ticari İşletme Hukuku*, 382; Karayalçın, *Ticaret Hukuku Dersleri*,321; Berzek, *Ticaret Hukukunun Genel İlkeleri*, 123; Ülgen vd., *Ticari İşletme Hukuku* (İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2015), 585.

²⁵ Ülgen vd., *Ticari İşletme Hukuku*, (2015) 585; Arslanlı, *Kara Ticaret Hukuku Dersleri, Umumi Hükümler*, 118; Karayalçın, *Ticaret Hukuku Dersleri*, 321.

²⁶ Arkan, *Ticari İşletme Hukuku*, 378; Ülgen vd., *Ticari İşletme Hukuku* (2015) , 585; Karayalçın, *Ticaret Hukuku Dersleri*, 321; Mehmet Ali Aksoy, "Türk Ticaret Kanunu Bağlamında Defter Tutma Yükümlülüğü," *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi* 6, 2 (2016): 141; Sezgin Huysal, "Yeni TTK ve HMK Çerçevesinde Ticari Defterler,"137.

konusu Kanun kapsamında ticari defterler hukuki bir zeminde düzenlenmiş ve tutulmaları kanuni bir zorunluluk haline getirilmiştir²⁷.

Cumhuriyet Dönemi'nde ise ticari defterlere ilişkin düzenlemeler Cumhuriyet Döneminin ilk ticaret kanunu niteliğinde olan 1926 tarihli ve 865 sayılı Ticaret Kanunu (TK)²⁸, da kendine yer edinmiştir. 1926 tarihli Ticaret Kanunu'nun Yedinci Faslında, 66. madde ilâ 86. madde arasında ticari defterler ile ilgili hükümler yer alır. Bu maddeler, tacirlerin tutmak zorunda olduğu defterleri, bu defterlerin nasıl tutulacağını, ticari yazışmaların ve belgelerin saklanma zorunluluğunu ve defterlerin mahkemede delil olarak nasıl kullanılacağını düzenlemektedir²⁹. Bununla birlikte 865 sayılı mülga TK'daki bu düzenlemelerin kaynağı konusunda öğretide bir görüş birliği olduğunu söylemek güçtür. Doktrinde bir görüşe göre 1926 tarihli TK'nın ticari defterlere yönelik düzenlemelerinin hukuki kaynağı belirlenememiştir³⁰. Başka bir görüşe göre 1926 sayılı TTK'nın ticari defterlere yönelik hükümlerinin düzenlenmesinde çoğunlukla Fransız hukukundaki düzenlemelerinden yararlanılmıştır³¹.

1926 tarihli Ticaret Kanunu'nda yer alan ticari defterlere ilişkin hükümlerin zamanla çağın gereklerinin gerisinde kalması ve vergi kanunları ile uyumlu olmaması da dikkate alınarak, 1956 tarihli mülga 6762 sayılı Türk Ticaret Kanunu'nda³² birtakım değişiklikler yapılarak yeniden düzenlenmiştir³³. Doktrindeki bu görüşler bir bütün olarak değerlendirildiğinde, 1850 tarihli Kanunname-i Ticaret'in 1807 tarihli Fransız Ticaret Kanunu hükümlerinden esinlenerek hazırlandığı anlaşılmaktadır. Farklı hukuk sistemlerinden etkilenmiş olsa da, bu Kanunname'nin 1926 tarihli Ticaret Kanunu'nun temel dayanağını oluşturduğu söylenebilir. İlerleyen zaman ve gelişen teknoloji birlikte 1957 tarihli eTTK'nın yürürlüğü sırasında ticari defterlere ilişkin hükümlerin, ticari hayatın olağan ihtiyaçlarını karşılayamaması nedeniyle doktrindeki bazı yazarlar tarafından eTTK ve diğer kanunlardaki ilgili maddelerde bazı değişiklikler yapılarak çağın gerekliliklerinin yakalanabileceği savunulmuştur³⁴. Ancak Tekinalp'e göre ticari defterlere ilişkin düzenlemelerin AB mevzuatına uygun olarak tamamen yenilenmesi gerekmektedir³⁵. Kanun koyucu ise söz konusu

²⁷ Karayalçın, *Ticaret Hukuku Dersleri*, 321.

²⁸ RG. T. 28/06/1926 s.865.

²⁹ https://www.kanunum.com/files/kanun_tbmm_c004_00865.pdf E.T. 02/02/2025

³⁰ Karayalçın, *Ticaret Hukuku Dersleri*, 321.

³¹ Ülgen vd., *Ticari İşletme Hukuku*, (2015), 585.

³² RG. T. 09/07/1956 s.9353.

³³ Arkan, *Ticari İşletme Hukuku*, 378; Ülgen vd., *Ticari İşletme Hukuku* (2015), 586.

³⁴ Ülgen vd., *Ticari İşletme Hukuku*, (2019), 632. Aktaran: Reha Poroy ve Hamdi Yasaman, *Ticari İşletme Hukuku* (2010) 222-223; Arkan, *Ticari İşletme Hukuku*, 378.

³⁵ Tekinalp, *Ticari Defterler*, 27-29, Aktaran: Ülgen vd., *Ticari İşletme Hukuku* (2019), 632.

hükümlerin güncelliğini yitirmesi ve vergi mevzuatı ile uyum sağlanması amacıyla eTTK'nın ilgili maddelerinde değişiklik yapma yoluna gitmişti³⁶.

İlerleyen yıllarda muhasebe tekniklerine bilgisayar ve mikrofilm teknolojisinin dâhil olması, eTTK'nın hazırlanma sürecinde öngörülmesi mümkün olmayan yeni sorunların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu doğrultuda, bazı yabancı hukuk sistemlerinde teknolojik gelişmeler dikkate alınarak ticari defter kayıtlarının veri taşıyıcılarına aktarılmasına ve bu yöntemle saklanmasına olanak tanınmıştır. Örneğin, Alman Ticaret Kanunu'nun (ATK) 239/IV hükmü bu yönde düzenlemeler içermektedir. Benzer şekilde, İsviçre Borçlar Kanunu'nun 962 ve 963. maddelerinde 1975 yılında yapılan değişikliklerle, belirli defterlerin mikrofilm formatında, belge ve yazışmaların ise mikrofilm veya veri taşıyıcıları aracılığıyla muhafaza edilmesine izin verilmiş ve bu gelişmeler, eTTK'da ticari defterlerin tutulması ve saklanmasına yönelik hükümlerde değişiklik yapılmasını zorunlu kılmıştır³⁷.

Akabinde kanun koyucu bazı hükümlerde değişikliğe gitmiş ise de ilerleyen zamanlarda gelişen teknoloji karşısında yeni bir ticaret kanunu yapılması ihtiyacı ortaya çıkmış ve 6102 sayılı TTK yürürlüğe konulmuştur. Yürürlükte bulunan iş bu Kanun'un esaslı değişikliğe uğradığı hükümlerden biri de ticari işletme kitabındaki ticari defterlere ilişkindir³⁸.

6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu'nda, 6762 sayılı mülga Türk Ticaret Kanunu'ndan farklı olarak ticari defterlerin ispat gücüne ilişkin herhangi bir hükme yer verilmemiştir. Bu durumun temel nedeni, ticari defterlerin ispat aracı olarak kabul edilmesine ilişkin hükümlerin, farklı düzenlemelerle birlikte hukuki karmaşaya yol açmasıdır. Bu nedenle, 6102 sayılı Kanun'un hazırlık sürecinde, ticari defterlerin ispat aracı olarak kullanılmasına ilişkin hükümlerin kanun metninden çıkarılmasına karar verilmiştir. Söz konusu değişikliğin gerekçesi ise ticari defterlerin ispat aracı olarak kabul edilmesinin ispat hukuku ilkeleriyle bağdaşmadığı ve ayrıca birçok ülkenin mevzuatında da benzer düzenlemelere artık yer verilmediği şeklinde açıklanmıştır³⁹. Ancak ticari defterle ispata ilişkin kurallar senetle ispat zorunluluğunu yumuşatmaktadır. Bu nedenle kanun koyucu tarafından, geniş bir uygulama alanı bulan ticari

³⁶ Arkan, *Ticari İşletme Hukuku*, 378; Muharrem Gençtürk, *Ticari Defterlerin Delil Niteliği* (İstanbul: Yayılım Yayıncılık, 1997) 3; Alınur Dengiz, *Ticari Defterlerin İspat Gücü* (Ankara: Seçkin, 2021), 27.

³⁷ Arkan, *Ticari İşletme Hukuku*, 378.

³⁸ Abuzer Kendigelen, *Türk Ticaret Kanunu (Değişiklikler, Yenilikler ve İlk Tespitler)* (İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2016), 87.

³⁹ Türkiye Büyük Millet Meclisi Adalet Komisyonu Raporu, *Türk Ticaret Kanunu Tasarısı ve Adalet Komisyonu Raporu*, TBMM Tutanak Dergisi, Sıra Sayısı: 96 (2010), 60; Reha Poroy, Ünal Tekinalp, ve Ersin Çamoğlu, *Ticari İşletme Hukuku*, (İstanbul: Beta Yayıncılık, 2014), 22; .Arkan, *Ticari İşletme Hukuku*, 394; Taşdelen, "6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu'na Göre Ticari Defterler, 257.

defterle ispat hükümlerinin HMK’da muhafaza edilmesi, yoluna gidilmiştir⁴⁰. Böylece ticari defterlerin delil olarak kullanılması yöntemi hali hazırda muhafaza edilmeye devam edilmiştir.

1.2.Ticari Defterlerin Tutulmasında Kabul Edilen Sistemler

Devletlerin, ticari defterlerin tutulmasına yönelik farklı uygulamalar sergilemesi ve yapılan düzenlemelere uyulmaması bakımından öngördükleri yaptırımlar, ticari defterlerin tutulmalarına yönelik olarak farklı sistemlerin gelişmesine neden olmuştur⁴¹. Aşağıda detaylarına yer verilecek olan bu sistemleri “*serbestlik sistemi*”, “*zorunlu sistem*” ve “*karma sistem*” olarak sıralamak mümkündür.

1.2.1. Serbestlik Sistemi

Ticari defterlerin serbestliği sistemi, tacirin tutacağı defterlerin neler olacağı hususunun tacirin iradesine bırakıldığı sistemdir⁴². Serbestlik sisteminde, bu sisteme tabi olan tacirler bakımından ticari defter tutup tutmama ya da istediği ticari defterleri tutma konusunda bir serbestlik söz konusudur. Bir diğer ifade ile bu konudaki irade tacire bırakılmıştır⁴³. Bununla birlikte iflas ve haciz gibi bazı durumlarda defter tutulmaması halinde tacirin cezai sorumluluğu doğmaktadır. Serbestlik sistemi İngiliz hukukunda benimsenmiştir⁴⁴.

1.2.2. Zorunlu Sistem

Zorunlu ticari defter sistemi, her tacirin ticari defter tutmasını zorunlu kılar. Bu yönüyle, tacire defter tutma konusunda serbesti tanıyan sistemden ayrılır. Söz konusu bu sistem hangi defterlerin bu zorunluluk kapsamında olduğu ve bu defterlerin kanun koyucu tarafından açıkça sayılıp sayılmadığına göre, kendi içerisinde ikiye ayrılmaktadır⁴⁵.

1.2.2.1. Belirli Zorunlu Ticari Defter Sistemi

Bu sistemde, ticari defterlerin tutulması zorunlu olmakla birlikte kanun koyucu hangi ticari defterlerin tutulması gerektiğini kanuni düzenlemeler ile açıkça hüküm altına almıştır. Tacirler, kanunda açıkça belirtilmiş olan zorunlu ticari defterleri tutmak zorundadır⁴⁶. 1926

⁴⁰ Ali Cem Budak, Karşılaştırmalı Hukuk Muhakemeleri Kanunu (İstanbul: Filiz Kitap Evi, 2022), 294.

⁴¹ Poroy ve Yasaman, *Ticari İşletme Hukuku*, 265; Gençtürk, *Ticari Defterlerin Delil Niteliği*, 13.

⁴² Topal, *Medeni Yargılama Hukuku Bağlamında Ticari Defterlerin Delil Niteliği*, 36.

⁴³ Sami Karahan, *Ticari İşletme* (Konya: Mimosza Yayıncılık, 2015). 283; Topal, *Medeni Yargılama Hukuku Bağlamında Ticari Defterlerin Delil Niteliği*, 37; Ülgen vd., *Ticari İşletme Hukuku*, (2015), 588;

⁴⁴ Hüseyin Ülgen vd., *Ticari İşletme Hukuku* (İstanbul: Vedat Yayıncılık, 2022), 390; Poroy ve Yasaman, *Ticari İşletme Hukuku*, 265; Ayhan, Çağlar ve Özdamar, *Ticari İşletme Hukuku*, 427; Gençtürk, *Ticari Defterlerin Delil Niteliği*, 13; Karahan, *Ticari İşletme*, 283; Karayalçın, *Ticaret Hukuku Dersleri*, 322.

⁴⁵ Gençtürk, *Ticari Defterlerin Delil Niteliği*, 13; Ülgen vd., *Ticari İşletme Hukuku* (2022), 390; Ayhan, Çağlar ve Özdamar, *Ticari İşletme Hukuku*, 427.

⁴⁶ Gençtürk, *Ticari Defterlerin Delil Niteliği*, 13; Ülgen vd., *Ticari İşletme Hukuku*, (2015), 588; Ayhan, Çağlar ve Özdamar, *Ticari İşletme Hukuku*, 427.

tarıhli mülga Ticaret Kanunu ile yürürlükte olan Fransız Ticaret Kanunu'nun benimsediğı sistem belirli zorunlu ticari defter sistemidir⁴⁷.

1.2.2.2. Belirsiz Zorunlu Ticari Defter Sistemi

Belirsiz zorunlu ticari defter sisteminde, işletmelerin ticari defter tutma yükümlülüğü bulunmaktadır. Ancak, kanun koyucu belirli defterleri zorunlu kılmak yerine, hangi defterlerin tutulacağı konusunda işletmelere bir esneklik tanımıştır⁴⁸. Bu sistemde, işletmenin büyüklüğü, faaliyet alanı ve ihtiyaçları göz önünde bulundurularak uygun defterlerin tacir tarafından belirlenmesi gerekmektedir. İsviçre ve Alman hukuk sistemi belirsiz zorunlu ticari defter sistemini benimsemiştir⁴⁹.

1.2.3. Karma Sistem

Bu sistemde tacir, kanun koyucu tarafından açıkça belirlenmiş olan zorunlu ticari defterleri tutmakla yükümlü olmakla birlikte, bunun dışında kalan ancak işletmesinin niteliği ve ölçeğine göre tutması da gereken başkaca ticari defterleri de belirleyerek onları da tutmak suretiyle karma bir sisteme tabi olmaktadır. Kanunda ismen zikredilen defterlerin yanı sıra işletmenin niteliği ve önemine göre tutulması zorunlu olan diğer ticari defterler ise kısmen tacirin inisiyatifine bırakılmaktadır⁵⁰. Bununla birlikte bu sistemde tacirin takdir hakkı sınırsız olmayıp; tacire tanınan serbesti alanı işletmenin niteliğinin gerektirdiğı ticari defterleri tutması zorunluluğı ile sınırlandırılmıştır⁵¹.

Bu sistemde tacir kanunda sayılı olan zorunlu defterlerin yanında işletmenin nitelik ve öneminin gerektirdiğı defterleri de tutmakla yükümlüdür. Bu sistemde belirli ve belirsiz zorunlu ticari defterler birlikte bulunmaktadır⁵². İtalyan Medeni Kanun'daki düzenleme göz önüne alındığında İtalyan hukukunda bu sistemin benimsendiğı söylenebilecektir⁵³. Öğretide karma

⁴⁷ Karahan, *Ticari İşletme*, 284; Yasaman ve Poroy, *Ticari İşletme Hukuku*, 265; Ülgen vd., *Ticari İşletme Hukuku* (2022), 390.

⁴⁸ Gençtürk, *Ticari Defterlerin Delil Niteliği*, 13; Ülgen vd., *Ticari İşletme Hukuku* (2015), 588; Ayhan, Çağlar ve Özdamar, *Ticari İşletme Hukuku*, 427.

⁴⁹ Ülgen vd., *Ticari İşletme Hukuku*, (2015); Yasaman ve Poroy, *Ticari İşletme Hukuku*, 266; Ayhan, Çağlar ve Özdamar, *Ticari İşletme Hukuku*, 427; Gençtürk, *Ticari Defterlerin Delil Niteliği*, 13.

⁵⁰ Gençtürk, *Ticari Defterlerin Delil Niteliği*, 13; Karahan, *Ticari İşletme*, 284; Ülgen., vd *Ticari İşletme Hukuku*(2022), 390; Yasaman ve Poroy, *Ticari İşletme Hukuku*, 265; Domaniç ve Ulusoy, *Ticaret Hukukunun Genel Esasları* (İstanbul: Arıkan Yayıncılık, 2007), 309; Karayalçın, *Ticaret Hukuku Dersleri*, 322.

⁵¹ Gençtürk, *Ticari Defterlerin Delil Niteliği*, 13; Ülgen., *Ticari İşletme Hukuku* (2022), 390; Ayhan, Çağlar ve Özdamar, *Ticari İşletme Hukuku*, 428.

⁵² Dengiz, *Ticari Defterlerin İspat Gücü*, 34.

⁵³ İtalyan Medeni Kanun'daki hüküm şu şekildedir: Ticari bir faaliyet icra eden müteşebbis (imprenditore) yevmiye ve envanter defteri tutmaya mecburdur (m.2214/1) Bundan başka müteşebbis, teşebbüsün mahiyet ve kapsamının gerektirdiğı diğer muhasebe kayıtlarını da tutmak zorundadır. (m. 2214/2). Bkz, Karayalçın, *Ticaret Hukuku Dersleri*, 322.

sistem, İtalyan sistemi olarak da adlandırılmaktadır⁵⁴. Mülga 6762 sayılı eTTK'da da karma sistem benimsenmiş; tacirlere hem kanunen ismen belirli olan ticari defterleri hem de işletmenin mahiyeti gereği tutulması zorunlu olan ancak isimleri Kanun'da belirtilmemiş olan ticari defterleri tutma yükümlülüğü getirilmişti⁵⁵.

1.2.4. Türk Hukukunda Benimsenen Sistem

6102 sayılı TTK m. 64 uyarınca tacirlerin ticari defter tutma zorunluluğu ve tutulması gerekli ticari defterlerin neler olduğu Kanun'da açıkça düzenlenmiştir. Bu çerçevede Türk hukukunda güncel olarak benimsenen sistem *zorunlu sistem*⁵⁶. Nitekim TTK m. 18/1, m. 64/1 ve m. 64/5 doğrultusunda yapılan gönderme ile VUK m. 172, m. 175, m. 176, m. 193 ve mükerrer m. 257 ve TDİT m. 5 incelendiğinde söz konusu hükümler uyarınca tacirler sadece ticari defter tutmakla yükümlü kılınmamış ayrıca hangi defterlerin tutulması gerektiği de belirtilmiştir⁵⁷. Yukarıda belirtilen kanun maddeleri dışında tacirler kendi iradeleri ile başkaca ticari defterleri tutabilmekle birlikte bu durum saptanan yasal sistemde bir değişiklik getirmez⁵⁸. Bununla birlikte 6335 sayılı Kanun ile 6102 sayılı TTK'da yapılan değişiklikten önce 6102 sayılı TTK m. 64/5'te Kanunda belirtilen defterler dışında tutulacak diğer defterlerin neler olduğunun Türkiye Muhasebe Standartları Kurulunun (TMSK) çıkaracağı bir tebliğle belirleneceği düzenlemesi yer alıyordu. Bu sebeple, söz konusu değişiklikten önce 6102 sayılı TTK'da da 6762 sayılı TTK'da olduğu gibi karma sistemin benimsendiği kabul ediliyordu⁵⁹. Ancak 6335 sayılı Kanun ile yapılan değişiklik sonrasında TMSK kaldırılmış ve yerine getirilen Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu'na (KGK) 6102 Sayılı TTK'da 6335 sayılı Kanun ile yapılan değişiklik sonrasında m. 64/5'te bahsi geçen şekilde böyle bir yetki verilmemiştir⁶⁰.

Nihayetinde tacirlerin tutmakla yükümlü olduğu defterlerin tutulma usulü bakımından, 6762 sayılı mülga TTK'da karma sistem benimsenmişken, mer'i 6102 sayılı TTK'da ise

⁵⁴ Fehiman Tekil, *Ticari İşletme Hukuku* (İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1997), 171, Gençtürk, *Ticari Defterlerin Delil Niteliği*, 13; Karayalçın, *Ticaret Hukuku Dersleri*, 322.

⁵⁵ Tekil, *Ticari İşletme Hukuku*, 169.

⁵⁶ Ayhan, Çağlar ve Özdamar, *Ticari İşletme Hukuku*, 428; Ülgen vd., *Ticari İşletme Hukuku* (2022), 390.

⁵⁷ Topal, *Medeni Yargılama Hukuku Bağlamında Ticari Defterlerin Delil Niteliği*, 37; Ülgen vd., *Ticari İşletme Hukuku* (2022), 390.

⁵⁸ Ülgen vd., *Ticari İşletme Hukuku* (2022), 390.

⁵⁹ Sezgin Huysal, "Yeni TTK ve HMK Çerçevesinde Ticari Defterler," 196; Aksoy, "Defter Tutma Yükümlülüğü," 141.

⁶⁰ Korkut Özkorkut, "Ticari Defterler Yönünden Türk Ticaret Kanunu ve Vergi Usul Kanunu Çatışması," *Ticaret Hukukuna Hukukun İlgili Diğer Alanlarıyla Birlikte Bakış Sempozyumu (15-16 Mayıs 2014)*, Doğu Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 129; Aksoy, "Defter Tutma Yükümlülüğü," 141; Sezgin Huysal, "Yeni TTK ve HMK Çerçevesinde Ticari Defterler," 196.

zorunlu sistemin uygulama alanı bulunduğunun söylenmesi mümkündür⁶¹. Kanun koyucu 6102 sayılı TTK'da tutulması zorunlu defterleri açıkça belirlemiş ve tacirler bakımından, kanunda belirli zorunlu ticari defter sistemi kabul edilmiştir⁶². 6102 sayılı TTK m. 64/3'te fiziki ortamda tutulan ve işletmenin muhasebesi ile ilgili olan ticari defterler; TTK m. 64/4'te ise işletmenin muhasebesi ile ilgi olmayan ticari defterler açıkça belirtilmiş; madde metninden, 6762 sayılı Kanun döneminde eTTK m. 66/1'de var olan “*işletmenin mahiyeti ve öneminin gerektirdiği bütün defterler*” ibaresi çıkarılmış ve böylece ticari defterlerin tutulmasında karma sistemden vazgeçilerek yasal sisteme dönmüştür⁶³. 6102 sayılı TTK m. 64/5'te ayrıca VUK uyarınca defter tutma ve kayıt zamanına ilişkin hükümlere uyulmasının zorunlu olduğu belirtilmiştir.

1.3. Ticari Defter Tutma Zorunluluğunun Amacı

1.3.1. Genel Olarak

Defter tutma yükümlülüğü, tacirlerin iş faaliyetlerini izlemesi ve ticari kayıtların belirli koşullar altında tacir lehine veya aleyhine kanıt oluşturabilmesi bakımından tacirler ve alacaklıları için büyük önem taşımaktadır. Bu sebeple defter tutma yükümlülüğü, öncelikle ticari işletme hukuku perspektifinden önem arz etmektedir. Ayrıca vergi mevzuatındaki etkisi nedeniyle vergi hukuku, yatırımcıların korunması açısından taşıdığı önem dolayısıyla sermaye piyasası hukuku; ortakların haklarını elde edebilme ve şirket denetimi açısından kritik bir rol oynayan şirketler hukuku açısından da büyük bir öneme sahiptir. Bu bağlamda, ticari defterlerin tutulması sadece taciri değil, aynı zamanda kamu ve yatırımcılar (veya ortaklar) gibi diğer tarafları da koruma açısından kritik bir rol oynamaktadır⁶⁴.

Ticari defterlerin usul ve yasaya uygun bir şekilde tutulması, ticari işletmelerin faaliyetlerini, finansal durumunu, malvarlığını ve gidişatını izleme ve denetleme imkânı sağlamakla birlikte usul ve yasaya uygun olarak tutulan ticari defterler sayesinde devlet, gerçeğe uygun veri toplayarak vergi kaçakçılığı, yasadışı ticaret, para aklama ve kayıt dışı istihdamın önüne geçebilir. Bu nedenlerle, TTK m. 64 uyarınca ticari defter tutma zorunluluğu, hem kamu yararı hem de ticari işletmenin gidişatını belirleme açısından büyük önem taşır⁶⁵.

⁶¹ Ayhan, Çağlar ve Özdamar, *Ticari İşletme Hukuku* 428; Ülgen vd., *Ticari İşletme Hukuku* (2022),390.

⁶² Sezgin Huysal, “Yeni TTK ve HMK Çerçevesinde Ticari Defterler,”196.

⁶³ Levent Biçer ve Mehmet Bahtiyar, “Yeni Türk Ticaret Kanunu’na Göre Ticari Defter Tutma Yükümlülüğü ve Ticari Defterlerin İspat Gücü,” *Kadir Has Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 1,1 (2013): 20.

⁶⁴ Karayalçın, *Ticaret Hukuku Dersleri*, 319; Aksoy, “Defter Tutma Yükümlülüğü,” 137.

⁶⁵ Bozer ve Göle, *Ticari İşletme Hukuku*, 327; Yasaman ve Poroy, *Ticari İşletme Hukuku*, 266.

1.3.2. TTK Kapsamında Ticari Defter Tutma Zorunluluğunun Amacı

Türk hukuk sistemimde ticari defterlere ilişkin mevzuatı genel itibariyle TTK, HMK ve VUK oluşturmaktadır. Ticaret Kanunu, vergiye esas alınabilecek bir defter tutma ve muhasebe sistemi kabul etmekle, TTK'ya tabi gerçek ve tüzel kişilerin, VUK'a göre defter tutma yükümlülüğü bulunmaktadır. Bu kapsamda, defterlerin tutulma usulü ve kayıt zamanı da dâhil olmak üzere, söz konusu bu kişilerin VUK m. 175. ve mükerrer m. 257 uyarınca yapılan düzenlemelere uygun hareket etmekle yükümlüdür⁶⁶.

Defter tutma yükümlülüğüne ilişkin ana hükümler TTK çerçevesinde düzenlenmektedir. Ticari defterlerle ilgili hükümler, TTK'nın Birinci Kitabı beşinci kısmında 64 vd. maddelerinde düzenlenmiştir. Sözü edilen maddelerde, ticari defterlerin tutulması yükümlülüğü, hangi defterlerin tutulacağı, defterlerin nasıl tutulacağı, envanterin, bilançoların, finansal tabloların çıkarılması, düzenleme ve değerlendirme ilkeleri, defterlerin saklanması, ibrazı, suret alınması, teslimi, incelenmesi ve Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu'nun yetkisi sırayla kaleme alınmıştır⁶⁷. Ana mevzuata ek olarak Gümrük ve Ticaret Bakanlığı ile Maliye Bakanlığı tarafından Ticari Defterlere İlişkin Tebliğ (TDİT)⁶⁸ ve Elektronik Defter Genel Tebliği çıkarılmıştır⁶⁹. Ayrıca TTK m. 88 ve TDİT m. 4/3 gereğince muhasebe sistemi uygulama genel tebliğleri de defter tutmaya ilişkin yükümlülüklerin bir diğer kaynağını oluşturmaktadır.

1.3.3. VUK kapsamında Ticari Defter Tutma Zorunluluğunun Amacı

Defter tutma düzeni, yalnızca işletmelerin kendi faaliyetlerini sağlıklı bir şekilde yürütebilmesi için değil, aynı zamanda kamu maliyesinin hak ve menfaatlerinin korunması açısından da önem taşımaktadır. Bu nedenle, defter tutma yükümlülüğü, başta Vergi Usul Kanunu olmak üzere ilgili yasal düzenlemelerle güvence altına alınmıştır⁷⁰. Mükellefin beyan ettiği bilgiler, vergi matrahının belirlenmesinde önemli bir rol oynar. Bu nedenle, defter tutma süreci, kayıt ve belgelerin doğru ve usulüne uygun bir şekilde tutulması ve belirli kurallara uyulması gereken bir süreçtir⁷¹.

VUK m. 171 kapsamında defter tutma zorunluluğunun amacı, mükellefin vergiye ilişkin malvarlığı, özkaynak ve mali durumunu ortaya koymak; vergiye tabi faaliyetlerle mali

⁶⁶ Karahan, *Ticari İşletme*, 285.

⁶⁷ Taşdelen, "6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu'na Göre Ticari Defterler, 260.

⁶⁸ 28502 Sayılı Resmi Gazete, 19/12/2012.

⁶⁹ 28141 Sayılı Resmi Gazete, 13/12/2011.

⁷⁰ Ayhan, Çağlar ve Özdamar, *Ticari İşletme Hukuku*, 426.

⁷¹ Aksoy, "Defter Tutma Yükümlülüğü," 138.

sonuçlarını saptamak, vergiyle ilgili işlemleri belirgin hale getirmek; mükellefin vergi karşısındaki pozisyonunu muhasebe kayıtları üzerinden denetleyip değerlendirmek ve mükellefin hesap ve kayıtlarından hareketle, üçüncü kişilerin vergi durumlarını kontrol edilebilmesi olarak ifade edilebilir⁷². TTK'da yapılan değişiklikle, tacirlerin ticari defterlerini tutarken VUK'da belirtilen yükümlülükleri göz önünde bulundurmaları gerektiği vurgulanmıştır⁷³. Bu değişiklik, 6335 sayılı Türk Ticaret Kanunu ile Türk Borçlar Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile gerçekleşmiş olup, Ticaret Kanunu'nun 64. maddesinin 5. Fıkrası ile Ticari Defterlere İlişkin Tebliğ'in 1. maddesi (TDİT m 1) kapsamında düzenlenmiştir. Düzenleme, TTK'nın asıl olarak benimsediği Türkiye Muhasebe Standartları (TMS) ağırlıklı defter tutma sisteminden, vergi ağırlıklı defter tutma sistemine dönüşü amaçlamaktadır. Bu bağlamda, tacirlerin ticari defterlerini tutarken öncelikli olarak vergi mevzuatına uygun bir şekilde kayıt tutmaları gerekmektedir.

VUK m. 171 vergi hukuku bakımından defter tutmanın amaçlarını şu düzenlenmiştir. Anılan hükme göre; mükellefin vergi ile ilgili servet, sermaye ve hesap durumunu tespit etmek, vergi ile ilgili faaliyet ve hesap neticelerini belirlemek, ayrıca mükellefin hesap ve kayıtları aracılığıyla üçüncü şahısların vergi durumlarını kontrol etmek ve incelemektir. Bu düzenlemeler, VUK uyarınca defter tutmanın vergi yükümlülüğü açısından taşıdığı önemi vurgulamaktadır. Vergi Usul Kanunu, defter tutma yükümlülüğü ile ilgili çeşitli sorumluluklar öngörmekte olup, bu yükümlülükler kayıt düzenine uyulması, defterlerin tasdik ettirilmesi, defter kayıtlarının belgelendirilmesi, defter ve belgelerin muhafaza edilmesi ve ibrazı gibi hususları kapsamaktadır. Özellikle 213 sayılı Vergi Usul Kanunu'nun 215 ilâ 219. maddeleri arasında kayıt düzenine uyulması⁷⁴, 220 ilâ 226. maddeleri arasında defterlerin tasdik

⁷² Topal, *Medeni Yargılama Hukuku Bağlamında Ticari Defterlerin Delil Niteliği*, 36.

⁷³ Aksoy, "Defter Tutma Yükümlülüğü," 138.

⁷⁴ Vergi Usul Kanunu'na göre, defter ve kayıtların Türkçe tutulması zorunludur. Ancak, Türkçe kayıt bulunmak kaydıyla başka dillerde kayıt yapılmasına izin verilmektedir. Ayrıca, kayıtlar genel olarak Türk Lirası ile belirtilmekle birlikte, belirli şartları sağlayan işletmeler Cumhurbaşkanı izniyle yabancı para birimiyle kayıt tutabilmektedir (m. 215). Defterlerin mürekkeple veya makineyle yazılması gerekmekte olup, yalnızca geçici toplamalar kurşun kalemle yapılabilir (m. 216). Yanlış kayıtların düzeltilmesi muhasebe kurallarına uygun şekilde gerçekleştirilmeli, herhangi bir kaydın silinerek veya kazınarak okunamaz hâle getirilmesi yasaktır (m. 217). Ayrıca, defterlerde boş satır bırakılamaz, sayfalar koparılamaz ve sıraları bozulamaz (m. 218). İşlemler, muhasebenin düzenini bozmayacak şekilde en geç 10 gün içinde deftere kaydedilmeli, muhasebe fişleri gibi belgelerle yapılan geçici kayıtlar ise en fazla 45 gün içinde esas defterlere işlenmelidir. Günlük kasa ve hasılat defterleri ile serbest meslek kazanç defterlerine kayıtların ise aynı gün yapılması gerekmektedir. (m. 219)

ettirilmesi⁷⁵ ve 253 ilâ 256. maddeleri arasında defter ve belgelerin muhafaza edilmesi ile ibraz edilmesine⁷⁶ dair düzenlemelere yer verilmiştir.

1.3.4. HMK Kapsamında Ticari Defter Tutma Zorunluluğunun Amacı

6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu'nda (TTK) ticari defterlerin ispat kuvvetine ilişkin doğrudan bir düzenleme bulunmamaktadır. Ancak HMK 202. maddesi ile mülga 1957 tarihli TTK'daki düzenlemeye paralel şekilde ticari defterlerin ispat kuvvetini hüküm altına almıştır⁷⁷. Ticari defterle ispata ilişkin kurallar senetle ispat zorunluluğunu yumuşatmaktadır. Bu nedenle geniş bir uygulama alanı bulan ticari defterle ispat hükümlerinin HMK'da muhafaza edilmesi gerekmiştir⁷⁸.

Ticari defterler ile ispat, genel ispat usullerini bertaraf etmemekle birlikte tacire ticari defterleri ile ispat kolaylığı sağlamaktadır⁷⁹. HMK m.222 uyarınca, ticari defterler, belirli şartların gerçekleşmesi durumunda tarafların lehine veya aleyhine delil olarak kullanılabilir.

1.4. Ticari Defter Tutmanın Faydaları

1.4.1. Genel olarak

Ticari defterlerin usulüne uygun bir şekilde tutulması ve ticari defterlerde kaydedilen belgeler ve işlemlerin saklanması tacirlerin yanı sıra kamu, ortaklar, alacaklılar, borçlular ve

⁷⁵ Yevmiye, envanter, işletme, çiftçi işletme, imalat ve istihsal vergisi gibi belirli defterlerin tasdiki zorunludur. Tasdikli yapraklar tükendiğinde, yeni yapraklar kullanılmadan önce onay alınmalıdır (m. 220). Defterlerin tasdiki, hesap döneminin başlamasından önce veya yeni defter kullanılması gerektiğinde yapılmalı, devam eden yıllarda ise tasdik Ocak ayında yenilenmelidir (m. 221, 222). Tasdik, iş yerinin veya ikametgâhın bulunduğu yerdeki noterler tarafından yapılır. Anonim ve limited şirketler ile kooperatiflerin kuruluş aşamasındaki defter tasdikleri ise ticaret sicili müdürlüğünce gerçekleştirilir (m. 223). Tasdik işlemi sırasında defterin ilk sayfasına sahibinin kimlik ve adres bilgileri, defterin türü, sayfa sayısı, kullanılacağı dönem ve tasdik makamının onayı yazılır (m. 224). Ciltli defterlerin her sayfası mühürlenerek, müteharrik yapraklı defterler için ise yıllık tahmini yaprak sayısı üzerinden tasdik işlemi gerçekleştirilir (m.225). Defter tasdikine ilişkin bilgiler, noterler tarafından üçer aylık bordrolar hâlinde ilgili vergi makamlarına iletilir (m.226). Elektronik ortamda tutulan defterler, belirlenen usul ve süreler içinde berat alınarak veya onaylanarak tasdik edilmiş sayılır, aksi hâlde tasdiksiz kabul edilir. (m. 226/A).

⁷⁶ Defter ve belgelerin muhafaza süresiyle ilgili düzenlemeler, vergi mevzuatına göre belirlenmiştir. Defter tutma zorunluluğu olan kişiler, defterleri ve ilgili vesikaları takip eden takvim yılından itibaren 5 yıl süreyle saklamak zorundadır (m.253). Defter tutma zorunluluğu olmayan kişiler ise fatura, gider pusulası ve müstahsil makbuzlarını 5 yıl boyunca saklamalıdır (m.

254). Vergi karneleriyle ilgili düzenleme, vergi indirimi avantajlarından yararlananların bu karneleri, avantajlardan faydalandıkları sürece saklamalarını gerektirir (m. 255). Ayrıca, defter ve belgeler mikro fiş, mikro film veya manyetik teyp gibi ortamlarda saklanabilir ve yetkililer bu belgeleri incelemek üzere ibraz edilmesini talep edebilir (m. 256). Vergi incelemeleri sırasında mükellefler, memura çalışma yeri göstermek, izahat vermek ve yerinde inceleme yapılmasına izin vermek zorundadır. (m. 257).

⁷⁷ Fatih Bilgili, Ertan Demirkapı, ve Alper Özboyacı, *Ticari İşletme Hukuku* (Kasım 2023; İstanbul: Dora Yayıncılık, 2023), 516.

⁷⁸ Ali Cem Budak, Karşılaştırılmalı Hukuk Muhakemeleri Kanunu (İstanbul: Filiz Kitap Evi, 2022), 294.

⁷⁹ Yasaman ve Poroy, *Ticari İşletme Hukuku*, 250; Ejder Yılmaz, *Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi*, (Ankara: Yetkin Yayınları, 2013), 2568.

üçüncü kişiler açısından hem faydalı hem de gereklidir. Aşağıdaki başlıklarda söz konusu su kişiler bağlamında defter tutmanın faydaları üzerinde ayrı ayrı durulacaktır.

1.4.2. Tacir Açısından Faydaları

İktisat ve ticaretin temel ilkeleri; düzen, tasarruf ve planlı hareket olup, ticari defterlerin tutulması, geçmişten günümüze yapılacak işlerin düzenini ve uyumunu sağlamak için zorunlu bir araç olarak kabul edilmiştir⁸⁰. Defter tutma, belirli bir hesap dönemi içinde gerçekleşen ticari işlemlerin ve değer hareketlerinin deftere kaydedilmesi ve bu kayıtlara ilişkin belgelerin saklanmasıdır⁸¹.

Ticari defter tutma tabiri ile ticari işletmeye ait bütün yazılı kayıtların tespiti anlaşılmaktadır. Yani muhaberat⁸², ticari defterler ve bilançolar defter tutmanın esasının oluşturur⁸³. TTK m. 64/1 hükmünde ticari defter tutulmasının amacı düzenlenmiş olup ilgili hükme göre defter tutmanın amacı işletmenin ticari işlemleri ve malvarlığı durumunun kanuna uygun bir şekilde açık ve anlaşılır biçimde ortaya konulmasıdır⁸⁴.

Hukukumuzda tacirin işletmiş olduğu ticari işletmesi nedeniyle karşılaşılabileceği hukuki uyuşmazlıklarda ticari defterlerini lehine delil olarak kullanılabilmesine belirli şartlar altında olanak sağlanmaktadır⁸⁵. Şöyle ki HMK m. 222/2 gereğince kanuna göre eksiksiz ve usulüne uygun olarak tutulmuş, açılış ve kapanış onayları yapılmış, birbirini doğrulamış defter kayıtları bazı hallerde delil olarak kabul edilmektedir.

Ticari defter tutmanın tacir açısından en önemli faydalarından biri, işletme yönetiminin kolaylaştırılmasıdır. Zira tacir, ticari defterlerini usulüne uygun olarak tuttuğunda, işletmenin borç ve alacak ilişkileri ile iktisadi ve mali durumu hakkında sağlıklı ve düzenli bilgiye ulaşabilir⁸⁶. Bu durum, tacirin zihinsel yükünü hafifletmekte ve işletme yönetiminde etkinlik sağlamaktadır⁸⁷. Bu durum, işletme yönetimini kolaylaştırmanın yanı sıra, işletmenin zarar

⁸⁰ Ernest E. Hirsch, *Türk Ticaret Hukukunun Esaslarına Göre Ticaret Hukuku*, çev. Galip Mustafa Gültek, İkinci Kitap, Sekizinci Bölüm (İstanbul: 1935), 155; Mustafa Çeker, *Ticari İşletme*, (Adana: Karahan Kitabevi, 2013), 167; Bozer ve Göle, *Ticari İşletme Hukuku*, 327.

⁸¹ Karayalçın, *Muhasebe Hukuku* 57; Ayhan, Çağlar ve Özdamar, *Ticari İşletme Hukuku*, 425.

⁸² Haberleşmeler, haberleşme dolayısıyla yapılan yazışmalar, <https://sozluk.gov.tr/>

⁸³ Hirsch, *Türk Ticaret Hukukunun Esaslarına Göre Ticaret Hukuku*, 155.

⁸⁴ Ayhan, Çağlar ve Özdamar, *Ticari İşletme Hukuku*, 426.

⁸⁵ Bilgili ve Demirkapı, *Ticaret Hukuku Bilgisi*, 492.

⁸⁶ Karahan, *Ticari İşletme*, 283; Bozer ve Göle, *Ticari İşletme Hukuku*, 327; Arkan, *Ticari İşletme Hukuku*, 377; Karayalçın, *Ticaret Hukuku Dersleri*, 319.

⁸⁷ Gündoğdu, Türay, *Ticaret Hukuku Dersleri*, (İstanbul: İnkilap ve Aka Kitapevi, 1975)50; Poroy, Yasaman, *Ticari İşletme Hukuku*, 266.

etmesi halinde gerekli önlemlerin önceden alınmasına, kâr etmesi durumunda ise yeni yatırımların planlanmasına olanak sağlamaktadır⁸⁸.

1.4.3. Kamu Açısından Faydaları

Tacirin ticari defterlerini usulüne uygun olarak tutması kamu açısından da büyük önem arz etmektedir. Ticari defterlerin gerçeğe uygun bir şekilde tutulması halinde devlet vergi hukuku kapsamında gerekli denetimleri yerine getirip gerçeğe uygun veri toplama imkânı bulur⁸⁹. Zira kamu gelirlerinin önemli bir kısmını vergiler oluşturmaktadır. Kayıt dışı ekonomi, bir ülkede resmi olarak kayıt altına alınmayan veya kamu otoriteleri tarafından denetlenemeyen ekonomik faaliyetlerin toplamını ifade eder. Bu tür faaliyetler genellikle vergi kaçakçılığı, yasadışı ticaret, para aklama, kayıt dışı istihdam gibi alanları içerir. Bu durum, bir ülkenin ekonomik göstergelerini yanıltabilir ve doğru ekonomik politikaların geliştirilmesini zorlaştırabilir⁹⁰.

Ticari defterler ve vergi beyannameleri tacirin kazancının vergiye esas alınan miktarının belirlenebilmesi ve denetlenmesini sağlamaktadır⁹¹. Ticari defterler kayıt dışı ekonominin önüne geçilebilmesi açısından da önemlidir. Bu yönüyle ticari defterlerin; eksiksiz ve doğru bir şekilde tutulması kayıt dışı ekonomi ile mücadelede önem arz etmektedir.

Ticari işletmelerin taksiratl ve hileli iflas hali ile vergi borçlarının tespit edilmesinde de kamu yararı bulunmaktadır⁹². Tacirin iflasının taksiratl ve hileli olup olmadığının denetimi yapılırken başvurulacak en önemli kaynaklardan biri de ticari defterleridir. 6762 sayılı eTTK m. 66'da hiç ya da kanunda öngörülen şekilde defter tutmama hali taksiratl iflas hali olarak düzenlenmişti. 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu'nda ise, ticari defterleri hiç tutmamanın veya usulüne uygun tutmamanın yaptırımı eTTK gibi kanuni olarak düzenlenmemiş olmakla birlikte, anonim şirketlere ilişkin suç ve cezai yaptırımları düzenleyen TTK m. 562 kapsamında, TTK m. 64/3 uyarınca gerekli onayları yaptırmayanlar ve TTK m. 65'e uygun şekilde defterlerini tutmayanlar için idari para cezası öngörülmüştür. Aynı maddenin ikinci fıkrasında ise ticari

⁸⁸ Arkan, , *Ticari İşletme Hukuku*. 377.

⁸⁹ Yasaman ve Poroy, *Ticari İşletme Hukuku*, 272; Arkan, , *Ticari İşletme Hukuku*. 377; Domaniç ve Ulusoy, *Ticaret Hukukunun Genel Esasları*, 309; İmregün, *Ticaret Hukukunun Genel İlkeleri*,130; Bozer ve Göle, *Ticari İşletme Hukuku*,327.

⁹⁰ Suphi Aslanoğlu, "Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi ve Kayıt Dışı Ekonomiyi Azaltmaya Yönelik Çözüm Önerileri," *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 2008, 39, 199.

⁹¹ Cem Barlas Arslan, "Türk Ticaret Kanunu Tasarısında Ticari Defterler ve Belgeler," *Terazi Hukuk Dergisi*, Mayıs 2009, 33, 50; Ayşe Sumer, *Ticaret Hukuku Ders Kitabı* (İstanbul: Beta Yayıncılık, 2020), 113; Karayalçın, *Ticaret Hukuku Dersleri*, 319.

⁹² Fevzi Yarbaş, *Ticaret ve Vergi Davalarında Ticari Defterlerin Delil Niteliği*, 2. Baskı (Ankara: Adalet Yayınevi, 1996), 13; İmregün, *Ticaret Hukukunun Genel İlkeleri*, 131.

defterlerin mevcut olmaması, hiçbir kayıt içermemesi veya usulüne uygun saklanmaması hâllerinde, sorumluların adli para cezası ile cezalandırılacağı düzenlenmiştir. İİK m. 286 uyarınca ticari defterlerini hiç tutmayan ya da yasal düzenlemelere aykırı şekilde tutan tacirlerin konkordato talepleri mahkeme tarafından reddedileceği hüküm altına alınmıştır.

1.4.4. Üçüncü Kişiler, Alacaklılar, Ortaklar ve Bankalar Açısından Faydaları

Ticari defterler, bir şirketin iş hacmi ile kâr-zarar marjı hakkında geçmişe dayalı somut veriler sunarak, söz konusu şirkete yatırım yapmak veya ortak olmak isteyen üçüncü kişilerin karar alma ve uygulama süreçlerini hızlandırma imkânı sağlar. Bu yönüyle ticari defterler, üçüncü kişilerin ticari hayata atılma süreçlerinde önemli bir rol oynar.

Kâr ve zarara iştirak esasına dayalı şirketlerde, şirketin kâr ve zarar durumunun doğru tespit edilmesi, ortaklar yönünden büyük önem taşır⁹³. Bu noktada, usulüne ve yasaya uygun şekilde tutulan ticari defterler önemli bir yol gösterici niteliğindedir.

Alacaklılar açısından en önemli faydası ise, karşılıklı ticari ilişkiler neticesinde alacakların tahsil edilememesi durumunda, ileride açılacak bir alacak davasında ticari defterlerin delil olarak kullanılmasıdır. Bu defterler, alacağın ispat edilmesi ve davanın alacaklı lehine sonuçlanması adına en önemli delillerden biri olarak kabul edilir. Ayrıca, ticari defterler mevcut ve müstakbel alacaklıların, verdikleri borcun vaktinde ödenip ödenemeyeceği konusunda şirketin mevcut kâr durumu üzerinden fikir edinmelerine de olanak sağlar. Bu nedenle ticari defterler, alacaklılar açısından da büyük bir öneme sahiptir⁹⁴.

Ticari defter tutulması, birden fazla kişinin bir araya gelerek oluşturduğu ticaret şirketlerinde, ortaklar açısından büyük önem taşımaktadır. Zira kâr ve zarara iştirak durumunun tespit edilmesinin mümkünâtı defter tutulması ve bu defterlere uygun nitelikte kar ve zarar hesabı bilanço çıkarılması ile söz konusu olur⁹⁵.

Ticari defterlerin usul ve yasaya aykırı şekilde veya eksik tutulması halinde bankalar kredi taleplerini reddedebilir⁹⁶. Bu durum 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu m. 52/1 uyarınca “Bankalar, kredileri nedeniyle maruz kalabileceği riskleri ölçmek ve kredi talep eden tarafın mali gücünü düzenli olarak analiz etmek ve izlemek, gerekli bilgi ve belgeleri temin etmek zorundadır.” şeklinde ifade edilmiştir. Kanun hükmü uyarınca gerekli analizin sağlanması için ticari defterler önemli bir kaynaktır. Ticari işletmeler ticari faaliyetlerini sürdürebilmek için

⁹³ Karayalçın, *Ticaret Hukuku Dersleri*, 320.

⁹⁴ Karayalçın, *Ticaret Hukuku Dersleri*, 320; Bilgili, “Ticari Defterler - Cari Hesap - Acente,” 56.

⁹⁵ Karayalçın, *Ticaret Hukuku Dersleri*, 320.

⁹⁶ Gençtürk, *Ticari Defterlerin Delil Niteliği*, 10.

zaman zaman krediye ihtiyaç duymaktadır. Bankalar ise kredinin geri ödenememesi riskine karşı, kendilerinden kredi talep eden işletmelerin, ticari işletmelerin gerçek mali durumları hakkında bilgi sahibi olmak zorundadır. İşletmenin en gerçekçi mali durumunu, usul ve yasalara uygun bir şekilde tutulmuş ticari defterler ortaya koyar. Bankalar, kredi taleplerinde işletmelerin ticari defterlerini inceleyerek şirketlerin mali durumları hakkında bilgi edinebilirler⁹⁷.

1.5. Mevzuatımızda Düzenleme Altına Alınan Ticari Defterler

Mevzuatımızda, tacirlerin ticari faaliyetlerini düzenli, şeffaf ve denetlenebilir şekilde sürdürebilmeleri amacıyla belirli ticari defterleri tutmaları zorunlu kılınmıştır. Bu çerçevede, TTK ve VUK'un yanı sıra Bankacılık Kanunu, Sigortacılık Kanunu, Kooperatifler Kanunu ile Gelir Vergisi Kanunu ve Damga Vergisi Kanunu gibi çeşitli düzenlemeler doğrultusunda, ilgili sektörlerde faaliyet gösteren tacirler bakımından sektöre özgü ilave ticari defter tutma yükümlülükleri de öngörülmektedir. Bu defterler, aşağıda sistematik biçimde incelenmeye çalışılacaktır.

1.5.1. TTK'da Düzenlenen Ticari Defterler

TTK m. 64 doğrultusunda düzenlenen ticari defterler, işletmenin muhasebesi ile ilgili olan ve olmayan şeklinde iki gruba ayrılır. Muhasebe ile ilgili olan ticari defterler arasında yevmiye defteri, defter-i kebir ve envanter defteri yer almakta olup; bu defterler işletmenin mali durumunu, gelir-gider hesaplarını ve finansal durumunu kayıt altına alarak muhasebe sisteminin temelini oluşturmaktadır⁹⁸. Öte yandan, muhasebe ile doğrudan ilgisi bulunmayan, pay defteri, yönetim kurulu karar defteri, genel kurul toplantı ve müzakere defteri gibi defterler, şirketin idari ve hukuki süreçlerini takip etmesine ve bu sürecin sağlıklı işlemesine hem de olası hukuki ihtilaflarda delil olarak kullanılabilmesine olanak tanımaktadır.

1.5.1.1. İşletmenin Muhasebesine İlişkin Olan Ticari Defterler

TTK m. 64/3 uyarınca, ticari işletmenin muhasebesiyle doğrudan ilgili olan yevmiye defteri, defter-i kebir ve envanter defteri düzenlenmiştir. Ayrıca, TDİT Geçici 1. maddesi uyarınca bazı tacirlerin işletme defteri tutmalarına da olanak tanınmıştır. Bu çerçevede, işletmenin muhasebesine yönelik ticari defterler aşağıda incelenmeye çalışılacaktır.

⁹⁷ Karayalçın, *Ticaret Hukuku Dersleri*, 319; Türay, *Ticaret Hukuku Dersleri*, 50.

⁹⁸ Ayhan, Çağlar ve Özdamar, *Ticari İşletme Hukuku*, 425.

1.5.1.1.1. Yevmiye defteri

Yevmiye defteri, tacirin ticari işletmesinde gerçekleştirdiği günlük hukuki işlemlerin, tarih sırasına göre hesap hareketlerinden ve bu işlemlere dayalı belgelerden derlenerek belirli bir düzene göre kaydedildiği defterdir⁹⁹. Yevmiye defteri günlük defter olarak da tanımlanabilir¹⁰⁰.

TDİT m. 6'ya göre yevmiye defteri, kayda geçirilmesi gereken işlemlerin, ilgili belge veya ispata dayanan evraktan çıkarılarak, tarih sırasına göre ve madde halinde düzenli bir biçimde kaydedildiği defterdir. Yevmiye defteri, tacirin, işletmesine ait kayda geçirilmesi gereken işlemleri tarih sırasıyla kaydettiği defter olup, bu işlemleri sistematik bir şekilde göstermez¹⁰¹. Başka bir deyişle, yevmiye defterlerinde yer alan işlemler yalnızca kronolojik olarak sıralanır, yoksa bu defterde işlemler belirli bir düzene veya sınıflandırmaya göre düzenlenmez.

VUK m. 182 uyarınca yevmiye defteri, birinci sınıf tacirler yani bilanço esasına göre defter tutan tacirler ve tüzel kişi tacirler ve tacir sayılan kurumlar tarafından tutulması zorunlu olan defterlerdir. Aynı maddenin ikinci fıkrası gereğince yevmiye defteri ciltli ve sahifeleri müteselsil sıra numaralı olmakla birlikte, mükellefler diledikleri takdirde yevmiye defterlerini müteharrik yapraklı olarak yani, bilgisayar kâğıdına tasdik ettirebilirler.

Yevmiye defterinin içeriğine ilişkin olarak TTK'da doğrudan bir hüküm bulunmamakla birlikte, bu konuda mülga 6762 sayılı Kanun m. 70'e paralel şekilde, TDİT m. 6/2'de düzenleme yapılmıştır. Buna göre, yevmiye defterinde; madde sıra numarası, tarih, borçlu hesap, alacaklı hesap, tutar ile her kaydın dayandığı belgelerin türü, varsa tarih ve sayı bilgilerinin yer alması zorunludur. Yevmiye defteri; kayda geçirilmesi gereken işlemleri, dayanak belgelerden çıkararak tarih ve madde sırasına göre düzenli şekilde kaydeder. TDİT m. 6'da yevmiye defterinin tanımının yapıldığı ve kayda geçirilmesi zorunlu olan hususların açıkça sayıldığı görülmektedir¹⁰².

⁹⁹ İsmail Kayar, *6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu'na Göre Ticaret Hukuku*, (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2022), 229; Ayhan, Çağlar ve Özdamar, *Ticari İşletme Hukuku*, 433; Şener, *Ticari İşletme Hukuku*, 670; Bozer ve Göle, *Ticari İşletme Hukuku*, 332; Ülgen vd., *Ticari İşletme Hukuku* (2022) 397; Aytekin Çelik, *Ticaret Hukuku* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2023), 76; Karahan, *Ticari İşletme*, 298.

¹⁰⁰ İmregün, *Ticaret Hukukunun Genel İlkeleri*, 142.

¹⁰¹ Şener, *Ticari İşletme Hukuku*, 670; Bozer ve Göle, *Ticari İşletme Hukuku*, 332; Ülgen vd., *Ticari İşletme Hukuku* (2022), 397.

¹⁰² İsmail Doğanay, "Türk Ticaret Kanununun Ticari Defterlerle İlgili Hükümleri Üzerinde Bir İnceleme," *Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi* 6, 1 (1971), 11.

Hangi tür ticari işlemlerin yevmiye defterine kaydedilmesi gerektiğini, basiretli bir tacirin, onun adına hareket eden temsilcisinin ya da gerektiğinde muhasebecisinin bilmesi gerekir. Bu kapsamda, tacirin ticari varlıklarında meydana gelen her türlü değer değişikliğinin yevmiye defterine kaydedilmesi zorunludur. Örneğin, bir satım sözleşmesinin tamamlanması sonucunda, mal karşılığında alınan para veya alıcı açısından bakıldığında satın alınan malın parasal değeri yevmiye defterine kaydedilmesi gereken işlemler arasında yer alır¹⁰³.

Yevmiye defteri, içerik ve özellikleri uyarınca hem muhasebe ile ilgili hususlarda diğer ticari defterlere dayanak teşkil eder hem de ticari işletmenin alacak ve borç işlemlerinin tespiti hususunda önem arz eder¹⁰⁴. Yukarıda da belirtildiği üzere hangi işlemlerin yevmiye defterinde belirtilmesi gerektiği konusunda net bir düzenleme bulunmamakla birlikte yevmiye defterine genellikle ticari işletmenin malvarlığında meydana gelen bütün hesap hareketleri bu hareketlerinin niteliği ve değişimi zaman sırasına göre kaydedilir¹⁰⁵.

Ticari defterlerin, özellikle yevmiye defterinin amacı ve fonksiyonu, ticari işletmenin mali ve ekonomik durumunu, tüm alacak ve borç ilişkilerini tam ve eksiksiz bir şekilde yansıtmak olup, aynı zamanda gerçek kişi tacirin şahsi ve ailevi ihtiyaçları için işletme kasasından çektiği para ve mallar da bir değer hareketi olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle, söz konusu işlemler de genel muhasebe ilkelerine uygun olarak yevmiye defterine kaydedilmelidir¹⁰⁶.

Yevmiye defteri tacire iki temel açıdan önemli faydalar sağlamaktadır. Bunlardan ilki muhasebe açısından yevmiye defterinin diğer defterlerin ve kayıtların temelini oluşturmasıdır. İkincisi ise hukuki yönden yevmiye defteri sayesinde, işletmeye yapılan ödemenin tespiti ya da bir belgenin düzenlenip düzenlenmediğinin ispatının sağlanmasıdır. Bu hususa örnek olarak yapılan işleme dayanak teşkil eden imzanın reddi, belgelerin kaybı ya da bir tutarın alındığının veya verildiğinin inkâr edilmesi gibi durumlarda yevmiye defterindeki kayıtların belirleyici rol oynayacağı gösterilebilir¹⁰⁷.

Fiziki ortamda tutulan yevmiye defterinde açılış onayı yapılması zorunludur. TTK m. 64/3 uyarınca fiziki olarak tutulan yevmiye defteri, defteri kebir ve envanter defterinin açılış onayları, kuruluş sırasında veya kullanılmaya başlanmadan önce noter tarafından yapılır.

¹⁰³ Karayalçın, *Ticaret Hukuku Dersleri*, 331.

¹⁰⁴ Doğanay, "Türk Ticaret Kanununun Ticari Defterlerle İlgili Hükümleri Üzerinde Bir İnceleme.", 11; Karayalçın, *Ticaret Hukuku Dersleri*, 330.

¹⁰⁵ Karayalçın, *Ticaret Hukuku Dersleri*, 247.

¹⁰⁶ Aslanlı, *Kara Ticaret Hukuku Dersleri, Umumi Hükümler*, 128.

¹⁰⁷ Karayalçın, *Ticaret Hukuku Dersleri*, 334.

Bu defterlerin izleyen faaliyet dönemlerindeki açılış onayları ise, defterlerin kullanılacağı faaliyet döneminin ilk ayından önceki ayın sonuna kadar yapılır. E-defter uygulamasında, fiziki defterlerde olduğu gibi noter onayı gerekmemektedir. Açılış ve kapanış onayları, ilgili döneme ait elektronik defter beratlarının Gelir İdaresi Başkanlığı sistemine yüklenip onaylanmasıyla sağlanır(Elektronik Defter Genel Tebliği m. 4.3.3).

TTK m. 64/3 ve TDİT m. 15/1'e göre, yevmiye defterinin ve yönetim kurulu karar defterinin kapanış onayı yaptırılması zorunludur. Bu hükümlere göre, yevmiye defterinin kapanış onayı, hesap döneminin altıncı ayının sonuna kadar noter tarafından "Görölmüştür" ibaresi yazılarak, mühürlenip imzalanmak suretiyle yapılmalıdır.

1.5.1.1.2. Defteri Kebir

Her tacir, ticari işletmesiyle ilgili işlemlerde bulunduğu kişilerin durumlarını açık ve net bir şekilde belirleyebilmek amacıyla, ticari işlemlerin niceliği, niteliği ve önemine göre ayrı ayrı hesaplar tutmalıdır. Bu hesaplar, alacak ve borç hesapları, kasa ve envanter hesapları, alacak ve borç senetleri hesapları, banka hesapları gibi çeşitli hesaplardan oluşur. Yevmiye defterine kaydedilen bu işlemler, yevmiye defterinden alınarak, örneğin alacaklar, borçlar veya kasa gibi hesaplar bazında düzenli bir şekilde sınıflandırılarak başka bir deftere kaydedilir. Bu defter, büyük defter olarak adlandırılır¹⁰⁸.

VUK m. 182 vd. maddeler uyarınca defter-i kebir, bilanço esasına göre defter tutan tacirler ile tüzel kişi kurumlar tarafından tutulması zorunlu olan defterlerdir TDİT m. 7 uyarınca; defteri kebir, yevmiye defterinde zaman esasına göre kaydedilen işlemlerin, düzenli bir şekilde hesap esasına göre tasnif edilip kaydedildiği defterdir. Yevmiye defterine yapılan kayıtlarda sadece işlem tarihi baz alınmaktadır. Defteri kebirde diğer ismiyle büyük defterde yevmiye defterine tarih sırası ile kaydedilen işlemlerin hesap çeşitlerine göre işlenerek ve aynı cins hesapların bir araya getirilerek kaydedilmesidir¹⁰⁹.

Defteri kebirde tacir, alacak ve borçlarını ilgili bölümlere kaydederek alacak ve borç durumunu kolayca tespit etme imkânına kavuşmaktadır¹¹⁰. Defteri Kebir, yevmiye defterine tarih sırası ile kayıtlı çeşitli finansal hareketleri analiz eder, bunları türlerine göre gruplandırır ve ilgili hesaplara sistematik bir şekilde kaydeder. İşletmenin günlük mali kayıtlarını düzenleyen defteri kebir, her bir işlemi belirli hesap kategorilerine dağıtarak finansal verilerin toplu bir şekilde incelenmesini sağlamakla defteri kebirdeki sistematik hesaplar kütüphanelerin

¹⁰⁸ Doğanay, "Türk Ticaret Kanununun Ticari Defterlerle İlgili Hükümleri Üzerinde Bir İnceleme", 14.

¹⁰⁹ İmregün, *Ticaret Hukukunun Genel İlkeleri* 142; Karayalçın, *Ticaret Hukuku Dersleri*, 335.

¹¹⁰ Karayalçın, *Ticaret Hukuku Dersleri*, 335.

sistematiik kataloguna benzetilebilir ¹¹¹. Özetle her tacir, defteri kebirde sistematiik bir şekilde kaydedilen kayıtlar sayesinde, kasa bakiyesini, malvarlığı değerlerini, alacak ve borç durumunu ve alacak borç senetlerini hızlı bir şekilde tespit etme kolaylığına sahip olur¹¹².

TDİT m. 7/2’de defteri kebirde bulunması gerekli kayıtlar düzenlenmiştir. Şöyle ki tarih, yevmiye defteri madde sıra numarası, tutar ve son olarak toplu hesaplarda yardımcı nihai hesapların isimleri, defteri kebirlerde bulunması gerekli asgari kayıtları oluşturmaktadır. TDİT m. 7/3 uyarınca defteri kebirin ciltli ve sayfaları müteselsil sıra numaralı olmakla birlikte, vergi kanununa uygun olmak şartıyla müteharrik yapraklı da olabileceği düzenlenmiştir. Defteri kebirde açılış onayı yapılması zorunludur. Kapanış onay zorunluluğu bulunmamaktadır¹¹³.

1.5.1.1.3. Envanter Defteri

TTK m. 66/1 ve TDİT m. 8/1’e göre, ticari işletmenin açılışında ve her faaliyet döneminin sonunda çıkarılan envanter ve bilançoların kaydedildiği defter, envanter defteri olarak adlandırılır¹¹⁴.

Bir tacirin ticari işletmesinde belirli bir anda mevcut olan tüm mal ve alacakları, yani aktif (alacaklar) ve pasif (borçlar) kalemleri, envanter defterine kaydedilir. Bilanço ise, bu envantere dayanarak, tacirin sahip olduğu tüm mal varlıkları ve alacaklarının (aktif) ile borçlarının (pasif) dengelenmesiyle oluşturulur¹¹⁵. Envanterde yer alan kalemlerin aktif ve pasif olarak sınıflandırılması, yani her iki grup arasında bir denge sağlanması gerekmektedir. Bu dengeleme işlemi, alacak ve borçların karşılaştırılmasıyla elde edilen pozitif veya negatif bakiyelerin, aktif ya da pasif sütunlarına işlenmesi yoluyla yapılır¹¹⁶.

Envanter defteri; TTK’nun 64/3. maddesi uyarınca tutulması ve açılış tasdiklerinin yapılması zorunlu defterler olarak belirtilmiştir. TTK m. 66/1 uyarınca envanter defteri; tacirin ticari işletmesinin açılışında, taşınmazlarını, alacaklarını, borçlarını, ve diğer taşınır taşınmaz varlıklarını eksiksiz ve doğru bir şekilde gösteren ve varlıkları ile borçlarının değerlerinin kaydedildiği defterdir. Envanter defterinin açılış tasdiki zorunlu olmakla birlikte kapanış tasdiki zorunlu değildir. Envanter defterinde işletmenin aktif ve pasiflerinin malvarlığı diğer tüm malvarlığı değerleri kayıt altına alınmaktadır.¹¹⁷ Aynı husus ilgili maddenin ikinci fıkrası

¹¹¹ Karayalçın, *Ticaret Hukuku Dersleri*, 335.

¹¹² Doğanay, “Türk Ticaret Kanununun Ticari Defterlerle İlgili Hükümleri Üzerinde Bir İnceleme,” 15.

¹¹³ Ülgen vd., *Ticari İşletme Hukuku* (2015), 598.

¹¹⁴ Kayar, *6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu’na Göre Ticaret Hukuku*, 322.

¹¹⁵ Domaniç ve Ulusoy, *Ticaret Hukukunun Genel Esasları*, 317;

¹¹⁶ Doğanay, “Türk Ticaret Kanununun Ticari Defterlerle İlgili Hükümleri Üzerinde Bir İnceleme,” 16.

¹¹⁷ Ayhan, Çağlar ve Özdamar, *Ticari İşletme Hukuku*, 433.

uyarınca tacirin her faaliyet döneminin sonunda envanterini düzenlemesi gerektiği hüküm altına alınmıştır. TTK m. 66/1'deki envanter tanımına paralel olarak TDİT m. 8/1 doğrultusunda envanter defterinin tanımı, “ ticari işletmenin açılışında ve her hesap döneminin sonunda alacakların, borçların, taşınır taşınmaz tüm malvarlığı değerlerinin kaydedildiği ciltli ve sayfaları müteselsil sıra numaralı defter” şeklinde yapılmıştır. TTK m. 67/1 uyarınca envanter ve bilançolar işletmenin faaliyet büyüklüğüne uygun düşecek süre içerisinde TMS'ye uygun olarak hazırlanmalı ve hazırlanan envanter sonuçları, fiziksel sayım yapılması ile elde edilecek sonuçlarla tutarlı ve eş olmalıdır ¹¹⁸.

Envanterin ve bilançonun çıkarıldığı gün bilanço günü olarak adlandırılmaktadır¹¹⁹. (VUK m. 185) TTK m. 67/1 uyarınca; bilanço gününde işletmenin aktif ve pasif mevcutları ölçmek, tartmak, saymak ve değerlendirmek suretiyle alacak ve borçları tespit edilerek envanter çıkartılır. Envanter çıkartılırken yukarıda sayılan tüm işletme varlığı istatistiksel yöntemler aracılığıyla sondaj usulü ile miktar, çeşit ve değer olarak belirlenir¹²⁰. TTK m. 67/2'nin gerekçesinde, bilanço günündeki mevcutlara göre fizikî sayım yöntemi uygulandığında da aynı sonuca ulaşılacağı kesin olan durumlarda, genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine uygun şekilde sondaj yöntemi kullanılabileceği belirtilmiş ve bu yöntemin usulü de belirlenmiştir¹²¹.

TDİT m. 8/2 envanter defterindeki hesap döneminin on iki ayı geçemeyeceğini düzenlemektedir. İlgili hükme göre VUK'un ilgili hükümleri saklı kalmak kaydıyla envanter, düzenli bir işletme faaliyetinin akışına uygun düşen süre içinde ve her halükârda hesap döneminin sonundan itibaren üç ay içinde çıkarılmalı ve deftere kaydedilmelidir.

1.5.1.1.4. İşletme Defteri

6762 sayılı eTTK m 66'de “işletmesinin mahiyet ve önemine göre sadece işletme defteri” hükmü ile düzenlenen işletme defteri 6102 sayılı TTK'da açıkça hükme bağlanmamıştır. Yani 6102 sayılı TTK'da kanunda isteğe bağlı defterlerin de tutulabileceğine dair bir düzenleme bulunmamaktadır. Yapılan bu değişiklik ile isteğe bağlı defter niteliğinde bulunan işleme defterinin delil kuvvetine ilişkin HMK m. 222 uyarınca yazılı hüküm bulunmamaktadır ¹²². Ancak Yargıtay Hukuk Genel Kurulu bir kararında özetle ...Davacının işletme defterlerini tek taraflı kayıt sistemiyle tuttuğu, bu defterlerde yapılan tahsilat ve

¹¹⁸ Kayar, 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu'na Göre Ticaret Hukuku, 322; Karahan, Ticari İşletme, 289.

¹¹⁹ Ülgen vd., Ticari İşletme Hukuku (2022), 397, İnal, Ticari İşletme Hukuku, 644.

¹²⁰ Kayar, 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu'na Göre Ticaret Hukuku, 230.

¹²¹ Bkz. TTK m. 64/2 gerekçesi.

¹²² Fatih Bilgili ve Ertan Demirkapı, Ticaret Hukuku Bilgisi (İstanbul: Dora Yayıncılık, 2012), 142; Taşdelen, “6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu'na Göre Ticari Defterler,” 263.

ödemelerin yer almadığı, ayrıca 2011–2013 yılları arasında davalıdan herhangi bir mal alımına ilişkin kayda rastlanmadığı tespit edilmiştir. Davalıya, ticari defterlerini ibraz etmesi için kesin süre verilmesine rağmen bu yükümlülük yerine getirilmemiştir. Menfi tespit ve istirdat taleplerine konu çeklerin ticari defterlere kaydının zorunlu olmadığı belirtilmiş; davacının tuttuğu işletme defterinin, TTK m. 64’te sayılan yasal defterlerden olmadığı ve bu nedenle HMK m. 220/3 kapsamında delil değeri taşımadığı ifade edilmiştir. Bu çerçevede, yalnızca davacının beyanlarına dayanılarak davanın kabulüne karar verilmesi hatalı bulunmuş, ilk derece mahkemesinin kararı kaldırılmıştır. Kararda özellikle, işletme defterinin yasal defter niteliği taşımadığı ve bu nedenle sahibinin lehine delil teşkil etmeyeceği vurgulanmıştır¹²³.

6762 sayılı mülga TTK’da, tacirlerin tutacakları defterler, tacirin gerçek veya tüzel kişi olmasına göre farklılık göstermekteydi. Gerçek kişi tacirlerin, 6762 sayılı TTK m. 66/1-b-3 uyarınca işletme defteri tutmaları mümkündü. Ancak 6102 sayılı TTK ile birlikte, tacirin gerçek ya da tüzel kişi olmasına bakılmaksızın belirli defterleri tutma yükümlülüğü getirilmiştir. Yapılan bu düzenlemede, tacirin türüne ilişkin olarak bir ayırım da yapılmamaktadır¹²⁴. Bununla birlikte, mülga 6762 sayılı Kanun’da küçük ölçekli işletmelerin işletme defteri tutmalarına izin verilmekteydi. Her ne kadar 6102 sayılı TTK’da bu konuda açık bir düzenleme bulunmasa da, TDİT geçici 1. maddesine dayanılarak bazı tacirlerin işletme defteri tutmasına olanak sağlanmıştır¹²⁵.

VUK m.194 uyarınca, işletme hesabı esasına göre tutulan defterde, muhasebeleştirme işlemleri belirli usullere tabi tutulmuştur. Buna göre, işletme hesabının sol tarafında; satın alınan mal ve hizmetler karşılığında yapılan ödemeler ile diğer giderler kaydedilirken, sağ tarafında ise satılan mal bedelleri, hizmet ifası karşılığında tahsil edilen paralar, alacaklar ve diğer hasılat kalemleri yer almaktadır. Ayrıca, amortisman tabi tutulan gayrimenkuller ile tesisat gibi sabit kıymetler işletme hesabı kapsamına dâhil edilmemektedir. Aynı maddenin devamında ise, işletme defterinde yer alması gereken asgari unsurlar; işlem sıra numarası, kayıt tarihi, işlem türü (cinsi) ve bedel olarak açıkça belirtilmiştir.

VUK m. 176. maddesi, tacirleri defter tutma bakımından iki sınıfa ayırmaktadır. Buna göre, birinci sınıf tacirler bilanço esasına göre defter tutmakla yükümlüyken, ikinci sınıf tacirler işletme hesabı esasına göre defter tutarlar. Kanunun devamı niteliğinde olan 177. maddede ise hangi tacirlerin birinci sınıf sayılacağı açıkça belirtilmiştir. Yıllık satış tutarı veya iş hacmi

¹²³ Yargıtay HGK’nın 09/11/2021 tarihli 2017/(19)-11-1662 E. 2021/1357 K. sayılı ve ilamı UYAP E.T. 09/02/2025.

¹²⁴ Bilgili, “Ticari Defter, Cari Hesap, Acente”, 61.

¹²⁵ Bozer ve Göle, *Ticari İşletme Hukuku*, 335.

belirli sınırların üzerinde olan gerçek kişiler birinci sınıf tacir sayılırken, bu sınırların altında kalanlar ikinci sınıf tacir kabul edilmektedir. Bununla birlikte, kurumlar vergisi mükellefleri genel olarak birinci sınıf tacir sayılmakla birlikte, Hazine ve Maliye Bakanlığı bazı durumlarda bu mükelleflerin işletme hesabı esasına göre defter tutmalarına izin verebilmektedir. Ayrıca, ticari faaliyete yeni başlayan mükellefler, henüz yıllık iş hacimleri belirlenmediğinden geçici olarak ikinci sınıf tacir gibi değerlendirilir ve uyarınca işletme hesabı esasına göre defter tutarlar (VUK m. 178). Bu düzenlemeler, mükelleflerin faaliyet kapsamlarına ve iş hacimlerine göre uygun defter tutma yöntemini belirlemeyi amaçlamaktadır.

Yukarıda izah edildiği üzere VUK m. 178 uyarınca; Kanunun 177. maddesinde belirtilen limitleri aşmayanlar ise ikinci sınıf tacir kabul edilir. Esnaf ve tacir ayrımına yönelik Bakanlar Kurulu Kararnamesinin birinci maddesinde VUK m. 177'ye atıf yapılmıştır. Anılan kararnameye göre, VUK m. 177'de belirtilen sınırları aşmayanlar, esnaf ve sanatkâr sayılır; bunlar, Esnaf ve Sanatkâr Siciline ve Odalarına kaydedilir. İkinci sınıf tacirler TTK m. 64 uyarınca tutulması zorunlu olan yevmiye defteri, defteri kebir ve envanter defteri yerine VUK m. 176 uyarınca işletme defteri tutarlar.

6762 sayılı mülga TTK uyarınca tutulacak defterler, tacirin gerçek veya tüzel kişi olmasına göre belirlenmiş; gerçek kişi tacirler bakımından ise basit nitelikteki işletme defterinin tutulması mümkün kılınmıştır. Her ne kadar işletme defteri konusunda kanunda açık bir düzenleme bulunmasa da, yukarıda anılan Tebliğin Geçici 1. maddesi uyarınca, VUK'a göre ikinci sınıf tüccar sayılan gerçek kişi tacirlerin, işletme hesabı esasına göre defter tutmaya devam edebilecekleri hüküm altına alınmıştır¹²⁶.

486 sıra numaralı Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği ¹²⁷ ile, serbest meslek erbabı, işletme hesabı esasına göre defter tutan mükellefler ve basit usule tabi mükelleflerin kayıtlarının elektronik ortamda tutulması, defterlerinin bu kayıtlardan hareketle elektronik ortamda oluşturulması ve muhafaza edilmesi, ayrıca beyannamelerin, bildirimlerin, dilekçelerin ve belgelerin elektronik ortamda düzenlenip gönderilmesi uygulamaya konulmuştur. Bu düzenleme ile, VUK 176 ve 177. maddelerinde belirtilen işletme hesabı esasına göre defter tutmakla yükümlü olan ikinci sınıf tacirlerin, elektronik ortamda defter tutmalarının altyapısı oluşturulmuş ve bu mükellefler için Defter-Beyan Sistemi'nin kullanımı zorunlu hale getirilmiştir. Ancak, bilanço esasına göre defter tutan mükellefler ile yalnızca ücret,

¹²⁶ Ülgen., vd *Ticari İşletme Hukuku* (2022), 437; Arkan, *Ticari İşletme Hukuku*, 381; Bozer ve Göle, *Ticari İşletme Hukuku*, 331.

¹²⁷ R.G. 17 Aralık 2017 tarihli ve 30273 sayılı

gayrimenkul sermaye iradı, menkul sermaye iradı ve diğer kazanç ve iratlardan gelir elde eden gelir vergisi mükellefleri bu sistemden yararlanamayacaktır. Tebliğ ile amaçlanan; vergisel ve ticari işlemlerin elektronik ortamda kayıt altına alınması, bürokratik yüklerin ve uyum maliyetlerinin azaltılması, kayıt dışı ekonomi ile mücadele edilmesi ve vergiye gönüllü uyumun artırılmasıdır. (m. 1 ve m. 2)

Yargıtay bir kararında eser sözleşmesinden kaynaklı alacak davasının TTK m. 4. uyarınca mutlak ticari dava olarak sayılmadığı ve nispi ticari dava sayılabilmeleri için tarafların tacir olması ve uyuşmazlığın ticari işletmeleriyle ilgili bulunması gerektiğini belirterek davacının müteveffa babasının ölümü öncesinde hangi esasa göre defter tuttuğunun, birinci sınıf tacir olup olmadığının, esnaf faaliyetini aşan ticari faaliyeti bulunup bulunmadığının ilgili vergi dairesinden sorulmadığı, davacının babasının gerçek kişi tacir kaydı olup olmadığının Ticaret Sicil Müdürlüğü'nden araştırılmadığı, bu nedenle tarafların ticari sıfatlarının ve davanın ticari niteliğinin tespiti konusunda eksik inceleme yapıldığı belirtilerek ilk derece mahkemesinin kararını bozulmuştur¹²⁸.

Benzer nitelikte İstanbul Bölge Adliye Mahkemesi 13. Hukuk Dairesinin bir kararında, ilk derece mahkemesinin, davalı tarafın görev itirazına rağmen, davalının gerçek kişi tacir kaydının olup olmadığını araştırmak amacıyla İstanbul Ticaret Sicil Müdürlüğü'ne müzekkere yazılmadığını belirlemiştir. Ayrıca, davacının hangi usulle defter tuttuğu, ikinci sınıf tacir olup olmadığı ve işletme defteri tutması durumunda vergi dairesinden esnaf faaliyetinin sınırını aşp aşmadığının sorulmadığına vurgu yapmıştır. Davalı, işletme hesabı esasına göre defter tutmasına rağmen, BA-BS¹²⁹ formlarının bulunmaması nedeniyle de müzekkere yazılmıştır. İstinaf mahkemesi, esnaf ve tacir işletmesi kavramlarının farklı olduğu göz ardı edilerek, davalının TTK m. 12'ye göre ticari işletmeyi kendi adına işlettiğinden dolayı tacir olduğu yönünde ilk derece mahkemesi tarafından yapılan değerlendirmeyi hatalı bulmuş ve ilk derece mahkemesinin kararını kaldırmıştır.¹³⁰.

Yukarıda özet olarak verilen her iki karar da incelendiğinde öncelikle mahkemenin önüne gelen bir davada göreve yönelik inceleme yaparken ilk olarak tarafların defter tutma esaslarının ne olduğu, birinci sınıf tacir olup olmadığı ve ticari faaliyetinin esnaf düzeyini aşp aşmadığı hususlarının tarafların bağlı olduğu vergi dairesinden araştırması gerektiği ve bunlara ek olarak tarafların ilgili Ticaret Sicil Müdürlüğü'nde gerçek kişi tacir kaydı olup olmadığı

¹²⁸ Yargıtay 11.HD'nin 23/05/2023 tarihli 2022/496 E. 2023/3184 K. sayılı ilamı, UYAP E.T. 23/12/2024.

¹²⁹ BA formu, 'Mal ve Hizmet Alımlarına İlişkin Bildirim Formu' ve BS formu, 'Mal ve Hizmet Satışlarına İlişkin Bildirim Formu' anlamına gelir.

¹³⁰ İstanbul BAM 13.HD'nin 01/12/2022 tarihli 2020/1370 E. 2022/1803 K. sayılı ilamı, UYAP E.T. 23/12/2024.

tespit edilmeli ve vergi kayıtlarının incelenmesinde işletme defteri esasına göre defter tuttuğu, 213 sayılı Vergi Usul Kanunu'nun 177. maddesi kapsamında esnaf işletmesi için öngörülen sınırı aşan düzeyde gelir sağlayıcı faaliyette bulunup bulunmadığı da sorgulanmalıdır. İlgili tarafın Ticaret Sicil Müdürlüğü'nde tacir kaydı olmadığını, tespiti halinde şayet uyuşmazlık mutlak ticari dava olarak da nitelendirilmiyorsa uyuşmazlığın nisbi ticari dava olarak kabul edilemeyeceği tüm bu durumlara ön koşul olarak davanın mutlak ticari davalardan da olmaması halinde davanın genel görevli mahkemeler olan Asliye Hukuk Mahkemesince görülüp sonuçlandırılması gerekir ¹³¹.

1.5.1.2. İşletmenin Muhasebesi İle İlgili Olmayan Ticari Defterler

TTK m. 64/4, doğrudan işletmenin muhasebesine yönelik olmayan pay defteri, yönetim kurulu karar defteri ile genel kurul toplantı ve müzakere defterini ticari defter olarak düzenlemiştir. Bu çerçevede, işletmenin muhasebesine yönelik olmayan ticari defterler aşağıda incelenmeye çalışılacaktır.

1.5.1.2.1. Genel olarak

6102 sayılı TTK m. 64/4 uyarınca pay defteri, yönetim kurulu karar defteri ve genel kurul toplantı ve müzakere defteri gibi doğrudan doğruya ticari işletmelerin muhasebesine yönelik olmayan defterler de “*ticari defter*” olarak nitelendirilmiştir. eTTK'da, yukarıda sayılan bu defterlerin ticari defter niteliğinde olup olmadığına ilişkin açık bir hüküm bulunmamaktaydı. Ancak işletmenin muhasebesine yönelik olmayan bu defterler, 6102 sayılı Kanun ile açıkça ticari defterler arasında sayılmış ve tacirlerin tutması gereken zorunlu ticari defterler kapsamına dâhil edilmiştir¹³².

6102 sayılı Kanun'da gerçek ve tüzel kişi tacir ayrımı üzerinden ticari defter tutma ile ilgili farklılığa son verilerek yalnızca tüzel kişi tacirler tarafından pay defteri, yönetim kurulu karar defteri, genel kurul toplantı ve müzakere defteri gibi işletmenin muhasebesiyle ilgili olmayan defterlerin tutulması zorunlu kılınmıştır¹³³. TTK m. 64/4 uyarınca, pay defteri, yönetim kurulu karar defteri ve genel kurul toplantı ve müzakere defteri gibi işletmenin muhasebesiyle doğrudan bağlantılı olmayan defterler de ticari defter olarak nitelendirilmiş ve

¹³¹ Aynı yönde kararlar için; İstanbul BAM 37 HD'nin 26.12.2023 tarihli 2023/ 2066 E. -2023/3553 K. sayılı ilamı; 18/03/2022 tarihli 2021/1737 E.- 2022/707 K. ve 21/10/2024 tarihli 2024 /921 E.- 2024/2594 K. sayılı ilamları, UYAP E.T. 23/12/2024.

¹³² Şafak Narbay, “6102 Sayılı Yeni Türk Ticaret Kanununa Göre Anonim Ortaklıkta Pay ve Pay Senetlerinin Devri” *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 16, 3-4 (2012) : 242, Taşdelen, “6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu'na Göre Ticari Defterler,” 262.

¹³³ Bilgili, “Ticari Defter, Cari Hesap, Acente”, 61; Ayhan, Çağlar ve Özdamar, *Ticari İşletme Hukuku*, 433.

böylece ticari defterlerin kapsamı genişletilmiştir¹³⁴. Bu kanun hükmü ile ticari defterler arasında işletmenin muhasebesiyle ilgili olan ve olmayan defterler arasında bir ayırım yapılmıştır. Yevmiye defteri, envanter defteri ve defteri kebir işletmenin muhasebesi ile alakalı iken pay defteri, yönetim kurulu karar defteri ve genel kurul toplantı ve müzakere defteri gibi defterler ise doğrudan ticari işletmelerin muhasebesine yönelik olmayan defterler olarak nitelendirilmiştir. İşletmenin muhasebesiyle ilgili olmayan bu defterlerin de tacir tarafından tutulması zorunlu ticari defterler arasında sayılmasının asıl amacı, bu defterlerin tasdike tabi olmaları nedeniyle ispat ve karine teşkil etme işlevine sahip olmalarıdır. Bu işlevleri dolayısıyla, söz konusu defterlerin de ticari defterlere uygulanan güven ve disiplin kurallarına tabi olması hedeflenmiştir¹³⁵.

6102 sayılı TTK ile birlikte ticari hayatın dijitalleşmesi süreci hız kazanmış; elektronik ortamda belge ve kayıt düzenine geçiş teşvik edilmiştir. Bu çerçevede, “*İşletmenin Muhasebesiyle İlgili Olmayan Ticari Defterlerin Elektronik Ortamda Tutulması Hakkında Tebliğ*¹³⁶” ile işletmenin muhasebesiyle doğrudan ilişkili olmayan bazı ticari defterlerin elektronik ortamda tutulmasına ilişkin usul ve esaslar belirlenmiştir. Bu Tebliğ 01/07/2025 tarihinde yürürlüğe girecektir. İlgili Tebliğ ile “*işletmenin muhasebesine yönelik olmayan ticari defterlerin*” elektronik ortamda defter tutmanın yasal zemini de oluşturulmuştur. Tebliğ kapsamında elektronik ortamda tutulması öngörülen defterler arasında pay defteri, yönetim kurulu karar defteri, müdürler kurulu karar defteri ve genel kurul toplantı ve müzakere defteri yer almaktadır. Bu defterlerin elektronik ortama taşınmasıyla birlikte şirket kayıtlarında şeffaflık ve güvenilirlik sağlanması, ayrıca denetim süreçlerinin kolaylaştırılması amaçlanmaktadır¹³⁷.

1.5.1.2.2. Pay Defteri

6762 sayılı eTTK döneminde esasen m. 417 ile düzenlenen pay defteri, kanunun farklı maddelerinde iki ayrı terimle ifade edilmiştir. Nitekim eTTK m. 326, f. 1, b. 1’de “*pay sahipleri defteri*” ifadesi kullanılırken, diğer tüm maddelerde “*pay defteri*” terimi tercih edilmişti. Ancak, 6102 sayılı TTK bu konuda yeknesak bir kavram kullanma yoluna gitmiş ve bu defteri tanımlamak için tek ve tutarlı bir kavram olan “*pay defteri*” terimini benimsemiştir¹³⁸.

¹³⁴ Sezgin Huysal, “Yeni TTK ve HMK Çerçevesinde Ticari Defterler,” 197.

¹³⁵ TTK m. 64/4 gerekçesi; Taşdelen, “6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu’na Göre Ticari Defterler,” 262; Aksoy, “Defter Tutma Yükümlülüğü,” 143.

¹³⁶ R.G. 14 Şubat 2025 tarihli ve 32813 sayılı.

¹³⁷ Ayrıntılı bilgi için aşt. bkz. 1.9.2. Elektronik Defter Uygulamasının Zorunlu Olduğu Haller.

¹³⁸ Narbay, “6102 Sayılı Yeni Türk Ticaret Kanununa Göre Anonim Ortaklıkta Pay ve Pay Senetlerinin Devri,” 242.

TTK m. 499 uyarınca “*şirket, pay defterine; henüz pay senedine bağlanmamış pay sahiplerini, nama yazılı pay senedi sahiplerini ve paylar üzerinde intifa hakkı bulunan kişileri, ad, soyad (veya tüzel kişi ise unvan) ve adres bilgileriyle birlikte kaydeder.*”

TDİT m. 9’da pay defterinin tanımı yapmıştır. Buna göre pay defteri, pay sahiplerinin kaydedildiği ciltli ve sayfaları müteselsil sıra numaralı bir defterdir. TDİT m. 9/1’e göre limited şirketler, sermayesi paylara bölünmüş komandit şirketler, anonim şirketler ve kooperatiflerin pay defterini tutma zorunluluğu bulunmaktadır.

TDİT m. 9’da pay defterine geçirilecek kayıtlar ile bu kayıtlarda yer alması gerekli içerikler ve bilgiler anonim ve sermayesi paylara bölünmüş komandit şirketler yönünden ve limited şirketler yönünden ayrı şekilde düzenlenmiştir. TDİT m. 9/2 uyarınca anonim şirketlerde ve sermayesi paylara bölünmüş komandit şirketlerde pay defterine; senede bağlanmamış pay ve nama yazılı pay senetleri sahipleri ile intifa hakkı sahipleri kaydedilir.

TDİT m. 9/6’da limited şirketlerde pay defterine; ortakların adları, adresleri, her ortağın sahip olduğu esas sermaye payının sayısı, esas sermaye paylarının devirleri ve geçişleri itibari değerleri, grupları ve esas sermaye payları üzerindeki intifa ve rehin hakları sahiplerinin adları ve adresleri yazılır.

Pay defterinin açılış onayı, defterin yasal olarak kullanılabilmesi için ilk hesap dönemi başında yapılması gereken bir işlemdir. Ancak, defterde yeterli yaprak bulunuyorsa, izleyen hesap dönemlerinde yeniden açılış onayı alınmaksızın aynı defter kullanılmaya devam edilebilir. Bu durum, TTK m. 64/3 ve TDİT m. 13/4’te düzenlenmiştir. Ayrıca TTK m. 64/3, TDİT m. 13/4 ve TDİT m. 15/1 hükümleri birlikte değerlendirildiğinde, pay defterinde kapanış onayı şartının aranmadığı sonucuna da varılmaktadır.

1.5.1.2.3. Yönetim Kurulu Karar Defteri

Gerçek kişi tacirlere ait ticari işletmelerde kararları veren ve uygulamaya geçiren tacir olmakla birlikte tüzel kişilere ait ticari işletmelerde ise kararların alınması bunları icra eden organlar tarafından gerçekleştirilmekte ve verilen kararların icrasının kendi içerisinde uyumlu olup olmadığının denetlenmesi ve takip edilmesi için tüzel kişi tacirlerin karar defteri tutması gerekmektedir¹³⁹.

Tüzel kişi tacirler, yönetim kurulu, genel kurul ve müdürler kurulu kararları için ayrı karar defterleri tutabilir ve bu defterlere, genel kurul, ortaklar kurulu ve yönetim kurulu

¹³⁹ Kayar, 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu’na Göre Ticaret Hukuku,323.

tarafından alınan kararlar; toplantıya katılan üyelerin isim ve soy isimleri; toplantı tarihi; kullanılan oylar ve diğer gerekli bilgiler kaydedilerek toplantıya katılan üyelerin imzalarıyla alınan kararlar resmileştirilir¹⁴⁰.

TTK m. 64/3 uyarınca, karar defteri, işletmenin muhasebesiyle doğrudan ilgili olmayan ticari defterlerden biridir. Bu nedenle, açılış onayı gereklidir. Ayrıca, TTK m. 64/4 hükmü gereğince, yalnızca yönetim kurulu karar defteri için kapanış onayı zorunludur. Bu kapanış onayı, faaliyet döneminin ilk ayının sonuna kadar noter tarafından yapılmalıdır. (TTK m. 64/3)

TDİT m. 10/1 uyarınca yönetim kurulu karar defteri, anonim şirketlerde yönetim kurulunun, sermayesi paylara bölünmüş şirketlerde yöneticinin veya yöneticilerin şirket yönetimi ile ilgili aldıkları kararların yazılacağı ciltli ve sayfa numaraları teselsül eden defterdir.

TDİT m. 10/1 hükmü değerlendirildiğinde yönetim kurulu karar defteri tutacak şirketler arasında limited şirketler yer almamaktadır. TDİT m. 11/4 uyarınca limited şirketlerde müdür veya müdürler kurulunun şirket yönetimi ile ilgili olarak aldığı kararlar, genel kurul toplantı ve müzakere defterine yazılabileceği gibi ayrı bir müdürler kurulu karar defteri de tutulabilir. Ancak bu durumun TTK m. 64/4 hükmü ile çelişki doğurduğu ve madde metninde yer alan yönetim kurulu ifadesinin yönetim organı olarak değerlendirilmesi gerektiği limited şirket yönetim organı olan müdürler kurulunun da madde hükmü uyarınca müdürler kurulu defterini ayrıca tutulmasının zorunlu olduğu haklı olarak belirtilmiştir¹⁴¹.

Müdürler kurulu karar defterinin tutulması halinde bu defterin açılış ve kapanış onayları, yönetim kurulu karar defterine ilişkin hükümlere tâbidir. Ayrı bir müdürler kurulu karar defteri tutulduğu takdirde, müdür veya müdürler kurulu kararları, genel kurul toplantı ve müzakere defterine kaydedilemez¹⁴².

Kollektif ve komandit şirketlerde, şirketin yönetimiyle görevlendirilmiş olan ortaklar, aldıkları yönetimle ilgili kararlarını TDİT m. 11/3 uyarınca genel kurul toplantı ve müzakere defterine kaydederler. Bu nedenle, anonim şirketlerde olduğu gibi ayrı bir yönetim kurulu karar defteri tutmaları gerekmez.

Yönetim kurulu karar defteri, açılış ve kapanış onayına tabidir. TTK m. 64/3 ve TDİT m. 13/1 uyarınca, yönetim kurulu karar defteri, kullanılmaya başlanmadan önce notere veya anonim ve limited şirketlerin ticaret siciline tescili sırasında ticaret sicil müdürlüğüne açılış

¹⁴⁰ Kayar, 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu'na Göre Ticaret Hukuku,323.

¹⁴¹ Biçer ve Bahtiyar, "Yeni Türk Ticaret Kanunu'na Göre Ticari Defter Tutma Yükümlülüğü ve Ticari Defterlerin İspat Gücü," 19.

¹⁴² Ülgen., vd *Ticari İşletme Hukuku*(2015), 601.

onayı yaptırılmalıdır. Ayrıca, TDİT m. 15/1-(b) hükmü uyarınca, yönetim kurulu karar defterinin kapanış onayının, izleyen hesap döneminin birinci ayının sonuna kadar yaptırılması zorunludur. Söz konusu onay, noter tarafından gerçekleştirilir.

1.5.1.2.4. Genel Kurul Toplantı ve Müzakere Defteri

TTK m. 64/4 uyarınca tüzel kişi tacirler için tutulması zorunlu ticari defterlerden sonuncu ise genel kurul toplantı ve müzakere defteridir. TDİT m. 11/1'deki tanıma göre, tüzel kişi tacirlerin genel kurul toplantılarında görüşülen hususların ve alınan kararların kaydedildiği ciltli ve sayfa numaraları teselsül eden deftere genel kurul toplantı ve müzakere defteri denir.

TDİT m. 11/2'ye göre, genel kurul toplantı ve müzakere defteri, şirket genel kurul toplantısı yapılırken genel kurulda sorulan sorular, verilen cevaplar, sunulan önergeler, alınan kararlar işlenerek düzenlenebileceği gibi hazırlanan toplantı tutanağının deftere yapıştırılması şeklinde de tutulabilmektedir.

TDİT m. 11/4'e göre limited şirketlerde müdür veya müdürler kurulunun şirket yönetimi ile ilgili olarak aldığı kararlar genel kurul toplantı ve müzakere defterine kaydedilebileceği gibi ayrı bir müdürler kurulu karar defteri de tutulabilmektedir. Bu bakımdan limited şirketler özelinde, ayrı bir karar defteri tutulmaması halinde hem müdürler kurulu kararları hem de genel kurul tutanakları tek bir defterde, yani genel kurul toplantı ve müzakere defterinde tutulacaktır.

Kollektif ve komandit şirketlerde, yönetimle görevlendirilen ortak veya ortaklar yahut tüm ortaklar tarafından şirket yönetimiyle ilgili alınan kararlar, genel kurul toplantı ve müzakere defterine kaydedilir (TDİT m. 11/3). Bu nedenle söz konusu şirketlerde ayrıca bir yönetim kurulu karar defteri bulunmaz¹⁴³.

TTK m. 64/3 ve TDİT m. 13/4 hükmü uyarınca; genel kurul toplantı ve müzakere defteri, yeterli yaprağı bulunması kaydıyla, izleyen hesap dönemlerinde de açılış onayı yaptırılmaksızın kullanabilir. Ayrıca TDİT m. 15/1 hükmü incelendiğinde genel kurul toplantı ve müzakere defterinde kapanış onayı şartının bulunmadığı anlaşılmaktadır.

1.5.2. Vergi Usul Kanunu'na Göre Tutulması Zorunlu Olan Defterler

TTK m. 64 uyarınca tüzel kişi ve gerçek kişi tacirler; pay defteri, yönetim kurulu karar defteri, genel kurul toplantı ve müzakere defteri, yevmiye defteri, büyük defter ve envanter defterini tutmakla zorunlu olduğu hüküm altına alınmıştır. VUK uyarınca defter tutma

¹⁴³ Ülgen., vd *Ticari İşletme Hukuku* (2015), 600.

zorunluluğunda olan mükelleflerin hangi defterleri ne şekilde tutacakları ise aynı Kanunun 182 ilâ 214. maddeleri arasında düzenlenmektedir.

Bir defterin lehe delil olarak kabul edilebilmesi için, ticari defter niteliğinde olması gerekmektedir. Aşağıda ayrıntılı olarak belirtilen defterler ise, HMK m. 222/2-3 uyarınca ticari defter sayılmaz ve bu defterlerde yer alan kayıtlar lehe delil olarak kullanılamaz¹⁴⁴.

VUK m. 176'da "Tüccarlar defter tutmak bakımından iki sınıfa ayrılırlar birinci sınıf tüccarlar bilanço esasına göre; ikinci sınıf tüccarlar işletme hesabı esasına göre defter tutarlar" şeklinde düzenleme yapılmıştır. Kanun'un bu anlatımına göre bilanço esasına göre defter tutmakla mükellef olanlar birinci sınıf tüccarlardır. Birinci sınıf tüccarlar "yevmiye defteri, defteri kebir ve envanter defteri" defteri tutmak zorundadır. İkinci sınıf tüccar sayılanlar ise, ticari işlemlerini işletme hesabı esasına göre tuttıkları işletme defterine kaydederler.

TTK ile VUK'da bazı ortak ticari defterlere yer verilmiş olmakla birlikte, yalnızca VUK'ta düzenlenmiş ve TTK'da karşılığı bulunmayan bazı özel defterler de mevcuttur. Bu özel defterler; serbest meslek kazanç defteri, kombine imalat defteri, yabancı nakliyat kurumlarının hasılat defteri ve damga vergisi defteri olarak sayılabilir. Söz konusu defterlerin her biri yalnızca VUK kapsamında tanımlanmakta ve kullanım alanları da ilgili meslek veya faaliyet türüne özgü olarak belirlenmektedir¹⁴⁵. Bu defterlere ilişkin yasal tanımlar ve açıklamalar aşağıda yer almaktadır.

VUK m. 210 uyarınca serbest meslek kazancı elde eden mükellefler serbest meslek kazanç defteri tutar. Hekimler istedikleri takdirde gerekli kayıtlara protokol defterinde yer vermek şartıyla serbest meslek kazanç defteri tutmayabilirler. VUK m. 212 uyarınca noterler, noterlik görevini ifa ile mükellef olanlar ve borsa acenteleri serbest meslek sahibi sayılmalarına rağmen bunların tutmuş oldukları defterler serbest meslek kazanç defteri yerine geçer¹⁴⁶.

Birinci sınıf tüccarlar yani bilanço esasına göre defter tutan sınai müesseseler, ayrıca imalat defteri de tutarlar. Birinci sınıf tüccarlardan devamlı olarak imalat işi yapan ve sınai müessese niteliğinde bulunan mükelleflerin bu defteri tutması gerekir. (VUK m. 197).

¹⁴⁴ Baki Kuru ve Burak Aydın, *Medeni Usul Hukuku El Kitabı*, Cilt 1 (Ankara: Yetkin Yayınları, 2024), 736.

¹⁴⁵ Hasan Abdioğlu, Ertan Demirkapı ve Münhise Erdöl, "Yeni Türk Ticaret Kanunu ve Vergi Usul Kanunu'na Göre Defterlerin İncelenmesi," *Yönetim ve Ekonomi Dergisi* 21, 1 (2014): 97.

¹⁴⁶ Abdioğlu, Demirkapı ve Erdöl, "Yeni Türk Ticaret Kanunu ve Vergi Usul Kanunu'na Göre Defterlerin İncelenmesi," 97.

Kombine imalat defteri, hammaddeden tam mamul üretimine kadar geçen süreçte, müstakil imalat safhalarında birbirinden farklı emtiaların üretildiği ve bu süreçlerin aynı teşebbüs altında birbirine bağlandığı durumlarda tutulur (VUK m. 199).

Bitim işleri defteri, boyama, basma, yazma, tasarlama gibi belirli bir ücretle yapılan bitim işleriyle uğraşan birinci ve ikinci sınıf tüccarlar tarafından, gerçekleştirdikleri her işin kaydını içeren bir defterdir ve bu deftere, müşterilerden alınan ve tamamlandıktan sonra müşteriye geri verilen malın niteliği, miktarı ve işlem tarih sırasıyla kaydedilir (VUK m. 200).

Ambar defteri, depo ve ardiye işiyle iştigal edenler ile nakliye ambarı işleten birinci ve ikinci sınıf tüccarların, emtianın ambara veya ardiyeye giriş tarihi, cinsi, miktarı, kime tevdi edildiği, nereye ve kime gönderildiği ve nakliye ücreti gibi bilgileri kaydetmek için tuttıkları bir defterdir (VUK m. 209).

Hasılat defteri, dar mükellefiyet esasına göre vergiye tabi olan yabancı ulaştırma kurumları veya Türkiye'deki şube ve acentelerinin, taşıma hizmetleri için tuttıkları defterdir ve bu kurumlar ayrıca muhasebe defteri tutmak zorunda değildirler (VUK m. 205 ve m. 207).

Banka ve sigorta muameleleri vergisi defteri, banka, banker ve sigorta şirketlerinin, banka ve sigorta muameleleri vergisi kapsamındaki işlemlerini kaydettikleri defterdir. Bu defter, müfredatlı veya bordrolar üzerinden toplu olarak muhasebe defterlerinde de gösterilebilir, ayrıca isteyenler için ayrı bir defter de tutulabilir (VUK m. 204).

Son olarak, Damga Resmi Defteri, yolcu bilet ücretleri, sigorta primleri ve ilan ücretleri gibi konularda damga vergisi tahsil eden gerçek ve tüzel kişilerin, bu ücretler için tarih sırasına göre tutmaları gereken bir kayıttır. Eğer bu kayıtlar muhasebe defterlerinde gösterilmiyorsa, ayrı bir Damga Resmi Defteri tutulmalıdır; devlet müesseselerinin resmi defter ve kayıtları ise bu defter yerine geçer (VUK m. 205).

1.5.3. Diğer Kanunlar Uyarınca Tutulması Gerekli Ticari Defterler

Tacirlerin defter tutma yükümlülüğü, TTK m. 64/3'te düzenlenen ticari defterlerin tutulmasına ilişkin genel hükümlerin yanı sıra, bazı özel kanunlarla da desteklenmiştir. Bu özel kanunlar, belirli sektörlerde faaliyet gösteren tacirlere, faaliyetlerinin şeffaf bir şekilde denetlenebilmesi ve düzenli bir şekilde yürütülebilmesi amacıyla ek defter tutma yükümlülükleri getirmiştir. Örneğin, bankacılık sektörü için 5411 sayılı Bankacılık Kanunu, sigortacılık sektörü için 5684 sayılı Sigortacılık Kanunu ve kooperatifler için belirli düzenlemeler, bu sektörlerde faaliyet gösteren tacirlerin, TTK hükümlerine ek olarak, özel defterler tutmalarını zorunlu kılmaktadır. Bu şekilde, ticaretin düzenli bir şekilde yürütülmesi

ve ilgili sektörlerdeki mali şeffaflığın sağlanması amaçlanmaktadır. Bu defterler HMK m. 222/2-3 uyarınca ticari defter sayılmaz ve bu defterlerde yer alan kayıtlar lehe delil olarak kullanılamaz¹⁴⁷.

Koop K m. 89 uyarınca kooperatiflerin, kooperatif birliklerinin, kooperatif merkez birliklerinin ve Türkiye Milli Kooperatifler Birliği'nin muhasebe uygulamaları ile zorunlu olarak tutacakları defterlerin Türk Ticaret Kanunu hükümlerine tabi olacağı, bu düzenlemelerin uygulanmasına ilişkin usul ve esasların Ticaret Bakanlığı tarafından yayımlanacak bir tebliğ ile belirleneceği, ayrıca VUK'un bu husustaki ilgili hükümlerinin saklı olduğu hüküm altına alınmıştır.

Bu konudaki kooperatifler, kooperatif birlikleri, kooperatif merkez birlikleri ve Türkiye Milli Kooperatifler Birliği'ni Muhasebe Yönetmeliği¹⁴⁸ 27/04/2018 tarih ve 34404 sayılı Yönetmelikle yürürlükten kaldırılmıştır. Kooperatifler hakkında TDİT hükümleri (TDİT 1/2 ,3/1-g) uygulanacaktır¹⁴⁹. Tüm bu düzenlemeler doğrultusunda kooperatifler; yevmiye defteri, defteri kebir, envanter defteri, ortaklar pay defteri, yönetim kurulu karar defteri ve genel kurul toplantı ve müzakere defteri tutmakla zorunlu kılınmıştır¹⁵⁰.

5684 sayılı Sigortacılık Kanunu m. 18/4 uyarınca Hazine Müsteşarlığı, sigorta şirketleri ile reasürans şirketlerinden, diğer kanunların zorunlu kıldığı defterlerle beraber özel defterler tutmalarını talep etmeye ve bu özel defterlerin tabi olacağı esas ve usulleri belirlemeye, ayrıca belirlediği esaslar ve örneklerle uygun olarak her türlü bilgi, cetvel, hesap özeti, rapor, ve mali tablolar istemeye, gerekli gördüğü durumlarda mali tabloları ilan ettirmeye, sigortacılık sektörünün mali yapısının sağlamlaşması amacıyla finansal oranları ile şirket kaynaklarının hangi aktiflere ve ne oranda yatırılacağını belirlemeye yetkilidir.

Bankacılık Kanunu'nun 28. maddesi doğrultusunda; bankalar, tutmaları gerekli yasal defterler ve yardımcı defterlerin yanı sıra, yönetim kurulu, denetim komitesi, kredi komitesi ve müdürler kurulu tarafından alınan kararlarının her biri için ayrı bir karar defteri tutmakla yükümlü tutulmuştur¹⁵¹.

Vergi Usul Kanunu'nda tutulması zorunlu defterler arasında sayılmamakla birlikte 488 sayılı Damga Vergisi Kanununun 29. maddesi doğrultusunda Maliye ve Gümrük Bakanlığına

¹⁴⁷ Kuru ve Aydın, Medeni Usul Hukuku El Kitabı, 736.

¹⁴⁸ R.G. 28.11.1973, 14726.

¹⁴⁹ Ülgen vd., *Ticari İşletme Hukuku* (2022) 403.

¹⁵⁰ Ülgen vd., *Ticari İşletme Hukuku* (2022) 403.

¹⁵¹ Ülgen vd., *Ticari İşletme Hukuku* (2022), 403.

tanınan yetkiye dayanarak, damga vergisini makbuz karşılığı ödemek durumunda kalan kurum-kuruluşlar ile anonim şirketlerin makbuz karşılığı veya istihkaktan kesinti suretiyle ödemelerine ilişkin olarak Damga Vergisi Defteri adı altında özel bir defter tutmaları zorunlu tutulmuştur¹⁵².

Ayrıca Gelir Vergisi Kanunu'nun 53. maddesinde belirtilen yıllık satış hasılatı tutarını aşan çiftçilerin, elde ettikleri hasılat ve yine aynı kanunda belirtilen giderlerini kaydetmek amacıyla bir çiftçi işletme defteri tutmaları da zorunludur. Çiftçilerin bilanço esasına göre defter tutma yükümlülüğü ile ilgili olarak Vergi Usul Kanunu'nda herhangi bir düzenleme yapılmadığı için, defter tutmak zorunda olan çiftçiler, isterlerse bilanço esasına göre de defter tutabilirler¹⁵³.

1.6. Ticari Defter Tutma Yükümlülüğünün Başlangıcı ve Sonu

Türk Ticaret Kanunu'nda “*tacirler*” defter tutmakla yükümlü kılınmıştır (TTK m. 18/1; TDİT m. 4/1).

Ticari defter tutma yükümlülüğü tacir sıfatının kazanılması ile başlar ve tacir sıfatının kaybedilmesi ile de son bulur¹⁵⁴. TTK m. 87 uyarınca; ticari defter tutma yükümlülüğü, tacirin ticari işletmesini ticaret siciline tescil ettirme yükümlülüğünün doğduğu anda başlar¹⁵⁵. TTK'da ticari defter tutma yükümlülüğünün sona erme zamanı ile ilgili herhangi bir hüküm yer almadığı için, ticari defter tutma zorunluluğunun, ticari işletmenin ticaret sicilinden kaydının silinmesiyle sona erdiği kabul edilmektedir¹⁵⁶.

TTK m. 18/1 ve TDİT m. 4/1 hükümleri dikkate alındığında, ticari defter tutmakla yükümlü olanlar beş grupta sınıflandırılmıştır¹⁵⁷.

1.6.1. Gerçek Kişi Tacirler Yönünden Ticari Defter Tutma Yükümlülüğünün Başlangıcı ve Sonu

TTK m. 12/1 uyarınca tacir, bir ticari işletmeyi kısmen dahi olsa kendi adına işleten kişilere denilmektedir. TTK m.18 ve 64/1 uyarınca tacir statüsüne sahip olan kişiler ticari defter tutmakla yükümlüdürler¹⁵⁸. Bu maddeye göre, bir gerçek kişinin tacir olarak kabul edilebilmesi

¹⁵²Abdioğlu, Demirkapı ve Erdöl, “Yeni Türk Ticaret Kanunu ve Vergi Usul Kanunu’na Göre Defterlerin İncelenmesi,” 99.

¹⁵³Abdioğlu, Demirkapı ve Erdöl, “Yeni Türk Ticaret Kanunu ve Vergi Usul Kanunu’na Göre Defterlerin İncelenmesi,” 99.

¹⁵⁴ Arslanlı, *Kara Ticaret Hukuku Dersleri, Umumi Hükümler*, 128; Berzek, *Ticaret Hukukunun Genel İlkeleri*, 124; Yarbaş, *Ticaret ve Vergi Davalarında Ticari Defterlerin Delil Niteliği*, 33; İmregün, *Ticaret Hukukunun Genel İlkeleri*, 131.

¹⁵⁵ Topal, *Medeni Yargılama Hukuku Bağlamında Ticari Defterlerin Delil Niteliği*, 39.

¹⁵⁶ Karahan, *Ticari İşletme*, 284; Çeker, *Ticari İşletme*, 170; Taşdelen, “6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu’na Göre Ticari Defterler”, 268; Bilgili, “Ticari Defter, Cari Hesap, Acente”, 60.

¹⁵⁷ Ülgen vd., *Ticari İşletme Hukuku* (2015), 589.

¹⁵⁸ Arkan, *Ticari İşletme Hukuku*, 374.

için iki koşulun birlikte yerine getirilmesi gerekmektedir. İlk koşul, bir ticari işletmenin varlığı; ikinci koşul ise bu ticari işletmenin kısmen de olsa belirli bir kişi adına işletilmesidir. Bu iki koşul sağlandığında, gerçek kişi, kendi adına işlettiği veya kendi adına işletilen ticari işletmesini ticaret siciline kaydettirmese bile tacir sıfatını elde eder. Ayrıca, bu iki koşulun gerçekleşmesiyle ticari defter tutma zorunluluğu da başlar¹⁵⁹. Gerçek kişilerin tacir sayılabilmesi asıl belirleyici olan ise ticari işletmenin fiilen işletilmesidir¹⁶⁰. Gerçek kişi tacir, ticari işletmesini kapatıp devrettiğinde veya işletmesini kendi adına işletmeyi bırakıp ticareti terk ettiğinde tacir sıfatını kaybeder¹⁶¹. Bu durumda, ticari defter tutma yükümlülüğü de sona erer¹⁶². Ticari işletme devredildiğinde defter tutma yükümlülüğü devralana geçer¹⁶³.

Bu çerçevede, “kısmen dahi olsa kendi adına işletme” ifadesinden yola çıkarak, ticari işletme işleten bir adi şirketin ortaklarının, her birinin ayrı ayrı tacir sayılacağı sonucuna ulaşılır¹⁶⁴. Bu durumda, ortakların her birinin bireysel olarak ticari defter tutması mümkün olduğu gibi; adi ortaklığın faaliyetleri açısından ortak bir defter tutma yöntemini tercih etmeleri de olanaklı olmalıdır. Bu ikinci ihtimalde ise, defterlerin mevzuata uygun tutulmamasından doğacak sorumluluğa da ortaklar müştereken ve müteselsilen katlanmak zorunda kalacaklardır¹⁶⁵. VUK m. 177/1-4 uyarınca, bilanço veya işletme hesabı esasına göre defter tutmakla yükümlü olan tacirler belirlenmiştir. Bu kapsamda adi ortaklıklar da sayılmaktadır. VUK m. 177/4 kapsamında adi ortaklıkta defter tutma yükümlülüğü yalnızca ortaklardan birine değil, ortaklık adına birlikte yerine getirilmelidir¹⁶⁶.

¹⁵⁹ Karahan, *Ticari İşletme*, 284; Çeker, *Ticari İşletme*, 170; Topal, *Medeni Yargılama Hukuku Bağlamında Ticari Defterlerin Delil Niteliği*, 39.

¹⁶⁰ Ahmet Battal: “Tacir, Ticari Defterlerini Tacir Gibi Sorumlu Olan Hasımına Karşı Delil Olarak Kullanabilir Mi?”, Halid Kemal Elbir’e Armağan, İstanbul 1996, 86-97, 87.

¹⁶¹ Yarbaş, *Ticaret ve Vergi Davalarında Ticari Defterlerin Delil Niteliği*, 35

¹⁶² Topal, *Medeni Yargılama Hukuku Bağlamında Ticari Defterlerin Delil Niteliği*, 42.

¹⁶³ Arslanlı, *Kara Ticaret Hukuku Dersleri, Umumi Hükümler*, 128; Oruç Hami Şener, “Ticari Defterlerin ve Belgelerin Saklanması, Zıyası, Zayi Belgesi, Böyle Bir Belgenin Alınması ve Alınmamasının Hüküm ve Sonuçları,” *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 6/1 (Haziran 2004): 233-294, 240.

¹⁶⁴ Ülgen vd., *Ticari İşletme Hukuku* (2015), 590 ; Bilgili, Demirkapı ve Özboyacı, *Ticari İşletme Hukuku*, 506; Kayıhan, *Ticari İşletme Hukuku*, 236; Şener, *Ticari İşletme Hukuku*, 669 ; Bilgili, “Ticari Defter, Cari Hesap, Acente”, 60 ; Ali Haydar Yıldırım, “Adi Ortaklıkta Ortakların Denetleme Hakkı (TBK 631),” *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 13/ 2 (Aralık 2011): 195–236, 214.

¹⁶⁵ Türk Ticaret Kanunu’nda, adi ortaklık ilişkisi çerçevesinde defter tutma yükümlülüğüne dair özel bir düzenleme yer almamaktadır. Buna karşılık, adi ortaklığın bir bütün olarak ticari işletme sayılması sebebiyle, ortakların bireysel olarak defter tutmasının mümkün olmadığı; bu nedenle adi ortaklığın defterlerinin ortaklar tarafından birlikte tutulması ve defterlerin usulüne aykırı tutulmasının sonucunda ortakların müteselsilen sorumlu olması gerektiği yönünde bkz; Ülgen vd., *Ticari İşletme Hukuku* (2015), 590; Bu yükümlülüğün tacir sıfatından kaynaklandığı görüşünden hareketle, bazıları her bir ortağın ayrı ayrı defter tutması gerektiği yönünde bkz. Arkan, *Ticari İşletme Hukuku*., 379; Al Kılıç, “HMK’da 7251 Sayılı Kanun İle Yapılan Değişikliğin Ticari Defterlerin İspat Kuvvetine Etkileri,” 68; Bilgili, “Ticari Defter, Cari Hesap, Acente, 60 ; Yıldırım, “Adi Ortaklıkta Ortakların Denetleme Hakkı,” 214.

¹⁶⁶ Ülgen vd., *Ticari İşletme Hukuku* (2015), 591; Bozer ve Göle, *Ticari İşletme Hukuku*, 324.

TTK m. 64/1 hükmünün gerekçesinde ticari defter tutma yükümlülüğü açıklanmıştır. Bu hukuki zorunluluk esas olarak tacirler ve kanun koyucu tarafından tacir sayılan kişiler için öngörülmüş olup; söz konusu bu zorunluluk emredici niteliktedir; bu yükümlülüğten hiçbir tacir istisna edilemez¹⁶⁷.

TTK m. 12/2 uyarınca; “*tacir sayılan kişiler*” için de ticari defter tutma yükümlülüğü söz konusudur. Bu çerçevede, bir ticari işletmeyi kurup açtığını, sirküler, gazete, radyo, televizyon ve diğer ilan araçlarıyla halka bildirmiş veya işletmesin ticaret siciline tescil ettirerek durumu ilan etmiş olan kişi, fiilen işletmeye başlamamış olsa bile tacir sayılacağından, tacir olmanın hüküm ve sonuçlarına tabi tutulacak ve ticari defter tutma yükümlülüğü altında olacaktır¹⁶⁸.

Bir ticari işletme açmış gibi, ister kendi hesabına, ister adi bir ortaklık yahut hukuken kabul edilmeyen herhangi bir şirket adına ortak olarak işlemler yapan kişi, iyiniyetli üçüncü şahıslara karşı tacir gibi sayılarak sorumlu tutulur (TTK m.12/3). Bu gibi durumlarda, her ne kadar ilgili kişi tacir sayılmasa da, yaptığı eylemler nedeniyle tacirler gibi sorumlu tutulacağı ve hakkında iflas talebinde bulunulabileceği kabul edilmektedir.¹⁶⁹ Bu nedenle tacir gibi sorumlu olan kişilerin, tacir olmanın getirdiği külfetlerden sorumlu olmaları nedeniyle ticari defter tutma yükümlülükleri bulunmaktadır¹⁷⁰. Ancak tacir gibi sorumlu olanların ticari defterleri, kendi lehlerine delil teşkil etmez¹⁷¹. Kanaatimizce ister kendi adına, ister bir ticari işletme veya şirket adına, ya da hukuken var olmayan bir şirket adına ortak sıfatıyla yaptıkları işlemler bakımından defter tutma yükümlülüğü de işlem tarihinden itibaren başlayacaktır.

Küçükler ve kısıtlılar açısından meseleye bakıldığında, bu kişilerin adına ticari işletme işleten yasal temsilci, ticari defter tutma yükümlülüğü altındadır. Yasal temsilci, işletmenin

¹⁶⁷ TTK m. 64/1 gerekçesi; Bozer ve Göle, *Ticari İşletme Hukuku*, 329; Şener, *Ticari İşletme Hukuku*, 667.

¹⁶⁸ Bozer ve Göle, *Ticari İşletme Hukuku*, 330; Arkan, *Ticari İşletme Hukuku*, 379; Yarbaş, *Ticaret ve Vergi Davalarında Ticari Defterlerin Delil Niteliği*, 35.

¹⁶⁹ Bozer ve Göle, *Ticari İşletme Hukuku*, 330. Ancak bu hususta Arkan bu kişilerin ticari defter tutmaların zorunlu olacağını tacir gibi sorumlu olan bir kişiyle işlem yapan iyiniyetli tacirin tutmuş olduğu defterlerin HMK 222 uyarınca kendi lehine delil olarak kullanılabileceği, tacir gibi sorumlu olanın ise defterleri lehine delil olarak kullanamayacağı görüşündedir. Arkan, *Ticari İşletme Hukuku*, 379 aynı yönde bkz. Şener, *Ticari İşletme Hukuku*, 669, Taşdelen, “6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu'na Göre Ticari Defterler”, 264.

¹⁷⁰ Ülgen vd., *Ticari İşletme Hukuku*, (2015), 591; Arkan, *Ticari İşletme Hukuku*, 373; Taşdelen, “6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu'na Göre Ticari Defterler”, 264; Berzek, *Ticaret Hukukunun Genel İlkeleri*, 124; Al Kılıç, “HMK’da 7251 Sayılı Kanun İle Yapılan Değişikliğin Ticari Defterlerin İspat Kuvvetine Etkileri”, 70; Topal, *Medeni Yargılama Hukuku Bağlamında Ticari Defterlerin Delil Niteliği*, 41-42.

¹⁷¹ Arkan, s. 373; Taşdelen, s. 264; Topal, *Medeni Yargılama Hukuku Bağlamında Ticari Defterlerin Delil Niteliği*, 43; Al Kılıç, “HMK’da 7251 Sayılı Kanun İle Yapılan Değişikliğin Ticari Defterlerin İspat Kuvvetine Etkileri,” 70.

yönetimi ve defterlerinin tutulmasını sağlamakla yükümlüdür¹⁷². Eğer defterler hiç tutulmaz veya kanuna uygun şekilde tutulmazsa, bu durumdan doğan cezai sorumluluk da yasal temsilciye ait olacaktır (TTK m.13/1-c, 2).

Ticaret yapmaktan menedilen kişilere gelince, bu kişiler, yaptıkları işlerin niteliği, meslekleri veya görevleri nedeniyle, kanun veya yargı kararıyla ticaret yapmaları yasaklanmış olsa dahi, yasağa aykırı şekilde ticari işletme işleten kişiler de tacir sayılır (TTK m.14/1). Bu nedenle söz konusu bu kişiler de ticari defter tutma yükümlülüğüne tabidir¹⁷³. Ayrıca, ticaret yapmaktan menedilenlerin bu yasağa aykırı hareketlerinin hukuki, cezai ve disiplin sorumluluğunu doğuracağı TTK m. 14/2 hükmüyle saklı tutulmuştur.

Gerçek kişiler için ticari defterlerin tutulmasına yönelik olan bu zorunluluk tacir olmaya bağlanan sonuçlardan biri olduğundan tacir sıfatının kaybedilmesi defter tutma zorunluluğunu da ortadan kaldıracaktır¹⁷⁴. Ticari işletmenin devredilmesi halinde, TTK m. 68/1 uyarınca düzenlenen ticari defterlerin saklanması ilişkin yükümlülükler dair hükümler kıyasen uygulanmakta; bu kapsamda, ticari defterleri tutma ve saklama yükümlülüğü devir alan kişiye yüklenmektedir¹⁷⁵.

1.6.2. Tüzel Kişi Tacirler Yönünden Ticari Defter Tutma Yükümlülüğünün Başlangıcı ve Sonu

TTK m. 16/1 uyarınca, tüzel kişi tacir kapsamına sadece ticari amaç güden özel hukuk tüzel kişileri değil, aynı zamanda kamu tüzel kişilikleri tarafından kurulan ve ticari işletme işleten vakıflar, dernekler ve diğer kamu tüzel kişileri de girmektedir.

TTK m. 16/1'e göre, tüm ticaret şirketleri tüzel kişi tacirdir. TTK m. 124/1'de ticaret şirketleri sayma yoluyla belirtilmiştir. Bunlar, limited, anonim, komandit, kolektif ve kooperatif şirketleridir.

Ticaret şirketleri, tüzel kişiliklerini ticaret siciline tescil edilmek suretiyle elde ederler. Tüzel kişiler, bu tescil ile birlikte hem tüzel kişilik statüsünü hem de tacir sıfatını kazanır¹⁷⁶.

¹⁷² Ülgen vd., *Ticari İşletme Hukuku* (2015), 590; Al Kılıç, "HMK'da 7251 Sayılı Kanun İle Yapılan Değişikliğin Ticari Defterlerin İspat Kuvvetine Etkileri," 72.

¹⁷³ Ülgen vd., *Ticari İşletme Hukuku* (2015), 590.

¹⁷⁴ Ülgen vd., *Ticari İşletme Hukuku* (2015), 596; Al Kılıç, "HMK'da 7251 Sayılı Kanun İle Yapılan Değişikliğin Ticari Defterlerin İspat Kuvvetine Etkileri," 52.

¹⁷⁵ Şener, "Ticari Defterlerin ve Belgelerin Saklanması, Zıyası, Zayi Belgesi, Böyle Bir Belgenin Alınması ve Alınmamasının Hüküm ve Sonuçları," 239; Ülgen vd., *Ticari İşletme Hukuku* (2015), 596; Al Kılıç, "HMK'da 7251 Sayılı Kanun İle Yapılan Değişikliğin Ticari Defterlerin İspat Kuvvetine Etkileri," 52.

¹⁷⁶ Karayalçın, *Ticaret Hukuku Dersleri*, 321; Çeker, *Ticari İşletme*, 170; Arkan, *Ticari İşletme Hukuku*, 379; Topal, *Medeni Yargılama Hukuku Bağlamında Ticari Defterlerin Delil Niteliği*, 43.

Ticaret şirketleri, tacir niteliğini kazanmalarıyla birlikte ticari defter tutma yükümlülüğü altına da girer. Tüzel kişiliğin ticaret sicilinden silinmesiyle birlikte, hem tüzel kişilikleri hem de tacir sıfatları sona erer. Tüzel kişi tacirler, tacir sıfatlarını kaybettiklerinde ticari defter tutma yükümlülükleri de sona ermiş olur¹⁷⁷.

TTK m. 16/1 uyarınca bir vakıf ya da dernek, bir ticari işletmeyi kısmen ya da tamamen kendi adına işletmeye başladığı anda tacir sayılır ve bu sıfatla birlikte ticari defter tutma yükümlülüğü başlar(TDİT m. 5/2). Bu yükümlülük, vakıf veya derneğin iktisadi faaliyetini terk etmesi ya da tüzel kişiliğinin sona ermesi ile son bulur¹⁷⁸. TDİT m. 5/4 uyarınca; özel hukuk hükümlerine göre idare edilmek veya ticari şekilde işletilmek üzere Devlet, il özel idaresi, belediye, köy ve diğer kamu tüzel kişileri ile birlikte, kamu yararına çalışan dernekler ve gelirinin yarısından fazlasını kamu görevi niteliğindeki işlere harcayan vakıflar tarafından kurulan, tüzel kişiliği bulunmayan ticari işletmeler, yevmiye defteri, envanter defteri ve defteri kebir tutmakla yükümlüdür. Bu kuruluşlar, defter tutma yükümlülüklerini, yönetime yetkili kişiler (yönetici/yöneticiler) veya yetkili organlar aracılığıyla yerine getirirler¹⁷⁹(TTK m. 125/1; TMK m. 56).

1.7. İlgileri Tarafından Tutulması Gereken Ticari Defterler

1.7.1. Tacirler Tarafından Tutulması Gerekli Ticari Defterler

TTK m. 64 uyarınca kanun koyucu, işletmenin muhasebesiyle ilgili olan ve olmayan ticari defterleri ayrı ayrı sınıflandırmıştır. TDİT m. 5'te de benzer bir sınıflandırma mevcuttur. İşletmenin muhasebesine ilişkin olarak düzenlenen yevmiye defteri, defteri kebir ve envanter defteri, tüm gerçek ve tüzel kişi tacirler için zorunlu tutulmaktadır. Ancak, işletmenin muhasebesiyle ilgisi olmayan ticari defterlerin tutulma zorunluluğu, şirketlerin nitelikleri ve statülerine göre farklılık gösterebilmektedir.

TTK m. 64/3'te verilen yetkiye dayanılarak hazırlanan TDİT m. 5/1'de her tacirin, gerçek veya tüzel kişi olup olmadığına bakılmaksızın, yevmiye defteri, envanter defteri ve defter kebir tutmakla yükümlü olduğu düzenlenmiştir. TDİT m. 5/2 ve m. 5/3.'te ise yukarıda sayılan defterlere ek olarak şahıs şirketlerinin, genel kurul toplantı ve müzakere defteri, anonim şirketlerin pay defteri, yönetim kurulu karar defteri ile genel kurul toplantı ve müzakere defteri,

¹⁷⁷ Bozer ve Göle, *Ticari İşletme Hukuku*,3291; Çeker, *Ticari İşletme*,170; Arkan, *Ticari İşletme Hukuku*,379.

¹⁷⁸ Ülgen vd., *Ticari İşletme Hukuku* (2015), 596.

¹⁷⁹ Ülgen vd., *Ticari İşletme Hukuku* (2015), 592.

limited şirketlerin de pay defteri ve genel kurul toplantı ve müzakere defterini tutmak zorunda olduğu hüküm altına alınmıştır¹⁸⁰.

Sayılan bu defterler, her ne kadar tacirin ticari işletmesinin muhasebesiyle doğrudan ilgili olmasa da, kanun koyucu tarafından ticari defter hükmünde kabul edilerek kanun metninde “*ticari defter*” olarak nitelendirilmiştir¹⁸¹.

Defter tutma yükümlülüğü TTK m. 64/3-4 fıkralarında; ticari defterler sayılmak suretiyle hüküm altına alınmıştır. Şöyle ki; işletmelerin muhasebesi ile ilgili olan defterler, yevmiye defteri, defteri kebir ve envanter defteri, işletmenin muhasebesiyle ilgili olmayan defterler; pay defteri, yönetim kurulu karar defteri ve genel kurul toplantı ve müzakere defteri olarak sıralanmıştır. Ancak ilgili düzenleme tutulması zorunlu defterlerin hangi şekillerde tutulacağı ya da hangi zorunlu unsurları içereceğine dair hususlara yer vermemiştir. İlgili hükümde yukarıda izah edilen defterlerin fiziki ortamda ya da elektronik ortamda hangi şekilde tutulacağı, kayıt zamanları, açılış kapanış onayları ile onay yenileme şekli ve esaslarının TDİT’te belirleneceği hükme bağlanmıştır.

Özel hukuk hükümlerine göre idare edilmek veya ticari şekilde işletilmek üzere Devlet, il özel idaresi, belediye ve köy ile diğer kamu tüzel kişileri tarafından kurulan ve tüzel kişiliği bulunmayan ticari işletmeler ile kamu yararına çalışan dernekler ve gelirinin yarıdan fazlasını kamu görevi niteliğindeki işlere harcayan vakıflar tarafından kurulan ticari işletmeler ve bunlara benzeyen ve tüzel kişiliği bulunmayan diğer ticari teşekküller ise sadece yevmiye defteri, envanter defteri ve defteri kebirini tutmakla yükümlüdür.(TDİT m. 5/4)

VUK m. 176 uyarınca defter tutma açısından tacirler, birinci sınıf ve ikinci sınıf tacirler olarak ikiye ayrılmıştır¹⁸². Birinci sınıf tacirler bilanço esasına göre defter tutmakla yükümlüdürler. Bu tacirler esas itibarıyla, yevmiye defteri, defteri kebir ve envanter defterini tutarlar¹⁸³.

1.7.2. Tacir Sayılmayanlar Tarafından Tutulması Gereken Defterler

TTK uyarınca tacirler tarafından ticari defterlerin tutulması esas olmakla birlikte VUK’da ve TDİT’de vergi denetimlerinin ve tahsilatının sağlıklı ve düzenli bir şekilde yürütülebilmesi için tacir sayılmayan, işletmelerin, ortaklıkların ve bazı teşekküllerin de ticari

¹⁸⁰ Arkan, *Ticari İşletme Hukuku*, 330; Bozer ve Göle, *Ticari İşletme Hukuku*, 331; Bilgili ve Demirkapı, *Ticaret Hukuku Bilgisi*, 494; Ayhan, Çağlar ve Özdamar, *Ticari İşletme Hukuku*, 433-433; Karahan, *Ticari İşletme*, 286.

¹⁸¹ Bozer ve Göle, *Ticari İşletme Hukuku*, 331; Arkan, , *Ticari İşletme Hukuku*, 381; Şener, *Ticari İşletme Hukuku*, 671.

¹⁸² Arkan. *Ticari İşletme Hukuku*, 380.

¹⁸³ Arkan, *Ticari İşletme Hukuku*, 380; Ayhan, Çağlar ve Özdamar, *Ticari İşletme Hukuku*, 432.

defter tutma yükümlülüğü altında oldukları öngörülmüştür¹⁸⁴. Bu çerçevede, VUK'da, m. 176 - 181 uyarınca; *“Yıllık gayrisafi cirolarına göre; vakıf işletmeleri, adi şirketler ve adi şirketin bir türü olan iş ortaklıkları ile TDİT m. 5/4’ de belirtilen, özel hukuk hükümlerine göre idare edilmek veya ticari şekilde işletilmek üzere kamu tüzel kişileri tarafından kurulan ve tüzel kişiliği bulunmayan ticari işletmeler, kamu yararına çalışan dernekler ile gelirinin yarısından fazlasını kamu görevi niteliğindeki işlere harcayan vakıflar tarafından kurulan ticari işletmeler ve bunlara benzeyen tüzel kişiliği bulunmayan diğer ticari teşekküllerin de ticari defter tutmakla yükümlü oldukları öngörülmüştür.”* Bu kişiler tarafından tutulan ticari defterlerin HMK m. 222 uyarınca lehlerine delil olarak kullanılıp kullanılamayacağı tartışmalı olmakla birlikte¹⁸⁵ kanaatimizce uyuşmazlık halinde HMK m.222’deki şart var olduğu sürece ticari defterler lehe delil olarak kullanabilmelidir.

TTK m. 64 ve TDİT’in 5/ 1, 2 ve 3 doğrultusunda ticari defterlere ilişkin olarak yapılan düzenlemeler doğrudan VUK’un bu konudaki düzenlemeleri ile uyumlu değildir¹⁸⁶.

TTK’ya tâbi gerçek ve tüzel kişiler VUK’un defter tutma ve kayıt zamanıyla ilgili hükümlerine uymak zorundadırlar. TTK hükümleri; VUK ve diğer vergi kanunlarının hükümlerinin uygulanmasına engel oluşturmaz (TTK’nın 6335 sayılı Kanun’la değişik m. 64/5)

VUK’da gerçek kişi tacirler için bir kolaylık getirilmiş; bu grup tacirlerden VUK uyarınca ikinci sınıf tacir sayılanların TDİT geçici m. 1 uyarınca yeni bir düzenleme yapılincaya kadar sadece işletme hesabı esasına göre defter tutmalarına izin verilmiştir¹⁸⁷.

VUK 176 ilâ 181. maddelerinde belirtilen esaslar uyarınca yıllık gayrisafi cirolarına göre vakıf işletmelerinin, adi şirketlerin ve adi şirketin bir türü olan iş ortaklıklarının TDİT’in m. 5/4. doğrultusunda özel hukuk hükümlerine göre idare edilmek veya ticari olarak işletilmek üzere kamu tüzel kişileri tarafından kurulan ve tüzel kişiliği bulunmayan ticari işletmeler ile

¹⁸⁴ Bozer ve Göle, *Ticari İşletme Hukuku*, 330-331.

¹⁸⁵ Bozer ve Göle, *Ticari İşletme Hukuku* 331. Aksi yönde yani uyuşmazlık halinde HMK m. 222’de öngörülen koşullara riayet ederek, ticari defterlerini lehe delil olarak kullanabileceği yönünde bkz. Al Kılıç, “HMK’da 7251 Sayılı Kanun İle Yapılan Değişikliğin Ticari Defterlerin İspat Kuvvetine Etkileri,” 74.

¹⁸⁶ Bozer ve Göle, *Ticari İşletme Hukuku*, 331.

¹⁸⁷ Arkan *Ticari İşletme Hukuku*,381; TTK m. 64/3’ün son cümlesinde, Türk Ticari Defterler Tebliği’ne (TDİT) yapılan atıf gereğince, Vergi Usul Kanunu’na (VUK) göre ikinci sınıf tüccar sayılan gerçek kişi tacirlerin tutması gereken işletme hesabı defteri (TDİT Geçici Madde 1), esnaf için öngörülmüştür. Bilindiği üzere, VUK’a göre ikinci sınıf tüccar sayılan gerçek kişi tacirler, yeni bir düzenleme yapılincaya kadar yevmiye defteri, defter-i kebir ve envanter defteri yerine, VUK hükümlerine uygun olarak işletme hesabı esasına göre defter tutabileceklerdir (TDİT Geçici Madde 1). VUK m. 178’e göre, m. 177’de belirtilen hadleri aşmayanlar ikinci sınıf tacir kabul edilir. Esnaf ve tacir ayırımına ilişkin Bakanlar Kurulu Kararının 1. maddesinde de VUK m. 177’ye atıf yapılmıştır. Anılan karara göre, VUK m. 177’deki sınırları aşmayanlar esnaf ve sanatkâr sayılır; bu kişiler esnaf ve sanatkâr siviline ve ilgili odalara kaydedilir. Bu bağlamda, VUK m. 178 anlamında ikinci sınıf tacir sayılan kişi, TTK m. 11/2 ile atıf yapılan Bakanlar Kurulu Kararı uyarınca esnaf olarak nitelendirilmektedir. Dolayısıyla, işletme defterini tutacak olan kişi bilanço esasına göre defter tutan bir tacir değil, esnaf işletmesi işleten kişidir.

kamu yararına çalışan dernekler ve gelirinin yardan fazlasını kamu görevi niteliğindeki işlere harcayan vakıflar tarafından kurulan ticari işletmeler ile bunlara benzeyen ve tüzel kişiliği bulunmayan diğer ticari teşekküller de yevmiye defteri, defteri kebir ve envanter defteri tutmakla yükümlüdürler¹⁸⁸.

Adi şirketler tüzel kişiliğe sahip olmadıkları için doğrudan ticari defter tutma yükümlülüğüne tabi değildirler¹⁸⁹. Ancak, adi şirket ortakları, ticari işletmeyi hem kendi adlarına hem de diğer ortaklar adına işlettikleri için Türk Ticaret Kanunu kapsamında tacir sayılırlar¹⁹⁰. Bu nedenle her bir ortak, bireysel olarak ticari defter tutmakla yükümlüdür¹⁹¹.

1.7.3. Hâkim Teşebbüs ve Donatma İştiraki Tarafından Tutulması Gereken Defterler ve Defter Tutma Yükümlülüğün Başlangıcı ve Sonu

TTK m. 195/4 uyarınca, bir şirketin doğrudan veya dolaylı olarak kontrol altında tuttuğu diğer şirketlerle birlikte oluşturduğu yapıya “*şirketler topluluğu*”, bu topluluk içinde kontrol gücüne sahip olan yapıya ise “*hâkim teşebbüs*” denir.

TTK m.195/5 uyarınca, şirketler topluluğunda, merkezi veya ikamet yeri ister yurt içinde ister yurt dışında bulunsun, bir teşebbüsün hâkim şirket konumunda olması durumunda, bu teşebbüse şirketler topluluğuna ilişkin hükümlerin uygulanacağı ve ayrıca herhangi bir koşula bağlı olmaksızın söz konusu hâkim teşebbüsün tacir sayılacağı belirtilmiştir. Bu nedenle, hâkim teşebbüs, tacir sıfatının sağladığı tüm haklardan faydalanabileceği gibi, tacir olmanın gerektirdiği tüm yükümlülüklerle de tabi olur. Bu yükümlülüklerden biri de ticari defter tutma zorunluluğudur. Hâkim teşebbüs, tacir kabul edildiğinden ticari defterleri usulüne uygun şekilde tutmakla yükümlüdür¹⁹². Hâkim teşebbüs niteliğinin kaybedilmesiyle de defter tutma

¹⁸⁸ Bozer ve Göle, *Ticari İşletme Hukuku* 335; Arkan, *Ticari İşletme Hukuku*, 381.

¹⁸⁹ Arkan, *Ticari İşletme Hukuku*, 392; Ülgen.vd., *Ticari İşletme Hukuku* (2015), 590.

¹⁹⁰ Arkan, *Ticari İşletme Hukuku*, 392; Ülgen. vd., *Ticari İşletme Hukuku* (2015), 590; Kayıhan, *Ticari İşletme Hukuku*, 238; Bilgili, Demirkapı ve Özboyacı, *Ticari İşletme Hukuku*, 505.

¹⁹¹ Arkan, *Ticari İşletme Hukuku*, 392; Ülgen. vd., *Ticari İşletme Hukuku* (2015), 590; Ticari işletmenin bir küll (bütün) olarak değerlendirilmesi gerektiğini ve bu bağlamda adi ortaklığın ortaklarının ayrı ayrı defter tutmalarının olanaklı olmadığını ve adi ortaklık adına tutulacak ticari defterlerin ortaklar tarafından müştereken tutulması, ortakların bu defterlerden dolayı müteselsilen sorumlu olması gerektiği hakkında ayrıca bkz, Tuğrul, Ansay. “Adi Şirket Ortakları Tacir midir? Ortakların Ticaret Unvanı; Defter Tutma.” *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 25/ 3 (1970): 263–266.

¹⁹² Ülgen vd., *Ticari İşletme Hukuku* (2015), 594; Arkan, *Ticari İşletme Hukuku*, 379; Bozer ve Göle, *Ticari İşletme Hukuku*, 330-331; Şener, *Ticari İşletme Hukuku*, 669.; Halit Aker, “Türk Ticaret Kanunu Madde 14 Hakkında Bazı Düşünceler ve Yeni Bir Tacir Türü: ‘Hâkim Teşebbüs’,” *Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Dergisi (BATİDER)* 25/ 2 (2009): 287.

yükümlülüğü sona erer¹⁹³. Hâkim teşebbüsün gerçek kişi mi yoksa tüzel kişi mi olduğu, tutması gereken ticari defterlerin türü ve kapsamı üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir¹⁹⁴.

TTK m. 1064/1 uyarınca, birden fazla kişinin, paylı mülkiyet rejimi çerçevesinde malik oldukları bir gemiyi, kazanç elde etmek amacıyla ve aralarında akdettikleri sözleşmeye dayanarak, ortak ad ve ortak hesap adına denizde kullanmaları durumunda ortaya çıkan ortaklık türüne “donatma iştiraki” adı verilmektedir. TTK m. 17 uyarınca tacirlere yönelik hükümler aynen donatma iştirakine de uygulanır. Donatma iştiraki, tüzel kişiliğe sahip olmadığı için tacir sıfatı, donatma iştirakinin ortaklarına ait olur¹⁹⁵. Ticari işletmenin kısmi olarak dahi olsa kendi adına işletilmesi, donatanların tacir olarak kabul edilmesini sağlar ve bu durum ticari defter tutma yükümlülüğünün başlaması açısından önem arz eder¹⁹⁶. Donatma iştirakinde ticari defterlerin tutulması görevi, donatanlar adına hareket eden gemi müdürüne aittir (TTK m. 1074).

Donatma iştirakinde tacir sıfatının sona ermesi, iştirakin feshi, iflası veya geminin devri üzerine, TTK 1082-1087. maddeleri uyarınca gerçekleştirilecek tasfiye işlemleri ve ticaret sicilinden iştirake ilişkin kaydın silinmesiyle gerçekleşir. Donatma iştirakinin sona ermesi ile ticari defter tutma yükümlülüğü de son bulur¹⁹⁷.

Donatma iştiraki bakımından, TTK m. 17 ve m. 1064 vd. hükümleri uyarınca, yevmiye defteri, envanter defteri ve defteri kebir tutulması zorunludur (TDİT m. 5/1). Ayrıca, sayılan bu defterlerin yanında, gemi müdürü, donatma iştirakine ilişkin faaliyetleri göstermek üzere ayrı bir defter daha tutmakla da yükümlüdür (TTK m. 1074).

1.8. Ticari Defterlerin Tutulma Usulü.

TTK m. 64/3 uyarınca düzenlenen ticari defterler, tacirin ticari işlemlerini, işletmesinin mali ve iktisadi durumunu, her hesap dönemindeki verilerini, alacak ve borç ilişkilerini usulüne uygun şekilde kaydetmesini zorunlu kılar. Bu defterler, içeriğinden açıkça görülebilecek şekilde, işletmenin tüm ticari faaliyetlerini doğru bir şekilde yansıtmalı ve yasal gerekliliklere

¹⁹³ Topal, *Medeni Yargılama Hukuku Bağlamında Ticari Defterlerin Delil Niteliği*, 44.

¹⁹⁴ Ülgen vd., *Ticari İşletme Hukuku* (2015), 591.

¹⁹⁵ Ülgen vd., *Ticari İşletme Hukuku* (2015), 594; Topal, *Medeni Yargılama Hukuku Bağlamında Ticari Defterlerin Delil Niteliği*, 44.

¹⁹⁶ Arkan, *Ticari İşletme Hukuku*, 379; Bilgili ve Demirkapı, *Ticaret Hukuku Bilgisi*, 505; Bozer ve Göle, *Ticari İşletme Hukuku*, 330.

¹⁹⁷ Ülgen vd., *Ticari İşletme Hukuku* (2015), 597; Ayhan, Çağlar ve Özdamar, *Ticari İşletme Hukuku*, 434.

uygun olarak tutulmalıdır. TTK m. 64/1’de belirtilen esaslara göre, ticari defterlerin şeffaf olması ve denetime tabi tutulabilir olması gerekmektedir¹⁹⁸.

Ticari defterlerin, üçüncü kişiler tarafından bağımsız ve tarafsız bir şekilde incelenebilmesi için mesleki yönden uzman kişiler tarafından profesyonelce ve meslek etiği kurallarına uygun şekilde tutulması gerekmektedir¹⁹⁹. Ticari defterlerde yer alan kayıtlar bakımından Kanun’da aranılan açıklığın ölçüsü ise TTK m. 64/1, c. 2’ de ifade edilmiştir. İlgili hükme göre, ticari defterler uzmanlara makul bir süre içinde yapacakları incelemede işletmenin faaliyetleri ve finans durumu hakkında fikir oluşturabilecek şekilde tutulmalıdır²⁰⁰. Makul süre kavramı ise “*ticari defterleri inceleyen uzmanların söz konusu kayıtların niteliğini, nedenini ve sonuçlarını anlayıp değerlendirebilmeleri için gerekli olan yeterli süreyi*” ifade etmektedir. Bu kapsamda, işletmenin faaliyetlerinin ve tacirin malvarlığının borçlarını karşılamaya yeterli olup olmadığının değerlendirilmesi, kayıtların anlaşılır ve açık bir şekilde tutulmasıyla mümkün olabilecektir²⁰¹.

TTK m. 18/1 ve m. 64’de tacirlerin ticari defterleri tutma zorunluluğuna değinildikten sonra ayrıca TTK m. 64 hükmünde, belirlenen ticari defterlerin kanuni düzenlemelere uygun tutulması için aranılan bazı şartlara da yer verilmiştir. Söz konusu şartlar tutulması zorunlu olan ticari defterlerin “*usulüne uygun olarak*” tutulmuş sayılabilmesi ve usulüne uygun olarak tutulan ticari defterlere hukukumuzda bağlanan sonuçların (örneğin ticari defterlerin sahibi lehine delil olmasında olduğu gibi) ortaya çıkması bakımından önem arz etmektedir. Ticari defterlerin usulüne uygun olarak tutulmuş sayılabilmesi için varlığı gerekli olan şartlar aşağıdaki alt başlıklar altında açıklanacaktır:

¹⁹⁸ Karahan, Ticari İşletme, 297.

¹⁹⁹ Karahan, Ticari İşletme, 297.

²⁰⁰ Karahan, Ticari İşletme, 297; Kayar, 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu’na Göre Ticaret Hukuku.312; Ülgen., vd. Ticari İşletme Hukuku(2015), 585; Arkan, Ticari İşletme Hukuku , 383; Bozer ve Göle, Ticari İşletme Hukuku, 327.

²⁰¹ Karahan, Ticari İşletme, 297; TTK m. 64 /1 gerekçesinde “*Makul bir süre*” kavramı açıklanmıştır. Bu bağlamda makul süre; defteri inceleyen uzmanın bazı kayıtları anlayabilmek amacı ile ayrıca araştırma yapmasına, bilgi toplamasına, açıklama istemesine gerek olmaksızın, o kaydı, sebebini, dayanağını ve gereğinde sonuçlarını değerlendirebilmesidir. Uzmanın “*fikir edinmesi*” demek tacirin malvarlığı durumunun, borçlarını yerine getirmeye yeterli olup olmadığı yorumunu yapabilmesidir, yoksa bir denetim elemanı gibi denetim sonuçlarını ortaya koyması, döküm yapması, sonuçları belirlemesi aranmaz. TTK m. 64/1’e göre tacir; ticari defterleri tutmak ve defterlerinde, ticari işlemleriyle ticari işletmesinin iktisadi ve mali durumunu, borç ve alacak ilişkilerini ve her hesap dönemi içinde elde edilen neticeleri, bu Kanuna göre açıkça görülebilir bir şekilde ortaya koymak zorundadır. Defterler, üçüncü kişi uzmanlara, makul bir süre içinde yapacakları incelemede işletmenin faaliyetleri ve finansal durumu hakkında fikir verebilecek şekilde tutulur. İşletme faaliyetlerinin oluşumu ve gelişmesi defterlerden izlenebileceğine yönelik emsal kararlar için bkz. İstanbul BAM. 13. HD. 01/02/2024 tarihli 2023/1830 E. 2024/136 K. ve Diyarbakır BAM. 6. HD. 21/03/2024 tarihli 2024/426 E. 2024/884 K. sayılı ilamları, UYAP E.T. 12/02/2025.

1.8.1. Açılış ve Kapanış Onayı

TTK uyarınca açılış ve kapanış onayı TTK m. 64'te sınırlı olarak sayılan ticari defterler için öngörülmüştür. Bununla birlikte ilgili TTK m. 64/3 hükmü incelendiğinde açılış onayının aksine kapanış onayının bu sayılan ticari defterlerin tamamı için değil bazıları için öngörüldüğü sonucuna varılmaktadır. İlgili maddede yer alan düzenleme doğrultusunda; fiziki ortamda tutulan yevmiye defteri, defter-i kebir, envanter defteri, pay defteri, karar defteri, genel kurul toplantı ve müzakere defterlerinin açılış onaylarının noter tarafından yapılması gereklidir. Bu defterlerden ise yalnızca yevmiye defteri ve yönetim kurulu karar defteri kapanış onayına tabi kılınmıştır (TTK m. 64/3, c. 4). Bu çerçevede ilgili hüküm gereğince yevmiye defterinin kapanış onayı izleyen faaliyet döneminin altıncı ayının sonuna kadar; yönetim kurulu karar defterinin kapanış onayı ise izleyen faaliyet döneminin birinci ayının sonuna kadar yine notere yaptırılır. Bu düzenleme ticari defterlere resmiyet kazandırılmasını ve onay sürecini belirlemektedir. Bu defterlerin tasdike tabi tutulması, sahte kayıtları ve mükerrer defter kullanımını önlemeyi amaçlanmaktadır²⁰².

TTK m. 64/3 uyarınca noter tarafından açılış onayı yapılan defterler için noterce, tacire ilişkin ticaret sicili tasdiknamesi de talep edilmek zorundadır. Ancak anonim ve limited şirketler bakımından noter tarafından yapılacak olan açılış onayına bir istisna getirildiği görülmektedir. Şöyle ki anonim ve limited şirketlerinin kuruluşları esnasında bu şirketlerin ticaret siciline tescili sırasında defterlerin açılış onayları ticaret sicili müdürlükleri tarafından yapılır (TTK m. 64/3).

Açılış ve kapanış onayları, fiziki ortamda tutulan ticari defterler bakımından öngörülmüş olmakla birlikte, 6102 sayılı Kanun döneminde ticari defterlerin elektronik ortamda tutulmasına da imkân verildiğinden elektronik ortamda tutulan ticari defterlerin de açılış ve gerekiyorsa kapanış onayına tabi olup olmadığı sorusuna da bir yanıt aranması gerekmektedir. TTK m. 64/3 hükmünde bu konuya da açıklık getirildiği görülmektedir. İlgili fıkra göre ticari defterler elektronik ortamda tutulduğunda, açılış onayları ve elektronik ortamda tutulan yevmiye defteri ile yönetim kurulu karar defterinin kapanışlarında noter veya Ticaret Sicili Müdürlüğü onayına gerek bulunmamaktadır (TTK m. 64/3). Elektronik Defter Genel Tebliği m. 2'de "*elektronik defter beratının*" açılış onayı yerine geçeceği belirtilmiştir. Yine TTK m. 64/3 uyarınca, ticari defterlerin tutulma usulü, kayıt zamanı ve açılış-kapanış

²⁰² Mustafa İnanc, "Yeni Türk Ticaret Kanunu'nda Ticari Defter Tutma, Envanter, Değerleme, Saklama ve İbraz Yükümlülüğü." *Mali Çözüm* 105 (2011): 227-246, 229; Soner Altaş, "Yeni Türk Ticaret Kanununa Göre Pay Defteri Tutma Yükümlülüğü." *Mali Çözüm Dergisi*, 109 (Ocak-Şubat 2012): 161-175, 171.

onaylarına ilişkin esaslar Ticaret Bakanlığı ile Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından yayımlanan tebliğ ile belirlenmektedir.

Onaya tabi ticari defterlerin ilgili sayfalarının aynı hesap dönemi içerisinde olduğu ya da başka bir neden ile yeni bir defter kullanılmasının zorunlu olduğu hallerde yeni defterler kullanılmadan önce de yine açılış onayı yaptırılması zorunludur²⁰³.

Ticari defterlerin sahibi lehine delil olarak kullanılabilmesi için, HMK m. 222/2 gereğince, TTK m.64/3 uyarınca düzenlenen ticari defterlerin usulüne uygun olarak tutulmuş olması gerekir. eTTK m. 85'te bu şart, “*kanuna uygun olarak tutulan...*” ifadesiyle belirtilmişken, HMK m. 222/2'de daha ayrıntılı bir açıklama getirilmiştir. Buna göre, ticari davalarda ticari defterlerin delil olarak kabul edilebilmesi için, kanuna uygun, eksiksiz ve usulüne uygun şekilde tutulmuş olması ile açılış ve kapanış onaylarının yaptırılmış olması gerekmektedir²⁰⁴.

1.8.2. Açıklık ve Doğruluk Esası

Ticari defterlerin usulüne uygun olarak tutulmasında dikkat edilmesi gereken bir diğer husus açıklık ve doğruluk esası çerçevesinde hareket edilmesidir.

TTK m. 65'de de defterlere yapılacak kayıtların eksiksiz doğru, zamanında ve düzenli olarak yapılması gerektiği şeklinde hüküm altına alınmıştır. HMK m. 222 uyarınca ticari defter kayıtlarının birbirini doğrulamasından uyumsuzluk konusu kayıtlar ile ilgili olarak bir tarafa ait defterlerin birbirini doğrulaması şeklinde anlaşılmaktadır²⁰⁵.

Eksiksiz olmak, iş ve işlemlerin eksiksiz bir şekilde yani herhangi bir boşluk olmadan muhasebeleştirilmesi ve kaydı gerekli bir işlemin kayıt dışı olmaması halidir. Ayrıca

²⁰³ Karahan, *Ticari İşletme*, 295.

²⁰⁴ İstanbul BAM 15. HD. , 13.02.2025 tarihli ve 2023/1641 E. 2025/123 K. sayılı ilamında, ticari davalarda ticari defterlerin, sözleşme ilişkisinin veya alacak miktarının ispatında kullanılabileceğini belirtmiştir. Kararda, tarafların uyumsuzluk dönemine ait ticari defter ve kayıtları incelenmiş; bu defterlerin açılış ve kapanış tasdiklerinin usulüne uygun ve süresinde yapıldığı tespit edilmiştir. Bu nedenle, HMK m. 222 ve 6102 sayılı TTK m. 64/3 uyarınca ticari defterlerin delil niteliği taşıdığı vurgulanmıştır. Benzer yönde kararlar için bkz: YHGK, 06.03.2024 tarihli ve 2023/793 E. 2024/149 K.; YHGK, 11.10.2023 tarihli ve 2022/625 E., 2023/914 K.; Yarg. 6. Hukuk Dairesi, 24.12.2024 tarihli ve 2023/4361 E., 2024/5102 K.; İstanbul BAM 15. Hukuk Dairesi, 13.02.2025 tarihli ve 2021/1833 E., 2025/125 K.; Tekirdağ BAM 4. Hukuk Dairesi, 12.02.2025 tarihli ve 2025/108 E., 2025/115 K.; Gaziantep BAM 11. Hukuk Dairesi, 11.02.2025 tarihli ve 2023/848 E., 2025/174 K.; Konya BAM 3. Hukuk Dairesi, 10.02.2025 tarihli ve 2024/1650 E., 2025/84 K.; Adana BAM 9. Hukuk Dairesi, 10.02.2025 tarihli ve 2022/442 E., 2025/228 K. sayılı kararları, UYAP E.T. 15/03/2025.Ayrıntı bilgi için bkz. 2.10.4. Ticari Defterlerinin Eksiksiz ve Usulüne Uygun Tutulması.

²⁰⁵ Ejder Yılmaz, *Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi*, (Ankara: Yetkin Yayınları, 2013), 1051

muhasabedeki eksiksizlik ile bilançodaki eksiksizlik hali farklıdır. Bilançodaki eksiksizlik aktif ve pasif listesinin eksik ya da fazla olmamasının yani tam olmasını ifade eder²⁰⁶.

Doğruluk, kaydın gerçeğe uygun şekilde yapılması ve iş ve işlemlerin gerçeği yansıtmasıdır. Zamanında kayıt muhasebe kaydının sonraya bırakılmamasını yani zamanında yapılmasını ifade eder. *Düzen ilkesi* ise yapılan iş ve işlemlerin zaman akışına yani kronolojik sıraya göre tarih ve belge numarası ile kaydedilmesi halidir²⁰⁷.

TTK m. 65 gerekçesi incelendiğinde *açıklık esası*, kısaltmaları, harfleri ve semboller işlem yapan kişilerin adlarını, ticarî işletmelerin ve şirketlerin unvanlarını, konularını, gümrük veya diğer bir düzenlemenin pozisyon numaralarını, hiçbir duraksamaya yer bırakmayacak kesinlikte ve tek düze olması şeklinde açıklanmaktadır. Aynı Kanun maddesinin gerekçesinin devamında kanunun, tamlık, doğruluk, zamanında kayıt ve düzen ilkelerine açıkça gönderme yaptığı ancak bu ilkeleri tanımlanmadığı; uyulması gerekli ilkelerin fıkra yazılı olanlarla sınırlı olmadığı ve bu yükümlüklerin defterlerin tutulmasından itibaren başlayacağı ilkelerin içerikleri, kapsamı kavramsal çerçeveleri, standartlarının öğretide ve mahkeme kararlarında tanımlanıp anlam ve boyut kazanacağı belirtilmiştir²⁰⁸.

Tüm bu anlatımlara ek olarak açıklık ve doğruluk esası ilkesi tacirlere TTK m. 64/1 uyarınca üçüncü kişi uzmanlara veya ticari defterleri incelemelerinde hukuki ya da ticari yararı bulunan kişilere işletmelerin finansal durumu gelişimi ve faaliyetleri hakkında bilgi verebilecek şekilde açık ve eksiksiz tutulmasını yükümlülüğünü oluşturur²⁰⁹.

1.8.3. Defter ve Kayıtların Türkçe Tutulması

TTK m. 65 uyarınca; ticari defter ve kayıtların Türkçe tutulması gerekir. Söz konusu bu kural emredici niteliktedir²¹⁰. Ayrıca TTK m. 70’de yılsonu finansal tablolarının Türkçe olarak

²⁰⁶ Karahan, *Ticari İşletme*, 298; Kayar, *6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu’na Göre Ticaret Hukuku*, 232.

²⁰⁷ Karahan, *Ticari İşletme*, 298 -299. Kayar, *6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu’na Göre Ticaret Hukuku*, 232.

²⁰⁸ TTK 65. madde gerekçesi.

²⁰⁹ Karahan, *Ticari İşletme*, 98; Kayar, *6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu’na Göre Ticaret Hukuku*, 232.

²¹⁰ İmregün, *Ticaret Hukukunun Genel İlkeleri*, 141; Karahan, *Ticari İşletme*, 298; İstanbul BAM 43. Hukuk Dairesi, 13.06.2024 tarihli ve 2021/862 E. 2024/942 K. sayılı ilamında davalı vekilinin taraflar arasındaki sözleşmenin yabancı dilde yapılmış olması nedeniyle geçerli olmadığına dair istinaf istemleri, 805 sayılı İktisadi Müesseselerde Mecburi Türkçe Kullanılması Hakkındaki Kanun çerçevesinde incelenmiş ve Kanun’un 1. maddesi, Türk tabiiyetindeki her türlü şirket ve müesseselerin işlem, sözleşme, yazışma, hesap ve defterlerini Türkçe yapmalarını zorunlu kıldığı, 4. maddesi ise bu zorunluluğa uyulmaması halinde uygulanacak müeyyideleri düzenlediği belirtilmiştir. Ancak somut olayda davacı şirketin Türk tabiiyetinde olmadığı ve uyuşmazlığın yabancılık unsuru taşıdığı ifade edilmiştir. 805 sayılı Kanun’un 1. maddesi, bu kanunun uygulanabilmesi için tarafların her ikisinin de Türk tabiiyetinde olması gerektiğini öngördüğünden ve davacı şirket Türk tabiiyetinde bulunmadığından sözleşmenin yabancı dilde olması 805 sayılı Kanun’a aykırılık teşkil etmediği ifade edilmiştir. Benzer yönde bir karar için bkz. İstanbul BAM 15. Hukuk Dairesi’nin 07.12.2021 tarihli ve 2021/3004 E. 2021/2309 K. sayılı ilamında da yer almaktadır, UYAP E.T. 02/02/2025.

düzenlenmesi gerekeceği hüküm altına alınmıştır²¹¹. Benzer bir yükümlülük ise VUK m 215 de düzenlenmiştir. Söz konusu madde TTK'daki uygulamaya ek olarak, defter ve kayıtların Türkçe tutulmasının zorunlu olduğu belirtilmiş ilgili maddenin devamında Türkçe kayıtların bulunması kaydıyla başka dillerde de kayıt yapılabileceği düzenlenmiştir²¹². Ancak yabancı dilde tutulan bu nüshaların lehe delil değeri bulunmamaktadır²¹³.

1926 tarihli ve 805 sayılı İktisadi Müesseslerde Mecburi Türkçe Kullanılması Hakkında Kanun gereğince Türk tabiiyetindeki her nevi şirket ve müesseslerin Türkiye dâhilindeki her nevi muamele mukavele muhabere hesap defterini Türkçe tutması zorunludur. Buna aykırı olarak düzenlenen ticari defter ve belgelerin düzenleyen lehine delil olarak sayılmayacağı ve sorumluların ilgili kanunun 7. maddesi adli para cezasına yaptırımını ile karşılaşacağını düzenlenmiştir²¹⁴.

Yılsonu finansal tablolarının Türkçe ve Türk lirası ile düzenleneceği, TTK m. 70'te açıkça hüküm altına alınmıştır. Ancak ticari defterlerde para birimi kullanımına ilişkin doğrudan bir düzenleme bulunmamaktadır. Bununla birlikte, TTK m. 64/5 hükmü uyarınca VUK m. 215/2 hükmü dikkate alınarak, ticari defter ve kayıtlarda Türk para biriminin esas alınacağı belirtilmiştir. Aynı düzenleme kapsamında, Türk lirası karşılığı açıkça gösterilmek kaydıyla yabancı para biriminin de kayıtlarda kullanılmasına izin verilmektedir. Bu durum, özellikle uluslararası işlemlerde kolaylık sağlarken, kayıtların Türk lirası cinsinden karşılıklarının gösterilmesiyle mali tabloların ulusal standartlara uygunluğunu korur. Bu konuda VUK m. 215/2 fıkrası önemli bir istisna getirmektedir. Buna göre, defter ve belge muhatabının yurt dışında bulunması durumunda, ticari kayıtlarda Türk parası karşılığının gösterilmesi şartı aranmaz. Ayrıca, VUK m. 215/2-b maddesi kapsamında; ikametgâhı ve iş merkezi Türkiye'de bulunmayan, ödenmiş sermayesi en az 100 milyon ABD Doları veya karşılığı olan ve sermayesinin en az %40'ı yabancılara ait işletmelere, Cumhurbaşkanı tarafından ile ticari kayıtlarını Türk para birimi dışında bir para birimiyle tutma izni verilebilmektedir. Buna ek olarak, serbest bölgelerde faaliyet gösteren gerçek veya tüzel kişilerin ticari kayıtlarını Türk para birimiyle ya da yabancı para birimiyle tutmaları kendi tercihi bırakılmıştır²¹⁵. Bu düzenlemeler, özellikle uluslararası ticaret yapan ve yabancı sermayeli şirketler için esneklik sağlamaktadır.

²¹¹ Arkan, *Ticari İşletme Hukuku*, 384.

²¹² Ülgen vd., *Ticari İşletme Hukuku* (2022), 405.

²¹³ Arkan, *Ticari İşletme Hukuku*, 385.

²¹⁴ Kayar, *6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu'na Göre Ticaret Hukuku*, 234.

²¹⁵ Ülgen vd., *Ticari İşletme Hukuku* (2015), 610.

1.8.4. Kayıtların Niteliği ve Kayıtlarda Yapılacak Değişiklikler

TTK m. 65'e göre önceki içeriği belirlenemeyecek şekilde ticari defterdeki bir yazım veya kayıt çizilemez ve değiştirilemez. İlgili madde uyarınca kayıt esnasında mı yoksa daha sonra mı yapıldığı anlaşılmayan değiştirmeler yasaklanmıştır. Kanun koyucu tarafından koyulan bu yasak kazıntı ve silinti yasağı veya tamlik ve mahsup yasağı olarak da tanımlanabilmektedir²¹⁶. Söz konusu maddenin gerekçesinde kayıtlarda yapılacak değişikliklerde uygulanması gereken esas açıklanmıştır. Buna göre eski kaydın karalanmaması ve kapatılmaması herhangi bir madde veya araçla silinmemesi çizilmesi istenen kaydın, görülecek, okunacak, ne olduğu bilinecek tarzda sadece temiz bir biçimde çizilmesi öngörülmüştür²¹⁷.

1.9. Elektronik Defter Uygulaması

1.9.1. Genel Olarak

Küreselleşen dünya ve ilerleyen teknolojinin ortaya çıkardığı yeniliklerden biri de fiziki ortamda tutulan birçok kaydın ve belgenin elektronik ortamda tutulma imkânının getirilmiş olmasıdır. Fen ve teknik alanında olduğu gibi sosyal alanlardan biri olan hukukta da dijitalleşmenin meydana gelmesi kaçınılmazdır. Bu konuda örneğin UYAP sisteminin oluşturulması, duruşmaların ve tebligatın elektronik ortamda yapılması, HMK m. 199 delil olarak dijital verilerin de ele alınması gibi birçok düzenleme söz konusudur²¹⁸.

²¹⁶ Gençtürk, *Ticari Defterlerin Delil Niteliği*, 56; Yasaman ve Poroy, *Ticari İşletme Hukuku*, 268; Ülgen., *Ticari İşletme Hukuku*, (2022), 407.

²¹⁷ TTK madde 65 gerekçesi; İstanbul BAM 44. HD, 22.04.2021 tarihli ve 2020/335 E., 2021/469 K. sayılı ilamında,...TTK m.65/2-3 uyarınca, ticari defterlerin doğru, eksiksiz, zamanında ve düzenli şekilde tutulması gerektiği, yapılan kayıtların önceki içerikleri belirlenemeyecek şekilde değiştirilemeyeceği ve kaydın yapıldığı zamanın belirsiz olamayacağı belirtilmekle, ticari defterlerin, ticari davalarda kesin delil olarak kabul edilmesi için ticari defterlerdeki kayıtların geçerliliğini, yazılı veya kesin delillerle çürütülmedikçe kabul edilmesini sağladığı somut olayda, davacı vekili, ticari kaydın hatalı olduğunu ileri sürdüğü, mahkemece görevlendirilen mali müşavir bilirkişi, kaydın Vergi Usul Kanunu'na uygun olarak düzeltilmediğini ve düzeltme beyannamesi ya da vergi dairesi onayı olmadığını belirtmiştir. Bu nedenle, davacı vekilinin istinaf itirazları reddedilmiş ve ticari defterlerin düzenlemelere ve prosedürlere uygun şekilde tutulması gerektiği vurgulanmıştır. İstanbul 5. Asliye Ticaret Mahkemesi, 13.03.2024 tarihli ve 2023/72 E., 2024/199 K. sayılı kararında "... anonim şirketlerde pay defterine kayıt, TTK m. 499 ve devamı hükümleriyle düzenlenmiştir. TTK m. 500 uyarınca, yanlış beyan sonucu yapılan kayıtların silinmesi öngörülmüş olup, şirkette ilgili kişilerin görüşleri alınarak yanlış kayıtların silinmesi sağlanır ve kaydı silinen kişilere yazılı bilgi derhâl verilir. Pay defteri, ticari defter niteliği taşımakta olup, ticari defterlerdeki kayıtların nasıl düzeltileceği TTK m. 65/3'te belirtilmiştir. Bu hükme göre, kayıtlarda yazım hatası veya değişiklik yapılırken, önceki içerik belirlenemeyecek şekilde değiştirilemez ve kaydın nasıl yapıldığı belli olmayan değişiklikler yasaktır. Pay defterindeki kaydın düzeltilmesi için, terekeye dâhil olan payların mirasçılar arasında paylaşılması ve pay defterine yazılmasına ilişkin kaydın tek bir çizgi ile iptal edilmesi gerekir. Düzeltme işleminde dikkat edilmesi gereken noktanın, pay defterine karalama yapılmaması ve düzeltme işleminde kaydın üzerine çizgi çekilerek iptal edilmesi gerektiğidir". UYAP E.T. 02/02/2025.

²¹⁸ Topal, *Medeni Yargılama Hukuku Bağlamında Ticari Defterlerin Delil Niteliği*, 85.

Dünya genelinde çok daha önce yürürlüğe giren “*dijital fatura sistemi*”, ülkemizde e-devlet projesi kapsamında sınırlı sayıda işletme ile Elektronik Fatura Kayıt Sistemi (EFKS) çerçevesinde hayata geçirilmiştir²¹⁹. Dijital fatura sistemine geçen işletmeler, bir sonraki aşama olan elektronik defter uygulamasını da kullanmaya başlamışlardır.

1 Sıra No.lu Elektronik Defter Genel Tebliği²²⁰ m. 2’de elektronik defter, “*şekil hükümlerinden bağımsız olarak TTK ve/veya VUK uyarınca tutulması zorunlu olan defterlerde yer alması gereken bilgileri içeren elektronik kayıtlar bütünü*” olarak tanımlanmıştır.

Elektronik kayıt, elektronik ortamda tutulan ve elektronik defter ve belgeleri oluşturan, erişimi ve işlenmesi elektronik ortam sayesinde mümkün olan en küçük bilgi ögesidir.

Elektronik defter (e-Defter) uygulaması, Gelir İdaresi Başkanlığı Ve Gümrük Ve Ticaret Bakanlığı İç Ticaret Genel Müdürlüğünü tarafından belirlenen format ve standartlara uygun olarak oluşturulan elektronik defterlere ilişkin onay süreçlerinin yerine getirilmesi amacı ile hazırlanan www.edeften.gov.tr internet adresinde yer alan uygulamayı ifade eder²²¹.

Mali mühür, 397 Sıra No’lu Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği çerçevesinde Gelir idaresi Başkanlığı için TÜBİTAK-UEKAE tarafından hazırlanan elektronik sertifika alt yapısını ifade eder.

Elektronik defter beratı, Elektronik Defterler Genel Tebliği’nde yer alan esaslar çerçevesinde, elektronik ortamda oluşturulan defterlere ilişkin Gelir idaresi başkanlığı tarafından belirtilen standartlara uygun olarak düzenlenen ve Başkanlık mührü ile onaylanmış elektronik dosyayı ifade etmektedir.

E-defter uygulamasında, fiziki defterlerde olduğu gibi noter onayı gerekmemektedir. Açılış ve kapanış onayları, ilgili döneme ait elektronik defter beratlarının Gelir İdaresi Başkanlığı sistemine yüklenip onaylanmasıyla sağlanır. Beratlar, e-defterlere yasal geçerlilik kazandırır ve gerektiğinde lehe veya aleyhte delil olarak kullanılabilir²²².

E-defter, tutulması zorunlu defterlerden, envanter defteri, yevmiye defteri ile yevmiye defterine kaydedilen işlemlerin sınıflandırılarak ilgili hesaplara aktarılması gereken defteri kebirin dijital ortamda düzenlenmesine, işlemlerin kaydedilmesine, bilgilerin saklanması ve

²¹⁹ Gürbüz Gökçen ve Mustafa Özdemir, “Türkiye’de Muhasebe Uygulamalarından E-Defter ve E-Fatura Uygulaması,” *Öneri Dergisi* 12,46 (2016): 137-154, <https://doi.org/10.14783/od.v12i46.1000010008> E.T. 10/02/2025.

²²⁰ RG. 13/12/2021 tarihli 28141.

²²¹ Topal, *Medeni Yargılama Hukuku Bağlamında Ticari Defterlerin Delil Niteliği*, 88.

²²² Ayrıntılı bilgi için bkz. a.şğ. 2.14. Elektronik Defterlerin Delil Olma Şartları.

sunulabilmesine, açılış ve kapanış tasdiklerinin elektronik ortamda yapılabilmesine ve uyuşmazlıklarda delil olarak kullanılabilmesine imkân tanıyan bir elektronik vergi uygulamasıdır²²³. Ayrıca bu defterlerin yanı sıra yakın zamanda “İşletmenin Muhasebesiyle İlgili Olmayan Ticari Defterlerin Elektronik Ortamda Tutulması Hakkında Tebliğ²²⁴” yayımlanarak, bu tebliğ ile birlikte; pay defteri, yönetim kurulu karar defteri, müdürler kurulu karar defteri ile genel kurul toplantı ve müzakere defterinin elektronik ortamda tutulmasına düzenlenmiştir.

VUK m. 171 ve devamındaki maddelerinde düzenlenen ticari defter tutma zorunluluğu, temel olarak fiziki defter tutma esasına dayanmakta ise de teknolojik ilerlemeler, bürokrasiyi azaltma hedefi ve masraf ve maliyetin düşürülmesi gibi sebeplerle, elektronik defter uygulaması da sıklıkla uygulanmaya başlanmıştır²²⁵. 2025 yılı itibarıyla elektronik defter kullanıcılarının sayısı 1.901.367 'e ulaşmıştır²²⁶.

Ticari defterlerin fiziki ortamda tutulmasının yanı sıra dijital ortamda da tutulabilmesi Türk Ticaret Kanunu'nda açıkça düzenlenmiştir. Bu kapsamda, ticari defterlerin e-defter olarak tutulabilmesine yönelik temel düzenleme, TTK m. 64/3, m. 64/4 ve m. 82/4'de yer almaktadır. Buna ek olarak, e-defter uygulamasına ilişkin usul ve esaslar ise TDİT m. 23 ve VUK'un mükerrer m. 242/2 atfı ile 1 Sıra No.lu Elektronik Defter Genel Tebliği²²⁷ ile belirlenmiştir.

TTK m. 64/4 doğrultusunda Ticaret Bakanlığına, işletmenin muhasebesi ile ilgili olmayan pay defteri, yönetim kurulu karar defteri ile genel kurul toplantı ve müzakere defterinin elektronik ortamda tutulmasını zorunlu kılabilmesine dair yetki verilmiştir²²⁸.

Elektronik defter uygulamasının hayata geçirilmesinin ardından Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2018 yılı itibarıyla 486 Sıra No'lu Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği kapsamında Defter-Beyan sistemini uygulamaya başlamış ve bu yeni sistem de belirli mükellef grupları²²⁹

²²³ <https://www.muhasabetr.com/yazarlarimiz/erhanselim/008/> ,elektronik defter bilmecesi, E.T :22/03/2025; <https://turmob.org.tr/e-donusum/edefter/nedir>, E.T : 22/03/2025;.

²²⁴ RG. 14 Şubat 2025 tarihli ve 32813 sayılı, bu tebliğ 01/07/2025 tarihinde yürürlüğe girecektir.

²²⁵ Şeyma Sarıcalar, "Vergi Usul Kanunu Karşısında Defter-Beyan Sistemi'nin Değerlendirilmesi," *AYBÜ - Yıldırım Beyazıt Hukuku Dergisi* 5, no. 2 (2017): 231.

²²⁶ <https://edefter.gov.tr/edefterkayitlikullaniciilar.html> erişim tarihi 17/03/2025.

²²⁷ RG. 13.12.2011 tarihli 28141 sayılı.

²²⁸ Ülgen vd., *Ticari İşletme Hukuku* (2022),404.

²²⁹ Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği (Sıra No: 486) m.1 doğrultusunda bu sistem serbest meslek erbabı, işletme hesabı esasına göre defter tutan mükellefler ile basit usule tabi olan mükelleflerin kayıtlarının elektronik ortamda tutulmasına, bu kayıtlardan serbest meslek erbabı ile işletme hesabı esasına göre defter tutanların defterlerinin elektronik olarak oluşturulması ve saklanması, vergi beyannameleri, bildirim ve dilekçelerin elektronik olarak verilebilmesine, elektronik ortamda belge düzenlenebilmesine imkân tanıyan ve kapsamda yer alan mükelleflerin Gelir İdaresi Başkanlığı veri tabanında yer alan diğer bilgilerini mükelleflerin bilgisine sunan sistemdir. Ancak, kurumlar vergisi mükelleflerinden işletme hesabı esasına göre defter tutmalarına Bakanlıkça müsaade edilenler,

için e- defter tutulması zorunlu tutulmuş ayrıca bu sistem vergi beyannamesinin, bildirimlerin ve dilekçelerin dijital ortamda sunulabilmesine ve birden fazla türde defterin tutulmasına olanak tanınmıştır²³⁰.

TTK m. 64/1 uyarınca ticari defterler; işletmenin faaliyetleri ve finansal durumu hakkında üçüncü kişi uzmanlara, makul bir süre içinde yapacakları incelemelerde kanaat oluşturabilecek nitelikte tutulmaktadır ve ayrıca ticari işletmenin faaliyetlerinin oluşumu ve gelişmesi defterlerden izlenebilmelidir. Bu nedenle tacirler, ticari defterlerin tutulması sürecinde, özellikle defter kayıtlarının dayanağını teşkil eden belgeler başta olmak üzere, işletmeye gönderilen veya işletme tarafından düzenlenen tüm belgelerin bir suretini; fotokopi, karbonlu kopya, mikrofiş, dijital kayıt veya benzeri yollarla yazılı, görsel ya da elektronik ortamda muhafaza etmekle yükümlüdür²³¹. Bu yükümlülük, TTK ve ilgili mevzuat kapsamında, defter ve belgelerin doğruluğunun, bütünlüğünün ve denetlenebilirliğinin sağlanması amacıyla öngörülmüştür.

Ticari defterlerin elektronik ortamda tutulmasına yönelik temel hukuki dayanak olan TTK m. 64/3 uyarınca elektronik ortamda tutulan defterlerin açılışlarında ve yevmiye defteri ile yönetim kurulu karar defterinin kapanışında noter onayı aranmamaktadır. TDİT m. 23'e göre elektronik ortamda tutulacak defterlerle ilgili olarak, 13 Aralık 2011 tarihli ve 28141 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Elektronik Defter Genel Tebliği (Sıra No: 1) hükümleri uygulanmaktadır. Bu düzenleme, defter tutma yükümlülüğüne yönelik olarak elektronik defter tutma imkânını, teknolojik bir gelişme olarak ticaret hukukuna entegre etmiştir. Böylece, ticari defterlerin dijital ortamda oluşturulması, saklanması ve ibrazı mümkün hale gelmiş, bu da ticaret hukukunda dijitalleşme sürecinin önemli bir adımı olmuştur.

TTK md 65 /4-c-1 doğrultusunda defterler ve gerekli diğer kayıtlar, olayları ve işlemleri belgeleyen dokümanların dosyalanmasını gerektirir ve uygun saklama araçlarıyla muhafaza edilmeli ve ilgili hükmün ikinci fıkrası uyarınca da defterlerin ve gerekli diğer kayıtların elektronik ortamda tutulması durumunda, bu kayıtlara ve verilere erişim süresince ulaşılabilirliğin sağlanması ve her zaman kolaylıkla okunabilir olmasının temin edilmesi gerekmediği düzenlenmiştir.

bilanço esasına göre defter tutan mükellefler ile gelirleri sadece ücret, gayrimenkul sermaye iradı, menkul sermaye iradı ve diğer kazanç ve iratlardan oluşan gelir vergisi mükellefleri bu sistemi kullanamayacaktır.

²³⁰ Sarıcalar, "Vergi Usul Kanunu Karşısında Defter-Beyan Sistemi'nin Değerlendirilmesi," 234.

²³¹ Bilgili, "Ticari Defter, Cari Hesap, Acente",57

TTK'nın 65/1-3 hükümleri elektronik ortamda tutulan defterlere ilişkin kıyasen uygulanmalıdır. (TK 65/4-c.3) . Bu doğrultuda, defter kayıtlarının mutlaka Türkçe olarak tutulması gerekmektedir. Eğer kayıtlar sırasında kısaltma, rakam, harf veya semboller kullanılıyorsa, bunların ne anlama geldiği açıkça belirtilmelidir. Ayrıca, tüm yazım ve kayıt işlemlerinin eksiksiz, doğru, zamanında ve düzenli bir şekilde yapılması zorunludur. Elektronik defterlerde yer alan bir kaydın ya da yazımın, daha sonra üzeri çizilerek veya değiştirilerek önceki hali anlaşılamaz duruma getirilmemesi gerekir. Bununla birlikte, deftere sonradan yapılan bir değişikliğin, ilk kayıt sırasında mı yoksa daha sonra mı yapıldığının açıkça anlaşılabilir olması önem taşır. Tüm bu kurallar, elektronik defterlerin güvenilirliğini, şeffaflığını ve denetlenebilirliğini sağlamak amacıyla getirilmiştir.²³².

1.9.2. Elektronik Defter Uygulamasının Zorunlu Olduğu Haller

Elektronik Defter Genel Tebliği m. 3.2.1 uyarınca *“TTK m.397/4 de belirtilen denetime tabi olacak şirketler ile e-fatura uygulamasına geçiş zorunluluğu bulunanlar e- defter kullanmak zorundadır.”*

Elektronik Defter Genel Tebliği m. 3.2.2 uyarınca *“Gelir İdaresi Başkanlığı, yaptığı analiz ve incelemeler sonucunda riskli veya vergiye uyum düzeyi düşük olarak tespit edilen mükellefleri, faaliyet alanı, sektör veya ciro tutarına bakılmaksızın, yazılı bildirimle e-Defter uygulamasına geçme zorunluluğu getirme yetkisine sahiptir. Bu bildirimde, mükelleflere geçiş hazırlıkları için en az üç ay süre verilir. Belirtilen süre içinde e-Defter uygulamasına geçmeyen mükellefler, Vergi Usul Kanunu kapsamında cezai yaptırımlarla karşılaşabilirler. Kendisine yazılı bildirim yapılan mükelleflerin, bildirilen süreler içinde e-Defter uygulamasına dâhil olmaları gerekmektedir.”*

Elektronik Defter Genel Tebliği m. 3.2.5 uyarınca *“e-Defter uygulamasına geçme zorunluluğu bulunan mükelleflerin, tam bölünme, birleşme veya tür değişikliğine gitmeleri halinde devrolunan veya birleşilen tüzel kişi mükellefler ile tam bölünme veya tür değişikliği sonucunda ortaya çıkan yeni tüzel kişi mükellefler elektronik defter uygulamasına geçmek zorundadır. E-defter uygulamasına geçme süresi hiçbir şekilde işlemin ticaret siciline tescil tarihini izleyen ayın başından itibaren üç ayı geçemez.”*

Elektronik Defter Genel Tebliği m.3. 2, 6 uyarınca *“e-Defter uygulamasına geçiş zorunluluğu bulunan mükelleflerden, e-Fatura uygulamasına geçiş zorunluluğu bulunan mükellefler, e-Fatura uygulamasına geçiş süresi içinde; TTK m. 397/4'e göre denetime tabi*

²³² Ülgen vd., Ticari işletme hukuku (2022), 404.

olan şirketler 1/1/2020 tarihinden itibaren, 2020 ve devamındaki yıllarda bağımsız denetime tabi olma şartlarını sağlayan mükellefler ise şartların sağlandığı yılı takip eden yılın başından itibaren e-Defter uygulamasına geçmek ve www.edefer.gov.tr adresinde format ve standardı belirlenen defterleri e-Defter olarak tutmak zorundadırlar.”

Elektronik Defter Genel Tebliği Tebliğ’in 4.3.1. maddesi uyarınca, “*e-Defter uygulamasına katılmak, fiziki ortamda tutulan ticari defterlerin hukuki geçerliliğini ortadan kaldıracaktır. Bu çerçevede, e-Defter uygulamasına dâhil olan mükelleflerin, belirli bir aydan itibaren e-Defterlerini oluşturmaya ve saklamaya başlamaları gerekmektedir. Bu mükellefler, e-Defter uygulamasına katıldıkları andan itibaren fiziki ortamda defter tutamazlar; aksi takdirde bu defterler “hiç tutulmamış” sayılır. Dolayısıyla, hem fiziksel ortamda hem de elektronik ortamda ticari defterlerin bulundurulması durumunda, özellikle hukuki uyumsuzlukların çözülmesinde delil olarak kabul edilecek olanlar, yalnızca elektronik ortamda tutulan ticarî defterler olacaktır*²³³.”

Dijitalleşme sürecinin hız kazanmasıyla birlikte, ticari defterlerin elektronik ortamda tutulması yönündeki yasal düzenlemeler de önem kazanmıştır. Bu kapsamda, 1 Sıra No.lu Elektronik Defter Genel Tebliği ile Türk Ticaret Kanunu (TTK) ve Vergi Usul Kanunu (VUK) uyarınca tutulması zorunlu olan yevmiye defterinin, defteri kebirin, envanter defterinin, elektronik ortamda oluşturulması, saklanması ve denetlenmesine imkân tanıyan bir sistem oluşturulmuştur. İşbu Tebliğ bir bütün olarak değerlendirildiğinde, ticari defterlerin elektronik ortamda tutulabilmesi için gerekli teknik ve hukuki altyapı belirlenmiş; defterlerin bütünlüğü, güvenliği, değiştirilemezliği ve zaman damgasıyla onaylanması gibi kriterler doğrultusunda e-defter uygulamasının esasları ortaya konmuştur. Bu düzenleme ile hem kayıtların şeffaf tutulması hem de denetim süreçlerinin etkinliğinin artırılması amaçlanmaktadır.

İşletmenin muhasebesiyle ilgili ticari defterlerin e-defter olarak kullanımının yaygınlaşması ve dijital dönüşümün etkisiyle, yalnızca muhasebeye ilişkin defterlerin değil, işletmenin muhasebesiyle doğrudan ilişkili olmayan diğer ticari defterlerin de elektronik ortama taşınması gündeme gelmiştir. Bu doğrultuda, “*İşletmenin Muhasebesiyle İlgili Olmayan Ticari Defterlerin Elektronik Ortamda Tutulması Hakkında Tebliğ*²³⁴” yayımlanarak, muhasebe ile doğrudan ilişkili olmayan ancak ticari hayat bakımından büyük önem taşıyan ve işletmenin muhasebesi ile ilgili olmayan ticari defterlerin de e-defter olarak tutulmasına olanak sağlanmıştır. Anılan Tebliğ ile birlikte; pay defteri, yönetim kurulu karar defteri, müdürler

²³³ Topal, *Medeni Yargılama Hukuku Bağlamında Ticari Defterlerin Delil Niteliği*, 91.

²³⁴ R.G. 14 Şubat 2025 tarihli ve 32813 sayılı.

kurulu karar defteri ile genel kurul toplantı ve müzakere defterinin elektronik ortamda tutulmasına izin verilmiş ve bazı tacirler açısından bu uygulama zorunlu hale getirilmiştir. Söz konusu defterlerin de, tıpkı yevmiye defteri, envanter defteri ve defteri kebir gibi dijital ortamda düzenlenmesi, saklanması ve gerektiğinde ibraz edilmesine ilişkin usul ve esaslar belirlenmiştir. Bu düzenlemeler, şirketlerin dijital dönüşüm sürecine uyum sağlamalarını kolaylaştırmakta ve kayıt sisteminin güvenilirliğinin artırılmasına önemli ölçüde katkı sunmaktadır.

İşletmenin Muhasebesiyle İlgili Olmayan Ticari Defterlerin Elektronik Ortamda Tutulması Hakkında Tebliğ'in 5. maddesi uyarınca, belirli ticaret şirketlerine yukarıda belirtilen işletmenin muhasebesi ile ilgili olmayan ticari defterleri elektronik ortamda defter tutma yükümlülüğü getirilmiştir. Bu kapsamda 1 Ocak 2026 tarihinden itibaren kuruluşları ticaret siciline tescil edilen tüm şirketler ve “*Anonim ve Limited Şirketlerin Sermayelerini Yeni Asgari Tutarlara Yükseltmelerine ve Kuruluşu ve Esas Sözleşme Değişikliği İzne Tabi Anonim Şirketlerin Belirlenmesine İlişkin Tebliğ ‘in²³⁵’*” 5. maddesinin birinci fıkrasında sayılan anonim şirketler²³⁶ bakımından bu defterlerin elektronik ortamda defter tutulması zorunluluğu bulunmaktadır. Bu kapsamın dışında kalan şirketlere yani hâlihazırda kurulmuş ve yukarıda sayılan kriterleri taşımayan şirketlere ise elektronik ortamda defter tutma imkânı ihtiyari olarak tanınmıştır. Bununla birlikte, ihtiyari olarak elektronik ortamda defter tutan şirketlerin de geçiş yaptıktan sonra tüm defterlerini bu ortamda tutmaları zorunludur; yani hem fizikî hem elektronik ortamda defter tutulması mümkün değildir. Bu madde hükmü ile defterlerin süreklilik ve bütünlük ilkeleri çerçevesinde aynı formatta tutulması gerektiğini belirtmekte; veri bütünlüğü ve denetlenebilirlik açısından sistemsel uyumluluğun sağlanmasını hedeflemektedir. Bu nedenle, elektronik ortama geçiş sistemini ihtiyari olarak benimseyen şirketler, bu uygulamadan geri dönebilirler. Bu çerçevede, elektronik defter uygulaması yalnızca teknik bir kolaylık değil, aynı zamanda hukukî sonuçlar doğuran, bağlayıcılığı olan bir uygulama biçimidir ve şirketlerin Tebliğ hükümlerine uygun olarak elektronik defter sistemine uyum sağlamaları zorunludur.

²³⁵ R.G. 15 Kasım 2012 tarihli ve 28468 sayılı.

²³⁶ Bankalar, finansal kiralama şirketleri, faktoring şirketleri, tüketici finansmanı ve kart hizmetleri şirketleri, varlık yönetim şirketleri, sigorta şirketleri, anonim şirket şeklinde kurulan holdingler, döviz büfesi işleten şirketler, umumi mağazacılıkla uğraşan şirketler, tarım ürünleri lisanslı depoculuk şirketleri, ürün ihtisas borsası şirketleri, bağımsız denetim şirketleri, gözetim şirketleri, teknoloji geliştirme bölgesi yönetici şirketleri, 28/7/1981 tarihli ve 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanununa tabi şirketler ve Sermaye Piyasası Kanununa tabi halka açık anonim şirketler.

1.9.3. Elektronik Defter Uygulamasının Avantajları ve Dezavantajları

Elektronik defter kullanılması halinde fiziki olarak tutulan defterlerde varlığı gerekli olan noter onay şartı aranmayacağından onay masrafı ortadan kalkacak ve defterler elektronik ortamda muhafaza edileceğinden kırtasiyecilik, bürokrasi azalacak, ayrıca bu durum doğanın korunmasına da hizmet edecektir.

Defterlerdeki vergi denetimi fiziki defterlere kıyasla daha kolay bir ve verimli bir şekilde yapılacaktır²³⁷. Ticari defterlere delil olarak dayanılması halinde mahkeme yargı çevresi dışında fiziki olarak tutulması durumunda talimat yolu ile defterlerin incelenmesi gerekirken e-defter şeklinde tutulması halinde doğrudan yargılamayı bizzat yapan mahkemede mahkemesinde daha hızlı ve etkin bir şekilde incelenme imkânı söz konusu olacaktır. Ticari işletmelerin defterlere daha hızlı bir şekilde ulaşım sağlaması suretiyle işletme içi denetimler de daha seri ve faydalı bir şekilde yapılabilecektir.

E-defter uygulamalarının önemli bir aşamasını oluşturan e-faturaların yaygınlaşmasıyla birlikte, sahte ve yanıltıcı belge niteliğinde düzenlenen faturaların büyük ölçüde önüne geçilecek ve vergi kaçakçılığı ile vergi kayıplarını önlemede önemli adımlar atılmış olacaktır²³⁸.

Bununla birlikte orta ve küçük ölçekli işletmelerin teknik yetersizliklerinin bulunması ya da mevcut altyapı sisteminin e- defter tutulmasına uygun olmaması²³⁹ e- defter tutulmasını alışlagelmiş olan fiziki defterlerin tutulmasına kıyasla zorlaştırmaktadır. Ayrıca siber saldırılar ile elektronik ortamda tutulan defterlerin zayi olunması ticari sırların ve bilgilerin ele geçirilmesi ya da ayrıca vergi mahremiyeti ihlallerinin meydana gelmesi de ticari defterlerin elektronik ortamda tutulmasına ilişkin olan diğer zorluklar olarak görülmektedir.

1.10. Ticari Defterlerin Zayi Olması

Çalışmamızda ticari defterlerin zayi olması konusu fiziki defterlerin zayi olması ve elektronik defterlerin zayi olması şeklinde iki ayrı başlık altında ele alınmıştır.

²³⁷ Yalçın Tercan, "Elektronik Defter Standardı: XBRL," *Vergi Sorunları Dergisi*, 322 (2015): 72.

²³⁸ Vedat Acar ve Ömer Öksüz, "Finansal Bilgilerin Elektronik Ortamda Paylaşımı ve E-Defter Uygulamaları," *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 5(8), 62-89,80.

²³⁹ Mustafa Poyraz Er ve Orhan Yılmaz, "E-Defter Uygulaması ve Uygulamada Ortaya Çıkabilecek Sorunlar," *Vergi Dünyası Dergisi* 385 (2013): 62.

1.10.1. Fiziki Ticari Defterlerin Zayi Olması

6102 sayılı TTK m. 82/7’de defter ve belgelerin zayi olmasına yönelik olan hüküm, daha önce 6762 sayılı eTTK m. 68/4’de düzenlenmişti²⁴⁰. TTK m. 82/7 doğrultusunda tacirin saklamakla yükümlü olduğu defter ve belgeler, yangın, su baskını, yer sarsıntısı gibi bir afet ya da hırsızlık nedeniyle kanuni saklama süresi içinde zayi olması halinde tacir, zıyaı öğrendiği tarihten itibaren 30 gün içinde ticari işletmesinin bulunduğu yer asliye ticaret mahkemesinden kendisine zayi belgesi verilmesini talep edebilir. Asliye ticaret mahkemesi bulunmayan yerlerde ise bu talebin asliye ticaret mahkemesi sıfatıyla bakılmak üzere asliye hukuk mahkemesine yapılması gerekir. TTK m. 82/7 uyarınca yetkili mahkeme ticari işletmenin bulunduğu yer asliye ticaret mahkemesidir.

01/07/2022 tarihli ve 7417 sayılı Kanun’un 55. maddesi ile 6102 sayılı Kanun’un yürürlüğe girdiği ilk halinde tacirin zayi halini öğrendiği tarihten itibaren 15 gün olarak belirlenen süre, 30 gün olarak değiştirilmiştir²⁴¹. Söz konusu süre hak düşürücü süre niteliğinde olup hâkim tarafından re’sen dikkate alınır²⁴².

Tacir, ticari defter veya belgelerinin kaybolduğunu öğrendikten sonra, bu durumu öğrendiği tarihten itibaren otuz gün içinde, ticari işletmesinin bulunduğu yer yetkili mahkemesinden, zayi belgesi talep etmelidir ve söz konusu süre daha önce de vurgulandığı üzere hak düşürücü süredir. Nitekim İstanbul Bölge Adliye Mahkemesi 13.HD’nin 20/02/2025 tarihli 2025/204 E. 2025/289 K. sayılı ilamında özetle, yangın olayının 05/09/2022 tarihinde meydana geldiği ve bu yangında ticari defter ve belgelerin yanı sıra personel özlük dosyalarının da zayi olduğu belirtilmiştir. Ancak dava, hak düşürücü sürenin çok sonrasında, 15/10/2024 tarihinde açılmıştır. Ticari hayatında aktif olan davacının, yangın olayını yaklaşık iki yıl sonra öğrenmiş olması, hayatın olağan akışına aykırı bir durumdur. Bu sebeple, kararda talebin hak düşürücü süre dikkate alınarak reddedilmesi gerektiği ifade edilmiştir.

²⁴⁰ 6102 sayılı TTK m. 82/7 tacirin saklamakla yükümlü olduğu defter ve belgelerin yangın, su baskını, yer sarsıntısı gibi afetler ya da hırsızlık sonucu zayi olması halinde, zayi belgesi alınmasına ilişkin usulü düzenler. Tacir, zayi tarihinden itibaren 30 gün içinde yetkili mahkemeye başvurarak belge talep edebilir. Ancak bu hükümde, Etk m.68/4’de yer aldığı aksine zayi belgesi alınmamasının defter ve belgelerin ibrazından kaçınma anlamına geleceğine dair bir düzenleme mevcut değildir. 6102 sayılı TTK m. 82/7 ile eTTK m. 68/4’ten farklı olarak, hırsızlık nedeniyle de zayi belgesi alınabileceği açık bir şekilde düzenlemiştir.

²⁴¹ 7417 sayılı Kanunun 55. maddesi ile 15 gün olan süre 30 güne çıkarılmıştır (RG.05/07/2022 s.31887).

²⁴² Şener, "Ticari Defterlerin ve Belgelerin Saklanması," 263, bir tacir zayi sebebine yönelik olarak hak düşürücü süre içinde sulh hukuk mahkemesine başvurarak delil tespiti yaptırmış, ancak yetkili mahkemeye zayi belgesi almak için müracaat etmemişse, hak düşürücü sürenin sona ermesi nedeniyle zayi belgesi talebi reddedilmelidir. Başka bir ifadeyle, tacirin hak düşürücü süre içinde sulh hukuk mahkemesinde delil tespiti yaptırmaması, hak düşürücü süreyi kesmez 11. HD, 1.7.1976, E. 1976/3359, K. 1976/3513 ilgili karar için bkz. Doğanay, Şerh, 378.

Zayi belgesi talepleri, asliye ticaret mahkemelerinde sıklıkla karşılaşılan çekişmesiz bir dava türü olup, hasımsız olarak açılmaktadır. Bu sebeple açılan davada davalı taraf gösterilmez ve çekişmesiz yargı işi olduğu için hâkim, belirtilen ve gerekli gördüğü her türlü delilin toplanmasını da emredebilir²⁴³. TTK m. 82/7 uyarınca, mahkeme tarafından zayi belgesi verilebilmesi için, talebin ticari defter veya belgelerin zayiine ilişkin olması gerekir. Ayrıca, zayi talebine konu edilen ticari defter ve belgelerin, yasal saklama süresi olan on yıl içerisinde zayi olmuş olması şarttır.

Ticari defter ve belgelerini saklamakla yükümlü olan tacirler, gerekli tüm tedbirleri almış olsalar bile, iradeleri dışında gelişen olaylar nedeniyle ticari defter ve kayıtları zarar görebilmekte veya kaybolabilmektedir. TTK m. 82/7 çerçevesinde zarara neden olan irade dışı hallere; su baskını, yer sarsıntısı, doğal afetler ve hırsızlık gibi durumlar zarar kavramına örnek olarak gösterilmekle birlikte, bu haller sınırlı sayıda belirlenmemiştir. Dolayısıyla, defterlerin zarar görmesi burada sayılanlardan farklı sebeplerle meydana gelebilir. Bu bağlamda, defterlerin zayi olması yalnızca tamamen kaybolmaları durumunu değil, fiziken mevcut olmalarına rağmen kullanılamayacak derecede tahrip olmaları veya okunamaz hale gelmeleri durumlarını da kapsamaktadır²⁴⁴. Ancak zayi durumda önemli olan ölçüt tacirin basiretli davranma yükümlülüğü gereğince tüm tedbirleri almasına rağmen önceden öngörülemeyen ve engellemeyen olaylar sonucunda ticari defter ve belgelerin zayi olmasıdır²⁴⁵.

6102 sayılı TTK m. 82/7 ile 6762 sayılı mülga TTK m. 68/4'ten farklı olarak, hırsızlık nedeniyle de zayi belgesi alınabileceği kanunda açık bir şekilde hüküm altına alınmıştır²⁴⁶.

Zayi belgesi verilmesi talebine yönelik açılan davalarda yetkili mahkemenin belirlenmesi konusunda, T.C. Yarg. 11. HD'nin n 25.02.2008 tarihli 2007/948 E. ve 2008/2158 K. sayılı ilamının özetlemekte fayda bulunmaktadır. Söz konusu Yargıtay kararında, özetle, TTK m. 82 uyarınca zayi belgesi verilmesi istemine ilişkin davalarda, ticari işletmenin bulunduğu yer mahkemesinin yetkili olduğu belirtilmiştir. Ancak, emsal niteliğindeki YHGK'nın 13.07.2005 tarihli 2005/13-443 E. ve 2005/463 K. sayılı kararı, ticari işletmenin veya şubenin bulunduğu yer mahkemesinin yetkisinin kesin olmadığı bu nedenle davanın şirket merkezinin bulunduğu ya da şubenin bulunduğu yerde açılacağı vurgulanmıştır. İlama konu somut olayda ise dava, davacı şirketin merkezinin bulunduğu yerde açıldığı halde,

²⁴³ Kayıhan, *Ticari İşletme Hukuku*, 241.

²⁴⁴ Kayar, *6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu'na Göre Ticaret Hukuku*, 333.

²⁴⁵ Kayar, *6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu'na Göre Ticaret Hukuku*, 333.

²⁴⁶ Biçer ve Bahtiyar, "Yeni Türk Ticaret Kanunu'na Göre Ticari Defter Tutma Yükümlülüğü ve Ticari Defterlerin İspat Gücü," 23.

mahkeme tarafından resen yetkisizlik kararı verilmesi doğru görülmemiş ve ilk derece mahkemesi kararı Yargıtay tarafından bozulmuştur²⁴⁷.

Kanaatimizce, şubeye ait ticari defterlerin zayi olması durumunda zayi belgesi başvurusunun yalnızca şubenin bulunduğu yer asliye ticaret mahkemesinden yapılması zorunlu değildir. Zira TTK m. 82/7 hükmü zayi belgesi talebinin “*tacirin ticari işletmesinin bulunduğu yer yetkili mahkemesine*” yapılacağını öngörmektedir. Nitekim HMK m. 14/1 uyarınca, bir şubenin işlemlerinden doğan davalarda, o şubenin bulunduğu yer mahkemesi de yetkilidir. Bu bağlamda, zayi belgesine ilişkin davalarda şubenin bulunduğu yer mahkemesinin de seçimlik yetkili mahkeme olarak kabul edilmesi gerektiği değerlendirilmelidir. Dolayısıyla, şube tarafından tutulan ticari defterlerin zayi olması hâlinde, tacir, hem merkezdeki hem de şubenin bulunduğu yerdeki asliye ticaret mahkemesine başvurarak zayi belgesi talep edebilir. Ancak şirket merkezi veya şubenin bulunduğu yer mahkemesi dışındaki mahkemeden zayi belgesi talep edilmesi durumunda, şirket merkezi veya şube açısından kesin yetki bulunduğu gerekçesiyle mahkeme tarafından yetkisizlik kararı vermelidir.

Bu hususa örnek olarak Yargıtay 11. HD. 15/10/2012 tarihli 2011/2763E. 2012/7750 K. sayılı ilamında²⁴⁸ özetle; dava, sel felaketi sonucu resmi evrakların zayi olduğu iddiasıyla zayi belgesi verilmesi talebine ilişkindir. Davacı vekili, müvekkili şirketin ticaret sicilinde kayıtlı merkez adresinin Bartın'da, ticari defterlerin ise İstanbul Ümraniye’de tutulduğunu beyan etmiş ve İstanbul’da meydana gelen sel sebebiyle belgelerin zayi olduğunu ileri sürerek, İstanbul mahkemesinden zayi belgesi verilmesini talep etmiştir. İlk derece mahkemesi, zayi belgesi davalarında yetkili mahkemenin şirket merkezinin bulunduğu yer mahkemesi olduğunu belirterek, Bartın’ın yetkili yargı çevresi olduğu gerekçesiyle yetkisizlik kararı vermiştir. Davacı vekilinin temyiz başvurusu üzerine dosyayı inceleyen Yarg. 11.HD dosya kapsamı ve mahkeme gerekçelerini hukuka uygun bularak, temyiz itirazlarını reddetmiş ve yerel mahkemenin kararını oybirliğiyle onamıştır.

Ticaret mahkemelerince zayi belgesi kararı verilebilmesi için, defter ve belgelerin yukarıda belirtilen kanun hükmü uyarınca doğal afet veya hırsızlık sonucunda zayi olması tek başına yeterli değildir. Bu defter ve belgelerin ayrıca, yasal saklama süresi olan on yıl içinde zayi olmuş olması da gerekmektedir. Bunula birlikte Kanuna uygun şekilde tutulmamış ticari defter ve belgelere, zayi oldukları gerekçesiyle zayi belgesi verilmez. Bu durum, kanuna aykırı

²⁴⁷ UYAP E.T. 23/12/2024.

²⁴⁸. Aynı yönde Yarg.11. HD’nin 24.06.2024 tarihli 2023/2452 Esas ve 2024/5097 Karar sayılı ilamı. UYAP E.T. 26/12/2024.

şekilde tutulan defter ve belgelere hukuken daha güçlü bir pozisyon kazandırılmaması amacını taşımaktadır. Dolayısıyla, kanuna uygun şekilde ticari defter ve belge tutmayan tacirlerin, zayi belgesi talepleri kabul edilmez²⁴⁹. Bununla birlikte ticari defter ve belgelerin kimin elinde olduğu bilinmesi veya kullanılmayan (boş) defter ve belgeler için zayi belgesi istenemez²⁵⁰. Notere tasdik ettirilmesi gerekli olan tasdiki bulunmayan ticari defterler için zayi belgesi zayi belgesi kararı verilmez²⁵¹.

Kanuna uygun şekilde tutulmamış ticari defter ve belgelerin, zayi olduğu iddiasıyla hukuken geçerli, yani lehe delil fonksiyonu taşıması mümkün değildir. Çünkü kanuna uygun şekilde ticari defterlerini tutmayan bir tacire, talebi üzerine zayi belgesi verilmesi, taciri mükâfatlandırmak anlamına gelir. Bu nedenle, zayi belgesi yalnızca kanuna uygun şekilde tutulmuş ticari defter ve belgeler için verilebilir. Bu hususta, zayi sebebinin mahkemeye açık ve net bir şekilde bildirilmediği durumlarda, mahkemece HMK'nın 31. maddesi uyarınca davacıdan bu sebebin somutlaştırılması talep edilmelidir. Bunun yanı sıra, zayi talebine konu defterlerin hangi notere tasdik ettirildiğinin belirlenmesi amacıyla davacıya süre verilmesi gerekmektedir. Akabinde ilgili noterlikten zayi talebine konu defterlerin açılış ve kapanış onaylarının bulunup bulunmadığının araştırılması da önem taşımaktadır. Son olarak, mahkemenin, davacı şirket hakkında herhangi bir vergi incelemesi veya soruşturma yapıp yapılmadığını öğrenmek amacıyla, ilgili Vergi Dairesi ve Sosyal Güvenlik Kurumu'na sorularak, zayi talebine konu defterlerin incelenmek üzere istenip istenmediği hususlarının sorgulanması gerektiği ifade edilmektedir.

Özetle zayi belgesi talep eden taraf, ticari defterlerini usulüne uygun bir şekilde tutmuş olmalıdır. Üzerine düşen yükümlülüklerini yerine getirmeyen taraf zayi belgesi verilmek suretiyle ödüllendirilmemelidir. Örneğin hiç defter tutmayan veya defterlerinin onayını yaptırmayan tacirlerin mahkemeye yönelttiği zayi belgesi verilmesi talebi kabul edilmemelidir²⁵². Bu aşamada mahkemece, fiziken tutulan ticari defterlere yönelik zayi taleplerinde ilgili noterden veya ticaret sicil müdürlüğünden açılış ve kapanış onayına tabi

²⁴⁹ Karahan, *Ticari İşletme*, 309.

²⁵⁰ İsmail Doğanay, *Türk Ticaret Kanunu Şerhi* (İstanbul: Beta Yayınları, 2004), 466; Şener, *Ticari İşletme Hukuku*, 687; Mustafa Yasan, “Zayi Belgesinin Temini İçin Gerekli Olan Koşulların 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu Hükümleri ile Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi,” *Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi* 27, 1 (2011): 53-120, 94.

²⁵¹ Yargıtay 11. Hukuk Dairesi, 20/11/1992 T. 1991/3729 E. 1992/10671 K. sayılı ilamı.

<https://www.lexpera.com.tr/ictihat/yargitay/11-hukuk-dairesi-e-1991-3729-k-1992-10671-t-20-11-1992>.

²⁵² Şener, *Ticari İşletme Hukuku*, 687; Yasan, “Zayi Belgesinin Temini İçin Gerekli Olan Koşulların 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu Hükümleri ile Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi”, 93.

defterlerin açılış ve kapanış onaylarının bulunup bulunmadığı hususu sorularak ticari defterlerin usulüne uygun tutulup tutulmadığı hususu kısmen de olsa tespit edilebilmektedir²⁵³.

Mahkemeden zayi belgesi talep etme hakkı her ne kadar tacire ait olsa da, adi ortaklığa ait ticari defter ve belgelerin²⁵⁴ zayi olması halinde, adi ortaklığı oluşturan kişilerin ticaret sicil müdürlüğünde kayıtları bulunmasa dahi zayi belgesi talep etmeleri mümkündür²⁵⁵. Ancak ticari defterlere yönelik zayi verilmesine yönelik dava TTT m. 82/7' de düzenlenmiş olmakla zayi belgesine talebine yönelik olarak açılan dava TTK m. 4/1-a gereğince mutlak ticari dava niteliğindedir. Adi ortaklığın defterlerin zayi olması halinde adi ortaklığı oluşturan kişilerin ticaret sicil müdürlüğünde kayıtları bulunmasa veya bilanço esasına göre defter tutmamış olsalar dahi mutlak ticari dava niteliği gereğince asliye ticaret mahkemesi tarafından görülmelidir²⁵⁶.

Zayi belgesi talebi üzerine yapılan yargılama neticesinde mahkemece verilen zayi belgesi kesin delil niteliğinde değildir; defter ve belgelerin zayi olmadığı her zaman ispat edilebilir ve zayi belgesinin iptali davası açılabilir²⁵⁷. Zayi belgesi alınması bu belgeyi alan tacirin ticari defterlerinin zayi olduğu konusunda kesin bir kanıt oluşturmaz yalnızca defterlerin zayi olduğuna ilişkin adi bir karine oluşturur²⁵⁸.

6762 sayılı eTTK m. 68/4 doğrultusunda; zayi belgesi almayan tacirin, defterlerini ibrazdan kaçınmış sayılacağı açıkça düzenlenmiş olmasına rağmen, 6102 sayılı TTK m. 82 de

²⁵³ Şener, *Ticari İşletme Hukuku*, 687.

²⁵⁴ Adi ortaklığın defter tutma yükümlülüğü ile ayrıntı bilgi için bkz. yuk. 1.6.1. Gerçek Kişi Tacirler Yönünden Ticari Defter Tutma Yükümlülüğünün Başlangıcı ve Sonu.

²⁵⁵ Doğanay, *Türk Ticaret Kanunu Şerhi*, 466.

²⁵⁶ İstanbul BAM 37. HD'nin 24.03.2025. tarihli 2024/2395, E. 2025/875, K. sayılı ilamında, davanın davacı ile davalı şirket arasında kar payı karşılığında sağlanan nakdi desteğin adi ortaklık ilişkisi kapsamında olduğunu ve davacının tacir olduğuna dair delil bulunmadığını belirtmiştir. Bu nedenle uyuşmazlığın ticari dava sayılamayacağı ve görevli mahkemenin İstanbul 33. Asliye Hukuk Mahkemesi olduğu sonucuna varılmıştır.

²⁵⁷ Doğanay, *Türk Ticaret Kanunu Şerhi*, 465;

²⁵⁸ Tamer Bozkurt, *Ticari İşletme Hukuku* (İstanbul: Legem Yayıncılık, 2017), 467; Taşdelen, "6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu'na Göre Ticari Defterler, 281; Şener, *Ticari İşletme Hukuku*, 691; Bu hususa örnek olarak İstanbul BAM 13. HD. 02.03.2023 tarihli 2021/324 E. 2023/360 K. sayılı ilamında²⁵⁸ özetle; dava, daha önce zayi nedeniyle iptaline karar verilen çeklere ilişkin iptal kararının kaldırılması talebine ilişkindir. Davalı tarafından, kendisinin hamil olduğunu iddia ettiği ve kaybolduğunu ileri sürdüğü dört adet çekin (toplam 350.000 Euro bedelli) iptali için İstanbul Anadolu 7. Asliye Ticaret Mahkemesi'nde açılan davada, çeklerin zayi olduğu gerekçesiyle iptal kararı verilmiştir. Bunun üzerine davacı M ...G, söz konusu çeklerin kendisi adına düzenlendiğini, çek asıllarının elinde bulunduğunu ve bu nedenle önceki kararın hatalı olduğunu ileri sürerek çek iptal kararının kaldırılmasını talep etmiştir. Yargılama sürecinde çeklerin keşide tarihinin bulunmadığı, bankalarca ibraz edilmediği ve dolayısıyla zayi olmadıkları, ayrıca davalının çeklerde ciro zincirinde yer almadığı tespit edilmiştir. Davalının, çeklerin yasal hamili olduğuna dair herhangi bir delil sunamadığı görülmüştür. İlk derece mahkemesince davacının çeklerin gerçek hamili olması ve çek asıllarını mahkemeye ibraz etmiş olması nedeniyle hukuki yararının mevcut olduğunu, çeklere dayalı bir alacak davası bulunmadığı için davalının süre ve kambyo vasfına dair itirazlarının bu dava kapsamında değerlendirilemeyeceğini belirtmiştir. İstinaf mahkemesi, ilk derece mahkemesinin kararında hukuka ve usule aykırılık bulunmadığını, davanın kabulüne ve davalı aleyhine vekâlet ücretine hükmedilmesinin yerinde olduğunu belirtmiştir. Bu doğrultuda istinaf başvurusu reddedilmiştir.

böyle bir hüküm yer almamaktadır. Her ne kadar 6762 sayılı TTK m. 68/4'ün son cümlesinde açıkça düzenlenmiş olmasına karşın, 6102 sayılı TTK m. 82'de zayi belgesi alınmaması hâlinde bu durumun tacirin defterlerini ibrazdan kaçınması olarak değerlendirileceği açıkça belirtilmemiştir. Ancak, kanun koyucunun defterlerin hukuki uyumsuzluklarda ibrazına ilişkin sistematik tercihi dikkate alındığında, zayi belgesinin alınmadığı hâllerin tacir açısından defterleri ibrazdan kaçınma olarak değerlendirilmesi gerektiği söylenebilir²⁵⁹. Ayrıca mahkemeden zayi belgesi almamış olan tacir, HMK m. 222/5 ve VUK m. 256/1-c hükümleri de dikkate alındığında defterlerini ibrazdan kaçınmış sayılmalı ve bu duruma, ispat usulü bakımından doğacak olumsuz sonuçlara katlanmak zorunda kalmalıdır²⁶⁰.

Zayi belgesi ile ilgili olarak yer alan açıklamaların somutlaştırılması adına bazı kararlara değinmekte fayda görülmektedir²⁶¹:

Örneğin ticari defter ve belgelerin arabada saklanması halinde tacir kusurlu sayılır. Varılan sonucu destekleyecek pek çok yargı kararı olmakla birlikte örnek olarak verilebileceğimiz bir BAM kararında (bkz. İstanbul BAM 12. HD'nin 22/09/2023 tarihli 2023/1825 D. 2023/1412 K. sayılı ilamında) özetle 2017-2018 yıllarına ait tüm defter, kayıt, fatura ve sair belgelerinin 25/09/2022 tarihinde yaşanan hırsızlık olayı sonucu... plakalı araçtan çalındığı, zayi sebepleri kanunda tahdidi olarak sayılmamakla birlikte ticari defterler ile diğer belgelerin basiretli bir tacirin göstereceği tüm dikkat ve özenin gösterilmesi halinde dahi önlenemeyen bir sebepten ötürü zıyaa uğradığının ispatlanamadığı, bu hali ile zayi belgesi verilmesi koşullarının oluşmadığı, tacirin ticari defterlerini korumada gerekli dikkat ve özeni göstermediği, gerekçesiyle davanın reddine karar verilmesinde isabetsizlik bulunmadığı sonucuna varılmıştır²⁶².

Yine deprem nedeniyle zayi belgesi verilebilmesi için defter ve belgelerin bulunduğu binanın ağır hasar görmesi veya yıkılmış olması ve zayi olduğunun tespiti istenen belgelerin hangi yıllara ait olduğu, tarih ve sayı notlarının belirli olması gerektir. Söz konusu bu güncel duruma İstanbul Bölge Adliye Mahkemesi 13. Hukuk Dairesi'nin 07/03/2024 tarihli 2023/2275 Dosya 2024/462 Karar sayılı ilamı örnek gösterilebilir. İlgili mahkeme kararında özetle zayi

²⁵⁹ Yasan, "Zayi Belgesinin Temini İçin Gerekli Olan Koşulların 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu Hükümleri ile Karşılaştırılmalı Olarak İncelenmesi," 77.

²⁶⁰ Ülgen vd., *Ticari İşletme Hukuku (2022)*, 413; Şener, *Ticari İşletme Hukuku*, 691; Ayrıntılı bilgi bkz. 2.11.1 .Uyumsuzluğun Bir Tarafının Ticari Defterlerin Mahkemeye İbraz Etmesi Hali.

²⁶¹ UYAP E.T. 24/03/2025.

²⁶² Emsal nitelikte diğer kararlar için bkz. İstanbul BAM 14.HD'nin 17/06/2020 tarihli 2019/220 D. 2020/562 K. sayılı Gaziantep BAM 11. HD'nin 22/06/2021 tarihli 2021/776 D. 2021/1106 K. sayılı Antalya BAM 11.HD'nin 05/06/2020 tarihli 2020/383 D. 2020/587 K. sayılı kararları UYAP erişim tarihi 24/12/2024.

belgesi talebinin depremde zarar gören bir banka tarafından yapıldığı ve dava dilekçesinde belirtilen ve zayi olduğunun tespiti istenen belgelerin hangi yıllara ait olduğu, tarih ve sayı numaraları belirli olmadığı, davacı tarafca evrakların tek tek tespitinin yapılamadığı, ancak genel olarak tüm belgeler için zayi kararı verilmesinin talep edildiği, Mahkemece alınan bilirkişi raporunda, davacı bankanın bulunduğu binanın az hasarlı olduğunun tespit edildiği ve davacı tarafından bu tespite itiraz edilmediği, Kahramanmaraş Valiliği'nce verilen cevapta söz konusu binanın az hasarlı olduğunun ve az hasarlı binalara gerekli önlemler alınarak girilebileceğinin bildirildiği, buna göre davacının defter ve belgelerinin deprem nedeniyle zayi olduğunu da ispat edemediği, mahkemece davanın reddine karar verilmesinde bir isabetsizlik olmadığına yönelik bir hüküm oluşturulmuştur.

Ticari defter ve belge niteliğinde olmayan ve ilgili ya da başka kurumlardan temini mümkün olan belgeler için yasal nedenler sağlansa dahi zayi belgesi verilemez. Bu sonucu varılan karar için İstanbul Bölge Adliye Mahkemesi 13. Hukuk Dairesi'nin 22/02/2024 tarihli 2023/1708 Dosya 2024/322 Karar sayılı ilamı örnek gösterilebilir. İlgili mahkeme kararında özetle, davacı tarafından başka kurum veya birimden temini mümkün olan KDV beyannameleri, Ba-Bs bildirim formları, geçici vergi kurumlar vergisi kesin mizanları, kurumlar vergisi beyannameleri, KDV beyannameleri, damga vergisi beyannameleri, muhtasar beyannameleri, kredi kartı ekstreleri yönünden işbu zayi belgesi talebine ilişkin davanın açılmasında hukuki yararının bulunmadığı gerekçesi ile ilk derece mahkemesi tarafından verilen ret kararı sonuç itibarıyla yerinde bulunmuştur.

Henüz kullanılmamış (boş) defter ve belgeler için zayi belgesi düzenlenmesi mümkün değildir. Zayi belgesi talebine konu olan defter ve belgelerin dolu veya boş olduğu hususunda talepte bir açıklık bulunmaması durumunda ise, mahkeme tarafından talebin HMK m. 31 uyarınca açıklığa kavuşturulması istenmelidir. Bu duruma İzmir Bölge Adliye Mahkemesi 20. Hukuk Dairesi'nin 16/05/2024 tarihli 2024/868 dosya 2024/849 karar sayılı ilamı örnek gösterilebilir. Söz konusu mahkeme ilamında özetle, dava dilekçesinde zayi olan dolu fatura ve boş faturalardan bahsedildiği de nazara alınarak, boş faturalar hakkında zayi kararı verilemeyeceğinden davacıya ilgili matbaa tarafından basılan faturaların dolu mu boş mu faturalar olduğu hususu açıklattırılması akabinde; dolu faturaların davacı şirketin deposunda kutular içinde saklanması, evrakın muhafazasında özensiz davranıldığı anlamını taşımayacağı, davacı şirketin evrakı muhafazasında özensiz davranmadığı ve zararın meydana gelmesinde kusurunun bulunmadığı nazara alınarak, dosya kapsamında iptali talep edilen

belgelerden niteliği ve sayısı belirlenebilir belgeler yönünden zayi belgesi verilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Tacirin taşınma sırasında defterini kaybetmesi, bir mücbir sebep olarak kabul edilemez. Bu duruma İstanbul Bölge Adliye Mahkemesi 12. Hukuk Dairesi'nin 20/02/2025 tarihli 2025/249 dosya 2025/255 karar sayılı ilamı örnek verilebilir. İlgili ilamda özetle, TTK m. 82/7, zayi belgesi verilmesi için ticari defterlerin korunması için gerekli dikkat ve özenin gösterilmesini gerekli olduğu ve tacirin taşınma sırasında defterini kaybetmesinin, mücbir sebep olarak kabul edilmeyeceği ve tacirin ticari defterlerini koruma konusunda gerekli dikkat ve özeni göstermediği anlamına geleceğini belirtmiştir.

1.10.2. Elektronik Defterlerin Zayi Olması

Elektronik faturanın ve ardından elektronik defter uygulamasının yaygınlaşması nedeniyle, mükellefler e-defterlerini sakladıkları veri depolama sistemlerinin yangın, hırsızlık, su basması gibi durumlara maruz kalması veya siber saldırı sonucu kaybolması halinde, e-defter ve e-fatura belgelerini yeniden temin edemiyorlarsa, TTK m. 82/7 uyarınca asliye ticaret mahkemesinden zayi belgesi verilmesini talep edebilirler. Fiziki defterlerin zayi olmasına yönelik yukarıda yapılan açıklamalar e- defterlerin zayi olma hali için de geçerli olmakla birlikte Elektronik Defter Genel Tebliği m. 7.1. uyarınca, e-defter tutanlar, VUK doğrultusunda belirtilen “*Mücbir Sebep*” halleri nedeniyle e-defter veya beratlarına ait kayıtlarının bozulması, silinmesi, zarar görmesi veya işlem görememesi ve e-defter ve berat dosyalarının muhafaza edildiği e-defter saklama hizmeti veren özel entegratör kuruluşlardan²⁶³ veya Başkanlıktan temin edilemediği hallerde, söz konusu durumların öğrenilmesinden itibaren 30 gün içinde ticari işletmesinin bulunduğu yer mahkemesine başvurarak kendisine bir zayi belgesi verilmesini istemelidir.

²⁶³ Elektronik Defter Genel Tebliği m. 4.4.1. f doğrultusunda GİB tarafından e-defter saklama hizmeti konusunda izin alan özel entegratörler, bu hizmeti verdikleri mükelleflere ait e-defter dosyalarını, beratları ve ilgili bilgileri mükellefin yazılı izni olmaksızın yalnızca Gelir İdaresi Başkanlığı ve Genel Müdürlük ile paylaşabilir. Üçüncü kişilerle izinsiz paylaşım yasaktır. Bu özel entegratörler, sakladıkları e-defterlerin bütünlüğü, güvenliği, gizliliği ve Başkanlık ile Genel Müdürlük tarafından uzaktan erişilebilir olması hususlarında sorumludur. Yazılı izin olmadan bilgi paylaşımı yaptığı tespit edilen özel entegratörlerin izinleri, diğer yasal yükümlülüklerin yanında, Başkanlıkça iptal edilebilir. Kanaatimizce, defter veya beratlarına ait kayıtlarının bozulması, silinmesi, zarar görmesi veya işlem görememesi veya e-defter bilgilerini izinsiz şekilde üçüncü kişilerle paylaşan özel entegratörlerin, Başkanlıkça entegratörlük izinleri iptal edilebildiği gibi, zarara uğrayan mükelleflerin genel hükümlere dayanarak tazminat talep etme hakları da saklıdır.

Bununla birlikte, siber saldırı sonucu e-Defterlerin ve beratlarının silinmesi, önlenmesi güç bir durum olduğundan²⁶⁴, bu tür kayıplar, defter ve belgelerin irade dışı zayi olması hali kapsamında değerlendirilerek TTK m. 82/7 uyarınca işlem görmelidir.

Nitekim, İstanbul Bölge Adliye Mahkeme'sinin 12. Hukuk Dairesinin 26/10/2023 tarihli 2023/2068 dosya, 2023/1662 karar sayılı ilamında bu hususa vurgu yapıldığı görülmektedir. Davacı tarafça siber saldırı sonucu 2018-2022 yıllarına ait defter kopya ve beratlarının kayıtlı olduğu serverin sistemden silindiği bu nedenle zayi belgesi yönündeki talebinin, siber saldırının önlenmesinin güçlüğü karşısında, TTK m.82/7 de sayılan sebepler kapsamında olduğunun kabulü gerekeceğinden, siber saldırının davacının iradesi dışında gerçekleştiği, dolayısıyla kanunda yazılı sebepler kapsamında olduğu ve davacının basiretli olarak davranmamasının söz konusu olmadığı bu nedenle ret kararının yerinde olmadığı ve mahkemece, davacı şirketin bağlı bulunduğu Hazine ve Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı'na müzekkere yazılarak Tebliğ kapsamında gerekli işlemlerin ifası ve mevcut ise davacının e-defter ile beratlarının ikincil örneklerinin Başkanlık sisteminden temininin mümkün olup olmadığının tespitinden sonra değerlendirme yapılarak, sonucuna göre bir karar verilmesi gerekçesi ile kararı ilk derece mahkemesinin kararı kaldırılmıştır.

Kanaatimizce, elektronik ortamda tutulan ticari defter kayıtlarının muhafazası ve güvenliğinin sağlanması hususunda, tacirin basiretli davranma ve özen yükümlülüğü çerçevesinde, belirli aralıklarla yedekleme yapılması ve güncel bir antivirüs yazılımı kullanılması bir zorunluluk olarak kabul edilmelidir.

E-defterlerin zayi olması durumunda, hak düşürücü süre, kayıtların silinmesi, bozulması veya temin edilememesi gibi durumların öğrenildiği tarihten itibaren 30 gün olarak belirlenmiştir. Bu süre içinde mahkemeye başvurularak zayi belgesi talep edilmelidir. Ayrıca, başvuran şirket hakkında vergi soruşturması olup olmadığı Gelir İdaresi Başkanlığı'ndan araştırılmalı ve basiretli tacir yükümlülüğüne uyulup uyulmadığı hususu değerlendirilmelidir. E-defterlerin zayi talebine konu edilmesi durumunda, vergi dairesince başlatılan vergi soruşturması çerçevesinde, söz konusu e-defterlerin yedeklerinin vergi dairesi tarafından soruşturma kapsamında incelenmesi mümkün olacaktır. Bu bağlamda, yedeklerin temin edilmesi durumunda, zayi talebinin reddedilmesi gerekir. Zira, vergi dairesinde bulunan e-

²⁶⁴ Zira Elektronik Defter Genel Tebliği m. 6.6.4. uyarınca defter saklama hizmeti veren özel entegratörler ile uyumluluk onayı almış yazılım firmalarının bilgi işlem ve yazılım sistemleri, yetkili makamlarca denetlenebilir veya denetlettirilebilir. e-Defter mükellefleri, saklama hizmeti veren özel entegratörler ve uyumlu yazılım firmaları bu denetimler sırasında, uygun donanım ve yazılım altyapısı, terminal erişimi ve uzman personel temini gibi her türlü imkânı sağlamakla yükümlüdür.

defterlerin yedekleri, e-defterlerin geri dönüşü olmayacak şekilde kaybolduğuna dair iddiayı geçersiz kılacak ve bu yedekler, delil niteliği taşıyacak nitelikte olacaktır.

Bu duruma örnek olarak söz konusu hususa emsal olarak Antalya Bölge Adliye Mahkeme'sinin 16. Hukuk Dairesinin 02/12/2024 tarihli 2024/420 dosya 2024/359 karar sayılı ilamında özetle; iş yerinde yaşanan hard disk arızası sonucu 2019 yılına ait e-defter ve sair belgelerin bulunduğu bilgisayarda arıza meydana geldiğini, hiçbir e-defter ve belge kayıtlarına ulaşamadığını iddia edilmekle, mahkemece zayi belgesi talep eden şirketin 2019 yılında e-defter tutup tutmadığının Maliye Bakanlığından sorularak e-defter tuttuğunun tespiti halinde, e-defter sisteminin ne şekilde oluşturulduğu, davaya konu elektronik defter ve kayıtlara ilişkin dosyaların harddisk arızası sonucu veri bütünlüğü bozularak kullanılamaz hale gelip gelmediği, bilgisayar programının yedekleme özelliğinin bulunup bulunmadığı, verilerin kullanılamaz hale gelmesinde talep edenin bilgisayar üzerine yaptığı herhangi bir müdahalenin etkili olup olmadığı, böyle bir dışarıdan müdahalenin bulunup bulunmadığı, adli bilişim teknikleri ve veri kurtarma yöntemleriyle e-defter ve kayıtlara ilişkin dosyaların veri bütünlüğü bozulmadan kullanılabilir hale getirilip getirilemeyeceği, talep eden şirketin elektronik ortamdaki kullanmış olduğu programın ne olduğu hususlarında mali müşavir ve bilgisayar mühendisinden oluşan bilirkişi heyetinden rapor alınıp, talep eden şirketin bağlı bulunduğu Gelir İdaresi Başkanlığından hakkında herhangi bir vergi soruşturması bulunup bulunmadığı da araştırılarak talep edenin basiretli tacir yükümlülüğünü yerine getirip getirmediği hususunun değerlendirilmesi gerekmektedir²⁶⁵.

E-defterlere yönelik zayi belgesi alabilmesi için e- defterlerin ikincil kopyalarını Gelir İdaresi Başkanlığı ve özel entegratör kurumun saklama sistemine yedeklemesi yani basiretli tacir olarak davranması gerekmektedir²⁶⁶.

Nitekim İstanbul Bölge Adliye Mahkemesi 12. Hukuk Dairesinin 27/02 2025 tarih ve 2025/166 Esas, 2025/305 Karar sayılı ilamında; 2021 yılı Nisan ve Mayıs dönemine ait e-defter ve beratların, teknik arıza nedeniyle zayi olduğunu ileri süren davacının zayi belgesi verilmesi talebi değerlendirilmiştir. Mahkeme, 1 Sıra No'lu Elektronik Defter Genel Tebliği uyarınca,

²⁶⁵ UYAP E.T. 26/03/2024.

²⁶⁶ İstanbul BAM 12. Hukuk Dairesi, 27.02.2025 tarihli ve 2025/166 E., 2025/305 K. sayılı kararı; İstanbul BAM 13. Hukuk Dairesi, 21.11.2024 tarihli ve 2024/888 E., 2024/1839 K. sayılı kararı; Ankara BAM 21. Hukuk Dairesi, 23.05.2024 tarihli ve 2024/531 E., 2024/708 K. sayılı kararı, UYAP E.T. 27/03/2025. ; Ayrıntılı bilgi ve e-Defter ve berat dosyalarının oluşturulması, zaman damgalı NES veya Mali Mühürle imzalanması/onaylanması ve e-Defter uygulamasına yüklenerek beratların Başkanlıkça onaylı halinin alınmasına ilişkin süreleri gösteren tablo için bkz 8 Kasım 2024 tarihli ve 32716 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan "Elektronik Defter Genel Tebliği (Sıra No: 1)'nde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (Sıra No: 5) m. 4 .3 .4.

elektronik ortamda tutulan defterlerin ikincil kopyalarının GİB sistemine veya özel entegratör kuruluşlara yüklenmesinin 01.01.2020 tarihinden itibaren zorunlu olduğunu belirtmiş; davacının bu yükümlülüğü yerine getirmediğini, herhangi bir özel entegratör ile anlaşma yapmadığını, bu nedenle TTK m. 82 anlamında “*basiretli tacir*” gibi hareket etme yükümlülüğünü ihlal ettiğini tespit ederek, zayi belgesi verilmesini reddeden ilk derece mahkemesi kararında isabetsizlik bulunmadığı gerekçesiyle istinaf talebini esastan reddetmiştir.

Zayi talebine konu e-defterlerin ikincil kopyaların Gelir İdaresi Başkanlığı’ndan temin edebilme imkânının bulunması halinde davanın hukuki yarar yokluğundan reddi gerekir²⁶⁷.

1.11. Defter Tutma Zorunluluğuna Aykırılık

1.11.1. Genel olarak

Ticari defterlerin hiç tutulmaması veya yasal mevzuata uygun şekilde düzenlenmemesi, ayrıca ticari defter ve belgelerin muhafaza edilmesi zorunluluğuna uyulmaması sonucunda bu defter veya belgelerin kaybolması, hukuki ve cezai yaptırımlara yol açabilir. Bu durum, hukuki ve cezai yaptırımlar olmak üzere iki ayrı başlık altında incelenebilir²⁶⁸.

1.11.2. Ticari Defterlerin Hiç ya da Mevzuata Uygun Şekilde Tutulmaması Halinde Uygulanacak Olan Hukuki Yaptırımlar

Ticari defterlere ilişkin yasal düzenlemeler ve yaptırımlar incelendiğinde, bu düzenlemelerin mevzuatta dağınık bir şekilde yer aldığı görülmektedir. Özellikle ispat hukuku bağlamında, ticari defterlerin usulüne uygun olarak tutulmaması halinde sahibi aleyhine delil teşkil etmesi, ayrıca icra iflas hukuku çerçevesinde konkordato talebinin reddi gibi dolaylı hukuki yaptırımların bulunduğu ifade edilmektedir²⁶⁹.

Ticari defterlerin hiç tutulmaması veya yasal mevzuata aykırı şekilde tutulması, defter sahibi olan taciri önemli hukuki yaptırımlarla karşı karşıya bırakabilir. Bu yaptırımların başında ise ispat hukukuna ilişkin yaptırımlar göze çarpmaktadır²⁷⁰.

²⁶⁷ Konya BAM 6. HD. 16.01.2025 tarihli ve 2024/1873 E. 2025/65 K. sayılı kararı, UYAP E.T. 27/03/2025.

²⁶⁸ Deniz Ceyhun, *Ticari Defterlerin Delil Olma Niteliği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2017), 13.

²⁶⁹ Ülgen vd., (2015), 620; Ayhan, Çağlar ve Özdamar, *Ticari İşletme Hukuku*, 439.

²⁷⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. 2.10.4. Ticari Defterlerinin Usulüne Uygun ve Eksiksiz Tutulması.

Açılış ve kapanış onayları yaptırılmış ve içeriği birbiriyle tutarlı olan ticari defterlerdeki kayıtlar, aksi kesin delillerle ispat edilmedikçe, sahibi lehine delil olarak kabul edilir (HMK m. 222/2-3).

Ancak ticari defterler hiç tutulmamış ya da usulüne uygun olarak tutulmamışsa, bu defterler sahibi lehine delil olma özelliğini yitirir (HMK m. 222/4).

Ticari defterlerin kanuni şartlara uygun olup olmadığının belirlenebilmesi için, bu defterlerin mahkemeye ibraz edilmesi gerekmekte olup HMK m 222/1 ve TTK m.82/1 uyarınca ticari defterlerin ibrazına mahkeme kararıyla ya da taraflardan birinin talebi üzerine hükmedilebilir.

Defter tutma yükümlülüğü bulunan kişi, elinde olmayan nedenlerle defterlerini kaybettiğini kanıtlaması, yani mahkemeden zayi belgesi alması gerekmektedir. Zayi belgesini mahkemeye sunmayan veya defterlerini ibraz etmeyen kişi, HMK m. 222/5 hükmü uyarınca, ticari defterlerini mahkemeye ibraz etmekten kaçındığı şeklinde değerlendirilmelidir.

İİK m. 285/1 uyarınca konkordato talebinde bulunan bir borçlunun, talebinin kabul edilebilmesi için başvurusuna bir konkordato projesi eklemesi gerekir. Bu projede ayrıntılı bir bilanço, gelir tablosu ve defter tutma yükümlülüğü bulunan kişiler için ticari defterlerin durumunu gösteren bir cetvel bulunmalı ve bu cetvelde bilhassa tutulması mecburi olan ticari defterlerin tutulup tutulmadığı gösterilmelidir. Konkordato talebinin onaylanabilmesi için tacirin ticari defterlerini düzenli ve mevzuata uygun şekilde tutmuş olması şarttır²⁷¹. Bu nedenle, İİK m. 286 uyarınca ticari defterlerini hiç tutmayan ya da yasal düzenlemelere aykırı şekilde tutan tacirlerin konkordato talepleri mahkeme tarafından reddedilir. Bu durumun da ticari defterlerin usule uygun tutulmaması ile ilgili bir diğer yaptırım olduğu söylenebilir.

1.11.3. Türk Ticaret Kanunu’nda, Vergi Usul Kanunu ve Türk Ceza Kanunu Uyarına Düzenlenen İdari ve Cezai Yaptırımlar

Öncelikle ifade etmek gerekir ki, “*Cezai Sorumluluk*” başlıklı 12. Bölüm, Anonim Şirketler kısmında bulunmakla beraber, TTK m.562 doğrultusunda belirtilen suç ve yaptırımları yalnızca anonim şirketlere yöneliktir²⁷².

TTK madde 562 uyarınca; “Ticari defterlerin hiç veya kanuna uygun tutulmaması kanunda bazı hukuki ve cezai yaptırımlar öngörülmüştür. TTK m. 562/1’ e göre; Ticari defter tutma yükümlülüğünü düzenleyen TTK m 64’e atıf yapılmak sureti ile ticari defterlerini üçüncü

²⁷¹ Ülgen vd., *Ticari İşletme Hukuku*, (2015), 621; Ayhan, Çağlar ve Özdamar, *Ticari İşletme Hukuku*, 439.

²⁷² Huysal, “Yeni TTK ve HMK Çerçevesinde Ticari Defterler,”201.

kişi uzmanların, makul bir süre içinde yapacakları incelemede işletmenin faaliyetleri ve finansal durumu hakkında fikir verebilecek şekilde tutmayan ve işletme faaliyetlerinin oluşunu ve gelişmesini açıkça görülebilir bir şekilde ortaya koymayan ya da defterlerini Türkçe olarak eksiksiz ve düzenli olarak tutmayan tacirler için idari para cezası yaptırımı n görülmüştür. Aynı maddenin ilerleyen fıkralarında yine ticari defter tutuma yükümlüğünü düzenleyen TTK m. 64, m. 65, m. 66, m. 67. ve m. 68. hükümlerine atıf yapılarak ticari defterlerin açılış ve kapanış onaylarını yaptırmayanlar ve ticari işletmesi ile ilgili olarak gönderilmiş bulunan belgelerin kopyasını saklamayan, ibraz etmeyenler de aynı şekilde idari para cezası n grlmřtr²⁷³ (TTK m. 562/1-b, c, f).

TTK m. 88 hükümüne göre “*tacir, münferit ve konsolide finansal tablolarını düzenlerken, Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu tarafından yayımlanan, Türkiye Muhasebe Standartlarına, kavramsal çerçevede yer alan muhasebe ilkelerine ve bunların ayrılmaz parçası olan yorumlara uymak ve bunları uygulamak zorundadır. Konsolide ve finansal tablolarını TMSK’ ya uygun olarak dzenlemeyenler idari para cezası ile cezalandırılır*” (TTK m.562/2).

TTK kapsamındaki idari para cezaları aksine hüküm bulunmadıkça mahallin en büyük mülki idare amiri tarafından verilir (TTK m. 562/13). İlgili kanun hkm idari para cezasının yanı sıra bazı hallerde adli para cezası yaptırımını da öngörmüştür. TTK m 562/ 6 uyarınca ticari defterlerin mevcut olmaması veya hiçbir kayıt içermemesi yahut bu Kanuna uygun saklanmaması hâllerinde, sorumluların adli para cezasıyla cezalandırılacağı düzenlenmiştir.

Tutulmakla veya muhafaza edilmekle yükümlü olunan defter, kayıt ve belgeler ile bunlara ilişkin bilgileri, denetime tabi tutulan gerçek veya tüzel kişiye ait olup olmadığına bakılmaksızın, TTK m. 210/1 hükümüne göre denetime yetkili olanlarca istenmesine rağmen vermeyenler veya eksik verenler ya da bu denetim elemanlarının görevlerini yapmalarını engelleyenler, fiilleri daha ağır cezayı gerektiren başka bir suç oluşturmadığı takdirde de adli para cezasıyla cezalandırılacaktır. (TTK m. 562/4).

Defter ve belge tutmak ve düzenlemek VUK m. 171 vd. hükümlerinde düzenlenmiş bulunmaktadır. Mükellefler aynı Kanun’un 220’nci maddesi kapsamında belirlenen defterleri tutmak ve defter kayıtlarına esas aldıkları belgelerini ve defterlerini Kanun’un 227’nci maddesi

²⁷³Zeynel Kangal, *Kabahatler Hukuku* (İstanbul: Oniki Levha, 2011), 216.’da kanunlarda yer alan özel kabahat düzenlemelerinin, tüzel kişiye kesileceğ idari para cezasının şeklinde düzenlenmesi ve idari para cezası tutanağında doğrudan tüzel kişinin adının yer alması, yalnızca tüzel kişinin mal varlığından cezanın tahsil edilmesi gerektiğ anlamına gelir.

kapsamında tevsiik etmek zorundadırlar. Ana hatlarıyla bu maddelere göre tutulması gereken defterler ve defterlere dayanak oluşturan belgeler mükelleflerin mülkiyeti altındadır. Mükellef, mülkiyeti altındaki belge ve defterleri belirli bir süre boyunca muhafaza etmek ve istenildiğinde ibraz etmek zorundadır.

Defter ve belgelerin ilgililerin isteği üzerine süresinde ibraz edilmemesi VUK mükerrer m. 355 de özel usulsüzlük cezası ile yaptırıma bağlanmıştır. Ayrıca VUK m.359 uyarınca Kanun gereği; tutulan, düzenlenen ve saklanması ve ibraz edilmesi mecburi olan kayıt, belge ve defterlerin usulüne uygun tanzim edilmemesi, kayıtlarda değişiklik ve tahrifat gerçekleştirilmesi, yok edilmesi ve kayıtlarda hile yapılması vergi kaçakçılığı suçu kapsamında değerlendirilen eylemlerdir.

İİK m. 310/5 doğrultusunda, 6102 sayılı TTK'nın 64. maddesinde belirtilen ticari defterlerin hiç tutulmaması ya da kanunun belirttiği usule uygun olarak tutulmaması durumunda, tacirin taksirli müflis sayılacağı ve Türk Ceza Kanunu'nun (TCK) ilgili hükümleri gereğince cezalandırılacağı ifade edilmektedir.

Ayrıca, İİK m. 311/1-8'e göre, gerçeğe aykırı muhasebe kayıtları tutulması veya sahte bilançolar hazırlanarak işletmenin malvarlığının olduğundan fazla ya da eksik gösterilmesi durumunda tacir, hileli müflis olarak değerlendirilecek ve TCK'nın ilgili maddeleri kapsamında cezalandırılacaktır. Bu düzenlemelere göre, tacir olmanın gerekliliklerinin yerine getirilmemesi nedeniyle iflas eden bir kişi, TCK m. 162 uyarınca iki aydan bir yıla kadar hapis cezası ile karşı karşıya kalabilir.

İKİNCİ BÖLÜM

TİCARİ DEFTERLER İLE İSPAT

2.1. İspat ve İspat Yükü Kavramı

Çalışmamızın birinci bölümünde, ticari defterlerin tarihî gelişimi, defter tutulmasına yönelik sistemler, ticari defter çeşitleri, defterlerin tutulmasında uyulması gereken kurallar ve defterlerin zayı olması halleri incelenmiştir. Bu genel çerçeveden hareketle, ikinci bölümde ise ticari defterlerin ispat hukuku bakımından taşıdığı hukuki önem ve ispat gücü ele alınacaktır. Bu kapsamda, ticari defterlerin delil niteliği değerlendirilecek ve bu konuda doktrindeki tartışmalara yer verilecektir. Ayrıca, ticari defterlerin Medeni Usul Hukuku bağlamında ispat aracı olarak yargılamadaki yeri, özellikle senetle ispat kuralına getirilen istisnalar çerçevesinde analiz edilecektir. Zira ticari defterlerin fiilî kullanımı ve uygulamadaki rolü dikkate alındığında, bu defterlerin hukuki anlamda hangi delil türü kapsamında “*kesin delil*” mi yoksa “*takdiri delil*” mi olarak değerlendirileceğinin belirlenmesi önem arz etmektedir. Bu değerlendirme yapılmadan önce, ispat ve ispat yükü kavramları ile usul hukuku kapsamında kabul edilen delil türlerinin açıklığa kavuşturulması gerekmektedir.

“İspat” kelimesinin TDK’de belirtilen anlamı²⁷⁴, “*bir şeyin veya olayın gerçek yönünü ortaya çıkarmak ve kanıtlamaktır.*” Genel anlamı ile ispat bir iddianın doğruluğu hususunda muhatabını inandırma ve ikna etme çabasıdır²⁷⁵.

Hukuki anlamda ispat, bir iddianın doğruluğu konusunda hâkime belirli delil vasıtalarıyla kanaat oluşturma sürecidir²⁷⁶. Başka bir ifadeyle, ispat; bir uyuşmazlık nedeniyle mahkemeye taşınan olay ya da vakıaların, iddia edildiği şekilde gerçekleştiğine hâkimi veya mahkeme heyetini inandırma faaliyetidir²⁷⁷. İspatın konusunu ispat anından önce vuku bulan

²⁷⁴ <https://sozluk.gov.tr/> E.T. 23/04/2025.

²⁷⁵ Hakan Pekcanitez vd., *Usul - Medeni Usul Hukuku*, 2. cilt (İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2017), 1585.

²⁷⁶ M. Necmettin Berkin, *Medeni Usul Hukuku* (Ankara: Hamle Matbaası, 1969), 168.

²⁷⁷ Hakan Pekcanitez, Oğuz Atalay ve Muhammet Özokes, *Medeni Usul Hukuku*, (İstanbul: Onikilevha Yayınevi, 2024), 338; Baki Kuru ve Burak Aydın, *Medeni Usul Hukuku El Kitabı*, Cilt 1 (Ankara: Yetkin Yayınları, 2024), 616; Süha Tanrıver, *Medeni Usul Hukuku*, Cilt 1, (Ankara: Yetkin Yayınları, 2024), 841;

ve tekrar etmeyen vakıalar teşkil eder²⁷⁸. HMK m. 187/1 uyarınca ispatın konusunu; tarafların uzlaşma sağlayamadığı, uyuşmazlığın çözümünde önemli olabilecek çekişmeli vakıalar oluşturur. HMK m. 187/2 maddesi ise herkes tarafından bilinen vakıalar ile ikrar edilmiş olan vakıaların ispatın konusunu oluşturmadığını düzenler. Bu maddeler kapsamında yargılama esnasında ispatı gereken vakıalar hâkimin bir hukuki kanaate varması bakımından önem arz eden hâkimin vereceği kararı belirleyen, hâkimin de kararı oluştururken dikkate alması gereken olaylardır. Anayasa'nın 36. maddesinde düzenlenen ve güvence altına alınan ispat hakkı, HMK m. 189 vd. hükümleri uyarınca, kanunda öngörülen süre ve usule uygun olarak kullanılır.

Yargılamaya konu edilen bir uyuşmazlıkta netice-i talebin haklı görülebilmesi için, ilgili vakıaların sabit olması gerekir. Maddi hukuk, bu vakıaları belirleyerek ispatın konusunu tayin eder²⁷⁹. Re'sen araştırma ilkesinin geçerli olmadığı, taraflarca getirilme ilkesinin hâkim olduğu davalarda taraflar ileri sürdükleri olayların gerçekleştiğini ispat etmelidir²⁸⁰.

Hukuki ihtilafta ortaya çıkan çekişmeli vakıaların kimin tarafından ispat edilmesi gerektiği ise ispat yükünün konusunu oluşturur. İspat yükü kendisine ait olan taraf, bu yükümlülüğünü yerine getirmediği takdirde davayı kaybetme riskiyle karşı karşıya kalır. Ayrıca, ispat edilemeyen bir vakıa, hukuken mevcut olmayan bir vakıa ile eşdeğer kabul edilir.

İspat yükü, objektif ve subjektif ispat yükü olmak üzere ikiye ayrılmaktadır²⁸¹. Bu tür bir ayırım ilk kez Avusturya hukukunda ortaya konmuş, ardından İsviçre ve Türk hukuk sistemleri tarafından da benimsenmiştir²⁸². Objektif ispat yükü, yargılamada iddia olunan vakıaların ispat edilememesi durumunda bunun sonucuna taraflardan hangisinin katlanacağını ifade etmektedir. Objektif ispat yükü hem taraflarca getirilme ilkesinin hem de re'sen araştırma ilkesinin geçerli olduğu uyuşmazlıklarda uygulanmaktadır. Bunun temel nedeni, yargılamada hâkimin önüne gelen her davada bir karar verme zorunluluğudur. Yani, hâkim uyuşmazlık hakkında tam bir kanaate varmasa bile, objektif ispat yükü gereğince uyuşmazlık hakkında bir karar vermek durumundadır²⁸³.

²⁷⁸ Abdurrahim Karşlı, *Medeni Muhakeme Hukuku Ders Kitabı*, (İstanbul: Filiz Kitabevi, 2020), 503; Pekcanitez, Atalay ve Özekes, *Medeni Usul Hukuku*, 338; Kuru ve Aydın, *Medeni Usul Hukuku El Kitabı*, 616; Ramazan Aslan vd., *Medeni Usul Hukuku* (Ankara: Yetkin Yayınları, 2024), 419.

²⁷⁹ Saim Üstündağ, *Medeni Usul Hukuku*, (İstanbul: Alfa Basım, 1997), 613.

²⁸⁰ Pekcanitez, Atalay ve Özekes, *Medeni Usul Hukuku*, 432; Kuru ve Aydın, *Medeni Usul Hukuku El Kitabı*, 618-619.

²⁸¹ Bilge Umar, "İsbat Yükü Kavramı ve Bununla İlgili Diğer Bazı Kavramlar (Bilhassa Bunların İncelenmesiyle Ortaya Çıkan Pratik Sonuçlar Bakımından)," *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Yıl 1962, Cilt 28, Sayı 3-4, 790-798, 791.

²⁸² Gökçen Topuz, *Medeni Usul Hukukunda Karinelerle İspat* (Ankara: Yetkin Yayınları, 2012), 36.

²⁸³ Oğuz Atalay, *Menfi Vakıaların İspatı* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını, 2001), 16.

Subjektif ispat yükü ise yargılamada iddia olunan vakıaların ispatı için taraflardan hangileri üzerinde delil gösterme yükü bulunduğunu ifade etmektedir²⁸⁴. Tüm bu sebeplerle sübjektif ispat yükü, delil gösterme yükü olarak da belirtilmektedir ve subjektif ispat yükü yalnızca taraflarca getirilme ilkesinin uygulandığı davalarda uygulama alanı bulmaktadır²⁸⁵.

TMK m. 6'da taraflardan her birinin, hakkını dayandırdığı olguların varlığını aksine kanun hükmü bulunmadıkça ispatla yükümlü olduğu düzenleme altına alınmıştır düzenler. Ancak ispatın usul hukukuna yönelik bir kavram olması nedeniyle HMK'da daha detaylı bir biçimde ispat yüküne ilişkin hükümler düzenlenmiştir. HMK m. 190/1 uyarınca ispat yükü, kanunda özel bir düzenleme bulunmadıkça iddia olunan vakıaya bağlanan hukuki sonuçtan kendi lehine hak çıkaran tarafa aittir. Yani ispat yükü söz konusu vakıayı öne süren tarafta değil, vakıadan lehine hak çıkaran taraf üzerinde bulunmaktadır. Diğer taraf ise üzerinde ispat yükü bulunan tarafın iddiasının aksi hakkında mahkemeye delil sunabilir. HMK m. 191/1, c. 2 uyarınca karşı ispat faaliyeti için aksi yönde delil sunan taraf, bu eylemi ile ispat yükünü üzerine almış olmaz²⁸⁶. Uyuşmazlık konusu oluşturan çekişmeli vakıanın ispatlamaması durumunda ispat yükü üzerinde olan taraf, ispat edememenin sonucuna katlanmak durumunda kalacağından, ispat yükü bir mükellefiyet değil, bir yüküdür²⁸⁷.

2.2. Delil Kavramı ve Delil Çeşitleri

2.2.1. Delil Kavramı

Delil, hukuki ihtilafın mahkeme önüne taşınmasından önce uyuşmazlığın tarafları arasında meydana gelen, yargılamaya konu çekişmeli vakıaların, iddia edildiği şekilde gerçekleştiği hususunda mahkemeyi inandırma faaliyetinde kullanılan ispat araçlarıdır. Bir diğer ifadeyle delil mahkemeye taşınan çekişmeli vakıaların ispatında ve çözümünde kullanılan bir ispat aracı olarak tanımlanabilir²⁸⁸. Uyuşmazlığın çözümüne katkı sunan ve hâkimin vereceği karara etkili olabilecek vakıalar için delil gösterilir. Uyuşmazlığın ispatı deliller aracıyla gerçekleşir. Tüm bunların sonucu olarak HMK m.187'de de belirtildiği üzere delillerin

²⁸⁴ Umar, “İsbat Yükü Kavramı ve Bununla İlgili Diğer Bazı Kavramlar (Bilhassa Bunların İncelenmesiyle Ortaya Çıkan Pratik Sonuçlar Bakımından), 792; Pekcanitez, Atalay ve Özkes, *Medeni Usul Hukuku* 358 ; Sema Taşpınar, *Medeni Yargılama Hukukunda İspat Sözleşmeleri* (Ankara: Yetkin Yayınları, 2001), 162; Tanrıver, *Medeni Usul Hukuku*, 881.

²⁸⁵ Taşpınar, *Medeni Yargılama Hukukunda İspat Sözleşmeleri*, 164; Pekcanitez, Atalay ve Özkes, *Medeni Usul Hukuku*, 358.

²⁸⁶ Şanal Görgün, Levent Börü ve Mehmet Kodakoğlu, *Medeni Usul Hukuku* (Ankara: Yetkin Yayınları, 2024), 492.

²⁸⁷ Kuru ve Aydın, *Medeni Usul Hukuku El Kitabı*, 619.

²⁸⁸ Pekcanitez, Atalay ve Özkes, *Medeni Usul Hukuku*, 373; Kuru ve Aydın, *Medeni Usul Hukuku El Kitabı*, 617.

konusunu da ispat faaliyetindeki gibi çekişmeli vakıalar oluştur²⁸⁹. Vakıa kendisine hukuki sonuç bağlanan olay olmakla birlikte vakıanın ispatı için başvuru araçlara “*delil/kanıt*” denilir²⁹⁰.

Hukuk sistemleri içinde delillerin türlerinin ayrımı için kabul edilen iki sistem mevcuttur. Bunlar öğretide “*katı delil sistemi*” ve “*serbest delil sistemi*” olarak adlandırılmaktadır.²⁹¹ Katı delil sisteminde hukuki ihtilaflarda kanunlarda belirlen deliller haricinde uyumsuzluğun başkaca bir delil ile ispat edilmesi mümkün değildir²⁹². Serbest delil sisteminde, uyumsuzluğun ve yargılamanın koşulları dikkate alınarak, her bir delil ispat aracı olarak mahkemeye sunulabilir. Bu sistemde, mahkemeye sunulan her türlü unsur delil olarak değerlendirilebilir ve bu nedenle “*serbest delil sistemi*” olarak adlandırılmaktadır²⁹³.

Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun 198. maddesine göre, hâkim kural olarak delilleri serbestçe takdir eder; ancak bu kural, kanunla belirlenmiş istisnalarla sınırlanmıştır. Bu istisnalar arasında “*kesin delil niteliği taşıyan senet, mahkeme içi ikrar ve yemin*” yer almaktadır²⁹⁴. Kesin delillerin mevcut olduğu durumlarda hâkim, bu delillerin gerçeği yansıtmadığına dair bir değerlendirme yapamaz; yalnızca bu delillerin doğruluğunu kabul etmekle yükümlüdür. Bu doğrultuda, “*hukukî işlemler bakımından kesin delil (katı delil) sistemi geçerli iken*”, “*haksız fiiller ve maddi vakıalar gibi diğer durumlarda ise delil serbestisi*

²⁸⁹ Kuru ve Aydın, *Medeni Usul Hukuku El Kitabı*, 617.

²⁹⁰ Yargıtay İçtihadı Birleştirme Hukuk Genel Kurulunun 03/03/2017 Tarihli ve 2015/2 E. 2017/1 K. sayılı ilamında “*hukuk kuralları delil teşkil etmez ve hukuk kurallarının kanıtlanmasına gerek yoktur; çünkü Türk hukuk kuralları, hâkim tarafından resen incelenir ve uygulanır. Ancak, hâkimin yabancı hukuk kurallarını uygulamasındaki durum biraz farklılık arz etmektedir. Hâkim, Türk milletlerarası özel hukuk kurallarını (MÖHUK m. 9 vd.) ve bu kurallara göre yetkili (davada uygulanacak) olan yabancı hukuku kendiliğinden uygular (MÖHUK m. 2/1, c.1). Bununla birlikte, hâkim, davada uygulanacak yabancı hukukun içeriğini tespit ederken tarafların yardımını isteyebilir (MÖHUK m. 2/1, Bunun yanı sıra, davada örf t hukukuna dayanılmış ise örf adet hukukuna dayanan taraf, söz konusu örf ve adet hukukunun varlığını ispat etmek taraf ispatlamak zorundadır)*, Kuru ve Aydın, *Medeni Usul Hukuku El Kitabı*, 593 ve 618. Ayrıca TTK m.2 uyarınca ticari örf ve âdet, kanunda aksine bir hüküm bulunmadığı sürece, sadece belirli bir teamül olarak kabul edilmedikçe mahkemenin yargısına esas olamaz. Ancak, tarafların irade açıklamalarının yorumlanmasında ticari teamüller de dikkate alınabilir. Bir bölgeye veya bir ticaret dalına özgü ticari örf ve âdetler, genel olanlara üstün tutulur. Eğer taraflar aynı bölgede yer almıyorsa ve kanunda veya sözleşmede aksi bir durum öngörülmemişse, ifa yerindeki ticari örf ve âdetler geçerli olur. Ticari örf ve âdet, tacir sıfatına sahip olmayan kişiler hakkında yalnızca bu kişiler bu örf ve âdetleri bildiği veya bilmeleri gerektiği durumlarda uygulanabilir.” UYAP E.T 26/04/2025; Kuru ve Aydın, *Medeni Usul Hukuku El Kitabı*, 617.

²⁹¹ Pekcanitez, Atalay ve Özkes, *Medeni Usul Hukuku*, 712; Ali Cem Budak ve Varol Karaaslan, *Medenî Usul Hukuku*, (İstanbul: Filiz Kitabevi, 2024), 275; Hakan Albayrak, *Medeni Usul ve İcra İflas Hukukunda Yaklaşık İspat* (Ankara: Yetkin Basımevi, 2013), 110.

²⁹² Pekcanitez, Atalay ve Özkes, *Medeni Usul Hukuku*, 712.

²⁹³ Budak ve Karaaslan, *Medenî Usul Hukuku*, 275.

²⁹⁴ Pınar Çiftçi, *Medeni Yargılama Hukukunda İspat Hakkı ve Sınırlamaları* (Ankara: Adalet Yayınları, 2018), 784.

(serbest delil) esası” benimsenmiştir²⁹⁵. Dolayısıyla, HMK, hem kanunî (kesin) ispat sistemine hem de takdirî (serbest) ispat ilkesine yer veren karma bir delil sistemi benimsemektedir²⁹⁶.

Bu çerçevede, ticari defterler bakımından da benzer bir ayrım yapılması mümkündür. HMK m. 222 hükmünde öngörülen yasal şartları taşıyan ticari defterlerin, hukuki işlemler bakımından kesin delil teşkil ettiği kabul edilmektedir²⁹⁷. Buna karşılık, haksız fiillerden yani maddi vakılardan kaynaklanan uyuşmazlıklarda ise ticari defterlerin, hâkimin serbest takdirine tabi olacak şekilde takdiri delil niteliğinde değerlendirileceği söylenebilir²⁹⁸.

2.2.2. Delil Çeşitleri

Hukuki bir uyuşmazlıkta iddiaların ya da olayların gerçekleşip gerçekleşmediği veya doğruluğu hususunda hâkimi ikna etmek için yani iddialarını ispatlamak için tarafların mahkemeye sundukları ispat araçları delil olarak adlandırılmaktadır²⁹⁹. Uyuşmazlığın tarafları olayın akışını oluşturan vakıaları belirterek dayandıkları bu vakıaları ispatlayan delillerini mahkemeye ibraz edeceklerdir³⁰⁰.

Deliller, uyuşmazlığı sona erdirmeye kuvvetine göre usul hukukunda kesin (kati) ve takdiri deliller olmak üzere ikiye ayrılmaktadır³⁰¹.

2.2.2.1. Kesin (Kati) Deliller

Kesin deliller, hükümleri, şartları ve sonuçlarının kanuni düzenlemeler ile belirlendiği ve şartların sağlanması halinde mahkemeyi bağlayan ve hâkimin takdir yetkisinin bulunmadığı delillerdir³⁰². Bazı delillerin kesin delil olarak adlandırılmasının nedeni, kesin delillerin yargılama esnasında hâkimi bağlayıcı olması ve mahkemenin bu deliller doğrultusunda hüküm kurma zorunluluğudur. Yani bir olgunun ispatı sırasında kesin (kati) delile dayanılır ve kesin delil ile söz konusu olgunun ispatı sağlanırsa, hâkim bu kesin delil ile ispatı sağlanan vakıayı esas alarak hüküm kurmak zorundadır³⁰³.

²⁹⁵ Yavuz Alangoya, Mehmet Kamil Yıldırım, ve Nevhis Deren Yıldırım, *Medeni Usul Hukuku Esasları* (İstanbul: Beta, 2009), 299; Konuralp, *Yazılı Delil Başlangıcı*, 24.

²⁹⁶ Konuralp, *Yazılı Delil Başlangıcı*, 30.

²⁹⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. 2.6.2. Ticari Defterlerin Kesin ve Takdiri Delillerle Karşılaştırılması.

²⁹⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. 2.7. Ticari Defterlerin Mahkemeye İbrazi, Suret Alınması ve Teslim Edilmesi.

²⁹⁹ Taşpınar, *Medeni Yargılama Hukukunda İspat Sözleşmeleri*, 180.

³⁰⁰ Yavuz Alangoya, *Medeni Usul Hukukunda Vakıaların ve Delillerin Toplanması İlişkin İlkeler* (İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1979), 93.

³⁰¹ Mehmet Akif Tutumlu, *Medeni Yargılama Hukukunda Delillerin İleri Sürülmesi* (Ankara: Seçkin Yayınevi, 2000), 20.

³⁰² Pekcanitez, Atalay ve Özekes, *Medeni Usul Hukuku*, 379.

³⁰³ Pekcanitez, Atalay ve Özekes, *Medeni Usul Hukuku*, 379.

Türk hukukunda, ikrarın kesin delil niteliğinde olup olmadığı konusu tartışmalıdır. HUMK yürürlükteyken, doktrindeki baskın görüş, ikrarın kesin delil olduğu yönündeydi³⁰⁴. Bu görüşe gerekçe olarak, ikrarın HUMK'ta diğer kesin delillerle birlikte düzenlenmiş olması gösteriliyordu. Ancak 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun (HMK) yürürlüğe girmesiyle birlikte bu durum değişmiştir. HMK'nın 188. maddesi uyarınca ikrar, artık ispata ilişkin genel hükümler çerçevesinde düzenlenmiş ve özel olarak “*kesin delil*” şeklinde tanımlanmamıştır. Bu nedenle, ikrarın kesin delil niteliğinde olup olmadığı günümüzde doktrinde tartışmalı hale gelmiştir³⁰⁵. Kanaatimizce de kesin deliller, HMK'da sınırlı sayıda düzenlenmiş olup; mahkeme içi ikrar (HMK m. 188), senet (HMK m. 200), yemin (HMK m. 225 vd.) ve kesin hüküm (HMK m. 303) olmak üzere dört tanedir³⁰⁶.

Taraflarca getirilme ilkesinin geçerli olduğu yargılamalarda, kesin deliller mahkeme hâkimini bağlar ve bu delillerin değerlendirilmesinde hâkimin takdir yetkisi yoktur. Kanun metninde belirtilen kanuni istisnalar kesin delillerin varlığı durumudur. Yani kesin delillerin varlığı halinde hâkim delilleri serbestçe değerlendiremez. Bu ilkenin geçerli olduğu davalarda kesin delillerin varlığı halinde hâkim artık bu delilleri serbestçe değerlendiremeyecek bunun sonucu olarak kesin delillerin gerçeği temsil ettiğini kabul edecek ve kararını bu yönde oluşturacaktır³⁰⁷. Ancak resen araştırma ilkesinin hâkim kesin delillerle bağlı değildir. Bu

³⁰⁴ Pekcanitez, Usul, Medeni Usul Hukuku, (İstanbul: Onikilevha, 2017) 1634–1635; Arslan vd., *Medeni Usul Hukuku*, 391 (6100 sayılı HMK'nın kabulünden sonra, ikrarın niteliğine ilişkin tartışmaların sona erdiğini belirterek, HMK'da ikrarın “İspatın Konusu” başlığı altında düzenlendiğini ve artık deliller arasında yer almadığını ifade etmektedir.) Kuru, *Medeni Usul Hukuku*, 338; Tanrıver, Süha. “Türk Medeni Yargılama Hukukunda İkrarın Bölünüp Bölünemeyeceği Sorunu.” Türkiye Barolar Birliği Dergisi 1993 (2): 216 ; Ferendeci, “Yeni Hukuk Muhakemeleri Kanunu’ndaki Belge Terimi ve İspat Hukukundaki Yeri,” 815. Uygulamada ise Yargıtay mahkeme içi ikrarı kesin delil olarak kabul eder. Yarg. 21.HD, 10.09.2015 tarihli ve 2014/22710 E., 2015/16086 K. sayılı ilamında özetle; ikrar, yargılama usulü bakımından, bir tarafın karşı tarafın ileri sürdüğü maddi vakıaların tamamını ya da bir kısmını doğru kabul ettiğini beyan etmesidir. HMK'nın 188. maddesinde düzenlenen ikrar, özellikle mahkeme içi ikrar açısından önemlidir. Bu maddeye göre, tarafların ya da vekillerinin mahkeme önünde yaptıkları ikrarlar artık çekişmeli sayılmaz ve ayrıca ispatlanmaları gerekmez. Mahkeme içi ikrar, mahkeme huzurunda sözlü olarak yapılabileceği gibi, yazılı dilekçelerle de gerçekleştirilebilir. Önemli olan, bu beyanın yargılamaya bakan mahkemeye ve yargılama süreci içinde yapılmış olmasıdır. Mahkeme içi ikrar, yalnızca ilgili davada değil, başka bir davada da kesin delil niteliği taşır. Bu çerçevede, Edirne İş Mahkemesi’nin 2012/34 Esas sayılı dosyasında, davacı vekilinin dava dilekçesinde davacının mevsimlik çalıştığını ve bu sürenin 15 Mayıs – 15 Eylül arası olduğunu belirtmesi, mahkeme içi ikrar sayılmakta ve kesin delil olarak kabul edilmektedir. Emsal diğer ilamlar, Yarg. 13.HD, 29.09.2015 tarihli ve 2015/29358 E. 2015/27982 K. ; Yarg. 8.HD, 26.12.2017 tarihli ve 2015/22210 E. 2017/17561 K. , Yarg. 21.HD , 19.09.2018 tarihli ve 2017/2827 E. 2018/6550 K. , Yarg. 9.HD, 19.10.2020 tarihli ve 2016/28215 E. 2020/12222 K. sayılı karar sayılı ilamları, UYAP E.T. 12/04/2025.

³⁰⁵ İkrarın kesin delil olduğunu yönünde bkz. Kuru ve Aydın, *Medeni Usul Hukuku El Kitabı*, 656-657; Karşı, *Medeni Muhakeme Hukuku Ders Kitabı*, 570; Üstündağ, *Medeni Yargılama Hukuku* 628. Aksi Görüş için bkz. Pekcanitez, Atalay ve Özekes, *Medeni Usul Hukuku*, 345.

³⁰⁶ Kuru ve Aydın, *Medeni Usul Hukuku El Kitabı*, 647; HGK, 14.11.2012, tarihli 2012/20 - 583 – 789 K. HGK, 13.09.2023, tarihli 2022/7-72 E. 2023/805 K. sayılı .ilgili ilamlarda “Hukukumuzda kesin deliller sınırlıdır ve bunlar; mahkeme içi ikrar (HMK. Madde 188), senet (HMK. Madde 193), yemin (HMK. Madde 228) ve kesin hüküm (HMK. Madde 303) olarak belirtilmiştir.” UYAP E.T. 12/02/2025.

³⁰⁷ Pekcanitez, Atalay ve Özekes, *Medeni Usul Hukuku*, 381

nedenle yukarıda sayılan kesin deliller hâkim için bağlayıcı olmayıp mahkemece deliller serbestçe değerlendirilir³⁰⁸.

2.2.2.2. Takdiri Deliller

Takdiri delil başka bir deyişle, delillerin serbestçe değerlendirilmesi hâkimin delilleri değerlendirmesi aşamasında serbestiye sahip olduğu sistemdir³⁰⁹. Takdiri deliller şartlarının ve hükümlerinin kanun koyucu tarafından belirlenmediği delillerdir. Takdiri deliller, kural olarak hâkimi bağlamaz ve bu nedenle söz konusu deliller hâkim tarafından serbestçe takdir edilir³¹⁰.

Sonuç olarak takdiri deliller, hükümleri ve sonuçları kanunda düzenlenmemiş hâkimi bağlamayan ve hâkimin üzerinde serbestçe tasarruf edebileceği, delillerdir. Tanık, bilirkişi, keşif, uzman görüşü³¹¹ ve HMK m. 192 uyarınca kanunda düzenlenmemiş diğer deliller takdiri delillerdir³¹². Hukuki fiiller ile her yıl yeniden belirlen meblağın altındaki hukuki işlemler³¹³ ile senetle ispat zorunluluğunun istisnaları³¹⁴ takdiri delillerle ispat edilebilir.

2.2.3. Belge ve Unsurları

Belgenin TDK’ daki tanımı “*bir gerçeğe tanıklık eden yazı, fotoğraf, resim, film vb. vesika veya doküman*” şeklindedir³¹⁵. 1086 sayılı mülga Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununda “*belge*” kelimesinin tanımı yapılmamış belge kelimesi yerine belge ile aynı

³⁰⁸ Pekcanitez, Atalay ve Özkes, *Medeni Usul Hukuku*, 381.

³⁰⁹ Görgün, Börü ve Kodakoğlu, *Medeni Usul Hukuku*, 507-508.

³¹⁰ Pekcanitez, Atalay ve Özkes, *Medeni Usul Hukuku*, 715

³¹¹ Uzman görüşünün takdiri delil niteliğinin bulunduğuna yönelik olarak bkz. Yarg. 11. HD. 11.12.2019 tarihli ve 2019/4265 E. 2019/8115 K. sayılı ilamı Aksi yönde verilmiş bir kararda ise uzman görüşünün teknik anlamda bir delil niteliğinin de olmayıp tarafların mahkemeye sunduğu yazılı belgeye bağlı beyan açıklaması niteliğinde olduğu ifade edilmiştir. İlgili karar için bkz. Yarg. 9. HD. 11.12.2019 tarihli ve 2022/2237 E. 2022/3385 K. sayılı ilamı; Taraflarca sunulan uzman görüşü, bilirkişi raporu gibi doğrudan delil niteliği taşımaz; yalnızca yazılı belgeye dayalı bir taraf beyanı olarak değerlendirilebileceği yönünde ayrıca bkz. Hakan Pekcanitez, “Özel Uzman (Bilirkişi) Görüşü ve Değerlendirilmesi,” Makaleler, C. 2 (İstanbul, 2016), 395; Cenk Akil, “Medeni Yargılama Hukukunda Mahkeme Tarafından Atanan Bilirkişi–Uzman Tanık Ayrımı,” Ankara Barosu Dergisi, 69, 2011/2, 174.

³¹² Görgün, Börü ve Kodakoğlu, *Medeni Usul Hukuku*, 508.

³¹³ Bu düzenleme, 2025 yılı itibarıyla hukuki işlemlerin miktar veya değerinin 33.000 TL'ye kadar olan işlemler için senetsiz olarak ispatlanamayacağını belirtmektedir. Bu düzenleme, Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) Yİ-ÜFE oranına göre her yıl güncelleniyor ve 2025 yılı için bu sınır 33.000 TL olarak belirlenmiştir. (R.G. 27 /11/ 2024 Tarihli ve 32735 Sayılı)

³¹⁴ HMK m. 203’e göre, aşağıdaki hâller senekle ispat zorunluluğunun istisnalarını oluşturur: *Altsoy ve üstsoy, kardeşler, eşler, kayınbaba, kaynana ile gelin ve damat arasındaki işlemler; işin niteliğine ve tarafların durumlarına göre, senede bağlanmaması teamül olarak yerleşmiş bulunan hukuki işlemler; yangın, deniz kazası, deprem gibi senet alınmasında imkânsızlık veya olağanüstü güçlük bulunan hâllerde yapılan işlemler; hukuki işlemlerde irade bozukluğu ile aşırı yararlanma iddiaları; hukuki işlemlere ve senetlere karşı üçüncü kişilerin muvazaa iddiaları ve bir senedin sahibi elinde beklenmeyen bir olay veya zorlayıcı bir nedenle yahut usulüne göre teslim edilen bir memur elinde veya noterlikte herhangi bir şekilde kaybolduğu kanısı kuvvetlendirecek delil veya emarelerin bulunması hâli.*

³¹⁵ <https://sozluk.gov.tr/> , E.T. 21/02/2025.

anlamda olan vesika sözcüğünü kullanılmıştı ve ancak belge kavramı ilk defa ayrıntılı bir biçimde HMK ile düzenlenmiştir³¹⁶.

Belge kelimesi, mevzuatımıza ilk kez 4948 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu'nun 3. maddesiyle girmiştir. Anılan³¹⁷ tanıma göre “*belge, yazılı, basılı veya çoğaltılmış dosya, evrak, kitap, dergi, broşür, etüt, mektup, program, talimat, kroki, plân, film, fotoğraf, teyp ve videokaseti, harita, elektronik ortamda kaydedilen her türlü bilgi, haber ve veri taşıyıcılarını*” ifade eder”. Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 199. maddesinde de belge benzer şekilde tanımlanmıştır. Buna göre “*belge uyumsuzluk konusu vakıaları ispata elverişli yazılı veya basılı metin, senet, çizim, plan, kroki, fotoğraf, film, görüntü veya ses kaydı gibi veriler ile elektronik ortamdaki veriler ve bunlara benzer bilgi taşıyıcılarıdır.*” Kanun koyucu madde gerekçesinde belge kavramını sınırlı sayıda saymak yerine³¹⁸ bir çerçeve çizmek suretiyle tanımlayarak ileride gelişen teknoloji karşısında belge kavramının güncelliği korumayı amaçlamıştır³¹⁹.

Yukarıda belirtildiği üzere belge kavramı hukuk sistemimizde zaten yer edinmiş terimlerden ve HMK'da geçen belge ifadesi yorumlanırken, HUMK döneminde kullanılan vesika ve varaka kavramlarından, ayrıca diğer kanunlarda belge terimine ilişkin yapılan tanımlardan yararlanılmıştır³²⁰.

Kanundaki tanımdan yola çıkıldığında belgenin iki temel unsuru bulunduğu söylemek mümkündür. Bunlardan ilki belgenin bilgi taşıyıcısı niteliğinin olmasıdır. Bilginin taşınmasından maksat ise belgenin bir bilgiyi iletebilmesi veya gönderebilmesi gerekliliği yani yalnızca bilgiye sahip olmasının yanı sıra bu bilginin iletilmesi veya gönderilmesi yani belgede mevcut bulunan bilgiyi öğrenime açık halde bulandırmasıdır³²¹. Kanun metni uyarınca da belgenin bilgi taşıyıcısı olma özelliğinin bulunduğu kabul edilerek belgenin yazılı olma şartının bulunmadığı ifade edilmelidir³²². Belgenin ikinci unsuru ise, bu bilgi taşıyıcısının uyumsuzluk konusu vakıaları ispata elverişli bir nitelik taşımasıdır³²³.

Fotoğraf, görüntü, ses kayıtları, elektronik ortamdaki veriler, kroki, plan, harita, mektup, fotokopi, faks metni, film, senet ve dosya, uyumsuzluk konusunu ispata elverişli olmak kaydıyla belge türlerinden en çok ve en sıklıkla başvurulandırlar³²⁴. HMK'da senet ve senedin

³¹⁶ Timuçin Muşul, *Medeni Usul Hukuku*, (Ankara: Adalet Yayınevi, 2012), 359.

³¹⁷ Evren Koç, *Medeni Usul Hukukunda Belge Kavramı* (İstanbul: Sümer Kitabevi, 2021), 17.

³¹⁸ Tanrıver, *Medeni Usul Hukuku*, 937.

³¹⁹ HMK m. 199 gerekçesi.

³²⁰ Koç, *Medeni Usul Hukukunda Belge Kavramı*, 18.

³²¹ Kale ve Keser, "Medeni Yargılama Hukukunda Delil Sistemi", 717.

³²² Tanrıver, *Medeni Usul Hukuku*, 936.

³²³ Tanrıver, *Medeni Usul Hukuku*, 937.

³²⁴ Bersun Sarıgül Ata, "Belge ve Belgenin Delil Kuvveti", *Ankara Barosu Dergisi* 78/1 (2020): 10.

çeşidine göre ispat gücü düzenlenmişken, belgenin ispat gücüne kanunda yer verilmemiştir. Bu nedenle belgenin ispat gücünün senet vasfında olup olmamasına göre değişiklik gösterdiğini söylemek mümkündür. Belge türüne göre kesin delil vasfında olabileceği gibi takdiri delil niteliğinde de yani bilgi niteliğinde olabilir³²⁵.

2.3. Delil Başlangıcı Kavramı ve Unsurları

2.3.1. Genel olarak

HMK'nın 200. maddesi uyarınca medeni usul hukuku sistemimizde senetle ispat zorunluluğu benimsenmiş ancak bu kuralın bazı istisnalarına yine HMK' m.200/2, m. 202, m. 203 hükümlerinde yer vermiştir³²⁶. İşte bu istisnalardan birisi delil başlangıcıdır³²⁷. HMK m. 202/1 uyarınca “*Senetle ispat zorunluluğu bulunduğu durumlarda delil başlangıcının varlığı halinde tanık dinlenebilir.*” Delil başlangıcı, iddia konusu hukuki işlemin tamamen ispatı için yeterli olmamakla birlikte, bu işlemi muhtemel kılan ve kendisine karşı ileri sürülen kişi ya da onun temsilcisi tarafından verilmiş veya gönderilmiş bir belgedir. (HMK m. 202/2).

Delil başlangıcı kavramı için varlığı gerekli ilk unsur bir belgenin varlığıdır³²⁸. İkinci unsur ise belgenin aleyhine ileri sürülen kimse ya da bu kimsenin temsilcisi tarafından verilmiş ya da gönderilmiş olmasıdır. Delil başlangıcının üçüncü unsuru ise HMK'nın m. 202 gerekçesinde de belirtildiği üzere delil başlangıcı niteliğindeki belgenin, iddiaya konu hukuki işlemi tamamen ispat etmemekle birlikte uyumsuzluğa konu hukuki işlemin varlığını muhtemel göstermesi gerektiridir. Muhtemel gösterme gerekliliğinden kasıt, delil başlangıcının uyumsuzluğa konu hukuki işlemin ispatında senet ya da kesin deliller gibi hâkimi bağlamamakla

³²⁵ Arslan vd., *Medeni Usul Hukuku*, 447.

³²⁶ “Bir hakkın doğumu, devri, düşürülmesi, değiştirilmesi, yenilenmesi, ertelenmesi, ikrarı ve itfası amacıyla yapılan ve yapıldıkları tarihteki miktar veya değeri 2025 yılı itibarıyla 33.000 Türk Lirasını aşan hukuki işlemler ancak senetle ispat olunabilir” (HMK m. 200). “Bu miktar, ödeme ya da borçtan kurtulma gibi sebeplerle sonradan bu tutarın altına inse bile senetsiz ispat yapılamaz. Ancak karşı tarafın açık rızasıyla tanık dinlenmesine olanak tanınmıştır” (m. 200/2). “Ayrıca, senede bağlı bir iddiaya karşı, senedin geçerliliğini zayıflatacak ya da ortadan kaldıracak nitelikteki işlemler, miktarı ne olursa olsun tanıkla ispat edilemez.” (HMK m. 201). “Bununla birlikte, senetle ispat zorunluluğu bulunan durumlarda, hukuki işlemi doğrudan ispatlamaya yeterli olmasa da işlemi muhtemel kılan ve karşı tarafa ait olan bir belge varsa, buna delil başlangıcı denir ve bu hâllerde tanık dinlenebilir.” (HMK m. 202). “Son olarak, bazı istisnai durumlarda senetsiz ispat mümkündür. Bunlar arasında aile içi işlemler, senede bağlanması teamül gereği beklenmeyen işlemler, doğal afet ve olağanüstü güçlük durumları, irade bozuklukları, muvazaa iddiaları ve senedin beklenmeyen bir olay sonucu kaybolduğuna ilişkin güçlü emarelerin varlığı yer alır” (HMK m. 203).

³²⁷ Ayşe Kılınç, “Hukuk Muhakemeleri Kanunundaki Düzenlemeler Çerçevesinde Belge ve Delil Başlangıcının Delil Değeri”, *Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 15/187 (2020): 197-220, 201.

³²⁸ Haluk Konuralp, *Medeni Usul Hukukunda Yazılı Delil Başlangıcı* (Ankara: Yetkin Yayınları, 2009), 48; Salih Keser, *Medeni Yargılama Hukukunda Delil Başlangıcı* (İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2016), 58.

beraber hukuki işlemin varlığı konusunda hâkimde kanaat oluşturacak yeterli bilgiye sahip olması gerektirir³²⁹.

2.3.2. Delil Başlangıcının Delil Değeri

Uyuşmazlığa konu hukuki işlemlerin senetle veya kesin delille ispatının medeni usul hukukumuzda zorunlu kılınması “*caiz delil*” kavramının doğmasına neden olmuştur³³⁰. Kesin delille ispatı gerekli bir vakıanın ya da hukuki ilişkinin ispatında, takdiri deliller yalnızca delil başlangıcının varlığı söz konusu olduğunda ve senetle ispat kuralının bir istisnası olarak caiz delil kapsamında kabul edilmektedir³³¹. Yani senetle ya da kesin delille ispat zorunluluğunun bulunduğu hukuki uyuşmazlıklarda delil başlangıcının varlığı halinde bu delil başlangıcına konu olan belge hâkimin takdirine bağlı delil olarak değerlendirilebilecektir³³².

2.4. Senet Kavramı ve Hukuki Niteliği

2.4.1. Genel Olarak

Senet, genel olarak hukuki ilişkiyi doğuran irade açıklamasını dış dünyaya yansıtan yazılı bir belge olarak tanımlanır³³³. Usul hukukunda senet kavramı, dar ve geniş anlamda olmak üzere iki farklı biçimde ele alınır³³⁴. Geniş anlamda senet, fikir ve düşüncelerin yazılı bir şekilde ya da belirli sembollerle ifade edilmesi ve somutlaştırılmasıdır³³⁵. Bu bakımdan, meydana gelen bir olayı temsil eden her türlü belge ya da kayıt, senet kapsamında ele alınabilir; ancak, hukuki anlamda bunların hiçbirisi senet olarak kabul edilemez³³⁶. Dar ya da hukuki anlamda senet ise, bir kişinin gelecekteki bir olayı kanıtlamak amacıyla yazılı olarak düzenlediği, imzaladığı ve kendisi aleyhine delil olarak kullanılabilen belgedir³³⁷.

“*Belge*” ve “*senet*” arasındaki en belirgin fark belgenin senet kavramını kapsayan üst bir kavram olması halidir. Bir diğer ifadeyle her senet bir belge olmasına rağmen her bir belge senet niteliğinde olamayabilir³³⁸. Ayrıca yukarıda belge kavramında da belirtildiği üzere

³²⁹Konuralp, *Medeni Usul Hukukunda Yazılı Delil Başlangıcı*, 121; Keser, *Medeni Yargılama Hukukunda Delil Başlangıcı*, 174.

³³⁰Kale ve Keser, “Medeni Yargılama Hukukunda Delil Sistemi”, 710

³³¹Kale ve Keser, “Medeni Yargılama Hukukunda Delil Sistemi”, 710-711.

³³²Keser, *Medeni Yargılama Hukukunda Delil Başlangıcı*, 137.

³³³Pekcanitez vd., *Usul*, 1773.

³³⁴Mehmet. N. Berkin, “İspat Hukukunda Senet Delili ve Yazılı Şekil,” *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 1946/ 4 (1946): 1177; Seyithan Deliduman, “Medenî Usul Hukukunda Senet ve Senetlerle Yazılı Şekil Arasındaki İlişki,” *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 4/ 1-2 (2000): 414.

³³⁵Sabri Şakir Ansay, *Hukuk Yargılama Usulleri* (Ankara: Ankara Hukuk Fakültesi Yayınları, 1960), 286.

³³⁶Berkin, “İspat Hukukunda Senet Delili ve Yazılı Şekil,” *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 1946/ 4 (1946): 1177; Ansay, *Hukuk Yargılama Usulleri*, 286.

³³⁷Üstündağ, *Medeni Yargılama Hukuku*, 621.

³³⁸Kavak, “Resmi Sicil ve Senetlerle İspat,” 20.

belgenin yazılı olması şart değildir. Yani fotokopi, faks metinleri, fotoğraf, film, görüntü ve ses kayıtları gibi yazılı niteliği bulunmayan takdiri delil araçları HMK m.199 uyarınca belge olarak kabul edilmektedir. Bunula birlikte belgenin delil ve ispat niteliği senet olup olmamasına göre değişkenlik göstermektedir.

Hukuki ilişkiye konu bir belgenin senet olarak değerlendirilmesi için elverişli bir cisim üzerine kolaylıkla anlaşılabilir dilde ve şekilde harf ve rakamlarla yazılmış olması gerekir. Bunula birlikte senet mutlaka bir kâğıda yazılı olmak zorunda değildir Bu çerçevede senet, kumaş, taş, tahta ve benzeri şeyler üzerine de yazılabilir³³⁹. Belgenin senet sayılması için gerekli bir diğer unsur imzadır. Çünkü yazılı belgede yer alan irade açıklamasının geçerliliği ancak imza ile teyit edilebilmektedir³⁴⁰. HMK m. 250/3 uyarınca güvenli elektronik imza ile oluşturulmuş elektronik belgelerde senet niteliğindedir. Elektronik İmza Kanunu³⁴¹ m. 5/1 uyarınca, “*güvenli elektronik imza, elle atılan imza ile aynı hukuki sonuçları doğurur.*” Bu hüküm, elektronik imzanın ıslak imzanın yerine geçebileceği yönünde bir yanılsamaya yol açabilir. Ancak, elektronik imza ile gerçekleştirilemeyecek belirli hukuki işlemler de bulunmaktadır. Elektronik İmza Kanunu m. 5/2’de e-imza ile yapılamayacak işlemler açıkça belirtilmiştir. Bu işlemler arasında, “*kanunların resmi bir şekil veya özel bir merasim şartı koştuğu işlemler ile banka teminat mektupları ve Türkiye'deki sigorta şirketleri tarafından düzenlenen kefalet senetleri dışında kalan teminat sözleşmeleri yer almaktadır*”. Ayrıca, TTK m. 1526. uyarınca, “*poliçe, bono, çek, makbuz senedi, varant ve kambiyo senetlerine benzer diğer senetler güvenli elektronik imza ile düzenlenemez. Söz konusu senetler üzerinde yapılan kabul, aval ve ciro gibi işlemler de elektronik imza ile gerçekleştirilemez*”.

Senedin maddi ve manevi olmak üzere iki unsuru mevcuttur. Maddi unsur, senedin bir metninin mevcut olması ve bu metnin, aleyhine delil oluşturulabilecek kişiler tarafından imza altına alınmasıdır³⁴². Senedin uyuşmazlığa konu hukuki işlemi doğrudan doğruya göstermesi zorunluluğu ise senedin manevi unsurunu oluşturur³⁴³.

³³⁹ Kavak, "Resmi Sicil ve Senetlerle İspat," 20.

³⁴⁰ Arslan vd., *Medeni Usul Hukuku*.448; Pekcanitez, Atalay ve Özekes, *Medeni Usul Hukuku*, 390.

³⁴¹ R.G. 23/01/2024 tarihli ve 23535 sayılı.

³⁴² Adnan Deynekli, *Medeni Usul Hukukunda Senetlerin Üçüncü Kişilere Karşı İspat Şekli* (Ankara: Turhak Kitapevi, 2006), 18.

³⁴³ Aslı imzalanmış bir senedin fotokopisi, senet niteliği taşımaz; çünkü bu durumda, alacaklının dayandığı belgede borçlunun imzasının aslının bulunduğundan söz edilemez. Fotokopinin bu haliyle senet sayılmayacağı ve ayrıca imzalanması gerektiği ifade edilmiştir. Bkz. Deynekli, *Medeni Usul Hukukunda Senetlerin Üçüncü Kişilere Karşı İspat Şekli*, 18.

Bu hususa örnek teşkil edecek bir mahkeme kararının incelenme fayda bulunmaktadır. Bursa BAM. 13. HD'nin 17/12/2024 tarihli 2023/2302 D. 2024/2394 K. sayılı kararında³⁴⁴ özetle... davacı taraf, belgenin sahte olduğunu ve araç satış sözleşmesinin kendisi tarafından imzalanmadığını iddia etmiştir. Ancak senedi elinde bulunduran tarafından belgenin aslı ibraz edilmemiş, sadece fotokopisi sunulmuştur. Ancak bu fotokopi, karşı tarafça da kabul edilmediğinden, üzerinde imza ve yazı incelemesi yapılması mümkün değildir. Altındaki imza inkâr edilen bir fotokopi belge, yazılı belge olarak kabul edilemeyeceği gibi, delil başlangıcı olarak da değerlendirilemez. Çünkü fotokopi olan bir belge üzerinden imza incelemesi yapılamaz ve bu durumda belgedeki imzanın inkâr edilmesi halinde, HMK 202. maddesinde belirtilen “*kendisine karşı ileri sürülen tarafça verilmiş ve gönderilmiş belge*” vasfını taşımaz. Bu nedenle, fotokopi olan belge, delil başlangıcı olarak değerlendirilemez. Dolayısıyla, ilgili ilamda bu nitelikteki bir belgeye dayanılarak tanık dinlenmesinin mümkün olmadığı yönünde karar verilmiştir. Ancak, somut uyuşmazlıkta imzanın karşı tarafça mahkeme huzurunda açıkça kabul edilmesi halinde, bu durum HMK m. 188/1 kapsamında mahkeme içi ikrar sayılacak; böylece inkâr edilen vakıa çekişmeli olmaktan çıkacak ve ayrıca ispatı gerekmeyecekti.

Uyuşmazlığa konu hukuki işlemin ispatı amacıyla sunulan belge, maddi şartları taşımasına rağmen ilgili hukuki ilişkiyi açıkça ortaya koymuyorsa, senet olarak değerlendirilemez. Ancak bu belge, aleyhine kullanılacak kişi tarafından düzenlenmişse ve uyuşmazlığa konu işlemin varlığını muhtemel kılıyorsa, ispat bakımından delil başlangıcı olarak kabul edilebilir³⁴⁵.

İspat kuvvetlerine göre senet, adi senet ve resmi senet olarak ikiye ayrılmaktadır. Adi senet resmi memur veya resmi makamın katılımı ya da onayı olmaksızın hazırlanan senettir. Resmi senet ise adi senettin aksine resmi memurun ya da resmi makamın katılımı veya onayı ile düzenlenen senettir³⁴⁶.

2.4.2. Senetle İspat Kuralı ve İstisnaları

Uyuşmazlığa konu hukuki işlemin belirli bir meblağın üzerinde olması halinde söz konusu hukuki işlemlerin ispatının yalnızca senetle yapılabilmesi, “*senetle ispat kuralı*” olarak adlandırılmaktadır³⁴⁷. Söz konusu bu kural HMK m. 200/1 maddesinde düzenlenmiştir. Anılan hükme göre “*Bir hakkın doğumu, düşürülmesi, devri, değiştirilmesi, yenilenmesi, ertelenmesi,*

³⁴⁴ UYAP, E.T. 01/01/2025.

³⁴⁵ Konuralp, *Medeni Usul Hukukunda Yazılı Delil Başlangıcı*, 120.

³⁴⁶ Pekcanitez, Atalay ve Özekes, *Medeni Usul Hukuku*, 390.

³⁴⁷ Pekcanıtaz, *Usul*, 1610.

ikrarı ve itfası amacıyla yapılan hukuki işlemlerin, yapıldıkları zamanki miktar veya değerleri iki bin beş yüz Türk Lirasını geçtiği takdirde, senetle ispat olunması gerekir. Söz konusu değer her yıl yeniden belirlenmektedir.” TUIK tarafından Yİ- ÜFE³⁴⁸ oranına göre belirlenen bu değer 2025 yılı için 33.000 TL olarak güncellenmiştir³⁴⁹.

Senetle ispat kuralı sadece hukuki işlemler için uygulanmaktadır. Hukuki fiiller, her türlü delille ispat olunabilir. Bu nedenle senede karşı ileri sürülen iddia hukuki fiil niteliğinde ise bu hukuki fiil tanıkla ispat edilebilir³⁵⁰.

Belirli miktarın üzerindeki hukuki işlemler için öngörülen senetle ispat kuralı, hâkimin delilleri serbestçe takdir etme yetkisini ve tarafların ispat faaliyetini önemli ölçüde sınırlandırırsa da asıl amacı yargılamalarda gerçek dışı yapılan beyanları engellemektir. Bu kural, yalancı şahitliğin önüne geçerek yargılamanın daha hızlı sonuçlanmasını sağlamayı da amaçlamaktadır³⁵¹.

Her ne kadar belirli bir meblağın üstünde olan hukuki işlemlerin senetle ispatı gerekmekteyse de senetle ispat kuralının geçerli olduğu hukuki işlemlerde karşı tarafın açık muvafakati halinde tanık dinlenilebileceği HMK m. 200/2 de düzenlenmiştir.

HMK m. 203’de senetle ispat zorunluluğunun istisnaları düzenlenmiştir. Söz konusu hüküm uyarınca “ *Altsoy ve üstsoy, kardeşler, eşler, kayınbaba, kaynana ile gelin ve damat arasındaki hukuki işlemler, işin niteliğine ve tarafların durumlarına göre, senede bağlanmaması teamül olarak yerleşmiş bulunan hukuki işlemler, yangın, deniz kazası, deprem gibi senet alınmasında imkânsızlık veya olağanüstü güçlük bulunan hâllerde yapılan işlemler,*

³⁴⁸ Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi

³⁴⁹ RG. 27.11.2024 tarihli 32735 sayılı.

³⁵⁰ Yargıtay Hukuk Genel Kurulunun 09.12.2020 tarihli 2017/(13)3-588 E. 2020/1019 K. sayılı ilamında özetle ...” *Hile haksız fiil niteliğinde olduğundan her türlü delille kanıtlanması mümkün olmakla bu bağlamda sözleşme resmî bir senetle yapılmış olsa bile 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu’nun 7. Maddesi “resmî sicil ve senetler, belgeledikleri olguların doğruluğuna kanıt oluşturur ve bunların içeriğinin doğru olmadığının ispatı, kanunlarda başka bir hüküm bulunmadıkça, her hangi bir şekle bağlı değildir.”* Hükmü doğrultusunda hileli işlem yani hile durumu tanık da dâhil olmak üzere her türlü delille ispatı mümkündür. ; Yargıtay Hukuk Genel Kurulunun 04.02.2020 tarihli 2017/13-543 e. 2020/64 k. sayılı ilamında özetle “...taşınmazın gezdirilmesi veya gösterilmesi tellallık için yani bu duruma bağlı hukuki sonuçların doğması iradesi ile yapılmakla yani hukuki işlemin içindeki maddi vakia oldukları, hukuki fiil olmadıkları açık olmakla beraber bu durumda, taraflar arasında düzenlenen sözleşmede davaya konu taşınmazın gezdirildiği, gösterildiği belirtilmesine karşın aksinin tanıkla ispatı kabul edilemez. ; Gaziantep Bölge Adliye Mahkeme’sinin 11. Hukuk Dairesinin 29.03.2017 tarihli 2017/219 d. 2017/229 k. sayılı kararında özetle“...satış sözleşmesinin kendisi veya ifası çekişmeli ise HMK’da her yıl belirlenen sınırı aşması halinde senetle ispatı zorunlu olmakla birlikte sözleşmeye aykırı davranış bir hukuki fiil ise, bu hukuki fiili tanık ile ispat edebileceği” belirtilmiştir. UYAP E.T. 23/12/2024.

³⁵¹ Karşlı, *Medeni Muhakeme Hukuku Ders Kitabı*, 544.

hukuki işlemlerde irade bozukluğu ile aşırı yararlanma iddiaları, hukuki işlemlere ve senetlere karşı üçüncü kişilerin muvazaa iddiaları, bir senedin sahibi elinde beklenmeyen bir olay veya zorlayıcı bir nedenle yahut usulüne göre teslim edilen bir memur elinde veya noterlikte herhangi bir şekilde kaybolduğu kanısını kuvvetlendirecek delil veya emarelerin bulunması” hâllerinden en az birinin varlığı halinde, senetle ispatlanması gereken hukuki işlemler, artık tanıkla ispat edilebilir.

HMK m. 200/2 uyarınca senetle ispat edilmesi zorunlu bir hukuki işlem karşısında tarafın açık muvafakatinin alınması halinde mahkemece tanık dinlenebilmektedir. Senetle ispat kuralının bir diğer istisnası ise delil başlangıcıdır. HMK m. 202/1 uyarınca delil başlangıcı niteliğindeki belgenin varlığı halinde senetle ispat zorunluluğu bulunmasına rağmen tanık dinlenilebilir³⁵².

Bu hususa örnek olarak Yarg. 11. HD’nin 24.06.2021 tarihli 2020/5327 E. 2021/5363 K. sayılı ilamının³⁵³ incelenmesinde fayda görülmektedir. Bu kararda Tarafların ticari işletmeleriyle ilgili uyuşmazlıklar hakkında her iki tarafın ticari defterlerinin incelenmesi gerektiği; ayrıca elektronik verilerin delil başlangıcı teşkil edebileceği vurgulanmıştır. İlgili ilamda özetle... dava taşıma sözleşmesinden kaynaklanan navlun ücretinin tahsili amacıyla yapılan ilamsız icra takibine yönelik itirazın iptali davasıdır. Ticari uyuşmazlıklarda mahkeme, tarafların ticari defterlerinin ibrazına, resen veya taraflardan birinin istemi üzerine karar verebilir (HMK m. 222/1, TTK m. 83/1). HMK m. 222/2 uyarınca, ticari defterlerin ticari delil olarak kullanılabilmesi için, kanuna uygun ve eksiksiz bir şekilde tutulmuş olmaları, kapanış onaylarının yaptırılması ve defter kayıtlarının birbiriyle tutarlı olması gerekmektedir. Ayrıca, aynı Kanun’un 222/3. maddesi uyarınca, defter kayıtlarının aksinin senet veya diğer kesin delillerle ispatlanmamış olması gerekir. HMK, bazı nitelikte belgelere senetle ispat kuralının

³⁵² Gaziantep Bölge Adliye Mahkemesi 11. Hukuk Dairesi’nin 23.03.2022 tarihli, E. 2020/1178, K. 2022/521 sayılı kararında, zamanaşımına uğramış bonoya dayalı olarak başlatılan icra takibine yapılan itirazın iptali talebi davasının istinaf incelemesinde özetle, zamanaşımına uğramış bononun taraflar bakımından yazılı delil başlangıcı teşkil edeceği belirtilmiştir. Uyuşmazlığa konu bonoda davacı lehtar, davalı ise keşideci konumundadır. Bu nedenle aralarındaki temel ilişkiye ve alacağın varlığına ilişkin ispat yükü davacı tarafa aittir. Zamanaşımına uğrayan bonoya dayanılarak alacak talep edilmesi hâlinde, alacak talebi Türk Borçlar Kanunu hükümleri çerçevesinde belirlenecek zamanaşımı süresi içinde her türlü delille (tanık dâhil) ispat edilebilir. Bu husus Yargıtay 19. Hukuk Dairesi’nin 2016/17981 E. 2018/2686 K. ve 2011/8995 E. s2012/976 K. sayılı kararlarında da ifade edilmiştir. Somut olayda davalı, davacıya borcu olmadığını ileri sürmüştü; davacı ise bu iddiayı tanık beyanlarıyla ispatlamaya çalışmıştır. Ancak mahkemece dinlenen tanıkların beyanlarının somut uyuşmazlığı çözümleyecek nitelikte ve yazılı delil başlangıcı olan bonodaki borcu ispatlayacak yeterlilikte olmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca davacı tarafça yemin deliline de başvurulmamıştır u nedenle, mahkemece ispat yükü ters çevrilerek davalıdan bonoların ödendiğinin ispatı istenmiş ve buna dayanılarak davanın kabulüne karar verilmiştir. Ancak ilk derece mahkemesinin hükme esas aldığı ispat yükünün takdiri hatalı bulunmuştur; söz konusu hata yeniden yargılama yapılmasını gerektirmediğinden, davalı vekilinin istinaf talebi kabul edilmiş, ilk derece mahkemesi kararı kaldırılarak HMK m. 353/1-b-2 uyarınca yeniden esas hakkında hüküm kurulmuştur. UYAP E.T. 21/02/2025.

³⁵³ UYAP E.T. 02/05/2025.

aşılabilmesini ve hâkimin delilleri değerlendirirken takdir yetkisini kullanabilmesini sağlamıştır. Ancak, belgenin, kesin delille ispatlanması gereken bir vakıa karşısında bu kuralın aşılması için, HMK m. 202'de belirtilen bütün unsurları karşılaması gerekir. Hâkimin bu konuda, yani kurala istisna getiren “*kanuni unsurlar*” üzerinde herhangi bir takdir yetkisi yoktur; bu unsurların objektif olarak gerçekleşmesi gerekir. Bir belge ancak, aleyhine kullanılacak kişiden kaynaklanmışsa ve hukuki işlemi muhtemel gösteriyorsa delil başlangıcı sayılabilir. Bu bağlamda, elektronik veriler de delil başlangıcı teşkil edebilir. Somut olaya gelindiğinde, tacirler arasında ve her iki tarafın ticari işletmesiyle ilgili olarak davalı tarafın ticari defterlerinin incelenmeden, davalı tarafından gönderildiği kabul edilen maillerin delil başlangıcı sayılıp sayılmayacağı değerlendirilmeden, yemin deliline geçilmeden önce davacıya yemin teklif etme hakkı hatırlatılmak suretiyle eksik incelemeye ve yanlış gerekçeye dayalı karar verilmesinin, bozmayı gerektirdiği sonucuna varılmıştır.

2.5. 1086 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Usulü Kanunu ve 6762 Sayılı Türk Ticaret Kanunu Döneminde Ticari Defterlerle İspat

Ticari defterlerin ispatına ilişkin hükümler, 6762 sayılı mülga TTK'nın 82 ila 86 maddeleri ile 1465 maddesi arasında düzenlenmiş olup; eTTK m. 4/6, b. 2 maddesi uyarınca ticari davalarda delillerin ibrazı ve değerlendirilmesi meselesi ise 1086 sayılı HUMK hükümleri ile yürütülmüştü. HUMK'un 303. maddesi ise ticari defterlerin hüküm ve ispat kuvvetinin; eTTK'ya bağlı olduğunu düzenlemekteydi.

eTTK' da ticari defterlerin delil niteliği ve ispat gücüne ilişkin olarak hâkime takdir yetkisi tanındığına dair açık bir ifade yer almamaktaydı. Aksine, Kanun'un 82. maddesinin başlığı “*Kat'i Delil*” olarak düzenlenmiş olup, eTTK m. 1474'e göre, madde başlıklarının da kanun metninden sayılması gerektiği belirtilmişti³⁵⁴. Bu maddeler doğrultusunda ticari işler nedeniyle tacirler arasında çıkacak uyuşmazlıklarda defterlerin “*kesin delil*” niteliğine sahip olduğu kabul edilmişti³⁵⁵. Bu bağlamda, ticari defter sahibi duruşmaya katılmamış olsa bile (diğer bir ifadeyle, yargılama onun gıyabında devam etmiş olsa dahi) bu durum, mahkemenin söz konusu ticari defterlere başvurmasına engel teşkil etmemekteydi. Böyle bir durumda mahkeme, defterlerin ibrazını temin amacıyla, defter sahibine tebligat yoluyla makul bir süre

³⁵⁴ Gençtürk, *Ticari Defterlerin Delil Niteliği* 76; Yarbaş, *Ticaret ve Vergi Davalarında Ticari Defterlerin Delil Niteliği*, 186; Ayrıntılı bilgi için bkz. aşt. 2.6.2. Ticari Defterlerin Kesin ve Takdiri Delillerle Karşılaştırılması.

³⁵⁵ YHGK 02/12/1972 tarihli ve 591/975 sayılı ilamı: aktaran Doganay, *Şerh*, 499-450.

tanımalıydı. Söz konusu muhtırada, defterlerin belirtilen süre içinde ibraz edilmemesi hâlinde doğacak hukuki sonuçların da açıkça bildirilmiş olması gerekliydi³⁵⁶.

Taraflardan biri, mahkeme huzurunda karşı tarafın ticari defterlerini kabul edeceğini ve iddiasını bu defterlere dayandırmak istediğini beyan ettiğinde, mahkeme, karşı tarafa defterlerini ibraz etmesi için süre tanırdı. Karşı taraf, kendisine verilen bu süreye rağmen defterlerini ibrazdan kaçındığı takdirde ise, mahkeme, defterlerin ibrazını isteyen tarafa iddiasının doğruluğu hususunda bir yemin verdirir ve bu yemin üzerine davayı onun lehine sonuçlandırır (eTTK m. 83/II). “*Kesin yemin*” olarak adlandırılan bu yemin ile iddia sahibi, iddiasını kesin şekilde ispatlamış sayılırdı³⁵⁷. Ancak, bu yemini yerine getirmediği takdirde, iddiasını ispatlamamış sayılırdı. Karşı taraf defterlerini ibraz ettiğinde ise farklı olasılıklar söz konusu olabilirdi. Eğer ibraz edilen defterlerde, ileri sürülen iddiaya ilişkin herhangi bir kayıt yer almıyorsa, bu durumda iddia sahibi, iddiasını ispatlayamamış sayılırdı³⁵⁸. Ancak ibraz edilen defterlerde, ibraz eden taraf aleyhine kayıtlar yer almışsa, bu bilgi ve kayıtlar onun aleyhine kesin delil olarak kabul edilirdi (eTTK m. 84). Bununla birlikte, ibraz eden taraf, defterlerinde yer alan bu aleyhte kayıtların aksini, senet, yemin veya ikrar gibi başka bir kesin delille ispat etme hakkına sahipti. Defterlerde yer alan kayıtların sahibi aleyhine delil sayılabilmesi için, uyuşmazlığın mutlaka ticari nitelik taşıması ya da tarafların tacir olması şart koşulmamıştı.

eTTK m. 84’de ticari defterlerin kanuna uygun şekilde tutulup tutulmadığına bakılmaksızın, bu defterlerin münderecatı (içeriği), defter sahibi ve onun halefleri aleyhine delil olarak kabul edilmekteydi. Bununla birlikte, kanuna uygun olarak tutulmuş defterlerde yer alan, defter sahibi lehine kayıtlar da aleyhine olan kayıtlarla aynı şekilde geçerli sayılmış ve bu tür kayıtların birbirinden ayrılmasına imkân tanınmamıştı.

Defter kayıtlarının sahibi lehine delil sayılabilmesi eTTK’da daha sıkı şartlara bağlanmıştı (eTTK m. 82, 83/1, 85, 86). Bu doğrultuda, öncelikle her iki tarafın da tacir sıfatını sahip olması ve defter tutmakla yükümlü bulunması gerekmişti (eTTK m. 82/1). Ayrıca, uyuşmazlığın her iki tarafın da defterlerine kaydetmesi gereken bir ticari işten doğmuş olması şartı aranmıştı. Yalnızca kanuna uygun şekilde, düzenli ve usulüne uygun olarak tutulmuş ticari defterler, birbirini teyit eder nitelikte olmaları hâlinde, sahibi lehine delil olarak kabul edilmekteydi. Bunun yanında, defter kayıtlarının birbirini destekler nitelikte olması ve bu

³⁵⁶ Doganay, *Şerh*, 499-450.

³⁵⁷ Oğuz İmregün, *Kara Ticareti Hukuku Dersleri* (Ankara: Filiz Kitabevi, 1993), 106.

³⁵⁸ Yahya Deryal, *Ticaret Hukuku* (Trabzon: Serander Yayınları, 2003), 86.

kayıtlara dayanılarak ileri sürülen iddianın, karşı tarafça çürütülmemiş bulunması da aranan diğer şartlar arasında yer almaktaydı³⁵⁹. Karşı tarafça ibraz edilen defter kayıtlarının, davacının iddiasını destekler nitelikte olması durumunda, davacı taraf iddiasını ispat etmiş sayılmıştı. Ancak karşı tarafın defterlerinde bu konuda herhangi bir kayıt bulunmaması veya mevcut kayıtların davacı iddiasını desteklememesi hâlinde, davacı defterleriyle iddiasını ispat edememiş sayılmıştı. Diğer yandan, karşı taraf defterlerini ibraz etmediği veya hiç ya da usulüne uygun şekilde defter tutmadığı takdirde; kanuna uygun tutulmuş ve birbirini destekleyen kayıtlara sahip olan davacı tarafın defterleri, kendi lehine kesin delil olarak kabul edilmişti (eTTK m. 85, 86/1). Ancak bu durumda dahi, davalı taraf, davacının defterlerinde yer alan kayıtların aksini, senet, yemin veya ikrar gibi başka bir kesin delille ispat etme hakkına sahipti (eTTK m. 86/2).

Son olarak, defterlerine dayanan tarafın yemin etmiş olması da aranılan şartlar arasında yer almaktaydı. Mahkeme, ticari defterlerin lehine delil sayılabilmesi için yukarıda belirtilen tüm şartların gerçekleşmiş olması hâlinde, kanaatini güçlendirmek amacıyla davacıya “*tamamlayıcı yemin*” teklif etmekle yükümlüydü. Bu yemin, davacının defterlerinde yer alan kaydın doğru olduğu ve halen davalıdan yerine getirilmesi gereken bir alacağının bulunduğu yönünde olmalıydı (eTTK m. 83/1). Davacının bu şekilde yemin etmesi hâlinde, defterleri lehine kesin delil sayılmıştı³⁶⁰.

2.6. Ticari Defterlerin Delil Niteliği

Hukuki uyumsuzluklarda tarafların dayandığı ticari defterlerin ispat kuvvetinin kesin delil mi yoksa takdiri delil mi olduğu konusunda doktrinde görüş birliği bulunmamaktadır. 6762 sayılı mülga eTTK m. 8’de ticari defterlerin ispat kuvvetini madde başlığında “*kati delil*” olarak nitelendirilmişse de bu ifadeye rağmen ticari defterlerin delil niteliği konusunda doktrinde bir görüş birliği sağlamamıştır³⁶¹. Bu durumun nedeni olarak Türk ticaret hukukunun Fransız hukuk sistemini benimsenmesi ve bu sistemde belirli bir meblağın üzerindeki hukuki işlemlerin yalnızca kesin delillerle ispat edilebileceği ve ticari defterlerin takdiri delil sayılması gösterilmiştir³⁶².

³⁵⁹ Hayri Domaniç, *Ticaret Hukukunun Umumi Esasları*. İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1972), 357, 358.

³⁶⁰ Deryal, *Ticaret Hukuku*, 87.

³⁶¹ Ayrıntılı bilgi için 2.6.2. Ticari Defterlerin Kesin ve Takdiri Delillerle Karşılaştırılması.

³⁶² Yarbaş, *Ticaret ve Vergi Davalarında Ticari Defterlerin Delil Niteliği*, 173; Ayrıntılı bilgi ve aksi yöndeki görüşler için aşt bkz. 2.6.3. HMK Hükümleri Uyarınca Ticari Defterlerin Delil Niteliğine İlişkin Olarak İleri Sürülen Görüşler.

6762 sayılı eTTK ticari defterlere yönelik hükümleri 82 ilâ 86. maddeleri arasında düzenlenmekteydi. eTTK m. 4/2’de maddesinde, “*Ticari davalarda da deliller ve bunların ileri sürülmesi, Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu hükümlerine tabidir*” ifadesi yer almakta ve eTTK’nın 79 ilâ 86. maddeleri, ticari defterlerle ispata ilişkin özel hükümler içermekteydi. Bu nedenle ticari defterler eTTK hükümlerine göre ayrıcalıklı bir delil niteliğine sahipti³⁶³. 6102 sayılı TTK’da ticari defterlerin delil ve ispata yönelik hükümlere yer verilmemiş, yapılan değişikliğe gerekçe olarak mehzaz ülke ticaret kanunlarının birçoğunda ticari defterlerle ispat hükümlerine yer verilmediği ve ticari defterlerle ispat usulünün ispat hukukunun genel ilkeleriyle de bağdaşmaması nedeniyle son verildiği ancak ticarî defterlerin mahkemenin takdirine bağlı delil olma niteliklerini korunduğu ifade edilmiştir³⁶⁴.

Ticari defterlerin ispata yönelik hükümler, 2011-2012 yıllarında gerçekleştirilen kanun değişiklikleri neticesinde Hukuk Muhakemeleri Kanunu’na dâhil edilmiştir³⁶⁵.

eTTK’nın 4/2. maddesi, TTK’nın 4/2. maddesine benzer nitelikte aktarılmıştır. Ancak, HUMK’un 303. maddesi ile eTTK’nın 79-86. maddeleri, TTK ve HMK’nın yürürlüğe girmesiyle birlikte yürürlükten kaldırılmıştır. Yani, eTTK’da düzenlenmiş olan ticari defterlerle ispata ilişkin usul hükümleri, HMK’nın yürürlüğe girmesiyle Türk Ticaret Kanunu’ndan çıkarılmıştır³⁶⁶.

6102 sayılı TTK, 6762 sayılı mülga TTK’dan farklı olarak ticari defterlerin ispata ilişkin hükümlere yer vermemiştir. Bunun nedeni, ticari defterlerin ispata yönelik hükümlerin TTK içinde düzenlenmesinin karışıklığa yol açmasıdır. Bu nedenle, 6102 sayılı TTK’nın tasarı aşamasında, ticari defterler ile ispat konusunun kanun kapsamından çıkarılmasına karar verilmiştir³⁶⁷. TTK’nın genel gerekçesinin 110 numaralı paragrafında bu durum açıklanmış ve birçok ülke mevzuatında artık yer almayan, ayrıca ispat hukuku ilkeleriyle bağdaşmayan bir düzenlemeye 6102 sayılı TTK ’da yer verilmediği belirtilmiştir³⁶⁸. Ancak, HMK kanun tasarısı aşamasında, 6102 sayılı TTK’da olduğu gibi, defter tutma yükümlülüğü bulunan tacirler

³⁶³ Yarbaş, *Ticaret ve Vergi Davalarında Ticari Defterlerin Delil Niteliği*, 172; Topal, 131.

³⁶⁴ Budak, “Ticari Defterlerle İspat Usulü Kaldırılmamalıdır,” 519.

³⁶⁵ Önder Topal, “Ticari Defterlerle İspata İlişkin 7251 Sayılı Kanun ile Yapılan Değişikliklerin Değerlendirilmesi ve Ticari Defterlerin Yargılamaya Sokulmasına İlişkin Bazı Sorunlar Hakkında Düşünceler,” *Çankaya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 6/ 1 (Nisan 2021): 507-528, 508.

³⁶⁶ Topal, “Ticari Defterlerle İspata İlişkin 7251 Sayılı Kanun ile Yapılan Değişikliklerin Değerlendirilmesi,” 509

³⁶⁷ Arkan, *Ticari İşletme Hukuku*, 394

³⁶⁸ Taşdelen, “6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu’na Göre Ticari Defterler”, 284; Arkan, *Ticari İşletme Hukuku*, 394; Artık pek çok ülkenin kanununda yer almayan ve ispat hukukunun ilkeleriyle de pek bağdaşmayan ticarî defterlerle ispat usulüne son verilmiştir. Ticari defterler, doğal olarak, mahkemenin takdirine bağlı delil olma niteliklerini korumaktadır. <https://www.lexpera.com.tr/mevzuat/gerekciler/turk-ticaret-kanunu-genel-gerekce/1>

tarafından tutulan ticari defterlerin hukuki uyuşmazlıklarda kesin delil olarak kullanılabilmesi imkânından yoksun bırakılmasının uygulamada bazı sorunlara yol açacağı vurgulanmıştır³⁶⁹. Zira ticari uyuşmazlıklarda tarafların iddialarını ispat aşamasında ticari defter kayıtlarına sıklıkla başvurusu nedeniyle, bu defterlerin ispat aracı olarak kullanılmasının engellenmesi, ispat hukuku açısından önemli bir boşluk doğuracaktır bu nedenle ticari defterlerle ispata ilişkin hükümlerin HMK’da düzenlenmesi uygun bulunmuştur³⁷⁰. Ayrıca, TTK m. 64 ve devamındaki maddeleri dikkate alındığında, “*ticari defter*” kavramında değişiklik yapılmış ve “*tasdike tabi olmayan defterler*” kavramı metinden çıkarılmıştır. Bunun yerine “*işletmenin muhasebesiyle ilgili olmayan defterler*” kavramı metne dâhil edilmiştir. Diğer yandan, Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısının yemin delili konusundaki temel tercihleri göz önüne alınarak, tamamlayıcı yemine ilişkin düzenlemeler ticari defterlerle ispat usulünden çıkarılmıştır³⁷¹.

Hukuki uyuşmazlıklarda, ticari defterlerin kesin delil olması ile ilgili eTTK’da yer alan hükümlere 6102 sayılı TTK’da yer verilmemiş olsa dahi 6100 sayılı HMK m. 222’de ticari defterlerle ispat konusu düzenlendiğinden ticari defterlerin, ticari davalarda lehe ya da aleyhe delil olarak kullanılabilmesinin imkânı devam etmiştir³⁷².

HMK m. 222’nin yürürlüğe girdiği ilk hâlinde HMK m. 222/3 yer alan “*ilgili hususta hiçbir kayıt içermemesi*” uygulamada çeşitli sorunlara neden olabilecek bir anlam barındırdığı için, kanun koyucu 7251 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile yaptığı değişiklik kapsamında bu maddeyi yeniden düzenlemiştir³⁷³. Yapılan düzenleme, ticari defterlerin tacirin lehine delil olarak kullanılabilmesini sağlamaya yöneliktir³⁷⁴. Özetle, ticari defterlerin ispatına yönelik usul hükümleri, Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun 222. maddesinde “*ticari defterlerin ibrazı ve delil olması*” başlığı altında düzenlenmiştir. Bu madde uyarınca, hukuki uyuşmazlıklarda ticari

³⁶⁹ Al Kılıç, “HMK’da 7251 Sayılı Kanun İle Yapılan Değişikliğin Ticari Defterlerin İspat Kuvvetine Etkileri,” 56.

³⁷⁰ Kuru ve Aydın, *Medeni Usul Hukuku El Kitabı*, 727; Pekcanıtez, Atalay ve Özkes, *Medeni Usul Hukuku*, 403; Arkan, *Ticari İşletme Hukuku*, 394; Budak, “Ticari Defterlerle İspat Usulü Kaldırılmamalıdır,” 514-515; Biçer ve Bahtiyar, “Yeni Türk Ticaret Kanunu’na Göre Ticari Defter Tutma Yükümlülüğü ve Ticari Defterlerin İspat Gücü,” 26. Karşıt görüşler için bkz. Umar, *HMK Şerhi 725*; Kendigelen, *Türk Ticaret Kanunu (Değişiklikler, Yenilikler ve İlk Tespitler)*, 99-101.

³⁷¹ Ejder Yılmaz, “Ticari Defterlerin Delil Olması (HMK m. 222) ve Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun Bu Konuda Getirdiği Yenilikler,” *Bankacılar Dergisi*, Özel Sayı (Ocak 2013): 28-41, 28.

³⁷² Ayhan, Çağlar ve Özdamar, *Ticari İşletme Hukuku*, 445; Topal, *Medeni Yargılama Hukuku Bağlamında Ticari Defterlerin Delil Niteliği*, 173; Al Kılıç, “HMK’da 7251 Sayılı Kanun İle Yapılan Değişikliğin Ticari Defterlerin İspat Kuvvetine Etkileri,” 57.

³⁷³ Ayrıntılı bilgi için bkz. a.şğ. 2.10. Ticari Defterlerin Lehe Delil Olmasının Şartları ve 7251 sayılı Kanun İle Yapılan Değişiklikler.

³⁷⁴ Al Kılıç, “HMK’da 7251 Sayılı Kanun İle Yapılan Değişikliğin Ticari Defterlerin İspat Kuvvetine Etkileri,” 58.

defterlerin, sahibinin lehine veya aleyhine delil niteliği taşıyabilmesinin şartları hüküm altına alınmıştır. Doktrinde eleştirilen bu eksikliklerin bir kısmı, 7251 sayılı Kanun'un 23. maddesiyle yapılan değişiklikler sayesinde giderilmeye çalışılmıştır³⁷⁵.

2.6.1. Genel Olarak Ticari Defterlerin Delil ve İspat Fonksiyonu

HMK ve TTK ticari defterlerin delil olarak kullanılmasını iki şekilde düzenlemiştir. Bunlardan ilki her çeşit davada ticari defterlerin ve saklanması zorunlu belgelerin mahkemeye teslim veya ibrazına karar verebileceği; ikincisi ise ticari defterlerin tacirler arasındaki ticari davalarda delil fonksiyonudur³⁷⁶. Yani aslında ticari defter tutulması ve bu defterlerin ibraz zorunluğunun TTK'da düzenlenmesinin nedenlerinden biri de ticari defterlerin delil fonksiyonunun sağlanmasıdır³⁷⁷.

TTK m. 61/1 uyarınca tacir, zorunlu ticari defterlerini tutmak ve defterlerindeki kayıtları ticari işletmesinin ekonomik ve finansal durumunu, borçlarını, alacaklarını, her hesap dönemi içinde ortaya çıkan sonuçları, ticari etkinliklerini ve mali yapısını net bir şekilde ortaya koyacak biçimde düzenlemek zorundadır. Ticari defterde yer alan bu kayıtlar işletme faaliyetlerinin şekillenmesi ve gelişimi hakkında bilgi sağlayacak şekilde hazırlanmalı ve işletmenin mali durumunu, makul bir süre içinde yapılacak incelemede uzman kişiler tarafından anlaşılabilir şekilde sunulmalıdır.

TTK'nın 4. maddesinin ikinci fıkrasında belirtildiği üzere ticari davalarda deliller ve delillerin mahkemeye ibrazı HMK hükümlerine tabidir. Bu düzenlemede izah edildiği üzere ticari davalarda deliller ve bu delillerin mahkemeye ibrazının diğer hukuk davaları arasında herhangi bir farklılık bulunmamaktadır.

Ticari işlemlerin tanıkla ispat olanağı, HMK m. 203/b'de biraz daha geniş bir şekilde düzenlenmiştir. Ayrıca, kanun koyucu ticaret hukukuna özgü bazı belgelere, belirli şartlar altında delil niteliği tanımaktadır. Bu duruma örnek olarak, TTK m. 21'de düzenlenen fatura ve teyit mektubu ile TTK m. 64 vd. da düzenlenen ticari defterler verilebilir³⁷⁸.

Ticari defterlerin ibrazı ve delil olmasına ilişkin HMK m. 222'deki düzenleme uygulama bakımından önem taşımaktadır. Zira ticari hayatta genellikle hukuki işlemler fatura yolu ile yapılır. Bu durumda mal veya hizmet edimini yerine getiren tacir alacağını ticari

³⁷⁵ Topal, "Ticari Defterlerle İspata İlişkin 7251 Sayılı Kanun ile Yapılan Değişikliklerin Değerlendirilmesi," 509; Ayrıntılı bilgi için bkz. 2.10. Ticari Defterlerin Lehe Delil Olmasının Şartları ve 7251 sayılı Kanun İle Getirilen Değişiklikler.

³⁷⁶ Yasaman ve Poroy, *Ticari İşletme Hukuku*, 272.

³⁷⁷ Tanrıver, *Medeni Usul Hukuku*, 923.

³⁷⁸ Şener, *Ticari İşletme Hukuku*, 698.

defterine dayanarak ispat edebilir³⁷⁹. TTK'nın 4. maddesinin ikinci fıkrasında belirtildiği üzere ticari davalarda deliller ve delillerin mahkemeye ibrazı HMK hükümlerine tabidir.

TTK, ticari defterlerle ispat kuralına ilişkin bir düzenlemeye yer vermezken, HMK m. 222 “*ticari defterlerin ibrazı ve delil olması*” başlığı altında ticari defterlerin ispat fonksiyonunu düzenlemiştir.

Aşağıdaki bölümlerde ticari defterlerin delil fonksiyonu ve hukuki uyumsuzluklarda tarafların lehine yahut aleyhine delil olması yargı kararları eşliğinde incelenmiştir.

2.6.2. Ticari Defterlerin Kesin ve Takdiri Delillerle Karşılaştırılması

Hukuki uyumsuzluklarda delil olarak sunulan ticari defterlerin kesin delil mi yoksa takdiri delil mi olduğu konusunda doktrinde bir görüş birliği bulunmamaktadır.

Bu hususta 6762 sayılı eTTK m. 82'nin kenar başlığı “*Kat'i delil*” olarak belirtmesi aynı Kanunun 1474. maddesinde kenar başlıklarının madde metnine dâhil olduğu hususu düzenlendiği gözetildiğinde bile doktrinde bazı yazarlar madde başlığının kat'i delil olması rağmen ticari defterlerin hukuki niteliği konusunda görüş ayrılığına düşmüştü³⁸⁰. Bu duruma neden olan temel faktör Fransız hukuk sistemini benimseyen Türk hukukunda belirli bir meblağın üstündeki hukuki işlemlerin ispatının, istisnalar dışında yalnızca kesin delille mümkün olmasına rağmen ticari defterlerin Fransız hukuk sisteminde takdiri delil olarak düzenlenmesiydi³⁸¹.

³⁷⁹ Şener, *Ticari İşletme Hukuku*, 698.

³⁸⁰ Bir görüşe göre, ticari defterlerin kanunun öngördüğü tüm şartları taşıması ve defter sahibi tacirin iddiası doğrultusunda tamamlayıcı yemini yerine getirmesi hâlinde, bu defterlerin kesin delil niteliği kazanacağı ifade edilmişti. Ancak aynı yazar, kesin delil kabul edilen ticari defterlerin aksinin herhangi bir delille ispatlanabileceğini ve bu konuda ispat hakkının herhangi bir sınırlamaya tabi olmadığını da vurgulamıştı. Bkz. Doğanay, “Türk Ticaret Kanununun Ticari Defterlerle İlgili Hükümleri Üzerinde Bir İnceleme,” 28-32. Benzer bir görüşte de gerekli şartları taşıyan ticari defterlerin tamamlayıcı yeminin icrası ile birlikte kesin delil hâline geleceği belirtilmiş; bu aşamadan sonra hâkimin yemin konusunda veto yetkisinin bulunmadığı ifade edilmişti. Ayrıca ticari defterlerin yazılı delil mahiyetinde olduğu ve bu nedenle aksinin tanıkla ispat edilemeyeceği savunulmuştu. Bkz. Karayalçın, *Ticaret Hukuku Dersleri*, 366-367. Diğer bir görüşte ise, ticari defterlerle ispat edilen hususun senetle ispatı gerektirmesi hâlinde, defterlerin aksini ispat edecek delillerin de senet gibi yazılı delil olması gerektiği belirtilmiş; defterlerin aksinin yalnızca usul kanununun izin verdiği hâllerde tanıkla ispat edilebileceği ifade edilmişti. Bkz. Domaniç ve Ulusoy, *Ticaret Hukukunun Genel Esasları*, 334. Yargıtay da ticari defterler açısından kanunun aradığı tüm şartların tam olarak gerçekleşmesi hâlinde, bu defterleri kesin delil olarak kabul etmekteydi. Örneğin, Yargıtay 11. HD'nin 29/09/1961 tarihli, 3292 E. 2997 K. sayılı ilamında, TK m. 82 uyarınca kanuna uygun şekilde tutulan ve kayıtları birbirini teyit eden defterlerin tacirler arasındaki uyumsuzluklarda delil sayılacağına hükmedilmişti. Bkz. Domaniç ve Ulusoy, *Ticaret Hukukunun Genel Esasları*, 337. Buna karşıt bir görüşte ise, ticari defterlerle ispat edilen bir hususun aksinin diğer geçerli delillerle ispat edilebileceği ve bu ispat hakkının herhangi bir sınırlamaya tabi olmadığı belirtilmişti. Bu görüşe göre, ticari defterlerin hiç tutulmaması, ibrazdan kaçınılması veya ibraz edilen defterlerin kanuna aykırı olması hâlinde, bu defterlerin aleyhine delil teşkil ettiği tacir tarafından, tanık dâhil her türlü delille ispat yapılabileceği ifade edilmişti. Bkz. Aslanlı, *Kara Ticaret Hukuku Dersleri*, *Umumi Hükümler*, 144-145.

³⁸¹ Yarbaş, *Ticaret ve Vergi Davalarında Ticari Defterlerin Delil Niteliği*, 173; Topal, *Medeni Yargılama Hukuku Bağlamında Ticari Defterlerin Delil Niteliği*, 152-153.

Ticari defterlerle ispata ilişkin hükümler, artık 6100 sayılı HMK’da yer almakla birlikte, ticari defterlerin delil niteliğinin kesin mi yoksa takdiri delil mahiyetinde mi olduğu konusunda ilgili Kanun’da, kenar başlığında ya da madde gerekçelerinde herhangi bir açıklama bulunmamaktadır. Bu durum, yürürlükteki 6100 sayılı HMK kapsamında ticari defterlerin delil niteliği konusunda doktrinde farklı görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu görüşler aşağıda ayrı bir alt başlık altında incelenmiştir.

2.6.3. HMK Hükümleri Uyarınca Ticari Defterlerin Delil Niteliğine İlişkin Olarak İleri Sürülen Görüşler

Ticari defterlerin delil niteliği, doktrinde uzun süredir tartışma konusu olan bir alandır. Bu tartışmaların esnasında 6100 sayılı HMK’nın 222. maddesinin düzenlediği yerden kaynaklanmaktadır. Zira ticari defterlerin konusu “*Senet ve Belge*” başlıklı ikinci bölümde düzenlenmiştir. HMK’nın 222. maddesinin bu bölümde yer alması ve 6762 sayılı mülga Türk Ticaret Kanunu’nun 83. maddesinde ticari defterlerin “*kesin (kat’i) delil*” olarak düzenlenmiş olması³⁸², ticari defterlerin kesin delil teşkil edip etmediği hususunda doktrinde çeşitli yorumlara yol açmıştır.

Bu konuda öne çıkan görüşlerden ilki, ticari defterlerin zorunlu imza ve onay unsurlarını taşıması şartı ve ile birlikte, defterlerdeki kayıtların hukuki uyumsuzluğa konu vakıayı açıklıkla ortaya koyması hâlinde, bu kayıtların senet hükmünde değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu bağlamda, söz konusu kayıtların herhangi bir ek delile ihtiyaç duyulmaksızın yeterli olması durumunda, ticari defterlerin kesin delil niteliği taşıyacağı ileri sürülmektedir³⁸³. Bu görüş ile birlikte diğer görüşlerde ticari defterlerle ispat usulünde artık tamamlayıcı yemine gerek bulunmadığı ve ticari defterlerin kanunda kesin deliller arasında düzenlendiği³⁸⁴ ve HMK m. 222’nin ilk iki fıkrasının genel, üçüncü fıkrasının ise defterlerin sahibi lehine kesin delil teşkil etmesi için özel şartları düzenlediği, böylelikle kanuni şartların sağlanması hâlinde ticari defterlerin kesin delil niteliği taşıdığı ve bu kayıtların ancak kesin delillerle çürütülebileceği kabul edilmektedir³⁸⁵.

Bir başka görüş ise, ticari defterlerin 6762 sayılı eTTK’nın 82. maddesinde “*kat’i delil*” olarak düzenlenmiş olmasına rağmen, 6100 sayılı HMK’nın 222. maddesinde benzer bir

³⁸² Yılmaz , “Ticari Defterlerin Delil Olması (HMK m. 222) ve Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun Bu Konuda Getirdiği Yenilikler,” 29–30.

Erişim: https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/dergiler/dosya/57/ozel_sayi.pdf

³⁸³ Umar, HMK Şerhi 726;

³⁸⁴ Ayhan, Çağlar ve Özdamar, Ticari İşletme Hukuku, 448.

³⁸⁵ Biçer ve Bahtiyar, "Yeni Türk Ticaret Kanunu’na Göre Ticari Defter Tutma Yükümlülüğü ve Ticari Defterlerin İspat Gücü,"33.

ifadenin bulunmamasına dikkat çekmektedir. Ancak bu görüşe göre, her ne kadar HMK m. 222 metninde “*kesin delil*” ifadesi yer almasa da, bu hükümle getirilen sistematik yapı ve özellikle defter kayıtlarının aksinin ancak kesin delillerle ispat edilebileceğine ilişkin düzenleme³⁸⁶, ticari defterlerin delil niteliği bakımından “*kesin delil*” olarak kabul edilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Zira önceki düzenlemede defter kayıtlarının aksinin her türlü geçerli delille ispatı mümkünken, HMK ile birlikte bu ispat sınırı daha da daraltılmış ve yalnızca kesin delillerle çürütülebileceği hüküm altına alınmıştır³⁸⁷.

Yine başka görüş ve bu görüşü destekleyen birçok yüksek mahkeme kararında HMK’nın “*Ticari defterlerin ibrazı ve delil olması*” başlıklı 222. maddesinde belirtilen koşulların sağlanması hâlinde, ticari defterlerin kesin delil niteliğinde olduğu ve aksinin ancak başkaca tarafların iddia ve savunmalarının ticari defter kayıtlarıyla ispat edilebileceği kabul edilmektedir³⁸⁸. Sonuç olarak, her ne kadar 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu’nda ticari defterlerin kesin delil niteliğine ilişkin açık bir düzenlemeye yer verilmemişse de, 6100 sayılı HMK’nın kabulüyle birlikte, bu konuya ilişkin düzenleme HMK m. 222 kapsamında ele alınmıştır. Böylece tacirlerin ticari faaliyetlerini yürütürken kanuna uygun şekilde tuttukları ticari defterlerin koşulları varsa ticari davalarda hem lehlerine hem de aleyhlerine kesin delil olarak kullanılmasına devam edilmesi sağlanmıştır³⁸⁹.

Karşıt görüşe göre ise, ticari defterlerin TTK’nın genel gerekçesinin 110. paragrafında takdiri delil olarak nitelendirilmiş olması ve ispat gücüne sahip ticari defterlerin Türk Ticaret Kanunu (TTK) m. 64’te düzenlenmiş bulunması sebebiyle, tacirin ticari işletmesiyle ilgili olarak aldığı ve verdiği belgelerin ispat aracı olarak kabul edilmekle birlikte, bunların yalnızca takdiri

³⁸⁶ Bkz. HMK m. 222/2, “*ticari defterlerin, ticari davalarda delil olarak kabul edilebilmesi için, kanuna göre eksiksiz ve usulüne uygun olarak tutulmuş, açılış ve kapanış onayları yaptırılmış ve defter kayıtlarının birbirini doğrulamış olması şarttır. HMK m. 222/3 ikinci fıkrada belirtilen şartlara uygun olarak tutulan ticari defter kayıtlarının sahibi ve halefleri lehine delil olarak kabul edilebilmesi için, diğer tarafın aynı şartlara uygun olarak tutulmuş ticari defterlerindeki kayıtların bunlara aykırı olmaması veya diğer tarafın ticari defterlerini ibraz etmemesi yahut defter kayıtlarının aksinin senet veya diğer kesin delillerle ispatlanmamış olması gerekir. (Ek cümle:22/7/2020-7251/23 m..)* Diğer tarafın ikinci fıkrada yazılan şartlara uygun olarak tutulan ticari defterlerinin, ilgili hususta hiçbir kayıt içermemesi hâlinde ticari defterler, sahibi lehine delil olarak kullanılamaz. Bu şartlara uygun olarak tutulan defterlerdeki sahibi lehine ve aleyhine olan kayıtlar birbirinden ayırlamaz.”

³⁸⁷ Karşlı, Medeni Muhakeme Hukuku Ders Kitabı, 585; Sezgin Huysal, “Yeni TTK ve HMK Çerçevesinde Ticari Defterler,” 204.

³⁸⁸ Yargıtay 6. Hukuk Dairesi’nin 23.10.2024 tarihli 2023/1854 dosya 2024/370 karar sayılı ilamı; İstanbul Bölge Adliye Mahkemesi 17. Hukuk Dairesi’nin 07/11/2024 tarihli 2021/832 dosya 2024/1279 karar sayılı ilamı; Bursa Bölge Adliye Mahkemesi 5. Hukuk Dairesi’nin 13/11/2024 tarihli 2021/2803 dosya 2024/1724 karar sayılı ilamı: UYAP E.T. 20/01/2025; Aksoy, “Defter Tutma Yükümlülüğü,” 163-164; Arkan, Ticari İşletme Hukuku, 400; Bozer ve Göle, Ticari İşletme Hukuku, 352; Budak ve Karaaslan, *Medenî Usul Hukuku*, 298; Al Kılıç, “HMK’da 7251 Sayılı Kanun İle Yapılan Değişikliğin Ticari Defterlerin İspat Kuvvetine Etkileri,” 57.

³⁸⁹ Al Kılıç, “HMK’da 7251 Sayılı Kanun İle Yapılan Değişikliğin Ticari Defterlerin İspat Kuvvetine Etkileri,” 57.

delil niteliği taşıdığı ifade edilmektedir. HMK m. 222'de yapılan yeni düzenleme çerçevesinde de ticari defterlerin takdiri delil olarak değerlendirilmesi gerektiği savunulmaktadır³⁹⁰.

Kanaatimizce, doktrinde de yaygın şekilde ifade edildiği üzere, HMK m. 222/3 hükmünde yer alan '*ticari defterlerdeki kayıtların aksinin ancak senet veya başka bir kesin delille ispat edilebileceğine*' ilişkin açık düzenleme nedeniyle, ilgili maddede öngörülen diğer koşulların da sağlanması hâlinde, ticari defterlerin kesin delil niteliği taşıdığı kabul edilmelidir.

2.7. Ticari Defterlerin Mahkemeye İbrazi, Suret Alınması ve Teslim Edilmesi

Ticari nitelikteki davalarda mahkeme, ticari defterlerin ibrazına yönelik olarak bir ara karar oluşturabilir. İbrazi, ticari defterlerin bütün içeriklerinin değil, yalnızca uyuşmazlık ile ilgili kısımlarının incelenmesine karar verilmesidir³⁹¹. TTK m. 83/1 doğrultusunda mahkeme, re'sen veya taraflardan birisinin talebi üzerine, ticari uyuşmazlıklarda taraflar yabancı gerçek ya da tüzel kişi olsa bile ticari defterlerin ibrazına yönelik karar verebilir. Uyuşmazlığın tarafları yabancı bir gerçek veya tüzel kişi olması halinde de mahkeme, re'sen veya taraflardan birisinin talebi üzerine defterlerin ibrazına karar verilebileceği hususu 6762 sayılı TTK m. 80'de yer almayan yeni bir düzenlemedir³⁹².

TTK m. 83' de yer alan bu düzenlemeye paralel bir düzenleme de HMK m. 222/1'de bulunmaktadır. Söz konusu bu hükme göre, mahkeme ticari nitelikteki davalarda, ticari defterlerin ibrazına kendiliğinden ya da taraflardan birinin talebi üzerine karar verebilecektir³⁹³.

TTK m. 83'ün kenar başlığı "*hukuki uyuşmazlıklarda ibraz*" şeklinde düzenlenmişken, madde metninde ise "*ticari uyuşmazlık*" ifadesine yer verilmiştir. Öte yandan, HMK m. 222/1'de, TTK m. 83/1 ile büyük ölçüde örtüşen bir hüküm bulunmaktadır³⁹⁴. Bu nedenle, TTK m. 83/1 hükmünün lafzına dayanarak ticari defterlerin ibrazını yalnızca ticari uyuşmazlıklarla sınırlı şekilde yorumlayan görüş isabetli değildir³⁹⁵. Şayet TTK m. 83/1 yalnızca ticari davalara özgülenmiş olsaydı, HMK m. 222/1 gibi ek bir düzenlemeye ihtiyaç kalmazdı³⁹⁶. Sonuç olarak, TTK m. 83/1 ve HMK m. 222/1 hükümleri, amaçları ve uygulama alanları bakımından birbirinden farklıdır ve bu sebeple ayrı değerlendirilmelidir. Bu çerçevede, ticari defterlerin

³⁹⁰ Berzek, *Ticaret Hukukunun Genel İlkeleri*, 132; Taşdelen, "6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu'na Göre Ticari Defterler, 285; Yıldırım, "Ticari Defterlerin Sahibi Lehine Delil Olmasında Dayanak Belgelerin İbrazi.", 971.

³⁹¹ Karahan, *Ticari İşletme*, 310.

³⁹² Taşdelen, "6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu'na Göre Ticari Defterler, 282.

³⁹³ Taşdelen, "6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu'na Göre Ticari Defterler, 282.

³⁹⁴ Ülgen vd., *Ticari İşletme Hukuku*, (2015), 624.

³⁹⁵ Arkan, *Ticari İşletme Hukuku*, 391.

³⁹⁶ Bahtiyar vd, *Ticari İşletme Hukuku* 246; Poroy ve Yasaman, *Ticari İşletme Hukuku*, 272; Ülgen vd., *Ticari İşletme Hukuku*, (2015), 624

yalnızca ticari davalarda değil, her türlü hukuki uyuşmazlıkta da ibrazının talep edilebileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Ancak, HMK m. 222/1 uyarınca, ticari defterlerin sadece ticari davalarda delil olarak kullanılabileceği hususu da unutulmamalıdır³⁹⁷.

Uygulamada da ticari dava niteliğinde olmayan uyuşmazlıklarda ticari defterlerin ibrazına karar verilebileceği kabul edilmektedir. Yargıtay 3. Hukuk Dairesi'nin 29.03.2016 tarihli, 2015/6263 Esas ve 2016/4747 Karar sayılı ilamı³⁹⁸, noterlik işlemlerinden kaynaklanan tazminat davasında, ticari defterlerin ibrazı ve delil niteliği konusunu ele almıştır. Bu karar, ticari defterlerin yalnızca ticari davalarda değil, her türlü hukuki uyuşmazlıkta da ibrazının istenebileceğini ve delil olarak değerlendirilebileceğini göstermektedir.

Somut olayda, davacı, noter tarafından sahte kimlik belgesine dayanılarak yapılan satış işlemi nedeniyle zarara uğradığını iddia etmiş ve bu zararın tazmini için dava açmıştır. Yargıtay, noterlik işlemlerinde özen yükümlülüğünün ihlal edildiğini ve noter ile zarar arasında illiyet bağının bulunduğunu belirterek, noterin sorumluluğunu kabul etmiştir.

Zararın tespiti aşamasında, mahkemece alınan bilirkişi raporunun yetersiz olduğu, davacının önceki yıllara ait ticari defterleri ve vergi kayıtları incelenmeden, yalnızca davacı tarafından sunulan belgeye dayanılarak kazanç kaybının hesaplandığı tespit edilmiştir. Yargıtay, kârdan yoksun kalma zararının sağlıklı bir şekilde hesaplanabilmesi için, davacının önceki yıllara ait ticari defterleri ile vergi kayıtlarının uzman bilirkişi kurulu tarafından incelenmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Bununla birlikte, ticari bir uyuşmazlıkta ticari defterlerin delil olarak kullanılabilmesi, uyuşmazlığın her iki tarafın da ticari defterlerine geçirilmesi gereken hukuki işlemlerden kaynaklanması şartına bağlıdır. Ancak, ticari defterlerin ibrazı için böyle bir şart aranmamaktadır.

Bu duruma örnek olarak, uygulamada TTK m. 56/1, c.2 uyarınca açılan haksız rekabet nedeniyle tazminat davaları gösterilebilir. Bu tür davalarda, haksız rekabete uğrayan davacı tarafın elde etmesi gereken menfaatlerin tespiti amacıyla ticari defterlerin incelendiği görülmektedir. Bu konuda emsal teşkil eden bir karar, İstanbul Bölge Adliye Mahkemesi 43. Hukuk Dairesi'nin 15.09.2022 tarihli, 2020/923 E. ve 2022/944 K. sayılı ilamıdır³⁹⁹. Söz konusu ilamda özetle; davacı tarafın, davalının haksız rekabet teşkil eden eylemleri nedeniyle

³⁹⁷ Ayrıntılı bilgi için aşğ bkz. 2.10.3. Uyuşmazlığın Ticari Deftere Yazılması Gerekli Bir Hukuki İşlemden Kaynaklanması

³⁹⁸ UYAP E.T. 27/04/2025.

³⁹⁹ UYAP E.T. 27/04/2025.

uğradığını ileri sürdüğü kâr kaybının tespiti bakımından, davacı şirketin ticari defterlerinin incelenmesinin gerekli olduğu belirtilmiştir. Davacının yargı çevresi dışında bulunması nedeniyle, ticari defterlerin incelenmesi için yerleşim yeri mahkemesine talimat yazılması, defterlerin inceleneceği gün ve saatin davacı vekiline bildirilerek defterlerin ibrazının istenmesi gerektiği, ibraz edilmemesi hâlinde ise HMK m. 220 uyarınca işlem yapılacağı ihtar edilerek kesin süre verilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu süreç sonunda, uzman bir bilirkişi tarafından düzenlenecek ve taraflarca denetlenebilir nitelikte bir rapor alınarak, elde edilecek bulgular ışığında davacının zararı tespit edilip hüküm kurulması gerektiği ifade edilmiştir

6102 sayılı TTK m. 83/1 ve HMK m. 222/1’de yer alan “*mahkeme, ticari davalarda tarafların ticari defterlerinin sunulmasına re’sen karar verebilir*” hükmü, doktrinde tartışmalara neden olmuştur. Bu tartışmalar, HMK m. 25’te düzenlenen 'taraflarca getirilme ilkesi ile ticari defterlerin mahkemece re’sen istenebilmesi arasındaki ilişkinin nasıl kurulacağına yöneliktir⁴⁰⁰. Doktrinde dile getirilen bir görüş, söz konusu bu hükme eleştirel yaklaşmaktadır. Bu konuda ileri sürülen bir görüşü göre, hukuk yargılamasında "*taraflarca hazırlama ilkesinin*" (HMK m. 25) geçerli olduğu, yani yasalarda açıkça belirtilen durumlar haricinde hâkimin, taraflardan birinin dilekçeler teatisi doğrultusunda öne sürmediği bir iddia veya olguyu (vakıayı) re’sen dikkate alamayacağı, hatta söz konusu iddiayı veya savunmaya ilişkin olguyu hatırlatma durumunda bile bulunamayacağı ifade edilmektedir. Ayrıca, yine yasal düzenlemeler dışında hâkimin kendiliğinden delil toplayamayacağı belirtilmekte, ticari defterlerin ibrazının özel hukukla ilgisi olması durumunda HMK m. 222/1 hükmünün taraflarca getirilme ilkesinin istisnası olamayacağı vurgulanmaktadır⁴⁰¹. Bu görüşe karşıt bazı yazarlar⁴⁰² ise kanun koyucunun bu hükümle taraflarca getirilme ilkesine bir istisna getirdiğini ve tacirlerin ticari işletmesiyle ilgili davalarda, taraflar ticari defterlere dayanmasalar bile, hâkimin re’sen ticari defterlerin mahkemeye ibrazına karar verebileceğini ifade etmektedirler⁴⁰³.

Bu hususa emsal olarak Ankara Bölge Adliye Mahkeme’sinin 31. Hukuk Dairesi 23/06/2022 tarihli 2021/722 E. 2022/659 K. sayılı ilamında⁴⁰⁴ özetle HMK m. 222/1 ile TTK m. 85, ticari defterlerin mahkemece re’sen incelenebileceğini açıkça hükme bağladığı ifade edilmiştir. Bu düzenlemelere göre, bir taraf ticari defterlerine delil olarak açıkça dayanmasa

⁴⁰⁰ Topal, “Ticari Defterlerle İspata İlişkin 7251 Sayılı Kanun ile Yapılan Değişikliklerin Değerlendirilmesi,” 519-520.

⁴⁰¹ Yılmaz *Hukuk Muhakeme Kanunu Şerhi*, 1155-1156.

⁴⁰² Pekcanitez, *Usul*, 1824.

⁴⁰³ Volkan Özçelik, *Türk Medenî Usul Hukukunda Taraflarca Getirilme İlkesi* (Ankara: Adalet Yayınevi, 2020), 348-349; Topal, “Ticari Defterlerle İspata İlişkin 7251 Sayılı Kanun ile Yapılan Değişikliklerin Değerlendirilmesi,” 519-520.

⁴⁰⁴ UYAP E.T. 20/02/2025.

dahi, mahkeme bu defterlerin re'sen ibraz edilmesine karar verebilir. Kanun'da yetkinin tanınmış olmasının, kanun koyucunun tarafların ibraz yükümlülüğünü göz ardı etmediği ve bu yükümlülüğe uyulmaması hâlinde bir yaptırımın uygulanabileceği vurgulanmıştır. Aksi halde, mahkemenin re'sen ibraz kararı anlamını yitirecek ve uygulamada “*abesle iştigal*” sayılacaktır. Bu noktada ilgili Kararda kanun koyucunun boşuna düzenleme yapmayacağı ilkesine atıf yapılmıştır. Bu çerçevede, ilgili düzenlemeler lafzi yorumla birlikte değerlendirildiğinde, taraflarca ticari defterlere doğrudan delil olarak dayanılmasa bile, gerekli diğer koşulların varlığı halinde, mahkemenin kendiliğinden ibraz kararı verebileceği belirtilmiştir.

TTK m. 83/2'de, ticari işlerde HMK'nın yargılamayı gerektiren davalarda hazırlık işlemleri ve senetlerin ibrazı zorunluluğunun uygulanacağı belirtilmiştir. HMK m. 219/2'de ise ticari defterler gibi sürekli kullanılan belgelerin yalnızca uyuşmazlığa konu olan kısımlarının onaylı örneklerinin mahkemeye ibrazının yeterli olduğu ifade edilmiştir. Ancak, TTK m. 85'te, özellikle malvarlığına ilişkin davalarda (örneğin, ortaklık, miras ve şirket tasfiyesi gibi uyuşmazlıklarda), mahkemenin ticari defterlerin tamamının ibraz edilmesine ve tüm kayıtların incelenmesine karar verebileceği düzenlenmiştir.

Dava dışı üçüncü kişilere ait ticari defterlerin ibrazının gerektiği durumlarda, HMK'nın genel ispat kuralları yani yargılama gerektiren davalara ilişkin hazırlık işlemleri ve belge sunumuna dair hükümler ticari davalarda da uygulanır. Bu kapsamda, HMK m. 220/3 uyarınca, üçüncü kişiye meşruhâtli davetiye gönderilmelidir. Bu hususa emsal olarak, İstanbul Bölge Adliye Mahkemesi 44. Hukuk Dairesinin, 05/12/2024, tarihli 2022/842 E. 2024/2010, K. sayılı ilamında⁴⁰⁵ davacının alacak-borç ilişkisinde üçüncü kişi konumunda olduğu ve davalı alacaklı ile doğrudan bir ticari ilişkisinin bulunmadığı göz önüne alındığında, ilk derece mahkemesinin dava dışı D...San şirketi ile davalı arasında doğrudan bir ticari ilişki bulunduğunu dikkate alarak, davalı şirkete ve dava dışı şirkete defterlerin ibrazı için süre verilmesi gerektiği ifade edilmiştir. İlk derece mahkemesinin eksik inceleme yaptığı gerekçesi ile kararını kaldırmıştır.

Uyuşmazlığa konu davada, “*taraf sıfatı bulunmayan üçüncü kişilerin*” elinde bulunan ticari defterlerin incelenmesi ve mahkemeye ibrazı gereken durumlarda, HMK m. 221 hükmü uygulama alanı bulmaktadır. Bu hususta Yargıtay Hukuk Genel Kurulu 07.02.2024 tarihli 2023/11-339 E. 2024/77 K. ilamında⁴⁰⁶ özetle bir belgenin incelenmesinin ispat açısından zorunlu olması hâlinde, mahkemenin bu belgeyi üçüncü kişiden talep edebileceğini ve bu kişilerin belgeyi ibraz etmeleri veya edememe nedenini delilleriyle açıklamaları gerektiğini

⁴⁰⁵ UYAP E.T. 26/04/2025.

⁴⁰⁶ UYAP E.T. 20/03/2025.

belirtmiştir (HMK m. 221/1). İbraz yükümlülüğünün yerine getirilmemesi hâlinde, mahkemenin bu kişiyi tanık olarak dinleyebileceği ifade edilmiştir. (HMK m. 221/2) Ticari defterlerin belge niteliği taşıması sebebiyle üçüncü kişilerin elinde bulunan bu defterlerin de HMK 221. madde kapsamında değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. İlk derece mahkemesinin, taraf olmayan birleşen davalı şirkete, ticari defterlerin ibrazı için HMK m. 221. maddeye göre tebligat çıkarmadan hüküm kurmasının hukuka aykırı olduğu belirtilmiştir. Bu tür belgelerin temini sonrasında bilirkişi incelemesi yapılması gerektiği, diğer delillerle birlikte bütüncül bir değerlendirme sonucu karar verilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Sonuç olarak, yeterli inceleme yapılmadan hüküm kurulduğu gerekçesiyle direnme kararının bozulmasına karar verilmiştir.

TTK'nın 86. maddesi uyarınca, tarafların saklaması zorunlu olan belgeleri yalnızca görüntü veya başka bir veri taşıyıcısı ile ibraz edebilen kişiler, bu belgelerin okunabilmesi için gerekli yardımcı araçları, giderleri kendilerine ait olmak kaydıyla kullanıma hazır bulundurmakla yükümlüdürler. Ayrıca, icap ettiği takdirde, belgeleri kendi giderleriyle bastırmalı ve yardımcı araçlara ihtiyaç duyulmadan okunabilen kopyalarını sunmalıdırlar. Bu düzenleme, özellikle elektronik ortamda saklanan mikrofilm, disket, CD gibi görüntü ve veri taşıyıcılarındaki muhasebe belgelerinin ibrazı gerektiğinde, belgelerin okunabilirliğini sağlamak amacıyla geniş anlamda değerlendirilmiştir. Ayrıca, bu hüküm, miras paylaşımı, şirketlerin tasfiyesi veya bir ortağın ayrılma payının hesaplanması gibi durumlarda da ibraz yükümlülüğünün söz konusu olabileceğini belirtmektedir.⁴⁰⁷

Davacılar, ispat yükümlülüklerini yerine getirmek amacıyla davalının ticari defter ve belgelerine dayanmıştır. TTK m. 83 ve HMK m. 222/1 hükümlerine göre, mahkeme ticari defterlerin ibrazına resen ya da taraflardan birinin talebi üzerine karar verebilir. Ancak, kambiyo senetlerinin illetten mücerret olduğu ve ticari defterlere kaydedilmelerinin zorunlu olmadığı ilk derece mahkeme kararında vurgulanmıştır. Bu nedenle, bonodaki "*malen*" kaydı ile ispat edilmiş bir mal teslimi iddiası karşısında, borçlunun ticari defterlerinde bu teslimata ilişkin kayıt bulunup bulunmadığı önem taşımamakta; dolayısıyla borçlunun defter ibrazına zorlanmasına gerek bulunmamaktadır. Önceki bozma kararı kaldırılmış ve ilk derece mahkemesi kararı onanmıştır. Söz konusu yüksek yargı kararında kambiyo senedinde yer alan "*bedeli malen ahz olunmuştur*" ibaresi ile mal tesliminin borçlu tarafından ikrar edildiği, bu nedenle menfi tespit talebine konu davada alacaklının ayrıca mal teslimini ispatla yükümlü

⁴⁰⁷ Taşdelen, "6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu'na Göre Ticari Defterler, 282.

olmadığı ve dolayısıyla tarafların ticari defterlerinin ibrazına zorlanamayacağı hüküm altına alınmıştır.

Benzer nitelikte bir Yargıtay 13. Hukuk Dairesinin 05.05.2016 tarihli 2015/8407 E. 2016/12396 K. sayılı ilamında⁴⁰⁸ davacının kambiyo senedine dayalı olarak başlatılan icra takibine karşı borçlu olmadığının tespiti istemiyle açtığı menfi tespit davası değerlendirilmiştir. Davacı, senedi boş şekilde imzaladığını ve senedin kötüye kullanıldığını ileri sürmüştür. Mahkeme ilk derece kararında, davalının alacağını ticari defter ve kayıtlarla ispat etmediği gerekçesiyle davayı kabul etmiş, senet bedelinin iadesine hükmetmiştir. Yargıtay ise, kambiyo senetlerinin ticari defterlere kaydının zorunlu olmadığına dikkat çekmiş; kambiyo senetlerinin sebepten bağımsız (mücerret) nitelikte olduğunu vurgulamıştır. Bu çerçevede, davacının senetten doğan borcunun bulunmadığını kesin delillerle ispatlaması gerektiği belirtilmiştir. İlk derece mahkemesinin ispat külfetini yanlış değerlendirerek karar vermesi hukuka aykırı bulunmuş ve karar bozularak kaldırılmıştır.

İncelenen her iki kararda da, kambiyo senetlerinden doğan borç ilişkisinin, belirli bir miktar paranın herhangi bir kayıt veya şarta bağlı olmaksızın ödenmesi esasına dayandığı vurgulanmıştır. Bu kayıtsız ve şartsız ödeme taahhüdü, kambiyo senetlerine özgü olan soyutluk (sebepten mücerretlik) ilkesinin doğrudan bir yansımasıdır. TTK'da kambiyo senetlerinin her biri için (TTK m. 671, m. 776 ve m. 780) ayrı ayrı düzenlenen zorunlu unsurlar aracılığıyla bu yapı açıkça ortaya konmuştur. Kanuni düzenlemelere göre, kambiyo senetlerinde bir hukuki sebebe veya şarta atıfta bulunulması mümkün değildir; dolayısıyla mücerretlik ilkesi, bu tür senetlerin temel yapısal özelliği olarak kabul edilmektedir⁴⁰⁹. Ayrıca, kambiyo senetlerinin sıkı şekil şartlarına tabi olması nedeniyle, ilgili şekil şartlarına uyulmaması durumunda senet kambiyo senedi vasfı kazanamaz. Kararlarda ayrıca, kambiyo senetlerinin alacaklının ticari defterlerinde kayıtlı olmasının zorunlu olmadığı da açıkça ifade edilmiştir. Bu sebeple, davacı tarafın HMK m. 222/5 uyarınca delillerini davalının ticari defterlerine hasretmiş olması dahi ispat yükünü değiştirmez; davacı, senetten doğan borcunun bulunmadığını HMK uyarınca düzenlenen kesin delillerle (mahkeme iç ikrar, senet, kesin hüküm) ispat etmek zorundadır.

Ticari defterlerin, ticari nitelikli uyuşmazlıklarda delil olarak kullanılabileceği kabul edilmelidir. Bununla birlikte, ticari defterlerin ibrazı konusu ayrı değerlendirilmelidir; zira

⁴⁰⁸ Aynı yönde Gaziantep Bölge Adliye Mahkemesi 11. Hukuk Dairesi'nin 21/01/2021 tarihli, 2019/702 E. ve 2021/101 K. sayılı ilamı, UYAP E.T. 26/04/2025.

⁴⁰⁹ İsmet Sayhan, *Kambiyo Senetlerinde Mücerretlik İlkesi ve Bedel İlişkisi* (Ankara: Yetkin Yayınları, 2006), 100; Hasan Pulaşlı, *Kıymetli Evrak Hukukunun Esasları*, 9. Baskı (Ankara: Adalet Yayınevi, 2021), 118.

ticari defterlerin her tür hukuki uyuşmazlıkta ibrazının talep edilebileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Suret alınması, ibraz edilen ticari defterlerin uyuşmazlıkla ilgili sayfalarının, inceleme sırasında gerektiğinde tarafların huzurunda kopyalanarak kayıt altına alınması işlemidir. Defterlerden suret alınması TTK m. 84 ile düzenlenmiştir. İlgili madde uyarınca hukuki bir uyuşmazlıkta ticari defterler mahkemeye ibraz edilmişse, tarafların katılımı ile defterlerdeki uyuşmazlıkla ilgili kısımları incelenir. Gerekli görülmesi halinde defterlerin ilgili yapraklarından suret alınır. Defterlerin geri kalan içerikleri, onların Türkiye Muhasebe Standartlarına uygunluklarının denetimi için gerekliyse mahkemeye açıklanır⁴¹⁰.

Defterlerin mahkemeye teslim edilmesi ise TTK m. 85'te düzenlenmiştir. Teslim, tacir açısından olağanüstü nitelikte bir işlem olup, bunun sonucunda tacire ait ticari defterlerin bütün içeriklerinin incelenmesidir⁴¹¹. Buna göre malvarlığı hukukuna yönelik olan, bilhassa mal ortaklığına, mirasa ve şirket tasfiyesine yönelik hukuki uyuşmazlıklarda mahkeme, ticari defterlerin kül halinde teslimine ve bütün içeriklerinin incelenmesine karar verebilir. Bu hüküm, 6762 sayılı eTTK'nın 79. maddesinde "*Teslim Mükellefiyeti*" başlığı altında yer alan hükmün birkaç yenilikle yeni Kanuna aktarılmış halini oluşturmaktadır. TTK m. 85 uyarınca, ticari defterler ve saklanması mecburi diğer kâğıtların mahkemeye teslimi ve bütün içeriklerinin incelenmesi malvarlığına ilişkin olan ve özellikle şirket, miras ve iflas işlemlerinde istenebilir. Görüldüğü üzere mülga Kanun'da defterlerin teslim edileceği haller "*numerus clausus*" (sınırlı sayı) olarak düzenlenmişti. Oysa "*defterlerin tümüyle incelenmesi*" kenar başlığı altında yer alan TTK m. 85'de sınırlı sayı ilkesi terk edilmiş ve malvarlığıyla ilgili uyuşmazlıklara yönelik olarak defterlerin teslimi öngörülmüş olup özellikle de miras, mal ortaklığı ve şirket tasfiyesi hallerine vurgu yapılmıştır.

TTK m. 68/1 uyarınca, ticari defter ve belgeleri saklamakla yükümlü olanların defter ve belgeleri teslim etme yükümlülüğü, saklama süresi olan on yıl ile sınırlandırılmıştır⁴¹². Bu süre, TBK m. 146'da düzenlenen genel zamanaşımı süresiyle de uyumlu tutulmuştur⁴¹³.

⁴¹⁰ Kayar, 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu'na Göre Ticaret Hukuku, 239.

⁴¹¹ Karahan, *Ticari İşletme*, 309-310.

⁴¹² Bu sürenin dolup dolmadığının HMK m. 222/3 uyarınca ticari defterlerin ibraz edilmesi hususu mahkemece re'sen gözetilmesi gerekeceğine ilişkin Yargıtay 11. Hukuk Dairesi, 5 Eylül 2024 tarihli ve 2023/3839 E. 2024/6083 K. sayılı ilamı. Ayrıca ayrıntı bilgi için aşt. bkz. 2.11.1. Uyuşmazlığın Bir Tarafının Ticari Defterleri Mahkemeye İbraz Etmesi Hali.

⁴¹³ Bilgili, "*Ticari Defter, Cari Hesap, Acente*", 64.

2.8. Ticari Defterlerin Uyuşmazlıklarda Delil Olarak Kullanılması

Ticari defterlerin, HMK m. 222. maddesi kapsamında kesin delil teşkil edebilmesi birtakım koşullara bağlıdır. Hukukumuzda kural olarak, bir kimsenin kendi düzenlediği belgeye delil olarak dayanamaması esası benimsenmiştir. Ancak ticari defterler bu kuralın istisnası niteliğindedir⁴¹⁴. Bu istisna çerçevesinde kanun koyucu, özellikle ticari defterlerin sahibi lehine kesin delil olarak kabul edilebilmesi bakımından, uyuşmazlığın konusu ve tarafların sıfatı açısından çeşitli kriterler öngörmüştür⁴¹⁵.

Tacir, ticari işletmesiyle ilgili tüm işlemlerini usulüne uygun olarak kayıt altına almalıdır. Bu çerçevede kendi aleyhine olsun olmasın işletmesini ilgilendiren ve defterlerde yer alması gereken tüm hususlara ticari defterinde yer vermelidir. Tacirler, zaman zaman ticari defterlerine aleyhlerine sonuç doğurabilecek kayıtlar da işleyebilirler ve bu tür kayıtların her zaman farkında olmaları beklenemez. Bu nedenle, ticari defterlerin ispat gücü çoğu zaman, karşı tarafın bu defter içeriklerine dayanarak delil sunmasıyla ortaya çıkar⁴¹⁶.

Ticari defterlerin ticari davalarda delil olarak kullanılacağı kabul edilmelidir⁴¹⁷. Öte yandan, ticari defterlerin ibrazı farklı bir konu olup, ticari defterlerin, ticari dava niteliğinde olsun olmasın, tüm uyuşmazlıklarda ibrazının talep edilebileceği hususuna dikkat edilmelidir.

Aşağıdaki kısımlarda öncelikle ticari defterlerin sahibi aleyhine delil olarak kullanılabilmesi için aranan şartlar incelenecek; akabinde ticari defterlerin sahibi lehine kesin delil olarak kabul edilebilmesi bakımından, öngörülen koşullar ve bu koşulların eksikliğinin etkisi değerlendirilecektir. Bu bağlamda, 7521 sayılı Kanun ile yapılan değişikliklerin ardından şekillenen yargı kararları ışığında güncel uygulamalar analiz edilerek, ticari defterlerin ispat gücünün kapsamı ve sınırları ortaya konulmaya çalışılacaktır.

2.9. Ticari Defteri Tutan Tacirin Aleyhine Delil Teşkil Etmesinin Şartları

HMK m. 222/2-3 uyarınca, ticari defterlerin usulüne uygun şekilde tutulması, açılış ve kapanış onaylarının yasal süresi içinde yapılması ve içeriklerinin birbirleriyle tutarlı olması durumunda, diğer tarafın defterlerinde yer alan kayıtların bunlara aykırı olmaması koşuluyla, söz konusu defterler, defter sahibi lehine delil teşkil eder. Ancak, bu delil niteliği, aksi kesin

⁴¹⁴ İmregün, *Ticaret Hukukunun Genel İlkeleri*, 102; Arkan, *Ticari İşletme Hukuku*, 397; Bilgili, *"Ticari Defter, Cari Hesap, Acente"*, 65.

⁴¹⁵ Ayrıntılı bilgi için a.g. bkz. 2.10. Ticari Defterlerin Lehe Delil Olmasının Şartları ve 7521 sayılı Kanun İle Yapılan Değişiklikler.

⁴¹⁶ Gençtürk, *Ticari Defterlerin Delil Niteliği*, 119; Karahan, *Ticari İşletme*, 318; Karayalçın, *Ticaret Hukuku Dersleri*, 360.

delillerle ispat edilmedikçe geçerliliğini korur. Aynı maddenin dördüncü fıkrasında ise, ticari defterlerin hiç tutulmamış olması, açılış veya kapanış onaylarının bulunmaması ya da defterlerdeki kayıtların birbirini doğrulamaması durumunda, söz konusu defterlerde yer alan kayıtların, defter sahibinin lehine delil olma niteliğini kaybedeceği belirtilmiştir. Dolayısıyla, defterler hiç tutulmamışsa ya da açılış veya kapanış onaylarından herhangi biri eksikse defterler sahibi aleyhine delil oluşturabilir. Ayrıca, bu onaylar tam olsa bile, defterdeki kayıtlar birbiriyle çelişiyor ya da tutarsızlık içeriyorsa, kayıtlar yine sahibi aleyhine delil oluşturur⁴¹⁸.

HMK m. 222/4 doğrultusunda açılış ve kapanış onayları bulunmayan, ayrıca içerdiği kayıtlar birbirini doğrulamayan ticari defterlerin sahibinin aleyhine delil teşkil edeceği belirtilmiştir. Ancak, bu fıkra HMK m. 222/2'nin aksine "*kanuna ve usulüne uygun olarak eksiksiz tutulma*" şartına kanun metninde yer verilmemiştir. Bu durumda, açılış ve kapanış onayları olan, içeriğindeki kayıtlar birbirini doğrulayan ancak yasal gerekliliklere aykırı veya eksik şekilde tutulan ticari defter kayıtlarının, defter sahibinin aleyhine delil olup olmayacağı sorusu gündeme gelebilir. Ancak Kanun metni lafzen değerlendirildiğinde, HMK m. 222/4'de bu yönde bir ibarenin eklenmediği görülmektedir. Fakat söz konusu madde, HMK m. 222/2 hükmü ile birlikte ele alınarak yorumlanmalıdır. Zira lehine delil olma koşullarını taşımayan ticari defterler ve içerdiği kayıtlar, sahibi aleyhine delil sayılmalıdır⁴¹⁹.

Ticari defterler, kanuna ve usule uygun tutulmuş olsa bile her zaman sahibi aleyhine delil oluşturma ihtimaline sahiptir⁴²⁰. Bu durum, defterlerin açılış ve kapanış onaylarının tam olması ve içerdiği kayıtların birbirini doğrulaması halinde de geçerlidir⁴²¹. Yani, eğer defterde sahibi aleyhine bir kayıt varsa ve bu kayıt, karşı tarafın defter kayıtları ile uyumluysa, bu defter her zaman sahibi aleyhine delil teşkil eder⁴²². Ticari defterlerin sahibi aleyhine her zaman delil oluşturmalarının temel nedeni, aleyhe olan kayıtların, ilgili tarafın kendi elinden çıkan belge veya yazı olmasıdır⁴²³. Bu durum, ispat kurallarıyla uyumludur ve aleyhe olan kayıtlar, ticari defter sahibinin yazılı borç ikrarı olarak kabul edilebilir⁴²⁴. Bununla birlikte, hukuki bir uyumsuzlukta

⁴¹⁸ Bilgili, Demirkapı ve Özboyacı, *Ticari İşletme Hukuku*, 519; Ayhan, Çağlar ve Özdamar, *Ticari İşletme Hukuku*, 452; Karşlı, *Medeni Muhakeme Hukuku Ders Kitabı*, 586; Ülgen vd., *Ticari İşletme Hukuku*, (2015), 620; Yılmaz, *Hukuk Muhakeme Kanunu Şerhi*, 1160; İmregün, *Ticaret Hukukunun Genel İlkeleri*, 147.

⁴¹⁹ Karşlı, *Medeni Muhakeme Hukuku Ders Kitabı*, 587.

⁴²⁰ Bozer ve Göle, *Ticari İşletme Hukuku*, 353; İmregün, *Ticaret Hukukunun Genel İlkeleri*, 147; Poroy ve Yasaman, *Ticari İşletme Hukuku*, 272; Ülgen vd., *Ticari İşletme Hukuku*, (2022), 418.

⁴²¹ Gençtürk, *Ticari Defterlerin Delil Niteliği*, 117; İmregün, *Ticaret Hukukunun Genel İlkeleri*, 147; Ülgen vd., *Ticari İşletme Hukuku*, (2022), 418; Yılmaz, *Hukuk Muhakeme Kanunu Şerhi*, s. 1156.

⁴²² Gençtürk, *Ticari Defterlerin Delil Niteliği*, 117; Bozer ve Göle, *Ticari İşletme Hukuku*, 353.

⁴²³ Yılmaz, *Hukuk Muhakeme Kanunu Şerhi*, 1160.

⁴²⁴ Görgün, Börü ve Kodakoğlu, *Medeni Usul Hukuku*, 526.

tacir, aleyhine delil teşkil eden kayıtların aksini kesin bir delil ile ispat ederse, defterlerinde yer alan ve kendi aleyhine delil oluşturan kayıtlar geçerliliğini yitirir⁴²⁵.

Ticari defterlerin sahibi aleyhine delil teşkil etmesi konusu uygulamada da sıklıkla yargı kararlarına konu olmaktadır. Bu konuda verilen bazı yüksek mahkeme kararlarının ele alınmasında fayda bulunmaktadır.

Örneğin İstanbul BAM 14. HD'nin 2022/795 D. 2024/1676 K. sayılı ilamında⁴²⁶ özetle ...davalı tarafından sunulan 2018 ve 2019 yılı yevmiye defterlerinin kapanış tasdiklerinin yaptırılmaması nedeniyle davalı aleyhine delil teşkil edeceği belirtilmiştir. Bu durum, mahkemelerin ticari defterlerde yalnızca açılış onayını değil, kapanış onayını da aradığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, kapanış onayının yasal süresi içinde yapılmaması halinde, defterlerin sahibi lehine delil niteliği taşıması mümkün değildir.

Yargılama sürecinde ibraz olunun taraf defterlerinde yer alan kayıtlar neticesinde farklı olasılıkların ortaya çıkabileceği hususuna somut bir örnek olarak İstanbul BAM 14. HD'nin 2021/1629 D. 2024/1682 K. sayılı ilamında⁴²⁷ özetle; ... Her ne kadar davacı tarafa ait yevmiye defteri usulüne uygun şekilde tasdik edilmemiş olsa da uyuşmazlığa konu faturaların davalı tarafın usulüne uygun olarak tutulmuş ticari defterlerine kaydedildiği ve bu faturalara süresi içinde itiraz edilmediği, ayrıca aksini gösteren herhangi bir yazılı delilin sunulmadığı göz önüne alındığında; davalı vekilinin, davacıya ait defterlerin onaysız olması yönündeki istinaf gerekçesi yerinde görülmemiştir. Bu karar göstermektedir ki normal şartlarda defterlerinde usulsüzlük bulunan davacı tarafın ticari defterleri ancak ve ancak aleyhine delil olarak kullanılabilecekken, uyuşmazlığa konu faturaların davalı tarafın ticari defterlerinde kendi aleyhine delil teşkil edecek şekilde yer alması hâlinde, söz konusu kayıtlar davalı aleyhine delil olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla, davacı defterlerindeki eksiklik, davalının kendi defterlerindeki davalı aleyhine kayıtlarla gölgelenmiş ve uyuşmazlık davalı aleyhine sonuçlanmıştır.

Ticari defterlerin usulüne uygun tutulmaması hâlinde, bu defterler sahibi aleyhine delil niteliği taşır. Ancak faturaların davalı tarafından kabul edildiği durumlarda, alacak talebi bu belgeler üzerinden değerlendirilebilir. Bu hususa örnek olarak Yargıtay 11. Hukuk Dairesi'nin

⁴²⁵ Karahan, *Ticari İşletme*, 319; Arkan, *Ticari İşletme Hukuku*, 396; Selçuk Öztekin, Sema Taşpınar Ayvaz ve Serdar Kale. "Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında 20 Mart 2020 Tarihli Kanun Teklifine İlişkin Bazı Açıklamalar ve Kanun Teklifinin Değerlendirilmesi." *TBB Dergisi* 33/ 149 (2020): 77–152,134.

⁴²⁶ UYAP E.T. 03/01/2025.

⁴²⁷ UYAP E.T. 03/01/2025.

24.10.2023 tarihli, 2022/6915 E. 2023/6120 K. sayılı ilamı gösterilebilir⁴²⁸. Anılan kararda özetle... faturaya dayalı alacak iddiasına ilişkin davalarda ispat yükü davacıya aittir. Bu kapsamda davacının ticari defterlerinin usulüne uygun tutulmadığı tespit edildiğinden, söz konusu defterlerin sahibi aleyhine delil niteliği taşıyacağı vurgulanmıştır. Ancak faturaların irsaliyelerinde davalıya ait olduğu kabul edilen imzaların bulunması, davacının bu faturalar nedeniyle alacaklı olduğunun kabulü için yeterli görülmüştür. Bununla birlikte, defterler usulüne uygun tutulmadığı için önceki yıllardan devreden bakiyenin alacak olarak kabulü mümkün görülmemiştir.

Ankara BAM 31. Hukuk Dairesinin 13.03.2025 tarihli ve 2025/176 E. 2025/256 K. sayılı ilamında⁴²⁹ ise eser sözleşmesine ve bu kapsamda düzenlenen faturalara dayalı alacak talebine ilişkin olarak açılan bir davada ticari defterlerin delil olması konusu ele alınmıştır. İş bu kararda davacı yüklenici, davalı ise alt taşeron konumundadır. Taraflar arasında, bir eser sözleşmesinin akdedildiği ve bu kapsamda bir işin tamamlandığı hususunda uyuşmazlık bulunmamaktadır. İlk derece mahkemesi, her iki tarafın ticari defterlerinin kapanış tasdiklerinin bulunmadığı bununla birlikte, tarafların ticari defter kayıtlarının birbirini teyit etmesi ve bu kayıtlarda tünel kalıp satımına ilişkin 4 adet faturaya dayanılarak 407.820,00 TL'lik bir ödemenin yapıldığının sabit olması karşısında, bu tutar yönünden davalının borcunun kalmadığı sonucuna varmıştır. Diğer yandan, davacının yalnızca kendi defterlerinde yer alan ancak davalının defterlerinde yer almayan 28.360,00 TL tutarındaki 3 adet fatura bakımından, davacının iddiasını ispat edemediği ve ayrıca yemin deliline de başvurmadığı tespit edilmiştir. Bu nedenle, bu alacak kalemi yönünden de davanın reddine hükmetmiştir. İncelenen yüksek mahkeme kararının istinafa konu olması neticesinde istinaf mahkemesi; ilk derece mahkemesinin kararında hem usul hem de esas yönünden herhangi bir hukuka aykırılık bulunmadığını belirterek istinaf başvurusunu reddetmiştir. İncelenen bu karar doğrultusunda uyuşmazlıkta her iki tarafın ticari defterlerinin usul ve yasaya uygun tutulmaması hâlinde, söz konusu ticari defterlerin tarafların aleyhine veya lehine delil olarak değerlendirilemeyeceği kabul edilmelidir. Bu doğrultuda, davada ispat yükü, genel hükümler çerçevesinde belirlenmeli ve yargılama buna göre yürütülmelidir.

Yargıtay 11. Hukuk Dairesi'nin 07.01.2014 tarihli ve 2013/17007 E. 2014/160 K. sayılı kararına⁴³⁰ ise konu olan bir davada ise davacı taraf, davalı adına gerçekleştirilen katalog

⁴²⁸ UYAP E.T. 29/04/2025.

⁴²⁹ UYAP erişim 03/04/2025.

⁴³⁰ UYAP erişim 03/01/2025.

çekimlerinde sunulan kuaförlük, makyaj ve fotoğraf hizmetlerine karşılık düzenlenen faturanın ödenmediğini ileri sürerek alacağın tahsilini talep etmiştir. Davalı ise bu hizmetin alınmadığını ve faturanın süresinde iade edildiğini savunmuştur. İlk derece mahkemesi, davacının ticari defterlerinin usulüne uygun tutulmadığı ve lehine delil niteliğinde sayılamayacağı, buna karşılık davalının defterlerinin usule uygun olup kesin delil teşkil ettiği gerekçesiyle, faturanın davalı defterlerinde yer almamasını dikkate alarak davayı reddetmiştir. Ayrıca tanık beyanlarının yeterli delil oluşturmadığı, davacının yemin deliline de başvurmadığı tespit edilmiştir. Karar, davacı vekilince temyiz edilmiş; ancak Yargıtay, ilk derece mahkemesi kararında usul ve yasaya aykırılık bulunmadığını belirterek hükmü onanmıştır. Bu karar, ticari defterlerin usulüne uygun tutulmasının delil niteliği açısından taşıdığı önemi bir kez daha ortaya koymaktadır.

Yargıtay 11. Hukuk Dairesi'nin 26.10.2022 tarihli ve 2021/3657 E. 2022/7436 K. sayılı kararına⁴³¹ konu olan davada, davacı, davalıya seyahat acenteliği hizmeti verdiğini ve bu kapsamda yaptığı hizmet ile avans ödemeleri nedeniyle 71.498 USD alacak doğduğunu ileri sürerek, davalının bu alacağı ödememesi üzerine başlattığı icra takibine yapılan itirazın haksız olduğunu iddia etmiş, itirazın iptali ile %20 oranında icra inkar tazminatına hükmedilmesini talep etmiştir. Davalı ise iddiaları reddetmiş, cari hesap mutabakatını kabul etmediğini ve borcunun bulunmadığını savunmuştur. İlk derece mahkemesi, davacı tarafın ticari defterlerinin usule uygun tutulmadığı gerekçesiyle lehine delil olarak değerlendirilemeyeceğini belirtmiş, ancak davacının yaptığı ödemelere ilişkin çekler ve makbuzlar kesin delil olarak kabul edilmiştir. Davalı tarafın ticari defterlerinin şeklen usule uygun tutulduğu tespit edilse de, bu defterlerde davacının yaptığı ödemelere yer verilmediği ancak bu hususun aksinin kesin delillerle ispatlandığı gerekçesiyle, davacının 63.683,99 USD alacaklı olduğuna karar verilmiş ve davalının itirazı iptal edilmiştir. İstinaf ve temyiz aşamalarında da, ilk derece mahkemesi kararının usul ve yasaya uygun olduğu, davalının vekilinin yaptığı işlemlerden dolayı sorumluluğunun bulunduğu ve davacı ödemelerinin kesin delillerle ispatlandığı vurgulanarak, ilk derece mahkemesi kararı ve istinaf mahkemesi kararı Yargıtay tarafından onanmıştır. Bu kararda Yargıtay, davacının yaptığı ödemelere ilişkin çek ve makbuzları “*kesin delil*” olarak kabul etmiştir. Bu durum, ticari defter kayıtları delil niteliği taşımadığında dahi, alacak iddiasının diğer kesin delillerle ispat edilebileceğini ortaya koymaktadır.

⁴³¹ UYAP erişim 03/03/2025.

Yargıtay 11. Hukuk Dairesi, 10.07.2024 tarihli ve 2023/3328 E. 2024/5743 K. kararında⁴³² ise özetle davacının davalıya gönderdiği paraya rağmen malların teslim edilmemesi iddiasıyla açtığı davada, ilk derece mahkemesince, davacıya ait ticari defter kayıtlarına dayanılarak davanın kısmen kabulüne karar verilmiş ise de istinaf aşamasında davacının ticari defterlerinin kapanış tasdikinin bulunmaması ve usulüne uygun tutulmaması nedeniyle lehine delil teşkil edemeyeceğine hükmetmiştir. Ayrıca, dava konusu faturanın yalnızca davacının defterlerinde yer alması, malların teslim alındığına dair davacı aleyhine karine teşkil edeceğinden, malların teslim alınmadığının diğer yazılı deliller ile ispat edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Ancak davacı bu karineyi çürütecek kesin delil sunmamış ve yemin deliline de başvurmamıştır. Bu nedenle, ilk derece mahkemesinin davayı kısmen kabul etmesi isabetsiz bulunmuş, istinaf mahkemesi davanın reddine karar vermiş ve bu karar temyiz süreci sonucunda onanmıştır.

Sonuç olarak, yukarıda incelenen yargı kararları da belirtildiği üzere HMK m. 222/4 kapsamında açılış ve kapanış onayları bulunmayan ve içerdiği kayıtlar birbirini doğrulamayan ticari defterlerin defter sahibi aleyhine delil teşkil edeceği kabul edilmektedir. Kanuni ve usulî esaslara aykırı şekilde tutulan ticari defterler, yalnızca lehine delil olma vasfını kaybetmekle kalmayıp, aynı zamanda defter sahibine aleyhine delil olarak kullanılabilecektir.

2.10. Ticari Defterlerin Lehe Delil Olmasının Şartları ve 7521 sayılı Kanun İle Getirilen Değişiklikler

2.10.1. Genel olarak

Ticari uyuşmazlıklarda, özellikle ticari davalarda, ticari defterlerin “*sahibi lehine delil*” olarak değerlendirilebilmesi, defterlerin sahibi aleyhine delil teşkil etmesinin aksine, birçok şartın birlikte gerçekleşmesine bağlıdır. Bu şartlardan ilki, tarafların defter tutma yükümlülüğü altında bulunan “*tacir*” sıfatına sahip olmalarıdır. Zira Türk Ticaret Kanunu’nun 4. maddesi uyarınca, özellikle mutlak ticari davalarda, taraflardan birinin ticari defter tutma yükümlülüğü bulunmayan bir kişi olma ihtimali her zaman mevcuttur. Bu durumda, delillerin sunulması bakımından silahların eşitliği ilkesinin gözetilmesi ve taraflar arasında delil adaletinin sağlanması açısından, her iki tarafın da ticari defter tutma yükümlülüğüne tabi birer tacir olması, hakkaniyete uygun bir yargılama süreci için zorunludur⁴³³. HMK m. 222/2’de ticari defterlerin ticari davalarda delil olarak kullanılabilmesi hususu düzenlenmiştir. Fakat söz

⁴³² UYAP erişim 03/04/2025.

⁴³³ Bozer ve Göle, *Ticari İşletme Hukuku*, 350.

konusu bu hüküm tüm ticari davalarda uygulanmaz. Ticari defterler delil olarak yalnızca tacirlerin ticari işletmesi ile ilgili olan davalarda delil olarak kullanılabilir⁴³⁴. Yani uyuşmazlığın taraflardan yalnızca birinin ticari işletmesiyle ilgili olduğu davalarda, ticari defterlerin sahibi lehine delil niteliğinde kullanılması kural olarak mümkün olmayacaktır⁴³⁵. Ancak burada HMK m. 222/5 uyarınca tacir olmayan bir tarafın delillerini tacir olan karşı tarafın ticari defterlerindeki kayıtlarına hasretmesi halinin gözden kaçırılmaması gerekir⁴³⁶.

Ticari defterlerin sahibi lehine kesin delil teşkil edebilmesi için gereken şartlar uyuşmazlığın taraflarının ticari defter tutma yükümlülüğüne tabi olması ve uyuşmazlığın, her iki tarafın da ticari defterlerine kaydetmesi gereken ticari bir işlemten kaynaklanmasıdır. Ayrıca, söz konusu defterlerin açılış ve kapanış onaylarının eksiksiz bir şekilde yapılmış olması, defterlerin usulüne ve mevzuata uygun olarak düzenli bir biçimde tutulması ve kayıtların birbiriyle tutarlı olması da gerekmektedir. Bunun yanında, karşı tarafın, ileri sürülen iddiayı kendi ticari defter kayıtlarıyla veya başka kesin delillerle çürütememesi de şarttır⁴³⁷.

Bir defterin lehe delil sayılabilmesi için, o defterin “*ticari defter*” niteliğinde olması gerekmektedir. Bu bağlamda alacak defteri, hesap defteri, el defteri veya cari hesap defteri gibi defterler, ticari defter olarak kabul edilmez. Bu tür defterlerde yer alan kayıtlar HMK m. 222/2-3'e göre, lehe delil olarak kullanılamaz ve TTK m. 64 uyarınca ticari defter sayılmaz⁴³⁸.

HMK m. 222/3 hükmünün ilk halinde, ticari defterlerin sahibi lehine delil olarak kullanılabilmesi konusunda uygulamada hakkaniyete aykırı sonuçlar doğurabilecek ifadeler yer verilmişti. “*Hükmün ikinci fıkrasında belirtilen şartlara uygun olarak tutulan ticari defter kayıtlarının, diğer tarafın aynı koşullara uygun defterlerinde ilgili hususa ilişkin herhangi bir kaydın bulunmaması hâlinde delil olarak kabul edileceği*” yönündeki düzenleme, belirsizliklere

⁴³⁴ Topal, *Medeni Yargılama Hukuku Bağlamında Ticari Defterlerin Delil Niteliği*, 185.

⁴³⁵ Al Kılıç, “HMK’da 7251 Sayılı Kanun İle Yapılan Değişikliğin Ticari Defterlerin İspat Kuvvetine Etkileri,” 65.

⁴³⁶ Ayrıntılı bilgi için. a.ş. bkz. 2.13. Tarafların Ticari Defterlerinin Hasredilmesi.

⁴³⁷ Topal, “Ticari Defterlerle İspata İlişkin 7251 Sayılı Kanun ile Yapılan Değişikliklerin Değerlendirilmesi,” 509.

⁴³⁸ Kuru ve Aydın, *Medeni Usul Hukuku El Kitabı*, 736; YHGK 09.11.2021 T. 2017/(19)11-1662E., 2021/1357 K. sayılı ilamında özetle... menfi tespit ve istirdat taleplerine konu çeklerin ticari defterlere kaydedilmesi zorunlu değildir. (Bu hususta ayrıntılı bilgi için yuk. bkz. 2.7. Ticari Defterlerin Mahkemeye İbrazi, Suret Alınması ve Teslim Edilmesi). Ayrıca davacının defter ve kayıtlarının işletme defteri şeklinde tutulduğu dikkate alındığında, işletme defterinin TTK m. 64 uyarınca belirtilen ticari defterler arasında bulunmadığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle somut olayda HMK 222/3. maddesinin uygulanması mümkün değildir. Bu çerçevede, ilk derece mahkemesince verilen kesin süreye rağmen davalının ticari defter ve kayıtlarını ibraz etmemesi halinde, HMK m. 222/3 kapsamında davacının işletme defterindeki beyanlarının esas alınarak davanın kabulüne karar verilmesi bozma kararı üzerine kararda direnilmesi hukuken isabetli olmadığı belirtilerek ilk derece mahkemesinin direnme kararı kaldırılmıştır. Aynı yönde Yarg. 3. HD. 18.11.2011 T. 2021/1840 E 2021/11718 K sayılı ilamı (söz konusu kararda ise serbest meslek kazanç defterinin TTK m. 64 uyarınca belirtilen ticari defterler arasında bulunmadığı bu nedenle somut olayda HMK 222/3. maddesinin uygulanmasının mümkün olmadığına karar verilmiştir).

yol açabilecek nitelikteydi⁴³⁹. Bunun yanı sıra, söz konusu hükmün ilk halinde, karşı tarafın ticari defterlerini ibrazdan kaçınması durumuna ilişkin olarak da herhangi bir açıklamaya yer verilmemişti⁴⁴⁰.

7251 sayılı “*Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun*”un 23. maddesiyle, HMK m. 222/3’te yer alan “*ilgili hususta hiçbir kayıt içermemesi*” ifadesi revize edilmiştir. Önceki düzenlemenin lafzî yorumu, kişilerin kendi düzenledikleri belgelere dayanarak iddialarını ispat etmelerine imkân tanıyan ticari defterlerle ispat yönteminin kötüye kullanılmasına yol açabilen bir nitelikteydi. Bu durum, ispat hukukunun temel ilkeleri, hukuk güvenliği ve hakkaniyet ile bağdaşmayan sonuçlar doğuruyordu⁴⁴¹. Yapılan değişiklik, uyuşmazlık konusu hususa ilişkin olarak diğer tarafın, “*usul ve yasaya uygun biçimde tuttuğu ticari defterlerinde herhangi bir kaydın bulunmaması durumunda, ticari defterlerin sahibi lehine delil olarak kullanılamayacağı*” hüküm altına alınmıştır. Böylece, delil olarak değerlendirilen ticari defterlerin kullanımında, taraflar arasında içerik yönünden denge ve hukuk güvenliği sağlanmıştır.

7251 sayılı Kanun ile yapılan değişiklik öncesinde, HMK m. 222 hükmünde “*ticari defterlerin ibraz edilmemesi*” durumu açıkça düzenlememişti. Bu eksiklik, ticari defterlerin delil niteliğine ilişkin uygulamada çeşitli belirsizliklerin ortaya çıkmasına neden olmuş ve bu belirsizliklerin giderilmesi amacıyla iki farklı çözüm önerisi geliştirilmişti. İlk olarak, TTK m. 4/2 ve m. 83 hükümleri ile HMK m. 220 arasında kurulan bağlantı çerçevesinde, TTK m. 83’te yer alan “*Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu’nun, yargılamayı gerektiren davalarda hazırlık*

⁴³⁹ Al Kılıç, "HMK’da 7251 Sayılı Kanun İle Yapılan Değişikliğin Ticari Defterlerin İspat Kuvvetine Etkileri,"91.

⁴⁴⁰ Topal, “Ticari Defterlerle İspata İlişkin 7251 Sayılı Kanun ile Yapılan Değişikliklerin Değerlendirilmesi,” 50; Hüseyin Tuzaş, *Ticari Defterlerin İbrası ve Delil Olması*, 1–41, 14 <https://www.sevgipinari.org/attachments/article/71/Ticari%20defterlerin%20ibrasi%20ve%20delil%20olmas%C4%B1.pdf>; Al Kılıç, "HMK’da 7251 Sayılı Kanun İle Yapılan Değişikliğin Ticari Defterlerin İspat Kuvvetine Etkileri,"91.

⁴⁴¹ Yapılan bu değişiklik ile karşı tarafın usulüne uygun olarak tuttuğu defterleri ibraz etmesi ve bu defterlerde ileri sürülen husus hakkında hiçbir kayıt bulunmaması halinde ticari defterlere dayanan tarafın kendi lehine hak çıkartabilmesi nedeniyle 7251 Sayılı Kanun ile Yapılan Değişiklik öncesi bu düzenleme hakkaniyete aykırı olduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir. Karahan, *Ticari İşletme*, 317; Serdar Kale, “Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında 20 Mart 2020 Tarihli Kanun Teklifine İlişkin Bazı Açıklamalar ve Kanun Teklifinin Değerlendirilmesi,” 134; Baki Kuru ve Ali Cem Budak, “Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun Getirdiği Başlıca Yenilikler,” *İstanbul Barosu Dergisi* 85/ 5 (2011): 1–43, 18.(Kuru ve Budak, HMK m. 222/3 hükmünde yer alan “veya ilgili hususta hiçbir kayıt içermemesi” ifadesinin, Türk Ticaret Kanunu’nun yürürlükteki hükümleri ve işin mahiyeti ile bağdaştırılarak “veya diğer tarafın ikinci fıkrada belirtilen şekilde tutulmuş defterlerini hiç ibraz etmemesi” şeklinde anlaşılması gerektiğini belirtmişler; nitekim bu doğrultuda 7521 sayılı Kanun ile değişiklik yapılmıştır.); Al Kılıç, "HMK’da 7251 Sayılı Kanun İle Yapılan Değişikliğin Ticari Defterlerin İspat Kuvvetine Etkileri,"93; Topal, “Ticari Defterlerle İspata İlişkin 7251 Sayılı Kanun ile Yapılan Değişikliklerin Değerlendirilmesi,” 513; Hüseyin Tuzaş, *Ticari Defterlerin İbrası ve Delil Olması*, 1–41, 14 <https://www.sevgipinari.org/attachments/article/71/Ticari%20defterlerin%20ibrasi%20ve%20delil%20olmas%C4%B1.pdf>,

işlemlerine ilişkin hükümleriyle senetlerin ibrazı zorunluluğuna dair olan hükümleri ticari işlerde de uygulanır” hükmü uyarınca, ortaya çıkabilecek sorunların HMK m. 220 kapsamında çözülmesi gerektiği görüşü ileri sürülmüştü⁴⁴².

Nitekim bu çerçevede Yargıtay 15. Hukuk Dairesi'nin 13.06.2017 tarihli, 2016/2310 E. ve 2017/2537 K. sayılı ilamında⁴⁴³; taraflar arasında alacak davasına konu edilen ticari ilişkiye dair uyuşmazlıkta, ticari defterlerin ibrazı ve bunların delil değeri yönünden HMK m. 220 ve m. 222. maddeleri çerçevesinde değerlendirme yapılmıştır. Kararda, ticari defter tutmakla yükümlü olan bir tarafın, mahkeme tarafından verilen kesin süreye rağmen defterlerini ibraz etmemesi hâlinde, bu eksikliğin HMK m. 220/3 kapsamında “*belgeden kaçınma*” niteliğinde olduğu belirtilmiştir. Bu bağlamda, tarafın ticari defterlerinin elinde olmadığına dair yemin teklif etmesine gerek kalmaksızın, defterlerin içeriğine dair karşı tarafın sunduğu kayıtların esas alınabileceği vurgulanmıştır. Somut olayda, ilk derece mahkemesince her iki tarafa da ticari defterlerini ibraz etmeleri için süre verilmiş; davacı, defterlerini sunmuş ve bu defterler üzerinde yapılan bilirkişi incelemesi sonucunda talep ettiği alacağın varlığını ispatlamıştır. Davalı ise defterlerini sunmamış, böylece kendi defter kayıtlarının incelenmesine engel olmuştur. Bu durumda mahkeme, HMK m. 222 gereğince, davacının düzenli şekilde tutulmuş ticari defterlerini lehine delil olarak kabul etmiştir.

Yargıtay, kararında özellikle ticari defterlerini ibraz eden tarafın kayıtlarının, karşı tarafça defterlerin sunulmaması nedeniyle delil olarak dikkate alınmamasının, HMK m. 220/3 hükmü ile birlikte ticari defterlere tanınan delil niteliğine açıkça aykırı olduğuna vurgu yapmıştır. Bu bağlamda, defterlerini sunmayan tarafın bu tutumu, ibraz eden tarafın defterlerinin delil değerini ortadan kaldırmaz; aksine, karşı tarafın defterlerinde de benzer kayıtların yer aldığı varsayımını kuvvetlendirerek, ibraz edilen defter kayıtlarının delil niteliğini pekiştirir.

7521 sayılı Kanun ile yapılan değişiklik öncesinde konuya ilişkin olarak getirilen bir diğer çözüm önerisi ise, HMK m. 222/3’e, eTTK m. 86’da yer alan düzenlemeye⁴⁴⁴ paralel bir hüküm eklenmesi suretiyle ortaya çıkan uygulama sorunlarının giderilebileceği yönündeydi.

⁴⁴² Önder Topal, Medeni Yargılama Hukuku Bağlamında Ticari Defterlerin Delil Niteliği (Ankara: Yetkin Yayınları, 2015),150-151.

⁴⁴³ Aynı yönde Yargıtay 23. Hukuk Dairesi, 20.06.2017 tarihli, E. 2015/7815, K. 2017/1884 sayılı ilamı UYAP E.T. 30/04/2025.

⁴⁴⁴ eTTK m. 86 “*Taraflardan birinin defterleri kanuna uygun olup da diğerinininki olmadığı veya hiç defteri bulunmaz yahut ibraz etmek istemediği; defterleri muntazam olan tacirin birbirini teyit eden defterlerindeki kayıtlar, diğeri aleyhinde delil olacağı, hasım tarafın, aleyhinde delil ittihaz olunan kaydın aksini muteber delillerle ispat edebileceği düzenlenmiştir.*”

Buna göre, diğer tarafın mahkemece verilen ibraz kararına rağmen ticari defterlerini sunmaması hâlinde, davacı taraf kendi ticari defterlerini, diğer yasal koşulların da varlığı hâlinde lehine delil olarak kullanarak iddiasını ispat etmesi mümkün olmalıydı⁴⁴⁵.

7251 sayılı Kanun ile HMK m. 222/3'te yapılan değişiklik kapsamında, her iki taraf bakımından da ticari nitelik taşıyan ve tarafların ticari defterlerine kaydedilmesi gereken bir uyuşmazlıkta, davalı tarafın ticari defterlerini ibrazdan kaçınması hâlinde, davacı taraf usulüne uygun şekilde tutulmuş ticari defterlerini lehine delil olarak kullanma imkânına kavuşmuştur⁴⁴⁶.

Aşağıdaki başlıklarda HMK m. 222 hükümleri çerçevesinde ticari defterlerin sahibi lehine delil olmasının şartları açıklanacaktır.

2.10.2. Uyuşmazlığın Taraflarının Ticari Defter Tutma Yükümlülüğünün Bulunması

Ticari defterlerle ispat, senetle ispat kuralının katı bir biçimde uygulanmasının doğurabileceği sıkıntıların kısmen engellenmesini sağlayan ve bu kuralı nispeten esneten bir ispat yöntemi olmakla beraber ticari defterlerin senetle ispat zorunluluğunun bulunduğu tüm ticari nitelikli davalarda ticari defterlere dayanan tarafın lehine delil olarak kullanılabileceği de düşünülmemelidir⁴⁴⁷. Ticari defterlerin “*sahibi lehine delil*” olarak değerlendirilebilmesi kümülatif olarak bir arada varlığı gerekli şartların sağlanması ile mümkündür. Bu bağlamda uyuşmazlığın her iki tarafının tacir olması ve defter tutma yükümlülüğünün olması halinde kendi defter kayıtlarıyla karşı tarafın defter kayıtlarını çürütebilme imkânı olacaktır. Ancak karşı taraf defter tutma yükümlülüğüne tabi değilse defter tutun tarafa böyle bir ayrıcalık verilmesi hakkaniyetle bağdaşmayacaktır. Bunu öngören kanun Kanun koyucu defterlerin lehe delil olabilmesinin ön koşulu olarak her iki tarafın da defter tutma yükümlülüğüne tabi olmasını öngörmüştür. TTK m. 18/1 ve m. 64/1 hükümleri uyarınca tacir olmanın hüküm ve sonuçları arasında ticari defter düzenlenmiştir. Taraflardan sadece birinin tacir olması ve ticari defterlerini kanunlarda yer alan usul ve esaslara göre tutmuş olması, söz konusu taraf lehine ticari defterlerin delil olarak nitelendirilmesi bakımından yeterli olmayacaktır⁴⁴⁸.

⁴⁴⁵ Kuru ve Budak, “Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun Getirdiği Başlıca Yenilikler”, 18; Topal, Medeni Yargılama Hukuku Bağlamında Ticari Defterlerin Delil Niteliği (2015), 150-151.

⁴⁴⁶ Al Kılıç, “HMK’da 7251 Sayılı Kanun İle Yapılan Değişikliğin Ticari Defterlerin İspat Kuvvetine Etkileri”, 98-99.

⁴⁴⁷ Al Kılıç, “HMK’da 7251 Sayılı Kanun İle Yapılan Değişikliğin Ticari Defterlerin İspat Kuvvetine Etkileri”, 64.

⁴⁴⁸ Hüseyin Ülgen, Ticari Defterlerle İspat, Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi 4/1 (Ocak 1967): 86–103, 87; Al Kılıç, “HMK’da 7251 Sayılı Kanun İle Yapılan Değişikliğin Ticari Defterlerin İspat Kuvvetine Etkileri”, 65.

Bu hususa emsal olarak Yargıtay 15. Hukuk Dairesinin 2016/2310 E, 2017/2537K. sayılı ilamı⁴⁴⁹ örnek gösterilebilir. İlgili kararda özetle; ... ticari davalarda, her iki tarafın da tacir olması ve uyuşmazlık konusunun ticari işletme ile ilgili bulunması halinde, sözleşme ilişkisinin veya alacak miktarının ticari defterlerle ispatının mümkün olabileceğine vurgu yapılmıştır. Yapılan açıklamalar ışığında, ticari defterlerin lehe delil olarak kullanılabilmesinin ilk şartının uyuşmazlığın her iki tarafının da ticari defter tutma yükümlülüğünün tabi olan kişilerden olması gerektiği rahatlıkla ifade edilebilir.

Bu doğrultuda verilmiş bir başka kararda ise İzmir Bölge Adliye Mahkemesi 21. Hukuk Dairesinin 30/12/2024 tarihli 2023/2073 E. 2024/2352 K. sayılı ilamında⁴⁵⁰ özetle... dosya içeriğine göre, tacir sıfatı bulunmayan davalının, tacir olan davacı tarafın ticari defterlerindeki kayıtları kabul edeceğine dair bir beyanı bulunmadığından, bu durumda davacı şirketin defterlerinin kendi lehine delil olarak kabul edilemeyeceği vurgulanmıştır.

Yargıtay 11. Hukuk Dairesi'nin 24.01.2023 tarihli, 2021/5889 E. 2023/473 K. sayılı ilamında⁴⁵¹ ise tacir sıfatı bulunmadığı için defter tutma yükümlülüğü olmayan taraf bakımından, HMK m. 222/3 uyarınca defter ibrazından kaçınmanın olumsuz sonuçlarının uygulanamayacağı belirtilmiştir. Bu kapsamda kararda defter tutma zorunluluğu bulunmayan kişilere ticari defterlere ilişkin ibraz yükümlülüğü ve buna bağlı yaptırımların yüklenemeyeceği ifade edilmiştir⁴⁵².

HMK m. 222/3 uyarınca, ticari bir uyuşmazlıkta ticari defterlerin taraflar lehine kesin delil sayılabilmesi için, uyuşmazlık konusu işin yapıldığı tarihte her iki tarafın da ticari defter tutmakla yükümlü olması gerekir⁴⁵³. Ticari defter tutma yükümlülüğünün uyuşmazlığa konu olan işin yapıldığı tarihte bulunması yeterli olup; tacirin daha sonra tacir sıfatını yitirmesinin herhangi bir önemi bulunmamaktadır⁴⁵⁴. Kaldı ki tacir sıfatı sona erse dahi ticari defterlerin on yıl boyunca saklanması zorunluluğunun altında yatan en önemli sebeplerden birinin de defterlerin delil olarak uyuşmazlıklarda kullanılabilmesi gerçeği olduğu rahatlıkla ifade edilebilir.

⁴⁴⁹ UYAP E.T. 05/02/2025.

⁴⁵⁰ UYAP E.T. 03/01/2025.

⁴⁵¹ UYAP E.T. 29 /04/2025.

⁴⁵² Ayrıntı bilgi için aşt bkz. 2.11. Defter Kayıtlarının Mahkemeye İbraz Edilmesinin veya Edilmemesinin Defter Tutanlar Aleyhine ve Lehine Delil Olmasının Etkisi.

⁴⁵³ Şener, *Ticari İşletme Hukuku*, 669- 699.

⁴⁵⁴ Ülgen, *Ticari Defterlerle İspat*, 87; Karahan, *Ticari işletme*, 315; Kuru ve Aydın, *Medeni Usul Hukuku El Kitabı*, 736.

Ticari defter tutma yükümlülüğüne tabi olanlar ise, TTK m. 18/1'in göndermesiyle, TTK'nın m. 12 ilâ 17. maddelerine göre belirlenir. Gerçek kişilerde tacir sıfatı, TTK m. 12 uyarınca belirlenir. Bir başka ifadeyle, gerçek kişilerde ticari defter tutmakla yükümlü olanlar; tacirlerin yanı sıra “*tacir sayılanlar*” ve “*tacir gibi sorumlu tutulan*” kişilerdir⁴⁵⁵.

Tacir sayılanlar, tacir olmanın hem nimetlerinden yararlanıp hem de külfetlerine katlanacaklarından kendi ticari defterlerini lehine delil olarak kullanabilir. Buna karşılık tacir gibi sorumlu olanlar kendi defterlerini lehe delil olarak kullanamaz. Çünkü ticari defterlerin lehe delil olması tacir olmanın nimetleri arasında sayıldığından tacir gibi sorumlu olanlar bu imkândan yararlanamaz⁴⁵⁶. Zira tacir gibi sorumlu olanlar yalnızca tacir olmanın külfetlerine katlanır. Ancak tacir gibi sorumlu kişiyle işlem yapan iyiniyetli üçüncü kişi konumundaki ticari defter tutan tacir, yalnızca kendi defter kayıtlarına dayanarak bu işlemi kendi lehlerine ispatlamaya çalışabilir. Bu doğrultuda ayrıca tacir gibi sorumlu olan kişiler üçüncü kişilerle yaptıkları işlemleri ticari defterleri olmadığından ve bu işlemleri defterlere kaydetmeyeceklerinden defter tutmamanın doğuracağı olumsuz sonuçlara katlanmak zorunda kalacaklardır⁴⁵⁷.

Yukarıda izah olunan düzenlemeyi özetlemek gerekirse uyuşmazlığın bir tarafı ticari defter tutmakla yükümlü değilse örneğin esnaf ise uyuşmazlığın diğer tarafı olan tacirin ticari defterlerini kendi lehine delil olarak kullanması mümkün değildir⁴⁵⁸. Bu durum “ *tarafların (silahların) eşitliği*” ilkesinin getirmiş olduğu bir sonuçtur⁴⁵⁹. Kanun koyucu tarafından uyuşmazlığın her iki tarafının da defter tutmakla yükümlü bulunan kişilerden olması şartını kabul etmesindeki amaç taraflar arasında iddia ve savunma eşitliğini sağlamak istemesidir⁴⁶⁰. Bu nedenle ticari bir uyuşmazlıkta mahkemeler ilk olarak ticari defteri lehe delil olarak değerlendirmeden önce tarafların tacir sıfatına haiz olup olmadığını yukarıda izah edilen hususlar doğrultusunda belirlemelidir. Gerekli görülmesi halinde uyuşmazlığın taraflarının tacir sıfatının bulunup bulunmadığını belirlemek için bilirkişi deliline de başvurulabilir⁴⁶¹.

⁴⁵⁵ Bu hususta ayrıntılı bilgi için yuk. bkz. 1.6. Ticari Defter Tutma Yükümlülüğünün Başlangıcı ve Sonu; Topal, *Medeni Yargılama Hukuku Bağlamında Ticari Defterlerin Delil Niteliği*, 187.

⁴⁵⁶ Ülgen, *Ticari Defterlerle İspat*, 87; Arkan *Ticari İşletme Hukuku*, 379; Şener, *Ticari İşletme Hukuku*, 698-699; Arslanlı, *Kara Ticaret Hukuku Dersleri, Umumi Hükümler*, 121; Battal, “Tacir, Ticari Defterlerini Tacir Gibi Sorumlu Olan Hasımına Karşı Delil Olarak Kullanabilir Mi?”, 89. Aksi görüş için Kuru ve Aydın, *Medeni Usul Hukuku El Kitabı*, 736 (TTK m 12/3 uyarınca tacir gibi sorumlu olan kişiler içinde ticari defterlerin lehe delil teşkil edeceğini görüşündedir.) ; Bozer ve Göle, *Ticari İşletme Hukuku*, 330, (tacir gibi sorumlu olanlar, yaptıklarının müeyyidesi olarak tacirlerde olduğu gibi iflasa tâbi olacağı gerekçesi ile).

⁴⁵⁷ Ülgen, *Ticari Defterlerle İspat*, 88.

⁴⁵⁸ Şener, *Ticari İşletme Hukuku*, 699.

⁴⁵⁹ Ülgen, *Ticari Defterlerle İspat*, , 87.

⁴⁶⁰ Şener, *Ticari İşletme Hukuku*, 700.

⁴⁶¹ Şener, *Ticari İşletme Hukuku*, 700.

Bu hususa emsal olarak İstanbul 37. Bölge Adliye Mahkemesi, 20/07/2023 tarihli ve 2023/447 E. 2023/535 K. sayılı kararında, İstanbul Anadolu 12. Asliye Hukuk Mahkemesi ile İstanbul Anadolu 13. Asliye Ticaret Mahkemesi tarafından verilen karşılıklı görevsizlik kararları üzerine yargı yerinin belirlenmesine ilişkin bir inceleme yapmıştır. Mahkeme eser sözleşmesine dayalı alacak davasında davacının gerçek kişi tacir olup olmadığına ilişkin uyuşmazlığı değerlendirmiş; davacının mimarlık faaliyetlerini yürüttüğünü ve bu faaliyetlerden elde edilen gelirlerin, bilirkişi raporuna göre, Bakanlar Kurulu Kararı uyarınca 2024 yılı için öngörülen sınırları aştığını tespit ederek davacının fiilen ticari faaliyette bulunduğu ve bu nedenle tacir sayılması gerektiği sonucuna varmıştır. Bu değerlendirme doğrultusunda, davanın ticari dava niteliği taşıdığı ve görevin asliye ticaret mahkemesine ait olduğu kanaatine varılmıştır⁴⁶².

Ankara Bölge Adliye Mahkemesi 22. Hukuk Dairesi ise 28.02.2019 tarihli ve 2017/3233 Esas, 2019/320 Karar sayılı ilamında, itirazın iptali davasında verilen görevsizlik kararına yönelik istinaf başvurusunu değerlendirmiştir. İlk derece mahkemesi olan Ankara 1. Asliye Ticaret Mahkemesi, davacının esnaf siciline kayıtlı olması nedeniyle tacir sıfatı taşımadığı ve bu sebeple davanın ticari dava sayılamayacağı gerekçesiyle görevsizlik kararı vermiştir. Ancak, istinaf mahkemesi tarafından yapılan incelemede, davacının bilanço esasına göre defter tuttuğu ve ticari faaliyet yürüttüğü, taraflar arasındaki uyuşmazlığın da ticari işletmelerden kaynaklandığı tespit edilmiştir. Ayrıca, yargılama sırasında alınan bilirkişi raporu da, taraflar arasındaki uyuşmazlığın ticari faaliyetle ilgili olduğunu ortaya koymuştur. Bu doğrultuda, istinaf mahkemesi, Asliye Ticaret Mahkemesi'nin görevli olduğuna karar vererek, görevsizlik kararını kaldırmış ve dosyanın esas hakkında karar verilmek üzere aynı mahkemeye gönderilmesine hükmetmiştir.

⁴⁶² Benzer yönde İstanbul BAM 37. HD.'nin 14/03/2024 T. 2023/2941 D. 2024/974 K.. sayılı ilamında özetle...davacının ticaret siciline kaydının olmaması ve esnaf odası kaydının bulunması durumlarının, onun tacir olmadığı ya da esnaf olduğu anlamına gelmeyeceği belirtmiştir. Kararda bir kişinin işletme hesabına göre defter tutmasının da doğrudan esnaflık faaliyeti gösterdiği anlamına gelmeyeceği vurgulanmıştır. Davacının esnaf sayılabilmesi için, sadece vergiye esas hasılat unsuru değil, ayrıca ekonomik faaliyetinin nakdi sermayeye değil bedeni çalışmaya dayanması, kazancının sadece geçimini sağlamaya yetecek derecede az olması ve esnaf ve küçük sanatkâr kollarında (örneğin berber, terzi gibi) faaliyet göstermesi gerektiği ifade edilmiştir. Ancak dosya içerisinde davacının faaliyetlerinin bedeni çalışmaya dayandığına dair veya esnaflık faaliyetini gösteren herhangi bir bilgi veya belge bulunmamaktadır. Buna karşılık, taraflar arasında imzalanan sözleşme, davalı inşaat şirketi tarafından yapılacak olan inşaatla kullanılacak 10 adet çelik kapının imalat ve montajına ilişkin olup, bu tür bir iş esnaflık faaliyetini aşmaktadır. Ayrıca davacı taraf, cevaba cevap dilekçesinde esnaf değil, gerçek kişi tacir olarak faaliyette bulunduğunu belirtmiştir. Bu beyanına itiraz edilecek bir delil sunulmadığı sürece, davacının bu konudaki beyanı geçerli sayılmalıdır. Dolayısıyla, ilk derece mahkemesinin davacının ticari faaliyetinin esnaflık düzeyinde olduğu görüşü dosya kapsamıyla uyumamaktadır. Sonuç olarak her iki tarafın da ticari işletmesini ilgilendiren bir uyuşmazlık bulunduğu göz önüne alındığında, davanın Asliye Ticaret Mahkemesi'nde görülmesi gerektiği kararına varılarak ilk derece mahkemesinin görevsizlik kararını kaldırılmıştır. UYAP E.T. 19/02/2025.

TTK m. 16. uyarınca ticaret şirketleri ticari işletme işletmeseler dahi ticaret siciline tescil ile birlikte tacir sıfatı kazanırlar. Bu nedenle, ticari defter tutma yükümlülüğü altındadırlar ve bu defterler, HMK m. 222’de öngörülen koşullar sağlandığında kendi lehine delil olarak kullanılabilir. Dernek ve vakıflar ise ancak amaçlarına ulaşmak için bir ticari işletmeyi fiilen işletmeye başladıkları andan itibaren tacir sayılır ve bu andan itibaren defter tutmakla yükümlü olurlar. Benzer şekilde, özel hukuk hükümlerine göre yönetilen kamu kurumları da ticari işletme işletmeye başladıklarında tacir sayılır ve defter tutma yükümlülüğü altına girerler⁴⁶³.

TDİT 5/4’te kamu tüzel kişileri, kamu yararına çalışan dernekler ve gelirinin büyük kısmını kamu yararına niteliğindeki işlere harcayan vakıflar ile bunlara benzer ticari işletmeler ve ticari teşekküller, yevmiye defteri, envanter defteri ve defteri kebir tutma yükümlülüğüne tabi oldukları hüküm altına alınmıştır

Donatma iştiraki, TTK m. 1064/1’e göre, birden fazla kişinin paylı mülkiyet şeklinde malik olduğu bir geminin, aralarındaki sözleşmeye dayanarak menfaat sağlamak amacıyla tümü adına ve hesabına suyuyla kullanılmasıdır. Donatma iştiraki TTK m. 17 gereği tacirlere ilişkin hükümlere tabidir. Ticari işletme niteliği kazandığında tacir sıfatı kazanır ve gemi müdürü veya donatanlar tarafından tutulacak defterlerle birlikte defter tutma yükümlülüğü doğar. Son olarak, hâkim teşebbüsler, tüzel kişiliği olmasa da TTK m. 195 uyarınca tacir sayılır⁴⁶⁴.

Ticaret şirketleri, donatma iştiraki, kamu tüzel kişileri tarafından işletilen ve özel hukuk hükümlerine tabi ticari işletmeler, kamu yararına çalışan dernekler ile gelirinin yarısından fazlasını kamu görevi niteliğindeki işlere harcayan vakıflar, HMK m. 222’de yer alan tüm şartları taşıdığı uyuşmazlıklarda lehlerine delil olarak kullanılabilir⁴⁶⁵.

2.10.3. Uyuşmazlığın Ticari Deftere Yazılması Gerekli Bir Hukuki İşlemden Kaynaklanması

Ticari bir uyuşmazlıkta ticari defterlerin defteri tutan kişinin lehine kesin delil olarak kullanılabilmesi için yukarıda sayılan şartlar ile birlikte her ne kadar HMK m. 222 de açıkça hüküm altına alınmasa da uyuşmazlığın her iki tarafının da ticari defterlerine geçirilmesi gereken hukuki işlemlerden kaynaklı olarak çıkması şartı da gereklidir⁴⁶⁶. Ticari işletmeyle

⁴⁶³ Ayrıntılı bilgi için yuk bkz. 1.6.2. Tüzel Kişi Tacirler Yönünden Ticari Defter Tutma Yükümlülüğünün Başlangıcı ve Sonu.

⁴⁶⁴ Ayrıntılı bilgi için yuk. bkz. 1.7.3. Hâkim Teşebbüs Ve Donatma İştiraki Tarafından Tutulması Gereken Defterler.

⁴⁶⁵ Al Kılıç, “HMK’da 7251 Sayılı Kanun İle Yapılan Değişikliğin Ticari Defterlerin İspat Kuvvetine Etkileri”, 72 -75.

⁴⁶⁶ Al Kılıç, "HMK’da 7251 Sayılı Kanun İle Yapılan Değişikliğin Ticari Defterlerin İspat Kuvvetine Etkileri", 77; Ülgen, Ticari Defterlerle İspat, 90; Tuztaş, *Ticari Defterlerin İbrazi ve Delil Olması*, 14.

ilgili iş kavramına ticari işletmeyi ilgilendiren fiiller de girmekle beraber söz konusu fiillerin ticari defterlere kaydedilmesi söz konusu değildir⁴⁶⁷. Bu nedenle hukuki işlem niteliğindeki uyuşmazlıkların ticari defterlere kaydedilmesi mümkün iken; haksız fiilden kaynaklanan uyuşmazlıkların ticari deftere kaydı mümkün olmadığından⁴⁶⁸ uyuşmazlığın tarafları ticari defter tutmakla yükümlü olsa ve taraflar arasında ticari dava olarak değerlendirilen bir uyuşmazlığın ispatı hususunda aslında ticari deftere kaydedilmesi mümkün olmayan bu husus bir şekilde tacir tarafından ticari defterlerine kaydedilmiş olsa bile defteri tutan kişi lehine delil olarak kabul edilmeyecektir⁴⁶⁹.

Özetle ticari defterler ile ispatlanması istenilen uyuşmazlığın kaynağını, ticari bir işlem oluşturmali ve bu işlem uyuşmazlığın her iki tarafının ticari işletmesini de ilgilendirmelidir. Taraflardan yalnızca biri açısından ticari nitelik taşıyan uyuşmazlıklarda, taraflar arasında bu hususta bir sözleşme olsa dahi, ticari defterler sahipleri lehine delil olarak kullanılamaz. Böyle bir durumda bu nedenle TTK m. 19/2’de öngörülen karineden hareketle uyuşmazlığın diğer tarafı için de ticari iş olduğu değerlendirmesi ile ticari defterlerin sahibi lehine delil olarak kullanılması mümkün değildir⁴⁷⁰. TTK m.19/1 uyarınca gerçek kişi tacir, yaptığı işlemin ticari işletmesiyle ilgili olmadığını karşı tarafa açıkça bildirirse veya işlemin niteliği gereği ticari işlem sayılmaya uygun değilse, bu işlemlerle ilgili olarak ticari defterler, tacir lehine delil olarak kullanılamaz.

Yargıtay Hukuk Genel Kurulu’nun 08/04/2021 tarihli, 2017/425 E. 2021/440 K. sayılı kararında, yazılı delille ispatı gereken hususların takdiri deliller veya tanık beyanlarıyla ortaya konulamayacağı belirtilmiştir. Buna karşılık, *“yemin, ikrar ya da ticari defterler gibi kesin delillere”* başvurulabileceği kabul edilmiştir. Yazılı delil şartının bulunduğu durumlarda tanık dinlenebilmesi için karşı tarafın açık rızası ya da bazı istisnai hâllerin mevcut olması gerektiğine dikkat çekilmiştir. Ayrıca, HMK’nın 222. maddesi çerçevesinde, *“her iki tarafın tacir olduğu”* ve *“uyuşmazlığın ticari işletmelerle ilgili bulunduğu”* hâllerde ticari defterlerin delil olarak kullanılabileceği hükme bağlanmıştır. Bu karar ticari defterlerin, belirli koşullar altında kesin delil niteliği taşıdığına açıkça vurgulanması bakımından da ayrı bir önem arz etmektedir.

⁴⁶⁷ Ülgen vd., *Ticari İşletme Hukuku*, (2022), 417.

⁴⁶⁸ Al Kılıç, “HMK’da 7251 Sayılı Kanun İle Yapılan Değişikliğin Ticari Defterlerin İspat Kuvvetine Etkileri”, 77.

⁴⁶⁹ Al Kılıç, “HMK’da 7251 Sayılı Kanun İle Yapılan Değişikliğin Ticari Defterlerin İspat Kuvvetine Etkileri”, 77.

⁴⁷⁰ Karahan, *Ticari İşletme*, 315.

2.10.4. Ticari Defterlerinin Usulüne Uygun ve Eksiksiz Olarak Tutulması

Ticari defterlerin sahibi lehine delil olarak kullanılabilmesi için HMK m. 222/2 uyarınca defterlerin eksiksiz ve usulüne uygun olarak tutulması, açılış ve kapanış onaylarının yaptırılması gerekir. Söz konusu bu şart eTTK m.85’ de “*kanuna uygun şekilde*” olarak daha yalın bir biçimde ifade edilmiştir. HMK m. 222/1’ de ise bu şart “*açılış ve kapanış onaylarının usulüne uygun olarak yapılmış*” ve “*defterde yer alan kayıtların içeriğinin birbirini doğrular nitelikte olması*” şeklinde daha ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır⁴⁷¹.

Ticari defterlerin, usulüne ve kanuna uygun biçimde eksiksiz olarak tutulmaması hâlinde, söz konusu defterlerin tacir lehine delil olma niteliği ortadan kalkar⁴⁷². Buna karşılık, ticari defterlerin tacir aleyhine delil olarak değerlendirilebilmesi için aynı şekilde açılış ve kapanış onaylarının bulunması şartı aranmamaktadır. Başka bir ifadeyle, ticari defterler, usule aykırı şekilde tutulmuş olsalar dahi, belirli koşullarda defter sahibi aleyhine delil niteliği taşıyabilir⁴⁷³. Ticari defterlerin sahibi aleyhine delil olarak kullanılması bakımından yukarıda izah edilen şart aranmazken ticari defterlerin lehe delil olarak kullanılmasında böyle bir şart bulunması senetle ispat zorunluluğunu esneten bu alternatif delilin, tacirlerin ticari defterleri kötüye kullanılabileceği ihtimalini ortadan kaldırma amacını taşımaktadır⁴⁷⁴.

Ticari defterlerin ticari davalarda delil olarak kabul edilebilmesi için “*eksiksiz*” ve “*usulüne uygun*” şekilde tutulmuş olması gerekmektedir. Bu bağlamda, “*eksiksiz*” ibaresinden anlaşılması gereken, tacirin kanunen tutmakla yükümlü olduğu tüm zorunlu defterleri (örneğin yevmiye defteri, defteri kebir ve envanter defteri gibi) sayıca eksiklik olmaksızın tutmuş olmasıdır⁴⁷⁵. Bir başka bir ifadeyle, tutulması zorunlu defterlerden herhangi birinin hiç tutulmamış olması “*eksiksizlik şartının ihlali*” anlamına gelir⁴⁷⁶.

6762 sayılı mülga TTK döneminde, ticari defterlerin Ocak ayı sonuna kadar tasdik ettirilmesi gerekmektedir. Ancak, 6102 sayılı yeni TTK ile birlikte tasdike ilişkin kurallar değiştirilmiş ve kapanış onaylarının takip eden hesap döneminin altıncı ayının sonuna kadar yapılabileceği hükmü getirilmiştir (TTK m. 64/3). Bu çerçevede, bir dava açılmadan önce ticari

⁴⁷¹ Al Kılıç, “HMK’da 7251 Sayılı Kanun İle Yapılan Değişikliğin Ticari Defterlerin İspat Kuvvetine Etkileri”, 78.

⁴⁷² Ülgen vd., *Ticari İşletme Hukuku*, (2022), 413.

⁴⁷³ Al Kılıç, “HMK’da 7251 Sayılı Kanun İle Yapılan Değişikliğin Ticari Defterlerin İspat Kuvvetine Etkileri,” 78.

⁴⁷⁴ Al Kılıç, “HMK’da 7251 Sayılı Kanun İle Yapılan Değişikliğin Ticari Defterlerin İspat Kuvvetine Etkileri,” 66.

⁴⁷⁵ Bilgili, Demirkapı ve Özboyacı, *Ticari İşletme Hukuku*, 517; Fatih Yurtbaşı, “Ticari Defterlerin İbrazi ve Özel Delil Niteliği Hakkında Bazı Değerlendirmeler,” *Hukuk ve Adalet Eleştirel Hukuk Dergisi* 23 (2018): 196-197.

⁴⁷⁶ Topal, *Medeni Yargılama Hukuku Bağlamında Ticari Defterlerin Delil Niteliği*, 196-197.

defterlerin tasdiki henüz gerçekleşmemişse, bu defterlerin lehe delil niteliği taşıyıp taşımayacağı veya dava açıldıktan sonra kapanış onayının yapılmamış olması nedeniyle kayıtların güvenilirliğinin tartışmaya açık olup olmayacağı hususları gündeme gelmektedir. Ancak belirtilen süre içerisinde kapanış onayının yaptırılması, defter sahiplerine tanınmış kazanılmış bir hak niteliğinde olduğundan, dava açıldığı tarihte henüz kapanış onayı yapılmamış olsa dahi, söz konusu ticari defterlerin sahibi lehine delil teşkil edebileceği kabul edilmelidir⁴⁷⁷.

Yalnızca uyuşmazlık konusu olan ticari defterlerin dışında, tacirin TTK m. 64 uyarınca tutması zorunlu kılınan diğer ticari defterlerin de açılış ve kapanış onaylarının usulüne uygun bir biçimde yapılması ve bu defterlerin kanunu ve usulüne uygun bir biçimde tutulmasının gerektiği ifade edilmiştir.

Uyuşmazlığa konu kayıtların bulunduğu ticari defterin usulüne uygun şekilde tutulmuş olması durumunda, tacirin tutmakla yükümlü olduğu diğer ticari defterlerinde bulunan usul veya yasa aykırılıklarının, uyuşmazlığa konu defterin lehe delil olma niteliğini ortadan kaldırmaması gerekir. Aksi bir yaklaşım benimsendiği takdirde, örneğin bir alacak davasında uyuşmazlıkla ilgisi bulunmayan pay defteri ya da genel kurul karar defteri gibi defterlerin hiç tutulmamış olması nedeniyle, tüm ticari defterlerin eksik sayılması ve dolayısıyla defter sahibinin lehine delil teşkil etmemesi sonucuna ulaşılması, hakkaniyet ilkesiyle bağdaşmayacaktır⁴⁷⁸.

Bu hususa örnek olarak Yargıtay 23. Hukuk Dairesi'nin 28.10.2020 tarihli ve 2019/1903 E. 2020/3327 K. sayılı kararında özetle ...dava, faturaya dayalı alacağın tahsili için başlatılan icra takibine vaki itirazın iptali istemine ilişkindir. Davacı, 2014 yılına ait yevmiye defterinin açılış ve kapanış tasdiklerini yaptırmış, ancak defteri kebir ve envanter defterlerinin kapanış tasdiklerini Türk Ticaret Kanunu'na göre yaptırmamıştır. Mahkeme, TTK hükümlerine göre tutulması zorunlu olan bazı defterlerin kapanış tasdiklerinin yapılmaması nedeniyle, söz konusu defterlerin davacı lehine delil olarak kabul edilemeyeceği gerekçesiyle davanın reddine karar vermiştir. Temyiz üzerine Yargıtay, *davacının mahkemeye sunduğu, faturalarını kaydettiği yevmiye defterinin açılış ve kapanış tasdiklerinin mevcut olduğu bilirkişi raporu ile belirlenmiştir. Bu durumda davacının usule uygun tutulmuş ticari kayıtları kendi lehine delil olma vasfı taşıdığı ve ilk derece mahkemenin eksik inceleme yaptığına karar vererek, davalıya*

⁴⁷⁷ Karşlı, *Medeni Muhakeme Hukuku Ders Kitabı*, 587.

⁴⁷⁸ Biçer ve Bahtiyar, "Yeni Türk Ticaret Kanunu'na Göre Ticari Defter Tutma Yükümlülüğü ve Ticari Defterlerin İspat Gücü,"28.

ticari defterlerini mahkemeye ibraz etmesi için kesin süre verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Eğer davalı ticari defterleri mahkemeye ibraz etmezse, HMK'nın 220 ve 222. maddeleri uyarınca işlem yapılması gerektiği vurgulanmış ve ilk derece mahkemesinin kararını bozmuştur.

İstanbul Bölge Adliye Mahkemesinin 14. Hukuk Dairesinin 12/10/2021 tarihli. 2021/1658 d. 2024/1685 k. sayılı ilamının⁴⁷⁹ incelenmesinde özetle... itirazın iptali davasında, tarafların ticari defter ve belgeleri bilirkişi marifetiyle incelenmiş ve takip ve dava konusu faturaları davacı hem de davalının ticari defterlerine usulüne uygun biçimde kaydettiği ve davacının defterlerinin usul ve yasaya uygun bir biçimde tutulduğu tespit edilmiştir. Öte yandan, davalının 2015 yılına ait ticari defterlerinin kapanış onayının bulunmadığı anlaşılmıştır. Davalı, borcun ödendiğini ileri sürmüştü de, bu iddiayı destekler nitelikte herhangi bir banka dekontu veya sair bir kesin delil sunamamıştır. Banka kayıtlarına ilişkin yapılan sorgulamada da ödemeye dair herhangi bir işlem tespit edilememiştir. Ayrıca davalı tarafından ileri sürülen iade faturası dayanaktan yoksun olup, davacı defterlerinde de yer almamaktadır. Tüm bu değerlendirmeler ışığında mahkeme, davacının alacağını ispatladığı, buna karşılık davalının ödeme iddiasını kanıtlayamadığı gerekçesiyle davacının talebini kabul ederek itirazın iptaline karar vermiştir ve ilk derece mahkemesinin usul ve yasaya uygun kararı istinaf mahkemesince onaylanmıştır.

İstanbul Bölge Adliye Mahkemesi 23. Hukuk Dairesi'nin 19.03.2025 tarihli ve 2021/400 E. 2025/290 K. sayılı kararının özetle... Dava, bir alacak talebinin iflas masasına kayıt edilip edilmemesi ile ilgilidir. Davacı, alacağına dair sevk irsaliyesi, çek alındı belgesi, iflas masası derece ve sıra karar örneği ile tebligat belgesini mahkemeye sunmuştur. Mahkeme, dava konusu alacağı incelemek için Eskişehir 5. İcra Müdürlüğü'nün ve Eskişehir 8. İcra Müdürlüğü'ne ait iflas dosya örneklerini celp etmiştir. Mahkeme, dosyadaki “*ticari defter ve kayıtların eksiksiz ve usulüne uygun tutulduğunu*”, tespit eden bir bilirkişi raporu almıştır. Bilirkişi, davacı alacağının 18.312,88 TL olduğunu belirterek, bu alacağın iflas masasına kabulü gerektiği kanaatine varmıştır. Mahkeme, her iki tarafın ticari defterlerinin davacının talebini doğruladığını göz önünde bulundurarak davanın kısmen kabulüne, yani 18.312,88 TL alacağın iflas masasına kaydedilmesine ve fazlaya ilişkin talebin reddine karar vermiştir. İstinaf mahkemesi ilk derece mahkemesinin kararının usul ve yasaya uygun olduğu yönünde karar vermiştir.

⁴⁷⁹ UYAP E.T. 03/01/2025.

İncelenen yargı kararları doğrultusunda, ticari defterlerin ispat gücünün takdirinde, bu defterlerin usul ve yasaya uygun biçimde tutulup tutulmadığının belirleyici bir unsur olduğu görülmektedir. Özellikle uyuşmazlığa konu ticari defterlerin açılış ve kapanış onaylarının eksiksiz biçimde yapılmış olması ve kayıtlar arasında tutarlılık bulunması hâlinde, söz konusu kayıtlar de ilgili taraf lehine delil niteliği kazanmaktadır. Buna karşılık, uyuşmazlığa konu ticari defterlerde tespit edilen şekilsel eksiklikler veya usulsüzlükler, defter sahibinin aleyhine sonuç doğurmaktadır. Nitekim uyuşmazlığa konu ticari defterde doğrudan uyuşmazlık konusu olmayan kayıtlar dahi olsa, defterlerde saptanan uyumsuzluklar ile sonradan gerçekleştirilen düzeltmeler, bu defterlerin lehine delil olma vasfını yitirmesine neden olmakta ve ilgili kayıtlar, defter sahibi aleyhine delil niteliği taşımaktadır. Ticari defterlerin ispat gücünün değerlendirilmesinde, bu defterlerin kanuni ve usulî esaslara uygun şekilde tutulup tutulmadığının büyük bir öneme sahip olduğu görülmektedir. Ticari defterlerin açılış ve kapanış onaylarının eksiksiz olması ve kayıtların birbirini doğrulaması durumunda, bu kayıtlar defter tutan kişinin lehine delil niteliği taşımaktadır. Ancak, eksiklik veya usulsüzlük bulunması hâlinde, defter sahibinin aleyhine sonuç doğurabilmektedir. Ayrıca, uyuşmazlık konusu kayıtlarla doğrudan ilgili olmasa da, uyuşmazlığa konu ticari defterlerde tespit edilen diğer uyumsuzluklar ve sonradan yapılan düzeltmeler, defterlerin sahibi lehine delil olma özelliğini ortadan kaldırmaktadır. Bu kayıtlar, ilgili taraf aleyhine delil oluşturabilmektedir.

2.10.5. Ticari Defterlerde Yer Alan Kayıtların Birbirini Doğrulaması

Ticari defterlerin sahibi lehine delil olabilmesi için, “*defter kayıtlarının birbirini doğrulaması gerekliliği*” HMK m. 222/2 hükmünde açıkça düzenlenmiştir. Bu hüküm, 6762 sayılı mülga TTK m. 82’de ise “*defterlerin birbirini teyit etmesi*” şeklinde ifade edilmişti.

Ticari defterlerin sahibi lehine delil olması için uyuşmazlıkla ilgili bulunan tüm kayıtları içermesi gerektir⁴⁸⁰. Ancak bu hususta HMK m. 222/4 uyarınca uyuşmazlığa konu ticari defterlere geçirilmiş tüm kayıtların birbirini doğrulaması gerekmekte olup defter içeriğindeki kayıtların birbirini doğrulamaması halinde artık dayanan ticari defterler sahibini lehine değil aleyhine delil teşkil eder⁴⁸¹. Örneğin, tacirin bir defterinde sattığı malın veresiye satıldığı belirtilirken, aynı defterin başka bir bölümünde mal bedelinin peşin olarak tahsil edildiğinin yazılı olması, defter kayıtları arasında açık bir çelişki olduğunu gösterir. Defter kayıtlarında yer alan bu tür bir tutarsızlık, HMK m. 222’de aranan “*defter kayıtlarının birbirini doğrulaması*”

⁴⁸⁰ Arkan, *Ticari İşletme Hukuku*, 247.

⁴⁸¹ Tanrıver, *Medeni Usul Hukuku*, 92; Tuztaş, *Ticari Defterlerin İbrası ve Delil Olması*, 16.

şartını ortadan kaldırır ve bu nedenle söz konusu ticari defter, sahibi lehine delil olarak değerlendirilemez⁴⁸².

Yukarıda izah olunun hüküm lafzen değerlendirildiğinde, “*defter kayıtlarının birbirini doğrulaması gerekliliği*” ifadesiyle, tacirin kendi tuttuğu defter kayıtlarının mı, yoksa uyuşmazlığın diğer tarafının kayıtlarının mı kastedildiği sorusu akla gelebilir⁴⁸³. Ancak bu ifadenin amacı dikkate alındığında anlaşılması gereken, ticari defterlerini lehine delil olarak kullanmak isteyen kişinin kendi defter kayıtlarının birbirini doğrulaması, yani bu kayıtların kendi içinde çelişen ifadeler içermemesi gerektiğidir⁴⁸⁴. Nitekim HMK m. 222/4’te de açıkça belirtildiği üzere, içerdiği kayıtlar birbiriyle çelişen ticari defterler, sahibi aleyhine delil teşkil edecektir.

HMK m. 222/2 hükmü incelendiğinde, ticari defterlerin delil olarak kullanılabilmesi bakımından yalnızca uyuşmazlık konusu olaya ilişkin kayıtların birbiriyle uyumlu olması yeterli görülmemekte; aksine, tüm defter kayıtlarının birbirini doğrulaması aranmaktadır⁴⁸⁵. Bu sebeple, ticari defterlerde tespit edilen bir uyumsuzluk ya da tutarsızlık, uyuşmazlık konusu kayıtlarla doğrudan ilgili olmasa bile, HMK m. 222/2 ve 3 kapsamında defterlerin lehe delil olarak kabul edilmesine engel teşkil edecektir⁴⁸⁶.

⁴⁸² Tuztaş, *Ticari Defterlerin İbrası ve Delil Olması*, 16.

⁴⁸³ Al Kılıç, “HMK’da 7251 Sayılı Kanun İle Yapılan Değişikliğin Ticari Defterlerin İspat Kuvvetine Etkileri,” 83.

⁴⁸⁴ *Bilgili*, “Ticari Defter, Cari Hesap, Acente”, 66; Aksoy, “Defter Tutma Yükümlülüğü,” 159; Al Kılıç, “HMK’da 7251 Sayılı Kanun İle Yapılan Değişikliğin Ticari Defterlerin İspat Kuvvetine Etkileri,” 83; Yargıtay 11. Hukuk Dairesi, 29.03.2023 tarihli ve 2021/7772 E. 2023/1939 K. sayılı kararında, “*HMK m. 222 uyarınca ticari defterlerin ticari davalarda delil olarak kabul edilebilmesi için Kanuna göre eksiksiz ve usulüne uygun olarak tutulmaları, açılış ve kapanış onaylarının yaptırılması ve defter kayıtlarının birbirini doğrulamaları gerekmekte olup bu şartlara uygun biçimde tutulmuş defter kayıtlarının, sahiplerinin lehine delil olarak değerlendirilmesi ise diğer tarafın aynı şartlara uygun olarak tutulmuş ticari defterlerindeki kayıtların bunlara aykırı olmaması veya ilgili hususta hiç bir kayıt içermemesi veya diğer tarafın ticari defterlerini ibraz etmemesi yahut defter kayıtlarının aksinin senet veya diğer kesin delillerle ispatlanmamış olması şartlarına bağlı bulunmaktadır. Açılış veya kapanış onayları bulunmayan ve içerdiği kayıtlar birbirini doğrulamayan ticari defter kayıtları ise ancak sahibi aleyhine delil teşkil eder. Ayrıca söz konusu maddenin son fıkrası uyarınca, davadaki taraflardan birinin kendi defterlerine dayanmaksızın, münhasıran diğer tarafın ticari defterlerindeki kayıtları kabul edeceğini belirtmesine rağmen karşı tarafın defterlerini ibrazdan kaçınması halinde ibrazı talep eden taraf iddiasını ispat etmiş sayılacaktır. O nedenle bir taraf kendi defterlerine delil olarak dayanmış ise karşı tarafın ticari defterlerine dayanılmamış olsa da karşı tarafın ticari defterlerinin incelenmesi zorunluluk arz etmektedir. Çünkü bir tarafın ticari defterleri yasa da belirtildiği üzere karşı tarafın ticari defterleri ile uyumlu olduğu takdirde lehine delil olabilecektir ve karşı taraf defterleri incelenmediği takdirde davacının kendi ticari defterlerindeki kayıtların kesin delil olması mümkün değildir.*” UYAP E.T. 03/02/2025.

⁴⁸⁵ Ülgen, “Ticari Defterlerle İspat,” 93; Topal, *Medeni Yargılama Hukuku Bağlamında Ticari Defterlerin Delil Niteliği*, 205; Aksoy, “Defter Tutma Yükümlülüğü,” 159; Yurtbaşı, “Ticari Defterlerin İbrası ve Özel Delil Niteliği Hakkında Bazı Değerlendirmeler,” 196.

⁴⁸⁶ Al Kılıç, “HMK’da 7251 Sayılı Kanun İle Yapılan Değişikliğin Ticari Defterlerin İspat Kuvvetine Etkileri,” 84.

Bu duruma İstanbul Bölge Adliye Mahkemesi 12. Hukuk Dairesi'nin 28/11/2024 tarihli 2022/27 E. 2024/1741 K. sayılı ilamı⁴⁸⁷ örnek gösterilerek itirazın iptali davasının, takip hukukuna sıkı sıkıya bağlı bir dava türü olduğu, bu nedenle icra takibine konu belgeler haricinde herhangi bir belge veya alacak iddiasına dayanılarak hüküm kurulamayacağı vurgulanmıştır. Bu doğrultuda; söz konusu fatura, davalı defterlerinde kayıtlı olmamakla birlikte, teslim alan kısmında sadece davalının adının yer aldığı, ancak imzasının bulunmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca fatura, davacı tarafından kendi defterlerine bir gün sonra borç kaydıyla işlenmiş, fakat aynı gün içinde kredi kartı ile ödendiği yönünde davacı aleyhine defter kaydı mevcuttur. İcra takibinin başlatıldığı 09.05.2019 tarihi itibarıyla, davacının davalıdan olan cari alacağı 13.764,70 TL olarak görülmektedir. Buna karşın, dava tarihinden sonra 02.01.2020 tarihinde davacı, hem bu faturayı hem de daha önce alacak olarak kaydedilmiş 2.800 TL'lik başka bir faturayı “*sehven düzeltme*” notu ile lehine olacak şekilde yeniden düzenleyerek ticari defterlerine kaydetmiştir. Ancak, ticari deftere sonradan yapılan düzeltme kayıtlarının icra takip ve dava tarihinden sonra gerçekleşmesi sebebiyle davalı açısından bağlayıcı nitelik taşımayacağı kanaatine ile ilk derece mahkemesi kararının kaldırılmasına ve davanın reddine kesin olarak karar verilmiştir.

Ticari defterlerin delil olarak kullanılmasında, kural olarak, ticari defterlerin dayanağını oluşturan belgelerin ayrıca ibrazına gerek bulunmamaktadır. Şayet ticari defterlerin dayanağı olan belgelerin ibrazı zorunlu olsaydı, ticari defterlerin tutulmasının ve ticari defterlerle ispat usulünün hiçbir önemi kalmazdı⁴⁸⁸. Bu durum, ticari defterlerle ispatı düzenleyen HMK m. 222 hükmünün, yalnızca ticari defterlere özel bir delil olma vasfı yüklemesiyle de tutarlıdır⁴⁸⁹. Anılan maddenin başlığı “*Ticari defterlerin ibrazı ve delil olması*” olup, ticari defterlerin hangi koşullar altında delil sayılabileceği hükme bağlanmıştır. Söz konusu koşullar, yukarıda ayrıntılı biçimde açıklanmış olup, bu koşullar arasında “*dayanak belgelerin ibrazı*” şeklinde bir zorunluluk bulunmamaktadır⁴⁹⁰.

Bu hususa örnek olarak Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun 04.04.2019 tarihli ve 2017/3029 E. 2019/405 K. sayılı ilamında⁴⁹¹ özetle... HMK m. 222/5 hükmüne göre, delillerin yalnızca karşı tarafın defterlerine hasredildiği durumlarda, karşı tarafın ticari defterleriyle

⁴⁸⁷ UYAP E.T. 03/01/2025.

⁴⁸⁸ Arkan, *Ticari İşletme Hukuku*, 399; Berzek, *Ticaret Hukukunun Genel İlkeleri*, 133-134; Karahan, *Ticari İşletme*, 314; Biçer ve Bahtiyar, “Yeni Türk Ticaret Kanunu’na Göre Ticari Defter Tutma Yükümlülüğü ve Ticari Defterlerin İspat Gücü,” 28.

⁴⁸⁹ Topal, *Medeni Yargılama Hukuku Bağlamında Ticari Defterlerin Delil Niteliği*, 241

⁴⁹⁰ Tuztaş, *Ticari Defterlerin İbrarı ve Delil Olması*, 39.

⁴⁹¹ UYAP E.T. 05/01/2025.

birlikte bu defterlere dayanak olan belgelerin ibrazı yükümlülüğü de bulunmamaktadır. Yani, ticari defterlerinin ibrazı istenen taraf, bu defterleri mahkemeye sunarsa, yalnızca ibraz edilen defterler üzerinde inceleme yapılması gerekmektedir. Bu bağlamda, ticari defterlerin de dayanak belgelerinin de ayrı birer delil niteliğinde olduğuna dikkat çekilmektedir. Bu durumda, yalnızca ticari defterlerin ibrazı, inceleme yapılacak olan belgeler olarak kabul edilir ve dayanak belgelerinin mahkemeye sunulması gerekmez. Yargıtay bu kararında, ticari defterlerin delil gücünü, dayanak belgelerinden bağımsız olarak değerlendirmekte ve ticari defterlerin ibrazı ile sınırlı bir inceleme yapılması gerektiği vurgulamaktadır.

2.10.6. Ticari Defter Kayıtlarının Aksinin Senet veya Diğer Kesin Delillerle İspatlanamamış Olması

Ticari defterler, usul ve yasaya uygun olarak eksiksiz bir şekilde tutulmuş olsa dahi bu defterlerde yer alan kayıtların aksinin karşı tarafça HMK m. 222/3 doğrultusunda “*senet veya diğer kesin delillerle*” ispat edilebileceği hüküm altına alınmıştır. HMK m. 222/3’de belirtilen “*kesin delil*” ibaresinin kapsamına; ilamlar, noter senetleri, noterlerin tasdik ettikleri belgeler, yetkili memurların görevleri çerçevesinde usulüne uygun olarak düzenledikleri resmi belgeler, mahkeme huzurunda ikrar edilen veya mahkemece düzenleyenden kaynaklandığı kabul edilen adi senetler ile kayıtlı elektronik posta (KEP) hizmet sağlayıcısının KEP sistemi üzerinden sunduğu hizmetlere ilişkin olarak oluşturduğu kayıtlar ve KEP delilleri de dâhildir.⁴⁹² (Kayıtlı Elektronik Posta Sistemine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik m. 15/1). Bu nedenle defter kayıtlarının aksinin “*kesin deliller*” ile ispat edilebileceği şeklindeki bir düzenleme daha yerinde olacaktır.

İstanbul BAM 14. Hukuk Dairesi, 08.12.2022 tarihli ve 2020/999 E. 2022/1663 K. sayılı ilamında özetle, ...mahkeme, faturanın tek başına alacağın varlığını ispatlamaya yeterli olmadığına karar vermiştir. 6100 sayılı HMK'nın 222. maddesine göre, ticari defterlerin delil olarak kabul edilebilmesi için, defterlerin kanuna uygun şekilde tutulmuş olması, “*açılış ve kapanış onaylarının yaptırılması*” ve “*defter kayıtlarının birbirini doğrulaması gerektiği*” belirtilmiştir. Bu şartlara uygun şekilde tutulmuş defterler, ancak karşı tarafın defterlerinin de aynı şartlara uygun olması durumunda lehine delil kabul edilebilir. Ayrıca, HMK m. 222/5 gereğince, davacının defterlerini yalnızca karşı tarafın defterlerine dayandırmadığı ve davalının defterlerini ibrazdan kaçındığı tespit edilmiştir. Davalı tarafa yemin delilinin hatırlatmasına

⁴⁹² Kayıtlı Elektronik Posta Sistemine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik m. 15/1.

rağmen açıkça yemin metnini mahkemeye sunmadığı dikkate alınarak, davanın kabulü yönündeki ilk derece mahkemesi kararının isabetli olduğu belirtilmiştir.

Yargıtay 15. Hukuk Dairesi, 10.09.2018 tarihli ve 2017/394 E. 2018/3129 K. sayılı ilamında⁴⁹³, ticari defterlerin delil niteliğiyle kullanılabilmesi için “*kanuna uygun olarak*” tutulmuş ve gerekli “*açılış ve kapanış onaylarının*” yapılmış olması gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca, ticari defterlerin birbirini doğrulaması gerektiği, bu şartlara uygun defter kayıtlarının, tarafın lehine delil olarak kabul edilebileceği belirtilmiştir. Bunun yanı sıra, diğer tarafın ticari defterlerinde aynı şartlara uygun kayıtlar bulunduğu ve bu kayıtların aksinin senetle ya da kesin delillerle ispatlanmamış olması durumunda, davacının ticari defterlerin sahibi lehine delil olabileceği ifade edilmiştir. Sözleşme ilişkilerinin ispatında ticari defterler, ikrar ve yemin delilleri gibi çeşitli deliller kullanılabilir. Ancak bu delillerle sözleşme ilişkisi ispatlanamazsa, HMK'nın 200. maddesi gereğince, karşı tarafın açık muvafakatiyle tanık dinlenebilir. Açık muvafakat olmadığı takdirde tanıkla sözleşme ilişkisi ispatlanamaz. HMK'nın 225. maddesi ve devamı hükümlerine göre yemin, kesin delil niteliğindedir. Yemin deliline başvurulabilmesi için, iddianın diğer delillerle ispatlanamamış olması gerekir. Ancak yemin teklifinde bulunacak olan tarafın, dava veya cevap dilekçesinde bu delile açıkça yer vermesi gerekmektedir. Bu hususta Yargıtay'ın, 2017 yılında verdiği bir İçtihadı Birleştirme Kararı'nda, açılmış olan davalarda tarafların, dava ve cevap dilekçelerinde belirttikleri delil listelerinde yemin deliline açıkça yer vermeleri gerektiğine hükmetmiştir. Başka bir ifadeyle, “*sair deliller*” veya “*her türlü delil*” gibi genel ifadelerin kullanılması durumunda, tarafların yemin deliline başvurmamış sayılacakları belirtilmiştir⁴⁹⁴. Bu durumda, hâkimin, ispat külfeti kendisinde olan tarafa “*yemin teklifinde bulunma hakkı*” olduğunu hatırlatması mümkün değildir. Öğretide de bu Yargıtay İBK kararıyla paralel olarak, bir taraf dava dosyasına sunduğu deliller arasında yemin deliline yer vermemişse, hâkimin o tarafa yemin teklif etme hakkını hatırlatamayacağı görüşü savunulmuştur⁴⁹⁵.

2.11. Defter Kayıtlarının Mahkemeye İbraz Edilmesinin veya Edilmemesinin Defter Tutanlar Aleyhine ve Lehine Delil Olmasının Etkisi

Tacirin, ticari defterlerini lehine delil olarak kullanabilmesi için, yukarıdaki bölümlerde belirtildiği üzere defterlerinin “*usulüne uygun ve eksiksiz şekilde tutulmuş olması*” ve “*defter kayıtlarının kendi içinde birbiriyle tutarlı olması*” gerekir. Ancak bu şartların sağlanması da

⁴⁹³ UYAP E.T. 05/02/2025.

⁴⁹⁴ YHGK İBK, 03/03/2017 tarihli, 2015/2 E. 2017/1 K. sayılı ilamı aktaran: Kerim Kılıç, Yalan Yere Yemin Suçu (Ankara: Adalet Yayınevi, 2024), 34.

⁴⁹⁵ Kuru ve Aydın, *Medeni Usul Hukuku El Kitabı* 743, Pekcanitez, Atalay ve Özkes, *Medeni Usul Hukuku*, 412.

ticari defterlerin lehe delil sayılması için tek başına yeterli değildir; ayrıca, davalı tarafça ibraz edilen defter kayıtlarının, davacı tacirin iddiasını destekler nitelikte olması ya da aksinin kesin delillerle çürütülmemiş olması hâlinde, davacı taraf iddiasını ispatlamış sayılır. Ancak, davalının mahkemeye ibraz edilen usul ve yasaya uygun ve ayrıca eksiksiz bir şekilde tutulmuş ticari defterlerinde uyuşmazlığa ilişkin herhangi bir kayıt yer almıyor ya da mevcut kayıtlar davacının iddiasını desteklemiyorsa, bu durumda söz konusu iddia tacirin kendi ticari defterleriyle ile ispatlanmış sayılmaz. (22.07.2020 tarihli ve 7251 sayılı Kanunla değişik HMK m. 223/3).

Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde, uyuşmazlık taraflarından birinin veya her iki tarafın ticari defterlerini mahkemeye ibraz etmesi durumunda, bu defterlerin taraflar lehine ya da aleyhine delil teşkil edip etmeyeceği ayrıntılı olarak incelenecektir.

2.11.1. Uyuşmazlığın Yalnızca Bir Tarafının Ticari Defterlerini Mahkemeye İbraz Etmesi Hali

7251 sayılı Kanun'un yürürlüğünden önce, HMK m. 222 kapsamında ibrazı istenen ticari defterlerin ilgili tarafça ibraz edilmemesi hâlinin hukuki yaptırımı, yalnızca istisnai nitelikteki HMK m. 222/5 uyarınca taraflardan birinin karşı tarafın ticari defterlerindeki kayıtları açıkça kabul etmesi haline ilişkin olarak düzenlenmişti. Bu çerçevede HMK m. 222/5 hükmünün uygulanmadığı davalarda da ibrazdan kaçınma hâline ilişkin ayrı bir düzenlemeye ihtiyaç duyulduğu ifade edilmiştir⁴⁹⁶. Buna karşın, HMK 222/5'in uygulanmadığı yani taraflardan birinin delillerini karşı tarafın delillerine hasretmediği bir durumda ibrazdan kaçınılması hâlinde, genel hüküm niteliğindeki HMK m. 220 "*tarafların belgeleri ibraz etmemesi*" hükmünün uygulanacağı yönünde görüşler ileri sürülmüştür⁴⁹⁷.

HMK m. 222/3 hükmü, 7251 sayılı Kanun'la yapılan değişikliklerle birlikte, ticari defterlerin ibrazından kaçınılmasının hukuki sonucu açık ve kesin biçimde ortaya koymaktadır. Yapılan değişiklik sonrasında, mahkeme önüne gelen bir uyuşmazlıkta uyuşmazlığın her iki

⁴⁹⁶ Yılmaz, Ticari Defterlerin Delil Olması (HMK m. 222) ve Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun Bu Konuda Getirdiği Yenilikler," 37 Yazara göre söz konusu boşluğun nasıl doldurulacağı hakkında akla iki olasılık gelmektedir: Birinci olasılık: Bu konudaki boşluk, TTK m.4,2'de yer alan, "*ticari davalarda delillerin sunulması HMK hükümlerine tâbidir*" hükmü ile doldurulabilir ve hatta olması gereken hukuk bakımından burada açıkça HMK'nun ilgili hükümlerine yollama yapılabilir. Bu olasılıkta, ibraz edilmeme halinde HMK m.220 çerçevesinde işlemler yapılır ve sonuçta, hâkimin belgenin içeriği konusunda, diğer tarafın (ibrazı talep eden tarafın) beyanını kabul edip etmeme konusunda takdir hakkını kullanması söz konusu olur. İkinci olasılık: HMK m.222,3'e de, HMK m. 222/5 hükmü paralelinde açık bir hüküm konur ve böylece, ibraz etmeme halinde ibrazı talep eden tarafın iddiasını ispat etmiş sayılacağı kabul edilir veya HMK m.222,5'in burada da kıyasen uygulanacağı belirtilerek aynı sonuca varılabilir.

⁴⁹⁷ Aksoy, Defter Tutma Yükümlülüğü, 161; Ülgen vd. *Ticari İşletme Hukuku* (2015), 681; Topal, *Medeni Yargılama Hukuku Bağlamında Ticari Defterlerin Delil Niteliği*, 150-151.

tarafı da ticari defter tutmakla yükümlü olduğu halde yalnızca taraflardan biri ticari defterlerini ibraz ederse, mahkemece öncelikle defterlerini ibraz eden tarafın defterlerin “*kanuna uygun ve eksiksiz bir şekilde*” tutulup tutulmadığının incelenmesi gerekir. Karşı tarafa, HMK m. 222/3 uyarınca ibraz yükümlülüğüne aykırılığın hukuki sonuçları açıkça bildirilmelidir. Buna göre, mahkemece ticari defterlerin ibrazı için kesin süre verilmiş olmasına rağmen bu yükümlülük yerine getirilmez ve defterler sunulmazsa; diğer tarafın defterlerinin kanuna uygun şekilde tutulduğu, açılış ve kapanış onaylarının bulunduğu ve kayıtların birbirini doğruladığı tespit edilirse, bu defterler HMK m. 222/3 hükmü uyarınca ibraz yükümlülüğünü yerine getiren taraf lehine delil teşkil eder. Böyle bir durumda, defterlerine dayanan tarafın iddiası ispatlanmış sayılır⁴⁹⁸. Fakat bu ihtimalde de davacının lehine delil teşkil eden ticari defterlerdeki kayıtların aksi davalı tarafça kesin delil niteliğinde olan senet, mahkeme içi ikrar veya yemin ile ispat edebilir⁴⁹⁹.

Uyuşmazlığa konu ticari defterlerin zayi olduğu iddiasında bulunan taraf, mahkemece verilen ihtaratlı kesin süre içinde bu durumu belgeleyen bir mahkeme ilamını ibraz etmezse, bu durum HMK m. 222/3 kapsamında ilgili taraf aleyhine değerlendirilir. Bu ihtimalde, ticari defterlerini ibraz eden davacı taraf, yukarıda belirtilen lehe delil olma şartlarını taşıyan ticari defter kayıtları doğrultusunda iddiasını ispat etmiş sayılır. Buna karşılık, zayi belgesine ilişkin mahkeme ilamını süresi içinde ibraz eden taraf açısından, ticari defterlerin mahkemeye ibraz edilmemiş olması hali lehine ya da aleyhine delil olarak değerlendirilmesi sonucunu doğurmaz. Sadece diğer karşı tarafın tek başına ibraz edilen ticari defterler, doğrudan kendi lehine delil teşkil etmez⁵⁰⁰.

Ticari defterlerin ibrazı yükümlülüğünün değerlendirilmesinde, defterlerin fiilen mahkemeye sunulamamış, ancak nerede bulunduklarının mahkemeye bildirilmiş olması hâlinde, “*defterlerin ibraz edilmemesine bağlanan olumsuz sonuçların uygulanamayacağı*” hususu dikkate alınmalıdır. Bu duruma örnek olarak Yargıtay 11. Hukuk Dairesi’nin 17.01.2023 tarihli, 2021/7601 E. ve 2023/322 K. sayılı ilamı⁵⁰¹ gösterilebilir. Söz konusu kararda, davacı-birleşen davalı vekilinin bilirkişi raporuna itiraz dilekçesinde, ilgili ticari defterlerin Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı’na ait belirli bir dosyada bulunduğunu açıkça

⁴⁹⁸ Kuru ve Aydın, *Medeni Usul Hukuku El Kitabı*, 740; Arkan, *Ticari İşletme Hukuku* 401, Ayhan, Çağlar ve Özdamar, *Ticari İşletme Hukuku*, 452.

⁴⁹⁹ Kuru ve Aydın, *Medeni Usul Hukuku El Kitabı*, 740.

⁵⁰⁰ Kayıhan, *Ticari İşletme Hukuku*, 243; Aksoy, Defter Tutma Yükümlülüğü, 155; Biçer ve Bahtiyar, “Yeni Türk Ticaret Kanunu’na Göre Ticari Defter Tutma Yükümlülüğü ve Ticari Defterlerin İspat Gücü,” 30.; Ülgen vd., *Ticari İşletme Hukuku*, (2015), 620 ; Ayhan, Çağlar ve Özdamar, *Ticari İşletme Hukuku*, 443.

⁵⁰¹ UYAP E.T. 29/04/2025.

beyan etmesi, defterlerin yerinin bilindiği şeklinde değerlendirilmiştir. Bu nedenle, defterlerin ibraz edilmediği gerekçesiyle olumsuz hukuki sonuçlar doğurulması mümkün görülmemiştir. Yargıtay, mahkemenin bu hususu dikkate almadan eksik incelemeyle karar vermesini isabetsiz bularak kararın bozulmasına hükmetmiştir. Özellikle mahkemeden beklenen; davalıya ait ticari defterlerin ilgili birimden temin edilmesi ve tarafların defterleri üzerinde kapsamlı bir inceleme yapılmasıdır. Aynı durum, ibrazı istenen defterlerin vergi incelemesi amacıyla vergi dairelerinde bulunması hâlinde de geçerlidir. Bu durumda, usul ekonomisi ilkesi gereğince, defterlerin bulunduğu yer mahkemesine hitaben nöbetçi asliye ticaret mahkemesine talimat yazılarak, HMK m. 218 doğrultusunda bilirkişiye yerinde inceleme yetkisi verilmek suretiyle defterlerin incelenmesi sağlanmalıdır.

Kanaatimize göre, 7251 sayılı Kanun ile HMK m. 222/3 hükmünde yapılan değişiklik, ticari defterlerin kesin delil değeri açısından isabetli bir düzenleme olmuştur. Bu değişiklik, yalnızca ticari defterlerini usul ve yasaya uygun şekilde, eksiksiz tutan ve mahkemece verilen ihtaratlı kesin süreye uyarak defterlerini ibraz eden taraf lehine bir delil değeri sağlanmaktadır. Böylece, ihtaratlı kesin süreye rağmen defterlerini mahkemeye ibraz etmeyen taraf aleyhine delil değerlendirmesi yapılması, uyuşmazlığın her iki tarafı yönünden hakkaniyetli bir sonuç doğurmaktadır⁵⁰². Burada uyuşmazlığın her iki tarafının da ticari defter tutma yükümlülüğüne tabi olduğu bir uyuşmazlıkta tüm sorumluluklarını eksiksiz yapan taraf, yapmayan tarafa tercih edilmektedir. Bu sonucun doğmasını istemeyen diğer tarafın yapması gereken üstüne düşen yükümlülükleri yerine getir getirmelidir. Bunu yapmıyorsa sonuçlarına da katlanmalıdır Bu noktada, TTK m. 18/2 'de yer alan “*basiretli tacir ilkesi*” devreye girmektedir. İlgili hükme göre: “*Her tacir, ticaretine ait bütün faaliyetlerinde basiretli bir iş adamı gibi hareket etmek zorundadır*”. Bu düzenleme doğrultusunda, bir tacirden ticari faaliyetleri sırasında gerekli özeni göstermesi, yükümlülüklerini zamanında ve eksiksiz yerine getirmesi beklenmektedir. Bu çerçevede, ticari defterlerin mevzuata uygun şekilde tutulması, mahkemece tanınan kesin sürede ibraz edilmesi ve ibraz edilmemesi hâlinde ortaya çıkacak hukuki sonuçların farkında olunması, basiretli bir tacirden beklenen dikkat ve özenin gereğidir.

Tüm bu hususlar dikkate alındığında, mahkemece, hangi yıla ait ticari defterlerin ibrazının talep edildiğinin ve ibraz edilmemesi halinde doğacak hukuki sonuçların, ara kararda

⁵⁰² Yarg. 11. HD'nin 18.10.2023 tarihli, 2022/2224 E. 2023/5950 K. sayılı ilamında davacının davalının ticari defterlerine dayanması durumunda, yalnızca davalıya defterlerini sunması için kesin süre verilmesinin ve ibraz edilmemesi hâlinde kendi defterlerine dayanmaktan vazgeçmiş sayılacağının bildirilmesinin yeterli olmadığı vurgulanmıştır. Kararda ayrıca, davacının defterlerindeki kayıtların davacı lehine delil kabul edilebileceği ve belge içeriğine ilişkin beyanına itibar edilebileceğinin de mahkemece açıkça bildirilmesi gerektiği ifade edilmiştir.

açık ve duraksamaya yer vermeyecek şekilde belirtilmesi gerekmektedir. Özellikle, kanuna uygun şekilde tutulmuş, açılış ve kapanış onayları süresi içerisinde yapılmış ve içerikleri birbirini teyit eden ticari defterlerdeki kayıtların, defter sahibi lehine kesin delil teşkil edeceği ve bu kayıtların aksinin ancak kesin deliller çürütülebileceği hususuna ara karada açıkça yer verilmelidir. Ayrıca, taraflar duruşmada hazır ise bu hususlar yüzlerine karşı okunmalı; tarafların hazır bulunmaması durumunda ise çıkarılacak ihtaratlı davetiyede açık bir şekilde bu husus belirtilmelidir. Aksi takdirde, kesin süreye uyulmamasının sonuçları açıkça hatırlatılmadan verilen kesin süre, HMK m. 94/2 hükmüne aykırılık teşkil edecektir. Yukarıda belirtilen usuli şartlar sağlanmaksızın verilen sürenin ihlali hâlinde ise ticari defterlerin ibraz edilmemesi herhangi bir hukuki sonuç doğurmayacak ve bu durum, ilgili taraf aleyhine değerlendirilemeyecektir⁵⁰³.

Yukarıda açıklanan hususlara örnek teşkil etmesi bakımından, 7521 sayılı Kanun'un 23. maddesi ile HMK'nın 222. maddesinde yapılan değişikliklerden sonra bir uyuşmazlığın istinaf incelemesinin gerçekleştirildiği İstanbul Bölge Adliye Mahkemesi 12. Hukuk Dairesi'nin 19.12.2024 tarihli ve 2024/1963 E. 2024/1888 K. sayılı ilamının incelenmesinde fayda bulunmaktadır. İlgili ilamda özetle "... Dava davalının cari hesapta (açık) hesap alacağının tahsili istemine ilişkindir. (HMK'nın 222(3) maddesi; (Ek:22/7/2020-7251/23 madde) değişikliğine atıfta bulunmuş olmakla)mahkemece; davalının ticari defterlerinin incelenmesi için ara karar verilmiş ise de davalı taraf tebligata rağmen defterlerini ibrazdan kaçınmıştır. Bu sebeple HMK' nın 222/3 maddesi uyarınca kanuna uygun tutulan davacı tarafın ticari defterleri davacı lehine delil teşkil ettiğinden davacının fatura veya tebliğ belgesi sunmasına gerek kalmadan alacağını ispatladığının kabulü gerektiğinden davanın kabulüne karar verilmesinde hukuka aykırılık yoktur Açıklanan nedenlerle; davacının davada talep ettiği miktarı talep etmekte haklı bulunduğu, alacağını lehine delil niteliğinde olan ticari defterleri ile kanıtladığı sonucuna varılmakla istinaf nedenleri yerinde görülmeyen davalı vekilinin istinaf başvurusunun esastan reddine karar verilmiştir. Söz konusu ilam doğrultusunda yapılan değişiklikten sonra

⁵⁰³ Tuztaş, Ticari Defterlerin İbrazi ve Delil Olması, 30-31; Yargıtay HGK'nın 12.12.2012 tarih ve 2012/9-1170 Esas, 1172 Karar sayılı ilamında belirtildiği üzere, mülga 1086 sayılı HUMK'nın 163. maddesi ile 6100 sayılı HMK'nın 94. maddesi uyarınca kesin süreye ilişkin ara kararının hiçbir duraksamaya yer vermeyecek biçimde açık olması, taraflara yüklenen yükümlülüklerin, yapılması gereken işlerin neler olduğunun açıklanması gerekir. Ayrıca kesin süreye uymamanın doğuracağı hukuki sonuçların açık olarak anlatılması ve anlatılanların tutanağa geçirilmesi, bunlara uyulmaması durumunda mevcut kanıtlara göre karar verilip, gerektiğinde davanın reddedileceğinin açıkça bildirilmesi suretiyle ilgili tarafın uyarılması gerektiği her türlü duraksamadan uzaktır. Bazı hallerde kesin sürenin kaçırılması, o delile veya hakka dayanamamak gibi ağır sonuçları birlikte getirmekte, davanın kaybedilmesine neden olmaktadır. Böyle bir durumda, geciken adaletin adaletsizlik olduğu düşünülerek, davaların uzamasını veya uzatılmak istenmesini engellemek üzere getirilen kesin süre kuralı, kanunun amacına uygun olarak kullanılmalı, davanın reddi için bir araç sayılmamalıdır. İstanbul BAM 14 HD'nin 26/02/2025 tarihli 2021/2303 E. 2025/305 K. sayılı ilamı UYAP E.T. 28/04/2025.

verilen ilk derece ve üst derece mahkemesi kararında karşı tarafın ticari defterlerin verilen kesin süreye rağmen ibraz etmemesi halinde kanuna uygun tutulan taraf ticari defterleri lehine delil teşkil ettiği bu nedenle ayrıca ek dayanak belge aranmadan (fatura veya tebliğ belgesi sunmasına gerek kalmadan) alacağını ispatlandığı kabul edilmiştir.

İstanbul Bölge Adliye Mahkemesi 12. Hukuk Dairesi, 10 Mart 2025 tarihli ve 2022/1228 E 2025/361 K. sayılı ilamında⁵⁰⁴ özetle... taraflar arasındaki ticari satıma dayalı cari hesap alacağı uyuşmazlığında; yalnızca davacı tarafın ticari defterlerini usulüne uygun biçimde ibraz ettiği, davalının ise mahkemece verilen ihtaratlı süreye rağmen ticari defterlerini ibraz etmediği tespit edilmiştir İlk derece mahkemesi, HMK'nın 222. maddesi uyarınca tarafların ticari defter ve kayıtlarının incelenmesine karar vermiştir. Bu kapsamda, davacının ticari defterlerinin usulüne uygun tutulduğu ve lehine delil niteliği taşıdığı tespit edilmiş; buna karşılık davalı, taraf HMK m.222/3 doğrultusunda şerhli ihtarata rağmen ticari defterlerini ibrazdan kaçınmıştır. Mahkemece, davalının defterlerini ibraz etmemesi sebebiyle, davacının lehine delil vasfında olan ticari defterlerinin kapsamının davalı aleyhine dikkate alınması ve bu defter kayıtlarına göre karar verilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır. İlk derece mahkemesinin davayı kısmen kabul kararı, Bölge Adliye Mahkemesi tarafından hukuka uygun bulunmuş, davalının istinaf başvurusu ise esastan reddedilmiştir.

İstanbul Bölge Adliye Mahkemesi 13. Hukuk Dairesi, 20 Şubat 2025 tarihli ve 2022/1318 E. 2025/283 K. sayılı ilamında⁵⁰⁵ özetle... dava, fatura ve bakiye hesap alacağının tahsili amacıyla başlatılan ilamsız icra takibine vaki itirazın iptali ve icra inkar tazminatı taleplerine ilişkindir. Davada, davacının 2018 yılı ticari defterlerinin kanuna uygun, eksiksiz ve usulüne uygun şekilde tutulduğu; açılış ve kapanış onaylarının yapıldığı ve kayıtların birbirini doğruladığı tespit edilmiştir. Buna karşılık, davalı taraf usulüne uygun ihtarata rağmen herhangi bir mazeret sunmaksızın ticari defterlerini mahkemeye ibraz etmemiştir. HMK m. 222/3 gereğince davalıya yapılan ihtaratın hukuki sonucu uygulanmamış ve davacının ticari defterlerinin iddia ettiği alacak açısından lehine delil sayılması gerektiği halde, davanın tümünden kabulüne karar verilmemesi hukuka aykırı bulunmuş ve ilk derece mahkemesi kararının kaldırılmasına, esas hakkında davanın kabulü yönünde yenide hüküm kurulmuştur.

Yargıtay 11. Hukuk Dairesi, 5 Eylül 2024 tarihli ve 2023/3839 E., 2024/6083 K. ilamında⁵⁰⁶ özetle ...mahkemece, davalıya HMK m. 222/3 uyarınca kanuna uygun şekilde

⁵⁰⁴ Aynı yönde İstanbul Bölge Adliye Mahkemesi 12.HD'nin 04 Mart 2025 tarihli, 2025/322 E 2025/333 K.sayılı ilamı UYAP E.T. 22/04/2025.

⁵⁰⁵ UYAP E.T. 03/04/2025.

⁵⁰⁶ UYAP E.T. 05/04/2025.

tutulmuş ticari defterlerini ibraz etmesi için kesin süre verildiğini ve sürenin sonunda defterlerini sunmaması halinde, davacının defterlerindeki kayıtların davacı yararına delil olarak kabul edileceğini ihtar etmiştir. Davalı defterlerini sunmadığı için davacının iddialarının aksini ispat edemediği ve davacının davasını ispat ettiği gerekçesiyle davanın kabulüne karar verilmiştir. Ancak, uyuşmazlık konusu ticari defterlerin saklanma süresi (10 yıl) geçtiği ve davacının defterlerinin usulüne uygun tutulup tutulmadığı konusunda bir inceleme yapılmadığı dikkate alındığında, davalının defterleri sunmadığı için davanın kabulüne karar verilmesi isabetsiz bulunmuş ve ilk derece mahkemesinin kararını bozulmasına karar vermiştir.

HMK m. 222/3 uyarınca ibraz kaçınılmaz sayılması için ibrazı istenilen defterlerin TTK m. 82 uyarınca saklama sürelerinin dolup dolmadığı hususu da re'sen gözetilmelidir. İbraza konu ticari defterlerin saklanma süresinin geçmesi halinde HMK m. 222/3 doğrultusunda ticari defterlerin ibraz olunmamasının sonuçları uygulanmamalıdır. Yargıtay 11. Hukuk Dairesi, 5 Eylül 2024 tarihli ve 2023/3839 E. 2024/6083 K. ilamında⁵⁰⁷ özetle... mahkemece, davalıya HMK m. 222/3 uyarınca kanuna uygun şekilde tutulmuş ticari defterlerini ibraz etmesi için kesin süre verildiğini ve sürenin sonunda defterlerini sunmaması halinde, davacının defterlerindeki kayıtların davacı yararına delil olarak kabul edileceğini ihtar etmiştir. Davalı defterlerini sunmadığı için davacının iddialarının aksini ispat edemediği ve davacının davasını ispat ettiği gerekçesiyle davanın kabulüne karar verilmiştir. Ancak, uyuşmazlık konusu ticari defterlerin saklanma süresi (10 yıl) geçtiği ve davacının defterlerinin usulüne uygun tutulup tutulmadığı konusunda bir inceleme yapılmadığı dikkate alındığında, davalının defterleri sunmadığı için davanın kabulüne karar verilmesi isabetsiz bulunmuş ve ilk derece mahkemesinin kararını bozulmasına karar vermiştir. Nitekim bu yönde verilen bir Yargıtay kararında da buna vurgu yapılmıştır. Kanaatimizce, HMK m. 222/3 hükmünün tatbikinde, ticari defterlerin TTK m. 82 kapsamında öngörülen saklama süresinin dolup dolmadığı hususu mahkemece re'sen dikkate alınmalıdır. Zira saklama süresi sona ermiş defterlerin ibraz edilmemesi nedeniyle taraf aleyhine delil değerlendirmesi yapılması, hukuki belirlilik ve adil yargılanma ilkeleriyle çelişmekte; bu durum, yargılamada hakkaniyete aykırı sonuçlar doğuracaktır.

⁵⁰⁷ UYAP E.T. 05/04/2025.

2.11.2. Uyuşmazlığın Her İki Tarafının Ticari Defterleri Mahkemeye İbraz Etmesi Hali

Uyuşmazlığın her iki tarafı da ticari defterlerini mahkemeye ibraz ederse, mahkeme öncelikle bu defterlerin kanuna uygun ve eksiksiz olarak tutulup tutulmadığını inceler. Eğer her iki tarafın ticari defterleri de usulüne uygun olarak tutulmuş ve açılış-kapanış onayları yaptırılmışsa, mahkeme davacının ticari defterlerini lehine değerlendirmeden önce, davalının ticari defterlerindeki kayıtları da dikkate almalıdır⁵⁰⁸.

Davacı ile davalının ticari defterlerindeki kayıtlar birbiriyle uyumlu ise, davacı taraf iddiasını ispat etmiş sayılır. Ancak davalı tarafın defter kayıtları, iddiasını ispat etmek isteyen davacı tarafın defter kayıtlarına aykırı olduğunda, bu durumda iddianın kanıtlanması, ispat hukuku ilkeleri çerçevesinde ticari defterlerle yapılmış sayılmaz⁵⁰⁹.

Örneğin bir uyuşmazlıkta, davacı davalının kendisine 500.000 TL borçlu olduğunu iddia ettiğinde, mahkemece yapılacak defter incelemesinde hem davacının hem de davalının ticari defterleri ibraz edilir ve her iki tarafın ticari defterlerinin usulüne uygun şekilde tutulduğu kabul edilirse, davacının defterlerinin lehine delil teşkil edebilmesi için, davalının defterlerinde davacıya 500.000 TL borçlu olduğuna, yani davalının aleyhine bir borç kaydının olduğuna dair bir kaydın olması gerekir; davalının defterlerinde böyle bir borç kaydının bulunmaması ya da aksi yönde bir kaydın olması halinde ise, davacının defterlerindeki alacak kaydının lehe delil niteliği kalmaz⁵¹⁰.

Yukarıdaki örnek temel alındığında, diğer bir ihtimal de mahkemeye ibraz edilen ticari defterlerde davalının defterlerinin usul ve yasaya uygun tutulmadığı, ; buna karşılık davacının defterlerinin usulüne uygun ve yasaya uygun olduğu durumdur. Bu ihtimalde, davacının ticari defterlerinde yer alan ve birbirini doğrulayan tüm kayıtlar davacı lehine delil teşkil eder. Ancak tüm bu ihtimallerde, davalı, davacının lehine olan kayıtların hatalı olduğunu veya borcun ödendiğini kesin delillerle ispat edebilir⁵¹¹.

Diğer tarafın defter kayıtlarında ilgili hususta hiçbir kayıt bulunmaması halinde, ibraz eden tarafın defter kayıtlarının sahibi lehine delil oluşturmasını öngören HMK m. 222/3 hükmünde değişiklik yapılmıştır (7251 sayılı Kanun, m. 23). Böylece, her iki tarafın defterlerini ibraz etmesi durumunda, karşı tarafın defterlerinde uyuşmazlık konusu ile ilgili hiçbir kaydın

⁵⁰⁸ Kuru ve Aydın, *Medeni Usul Hukuku El Kitabı*, 739.

⁵⁰⁹ Arkan, *Ticari İşletme Hukuku*, 400.

⁵¹⁰ Kuru ve Aydın, *Medeni Usul Hukuku El Kitabı*, 739-740.

⁵¹¹ Kuru ve Aydın, *Medeni Usul Hukuku El Kitabı*, 739-740.

bulunmaması halinde uyuşmazlık konusu kayıtların yer aldığı davacı ticari defterlerdeki kayıtların sahipleri lehine delil oluşturulmasının önüne geçilmiştir. Bu değişikliğin gerekçesi, ticari defteri ibraz edenin tek taraflı işlemiyle oluşturduğu kayıtların, bu kayıtlardan haberi olmayan karşı taraf aleyhine delil kabul edilmesinin hakkaniyete aykırı sonuçlar doğuracak olmasıdır⁵¹².

HMK m. 222'in 7521 sayılı kanun değişikliğinden önceki halinde örneğin A şirketi faturaya dayalı alacak iddiasını ispatlamak amacıyla kendi ticari defterlerini lehine delil olarak kullanmak istemektedir. Mahkemece tarafların defterin incelenmiş ve B'nin ticari defterlerinde uyuşmazlığa konu işe yönelik herhangi bir kayıt bulunmaması durumunda, A'nın usul ve yasaya uygun ve eksiksiz tuttuğu ticari defterlerinin lehine delil teşkil etmesi, her ne kadar hakkaniyete ve hukuki güvenlik ilkesine aykırı olsa da mümkündür. Bu düzenlemeye göre A şirketi kendi ticari defterlerinde yer alan kayıtlarla iddiasını ispatlayabilecek; B şirketi ise bu kayıtlara karşı, aksini ancak kesin delillerle ispatlamak zorunda kalacaktır. Bu durum, gerçeğe aykırı kayıtlar içeren defterlerin, karşı taraf bakımından ispat yükünü ağırlaştırması ve hatta ispatı imkânsız hâle getirmesi riskini doğuracaktır⁵¹³. Bu örnek açıkça göstermektedir ki eTTK m. 85 hükmü, HMK'nın değişiklikten önceki 222/3 maddesine kıyasla daha hakkaniyetli bir düzenleme ortaya koymaktaydı. Bu nedenle, kanun koyucunun HMK m. 222/3 hükmünün ilk halini kaleme alırken, söz konusu sakıncaları göz önünde bulundurmadağı kanaatine varmak mümkündür.

7521 sayılı Kanun ile HMK m. 222/3'de yapılan bu değişiklik sonrasında artık karşı tarafın usulüne uygun olarak tuttuğu defterleri ibraz etmesi ve bu defterlerde ileri sürülen hukuki işlem hakkında hiçbir kayıt bulunmaması halinde ticari defterlere dayanan tarafın kendi lehine hak çıkartabilmesi mümkün olmayacaktır.

Kanaatimizce, 7521 sayılı Kanun'un 23. maddesi ile HMK m. 222/3 hükmünde yapılan değişiklik, ticari defterlerin delil niteliğine ilişkin hukuki güvenlik ve hakkaniyet ilkeleri açısından yerinde ve isabetli bir düzenlemedir. Zira eski düzenlemede, her iki tarafın ticari defterlerini ibraz etmesi durumunda, karşı tarafın defterlerinde uyuşmazlık konusu hususa dair herhangi bir kaydın bulunmaması, diğer tarafın lehine delil teşkil etmesine engel oluşturmuyordu. Bu durum da ticari defter kayıtlarının tek taraflı olarak tutulması ve karşı

⁵¹² Arkan, *Ticari İşletme Hukuku*, 400; Karahan, *Ticari İşletme*, 317; Öztekin, Taşpınar, Ayvaz ve Kale. "Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında 20 Mart 2020 Tarihli Kanun Teklifine İlişkin Bazı Açıklamalar ve Kanun Teklifinin Değerlendirilmesi.", 134; Kuru ve Budak, "Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun Getirdiği Başlıca Yenilikler," *İstanbul Barosu Dergisi* 85/ 5 (2011): 1–43, 18.

⁵¹³ Topal, "Ticari Defterlerle İspata İlişkin 7521 Sayılı Kanun ile Yapılan Değişikliklerin Değerlendirilmesi," 514.

tarafın bu kayıtlardan haberdar olmaması ihtimali nedeniyle ibraz olunan ve uyuşmazlık konusu ile ilgili kayıtların bulunmadığı ticari defterlerin aleyhine delil kabul edilmesi gibi hakkaniyeti zedeleyici sonuçlar doğurabilmektedir.

Yapılan değişiklikle birlikte, her iki taraf da ticari defterlerini usul ve yasaya uygun şekilde, eksiksiz ve belirtilen süre içinde mahkemeye ibraz ederse, ayrıca karşı tarafın ticari defterlerinde uyuşmazlık konusu hakkında herhangi bir kayıt yer almıyorsa, davacı tarafın defter kayıtları uyuşmazlık konusu işlemle ilgili lehine delil teşkil etmez.

Buna karşılık, yalnızca ihtaratlı kesin süreye rağmen ticari defterlerini ibraz etmeyen ya da defterlerini usule ve yasaya aykırı veya eksik tutan taraf karşısında; defterlerini usulüne uygun şekilde tutan ve süresi içinde mahkemeye ibraz eden tarafın ticari defter kayıtlarının lehe delil niteliği korunmaktadır. Bu düzenleme, her iki tarafın da ticari defterlerini usule uygun şekilde mahkemeye ibraz etmesi hâlinde, karşılıklı kayıtların varlığı veya yokluğu birlikte değerlendirilerek daha adil bir ispat sisteminin kurulmasını sağlamaktadır. Sonuç olarak kanaatimizce, yapılan bu değişiklik, ticari yargılamada defter kayıtlarına atfedilen delil değerini dengelemekte; tek taraflı kayıtların kötüye kullanımını önleyerek, adil yargılanma ilkesinin daha etkin şekilde korunmasına katkı sunmaktadır.

İstanbul Bölge Adliye Mahkemesi, 13. Hukuk Dairesi, 28 Eylül 2023, 2021/1289 E. 2023/1365 K. ilamında⁵¹⁴, davalının ticari defterlerinde uyuşmazlık konusu alacağı ilişkin kayıtların bulunup bulunmadığı meselesi incelenmiştir. Söz konusu ilamda özetle... taraflar arasındaki ticari ilişkiden kaynaklanan bakiye cari hesap alacağına ilişkin icra takibine yapılan itiraz üzerine açılan itirazın iptali davası değerlendirilmiştir. *“Davacının dayanağını oluşturduğu faturaların davalının ticari defterlerine kaydedildiği ve davalı tarafından bu belgelere yasal süresi içinde herhangi bir itirazda bulunulmadığı tespit edilmiştir.”* Ayrıca, davalının ticari defterlerinde bu faturaların iade edildiğine dair herhangi bir iade faturası da bulunmamaktadır. Dosyada yer alan mali müşavir bilirkişi raporları, bu tespitleri destekler niteliktedir. Mahkeme, HMK'nın 222. maddesi uyarınca, usul ve yasaya uygun şekilde tutulmuş ticari defterlerin içeriğinin, defter sahibi ve halefleri aleyhine delil oluşturabileceğini belirtmiştir. Bu doğrultuda, davalının defterlerinde kayıtlı bulunan faturalarla ilgili borçlanmanın varlığı mahkemece kabul edilmiştir. İspat yükü davalı tarafa ait olup, davalı tarafından ödeme yapıldığına dair herhangi bir belge sunulmamıştır. Mahkeme, tüm delilleri birlikte değerlendirerek davanın kabulüne karar vermiştir. İstinaf incelemesi sonucunda, ilk

⁵¹⁴ UYAP E.T. 12/04/2025.

derece mahkemesinin kararında hem usul hem de yasaya aykırılık bulunmadığına karar verilmiştir.

İstanbul Bölge Adliye Mahkemesi, 14. Hukuk Dairesinin 13/03/2025 tarihli 2021/2269 E. 2025/418 K. ilamında ise ⁵¹⁵ davalının ticari defterlerinde uyuşmazlık konusu olan alacakla ilgili herhangi bir kayıt bulunmaması hali incelenmiştir. İlgili ilamda özetle... davacının, faturadan kaynaklanan alacağın tahsili için başlatılan ilamsız icra takibine yaptığı itirazın iptali ve icra inkâr tazminatı talebiyle ilgili olarak, ilk derece mahkemesi davayı reddetmiştir. Davacı vekili, bu karara karşı yasal süresi içinde istinaf başvurusunda bulunmuştur. Dava, taşıma işleri organizatörü olan davacının, davalıya ait malların taşınması hizmetini yerine getirdiğini belirterek 18/01/2018 tarihli 1.000,00 Euro tutarında “*araç bekleme ücreti*” konulu faturanın ödenmediği iddiasına dayanmaktadır. Davalı ise borçlu olmadığını savunmuştur. Mahkeme, davacının iddia ettiği araç bekleme ücretlerinin Türkiye’de meydana gelmediğini ve davacının dava dışı hak sahibine ödediği 500 Euro tutarındaki bekleme ücreti faturasını ödeme nedenini ve somut delillerini sunamadığını gerekçe göstererek davanın reddine karar vermiştir. “*Bilirkişi raporlarına göre, takip konusu faturanın davacının ticari defterlerinde yer aldığı, ancak davalının defterlerinde bu alacağa ilişkin herhangi bir kayıt bulunmadığı anlaşılmıştır*”. Davacı, araç bekleme ücretiyle ilgili harcama belgesini sunamamıştır. Mahkeme, davacının ticari defterlerine kaydettiği faturanın doğru olup olmadığına dair somut deliller sunamadığını, davacının ödediğini iddia ettiği bekleme ücretiyle ilgili belgelerinin de ispata yeterli olmadığını belirtmiştir. İlk derece mahkemesinin, davanın reddine yönelik verdiği karar, usul ve yasaya uygun bulunarak davacının istinaf başvurusu esastan reddedilmiştir.

İncelenen son kararda, 7251 sayılı Kanun’un 23. maddesi ile HMK m. 222/3’te yapılan değişiklik göz önünde bulundurularak her iki tarafın ticari defterlerini ibraz etmeleri durumunda, karşı tarafın defterlerinde uyuşmazlık konusu ile ilgili herhangi bir kaydın bulunmaması halinde diğer tarafın (kayıt bulunan davacı taraf) lehine delil kabul edilmesinin önüne geçilmiştir. Bu durumda, davacının iddiasını ispatlayabilmesi için kesin deliller sunması gerekmektedir; aksi takdirde davanın reddine karar verilmelidir. Yapılan düzenleme, ticari yargılamada defter kayıtlarına atfedilen delil değerini dengeleyerek, tek taraflı kayıtların kötüye kullanımını önlemekte ve ispat hukukunda daha adil bir yapı tesis etmektedir. Oysa söz konusu karar HMK m. 222/3’de 7251 sayılı Kanun ile yapılan değişiklik öncesi verilmiş olsaydı,

⁵¹⁵ UYAP E.T. 12/04/2025.

davacının hakkaniyete aykırı olsa da iddiasının ispat etmesi durumu ile karşı karşıya kalabilirdi⁵¹⁶.

Uygulamada, mal bedelini talep eden davacının ticari defterlerinde mal teslimine konu işlemle ilgili kayıt bulunmasına rağmen, davalının defterlerinde böyle bir kaydın yer almaması ve davalının “*malın teslim edilmediğine ilişkin savunmada bulunması durumunda*” ticari defterlere işlenmiş faturaların ve bu faturalara dayanak teşkil eden irsaliyelerin ibraz edilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Bu hususa Yargıtay 11. HD’nin 13.06.2023 tarihli 2022/290 E. 2023/3716 K. sayılı ilamı örnek olarak verilebilir. İlgili ilamda özetle...Davacı Y... Ltd. Şti. davalı Y....Rüzgar’dan fatura karşılığı olduğunu iddia ettiği 85.503,45 TL tutarında alacağın tahsilini talep etmiştir. Akabinde davalının takibe itirazı üzerine itirazın iptali davası açılmıştır. Davacı, söz konusu faturaların davalıya teslim edildiğini ve davalının bu faturaları kendi ticari defterlerine de işlediğini ileri sürmüştür. Davalı taraf, davacıyla herhangi bir ticari ilişki olmadığını, faturalarda imzası bulunmadığını ve bu belgelerin kendisine tebliğ edilmediğini savunmuş; ayrıca sevk irsaliyesi gibi ispatlayıcı belgelerin de mevcut olmadığını belirtmiştir. İlk derece mahkemesi taraflar arasındaki sözleşmesel ilişkinin ve faturaların teslimine ilişkin ispat yükünün davacıda olduğunu vurgulamış; faturalarda davalının imzası bulunmadığına, davalının BA ve KDV beyannamelerinde de davacıya dair kayıtların yer almadığına, ayrıca teslimata dair belge sunulmadığı davacının yalnızca kendi defter kayıtlarını sunarak alacağını ispat edemeyeceği sonucuna ulaşarak davayı reddetmiştir. Bölge Adliye Mahkemesi İlk Derece Mahkemesi kararını esastan onamış; her iki tarafın defterleri incelendiğinde, faturaların yalnızca davacının kayıtlarında bulunduğu, davalının ise bu alacakları defterlerine işlemediği tespitine yer vermiştir. Davacının davalıyla aralarındaki akdi ilişkiyi ispatlayamaması nedeniyle istinaf başvurusu reddedilmiştir. Davacı vekilinin bu kararı temyiz etmesi üzerine

⁵¹⁶ Bu şekilde hakkaniyet açısından sorun teşkil eden bir Yargıtay ilamı için bkz. Yargıtay 17. HD’nin 30.01.2018 tarihli, 2015/11036 E. ve 2018/397 K. sayılı ilamında özetle, dava menfi tespit talebine ilişkindir. Davacı, borcunun davalı şirketin talimatı doğrultusunda, dava dışı bir şirketten olan alacağından mahsup edilerek ortadan kalktığını iddia etmektedir. Davacının ticari defterlerinde bu mahsup işlemi yer almakta; ancak diğer şirketin kayıtlarında böyle bir işlem bulunmamaktadır. Buna rağmen, davacının ticari defterlerinin usule uygun olarak tutulup tutulmadığı belirtilmemiştir. Mahkemece, bu hususta ek bir rapor alınarak, defterlerin usule uygun tutulduğu tespit edilirse, HMK m. 222/3’ün üçüncü cümlesi uyarınca, diğer tarafın defterlerinde kayıt bulunmaması nedeniyle, davacının defterleri lehine delil olarak kabul edilmelidir. Ancak bu husus değerlendirilmeden verilen kısmi ret kararı, bozmayı gerektirmiştir. Ayrıca, ret sebebi aynı olan davalılar lehine ayrı ayrı değil, tek vekâlet ücretine hükmedilmesi gerekirken, ayrı ayrı vekâlet ücretine hükmedilmesi de hatalı bulunmuştur. Bu karar, hükmün yanlış yorumlanması ve uygulanması hâlinde ortaya çıkabilecek sakıncaları teyit eder niteliktedir: Aktaran Al Kılıç, “HMK’da 7251 Sayılı Kanun İle Yapılan Değişikliğin Ticari Defterlerin İspat Kuvvetine Etkileri”, 93.

dosya Yargıtay 11. Hukuk Dairesi tarafından incelenmiş ve yerel mahkeme ile istinaf kararlarının usul ve yasaya uygun olduğu gerekçesiyle onanmıştır.

Ankara BAM 22. HD'nin 14/03/2025 tarihli 2022/1890 E. 2025/277 K. sayılı ilamında ise özetle ...davacı şirket, davalı ... A.Ş.'ye çeşitli çap ve ebatlardaki toplam 5.913 adet tij sondaj borusunu, mülkiyeti kendisinde kalmak ve daha sonra iade edilmek üzere, kullanım ödöncü kapsamında teslim ettiğini ileri sürmüştür. Bu teslim işlemlerinin herhangi bir satışa dayanmaksızın sadece sevk irsaliyeleri ile yapıldığını iddia etmiş ve ilgili irsaliyeleri dosyaya sunmuştur. Buna karşılık davalı şirket, teslim edilen boruların kendilerine satıldığını, satış bedelinin ödendiğini ve bu işlemlerin karşılığında 31.01.2019 tarihli, toplam yaklaşık 6.000.000 TL bedelli üç adet e-fatura düzenlendiğini savunarak ilgili faturaları ilk derece mahkemesine sunmuştur. Dosyada alınan bilirkişi raporunda, davacı tarafından sunulan üç adet sevk irsaliyesinde yer alan toplam boru miktarının 5.441 adet olduğu, bu sayının davacının iddia ettiği 5.913 adetle örtüşmediği tespit edilmiştir. Ayrıca, davalı tarafından sunulan e-faturalardaki irsaliye numaraları ve tarihlerinin, davacının sunduğu sevk irsaliyeleri ile örtüşmediği belirtilmiştir. Davacı taraf, yemin deliline başvurarak iddiasını ispatlamaya çalışmışsa da, davalı şirket yetkilisinin “*boruların kullanım ödöncü kapsamında teslim edilmediği*” yönündeki yemini geçerli sayılmıştır. İlk derece mahkemesi, davacının kullanım ödöncü iddiasını yazılı ve kesin delillerle ispat edemediği sonucuna vararak davayı reddetmiştir. İstinaf incelemesinde de ilk derece mahkemesinin gerekçeleri uygun bulunmuş; sevk irsaliyelerinin, davacının iddiasını destekleyecek nitelikte açık ve yeterli delil oluşturmadığı, irsaliyeler ile faturalar arasında miktar ve tarih bakımından uyumsuzluk bulunduğu gerekçesiyle davacının istinaf başvurusu esastan reddedilmiştir.

Sonuç olarak, uygulamada davacı ve davalı tarafların usul ve yasaya uygun ticari defterlerinin mahkemeye ibrazı halinde, tarafların defter kayıtlarının birbiriyle örtüşüp örtüşmediği hususu önem arz etmektedir. Özellikle davalının “*malın teslim edilmediğine*” yönelik bir savunma ileri sürdüğü ve defter kayıtlarının örtüşmediği durumlarda davacının davalının bu iddiasının aksini kanıtlamak amacıyla, ticari defter kayıtlarına geçmiş faturaları ile bu faturalara dayanak teşkil eden sevk irsaliyelerini eksiksiz ve imzalı bir şekilde mahkemeye ibraz etmesi gerekmektedir. Aksi takdirde, ispat yükü davacı tarafa ait olacaktır ve davacı, iddiasını yeterli delillerle kanıtlayamadığı takdirde, mahkeme tarafından davanın reddine karar verilmesi gerekecektir.

Uygulamada, mal teslimine ilişkin olarak tarafların Ba-Bs formlarındaki beyanları, mal tesliminin tespiti bakımından önemli bir ispat vasıtası olarak değerlendirilmektedir. Satım

sözleşmelerinde, malın teslim edildiğinin ispat yükü satıcıya; bedelin ödendiğinin ispat yükü ise alıcıya aittir. Ne var ki, alıcının bağlı bulunduğu vergi dairesine verilen BA formlarında, ihtilafa konu faturaların beyan edilmiş olması, fatura içeriğindeki malların alıcıya teslim edildiğine dair karine teşkil eder⁵¹⁷. Bu durumda ispat yükü yer değiştirerek, artık alıcının (davalının) malın teslim edilmediğini ispat etmesi gerekir. Ayrıca, davalı tarafça önceden vergi dairesine bildirilen BA formlarının, sonradan düzeltme beyannamesi ile geri çekilmiş olması, söz konusu karinenin hukuki etkisini ortadan kaldırmaz. Zira, daha önce yapılan BA bildirimi, fatura konusu malların teslimine ilişkin olarak davacı lehine oluşan karineyi bertaraf etmeye yeterli değildir.

Bu duruma örnek olarak Yargıtay 11. Hukuk Dairesi. 21.05.2024 tarihli 2023/1028, E. 2024/4126 K. sayılı ilamı⁵¹⁸ verilebilir. İlgili ilamda özetle... davacı tarafın, dava konusu faturanın tahsili amacıyla davalı aleyhine ilamsız icra takibi başlatmış ve ödeme emri davalıya 09.01.2018 tarihinde tebliğ edilmiştir. Uyuşmazlığa konu fatura davalının ticari defterlerinde kayıtlı değildir. Ancak uyumsuzluk konusu faturanın davalı tarafından BA formu ile ilgili vergi dairesine bildirildiği anlaşılmaktadır. Her ne kadar davalı taraf, ödeme emrinin tebliğinden bir gün sonra, 10.01.2018 tarihinde vergi dairesine başvurarak düzeltme beyannamesi vermek suretiyle bu faturayı BA formundan çıkarmış olsa da; faturanın daha önce vergi dairesine bildirilmiş olması, faturada yer alan malların davalıya teslim edildiğine dair bir karine teşkil etmektedir. Bu durumda daha sonra verilen düzeltme beyannamesi, davacı lehine oluşan bu karineyi ortadan kaldırmayacağı belirtilmiştir.

2.12. Ticari Defterlerin Delil Sözleşmesine Konu Edilmesinin İspata Etkisi

2.12.1. Genel olarak

Delil sözleşmesi, taraflar arasında, bir hukuki uyumsuzluk ortaya çıkmadan yani yargılama öncesinde veya yargılama sırasında, belirli delillerle ispatı zorunlu olan bir iddia veya hukuki işlemin, sadece belirlenen delillerle değil, diğer delillerle de ispatını sağlamak amacıyla yapılan bir anlaşmadır⁵¹⁹. Bu bakımdan delil sözleşmesi, senetle ispat kuralının

⁵¹⁷ Yargıtay 11.HD. 29.02.2024 tarihli ve 2022/7519 E., 2024/1622 K. sayılı; Konya BAM 6. Hukuk Dairesi, 20.01.2023 tarihli ve 2021/233 E., 2023/115 K. sayılı ; Ankara BAM 22. Hukuk Dairesi, 09.05.2024 tarihli ve 2022/1020 E., 2024/581 K. sayılı ;Yargıtay 11.HD. 10.09.2024 tarihli ve 2023/4573 E., 2024/6202 K. sayılı ; Yargıtay 19.HD. 09.04.2019 tarihli ve 2017/5059 E., 2019/2363 K. sayılı ilamları.

⁵¹⁸ Aynı yönde Yargıtay 19 HD'nin 23/03/2017 tarihli, 2016/12244 E. 2017/2368 K. , İstanbul Bölge Adliye Mahkemesi 43. HD'nin 06/12/2022 2020/1075 E. 2022/1323 K. sayılı ilamları.

⁵¹⁹ Taşpınar, *Medeni Yargılama Hukukunda İspat Sözleşmeleri*, 182; Tanrıver, *Medeni Usul Hukuku*, 802; Pekcanitez, Atalay ve Özkes, *Medeni Usul Hukuku*, 382.

katılığını esneterek, senetle ispat kuralın önemli bir istisnasını oluşturur⁵²⁰. HMK m. 193/1'e göre *“ taraflar, yazılı şekilde ya da mahkeme huzurunda tutanağa geçirilecek şekilde verdikleri imzalı beyanlarla, kanunda belirli bir delille ispatı öngörülen vakıaların başka delillerle ispat edilebileceğini kararlaştırabilecekleri gibi, aksi durumda sadece belirli bir delille ispatını da kabul edebilirler”*. Bu hüküm, özel hukukta taraflar arasında delil serbestisinin varlığına işaret eder. Ancak maddenin ikinci fıkrasında önemli bir sınırlama getirilmiştir. Buna göre, *“ taraflardan birinin ispat hakkını kullanmasını imkânsız hâle getiren veya bu hakkı fevkalade zorlaştıran delil sözleşmeleri geçersiz sayılır.”* Söz konusu hüküm uyarınca, delillerin kapsamı delil sözleşmesi ile hem genişletilebilir hem de daraltılabilir. Ancak delillerin kapsamının daraltılmasında esas kıstas, taraflardan birinin ispat hakkını kullanmasını imkânsız hâle getiren veya bu hakkı fevkalade zorlaştıran delil sözleşmelerinin geçersiz sayılacak olmasıdır (HMK m. 193/2). Bu düzenleme, tarafların delil serbestisi çerçevesinde yapacakları anlaşmalarda, adil yargılanma hakkı ve ispat hakkı gibi temel hakların korunmasını gözetmektedir.

Delil sözleşmesi, taraflar arasındaki uyuşmazlığa konu iddianın hangi delillerle ispat edileceğini belirlemeye yönelik bir anlaşmadır. Yani, delil sözleşmesinin temel konusu ispattır. İspat için kullanılan deliller ve ispat şekli, usul hukukunun sınırları dâhilindedir⁵²¹. Bu anlamda, bir uyuşmazlığın çözümünde hangi delillerin kullanılacağına dair yapılan delil sözleşmesi, yargılamaya yönelik hüküm ve sonuçlar doğurduğu için usul sözleşmesi olarak değerlendirilir⁵²².

Delil sözleşmesinin usulüne uygun şekilde dava dosyasına eklenmiş olmasına rağmen, taraflarca açıkça delil sözleşmesine dayanılmaması halinde hâkimin söz konusu belgeyi re'sen dikkate alıp almayacağına tartışmalı bir hususudur. Doktrinde bir görüş, delil sözleşmesinin dava dosyasına uygun biçimde sunulmuş olması halinde, taraflarca öne sürülmesi dahi hâkimin bu sözleşmeyi kendiliğinden (re'sen) dikkate alması gerektiğini savunurken⁵²³; bu konudaki diğer bir görüş ise delil sözleşmesi usulüne uygun olarak dosyaya eklenmiş olsa dahi, ancak tarafların bunu ileri sürmesi halinde hâkimin bu belgeyi dikkate alabileceğini; aksi halde hâkimin kendiliğinden sözleşmenin varlığını esas alamayacağını öne sürmektedir⁵²⁴. Yargıtay

⁵²⁰ Tanrıver, *Medeni Usul Hukuku*, 908; Ramazan Arslan, “Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun Delil Sözleşmesi Konusunda Getirdiği Yenilikler,” *Bankacılar Dergisi*, özel sayı, (Ocak 2013): 67.

⁵²¹ Taşpınar, *Medeni Yargılama Hukukunda İspat Sözleşmeleri*, 184.

⁵²² Taşpınar, *Medeni Yargılama Hukukunda İspat Sözleşmeleri*, 184; Tanrıver, *Medeni Usul Hukuku*, 908.

⁵²³ Ejder Yılmaz, *HMK Şerhi* (Ankara: Yetkin, 2012), 1020; Baki Kuru, *İcra ve İflas Hukuku Cilt III* (Ankara: Demir, 2001), 2987; Taşpınar, *Medeni Yargılama Hukukunda İspat Sözleşmeleri*, 219; Tahsin Hatipoğlu, *Medeni Yargılama Hukukunda Delil Sözleşmeleri* (İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2020), 100.

⁵²⁴ Yavuz Alangoya, Mehmet Kâmil Yıldırım ve Nevhis Deren Yıldırım, *Medeni Usul Hukuku Esasları* (İstanbul: Beta, 2009), 177; Umar, *HMK Şerhi*, 593.

ve Bölge Adliye Mahkemeleri, delil sözleşmesinin taraflarca iddia edilmemiş olsa bile yerel mahkemeler ve üst derece mahkemeler tarafından resen göz önüne alınması gerektiği yönünde içtihat oluşturmuştur⁵²⁵.

HMK m. 193'te düzenlenen delil sözleşmesinin hukuki dayanağı TBK m. 26'dır. Bu maddeye göre, *“taraflar kanunda belirtilen sınırlar içinde bir sözleşmenin içeriğini özgürce belirleyebilir”*. Ayrıca, sözleşme serbestisinin sınırlarını belirleyen TBK m. 27 de delil sözleşmeleri açısından geçerli olabilir. Bununla birlikte, TBK m. 26 ve 27'nin yanı sıra, HMK m. 193/2'de de delil sözleşmesinin sınırlarını belirleyen özel bir düzenleme yer almaktadır. Bu hükme göre, taraflardan birinin ispat hakkını kullanmasını imkânsız hale getiren veya aşırı zorlaştıran delil sözleşmeleri geçersiz sayılmaktadır⁵²⁶.

Delil sözleşmesinin konusunu deliller, yani ispat araçları oluşturduğundan, özellikle ticari davalarda ispat aracı olarak kullanılan ticari defterler de delil sözleşmesinin kapsamına dâhil edilebilir. Münhasır delil sözleşmesi, bir vakıanın veya hukuki işlemin yalnızca belirli bir delil veya delillerle ispat edilebileceğini kararlaştırmak amacıyla yapılan delil sözleşmesidir (örneğin olarak kesin deliller ile ispatı gerekmeyen bir vakıanın kesin delillerle ispatına yönelik yapılan delil sözleşmesi münhasır delil sözleşmesi niteliğindedir)⁵²⁷. Münhasır olmayan delil sözleşmesi, bir vakıa veya hukuki işlemin, kanunen belirli delillerle ispatı öngörülmüş olsa da tarafların anlaşarak başka delillerle de ispatına izin verdikleri delil sözleşmesidir (örneğin kesin deliller ile ispatı gerekli bir vakıanın takdiri deliller ile de ispat edilmesine olanak sağlayan delil

⁵²⁵ Muammer Öztürk ve Zeki Gözütok, *Usul ve Esaslarıyla Eser Sözleşmesi Uygulaması* (Ankara: Yetkin, 2023), 1098; YHGK 20.09.2023 T. 2021/(23)6-208 E. 2023/822 K sayılı; İstanbul BAM 43. HD 12/11/202 T. 2021/ 1017 D. 2024/1650 K. ; Yarg. 15. HD; 11.05.2015 T. 2014/4375E. 2015/2492; Yarg. 15. HD; 25.12.2017 T. 2017/2438 E. 2017/4549 K. Yarg.15. HD; 16.11.2017 T. 2016/6524E. 2017/3999 K. sayılı ilamları UYAP E.T. 05/01/2025.

⁵²⁶ Taşpınar, *Medeni Yargılama Hukukunda İspat Sözleşmeleri*, 186; Tanrıver, *Medeni Usul Hukuku*, 912; söz konusu bu duruma emsal olarak İstanbul BAM 13. HD'nin 09/06/2022 tarihli 2020/832 dosya 2022/940 karar sayılı ilamı da özetle *“Dava, bayilik sözleşmesinden kaynaklanan cari hesap alacağının tahsili için başlatılan icra takibine vâki itirazın iptali istemine ilişkindir. Sözleşmenin 24.maddesi uyarınca, bayinin davacıya olan borç ve alacak miktarının davacının defter ve kayıtlarına göre belirleneceği, tarafların davacının defter ve kayıtlarının kesin delil teşkil ettiğini ve HUMK m. 287 vd. uyarınca delil sözleşmesi hükmünde olmak üzere kabul ettikleri, bayinin tüm ticari muamelelerini ticari defterlerine tam ve doğru olarak geçirmek ve her türlü vesaiki kanuni süresince muhafaza etmekle yükümlü olduğu, tarafların ticari defter kayıtları arasında uyumsuzluk olması halinde davacının kayıtları ile davacıda mevcut sözleşmelere itibar edileceği hususlarının kararlaştırıldığı görülmüştür. Sözleşme ile uyumsuzluk halinde davacı defter ve kayıtlarına itibar edilmesi gerektiği kabul edilmiş ise de, HMK'nun 193/2 m. uyarınca taraflardan birinin ispat hakkının kullanımını imkânsız kalan veya fevkalade güçleştiren delil sözleşmeleri geçersiz sayılmıştır. Bu durumda davacı ticari defter ve kayıtlarının dayanakları gösterilmedikçe bu kayıtların davacı lehine delil olacağı kabul edilemeyeceği belirtilmiştir.”* bkz. UYAP, E.T. 05/01/2025.

⁵²⁷ Görgün, Börü ve Kodakoğlu, *Medeni Usul Hukuku*, 515; Budak ve Karaaslan, *Medeni Usul Hukuku*, 279.

sözleşmeleri münhasır olmayan delil sözleşmesi niteliğindedir.)⁵²⁸. Tarafların, ticari defterleri münhasır delil sözleşmesine konu etmesi halinin ayrıca ve öncelikle incelenmesi incelemesi isabetli olacaktır. Hukuki bir uyuşmazlıkta, taraflar her iki tarafın ticari defterlerinin de delil olabileceği konusunda anlaşabilecekleri gibi, yalnızca bir tarafın ticari defterlerinin de delil olarak kabul edileceğine ilişkin bir sözleşme de yapabilirler Aşağıdaki bölümlerde bu iki ihtimal incelenmeye çalışılacaktır.

2.12.2. Her İki Tarafın Ticari Defterlerinin Münhasır Delil Sözleşmesine Konu Edilmesi

Taraflar, aralarında ticari defterlerine geçirilmesi gereken hukuki işlemlerden kaynaklı uyuşmazlıklar bakımından, yalnızca ticari defterlerinin delil olarak kullanılacağına dair münhasır bir delil sözleşmesi yapabilirler. Ancak bu tür bir sözleşmenin geçerli sayılabilmesi ve hukuki sonuç doğurabilmesi için, her iki tarafın da tacir sıfatına sahip olması ve bu doğrultuda ticari defter tutma yükümlülüğünü haiz bulunması gerekmektedir.

Tacirler, ticari iş niteliğindeki uyuşmazlıkların ispatı için ticari defterlerinin delil olarak kullanılacağına dair münhasır bir delil sözleşmesi yapabilirler. Yapılan münhasır delil sözleşmesinin hukuki geçerliliği, HMK m. 222’de öngörülen usule uyulması ve şekil şartlarının sağlanması koşuluyla mümkündür⁵²⁹. Böyle bir sözleşmenin varlığı hâlinde, davacı taraf iddiasını münhasıran dayandığı taraf defterleriyle ispatlayamazsa, başka delillere başvuramayacaktır. Zira taraflar arasında yapılan bu münhasır delil sözleşmesi, delillerin sınırlandırılması anlamına gelmektedir. Yani delillerin sınırlandırılması durumunda, uyuşmazlıkla ilgili iddianın sadece sözleşmede belirtilen delil ile yani konumuz bakımından uyuşmazlığın ticari defterle ispatlanması gerekmektedir⁵³⁰. Bu nedenle münhasır delil sözleşmesinin varlığı hâlinde münhasır delil sözleşmesine dayanan tarafın defterleri aleyhine delil teşkil ederse iddiasını ticari defterler dışında başkaca deliller ile ispat edemez.

2.12.3. Sadece Bir Tarafın Ticari Defterlerinin Münhasır Delil Sözleşmesine Konu Olması

Meydana gelebilecek hukuki bir uyuşmazlık durumunda her iki tarafın ticari defterlerinin münhasıran delil olarak kullanılabilmesine dair bir anlaşma yapabileceği gibi

⁵²⁸ Görgün, Börü ve Kodakoğlu, *Medeni Usul Hukuku*, 515; Budak ve Karaaslan, *Medenî Usul Hukuku*, 279.

⁵²⁹ Topal, *Medeni Yargılama Hukuku Bağlamında Ticari Defterlerin Delil Niteliği*, 252.

⁵³⁰ Topal, *Medeni Yargılama Hukuku Bağlamında Ticari Defterlerin Delil Niteliği*, 248; Ceyhun, *Ticari Defterlerin Delil Olma Niteliği* 148.

sözleşmenin tarafları yalnızca bir tarafın ticari defterlerinin münhasıran delil olarak kabul edileceği konusunda da bir delil sözleşmesi düzenleyebilirler⁵³¹. Ne var ki, sadece bir tarafın ticari defterlerinin münhasır delil sözleşmesine konu olması halinde yapılan delil sözleşmesi, HMK m. 193/2 uyarınca “ *taraflardan birinin ispat hakkını kullanmasını imkânsız hâle getiriyor veya bu hakkın kullanımını olağanüstü derecede güçleştiriyorsa*” geçersiz sayılacaktır. Bu durumda diğer taraf da iddiasını ispatlamak amacıyla kendi ticari defterlerine delil olarak dayanabilecektir.

Bu kısmın daha anlaşılabilir olması adına güncel nitelikte bazı üst derece mahkemesi kararlarının incelenmesinde fayda görülmektedir.

İstanbul Bölge Adliye Mahkemesi 43 Hukuk Dairesi’nin 2021/253 dosya 2024/947 karar sayılı ilamında⁵³² ... faturaya dayalı alacağın tahsili için başlatılan icra takibine yapılan itirazın iptali istemine ilişkin davada konuyu ele almıştır. Taraflar arasındaki sözleşmede, davacının ticari defterlerinin münhasır delil olarak kabul edileceği kararlaştırılmıştır. Ancak mahkeme, HMK m. 193/2 uyarınca, taraflardan birinin ispat hakkını imkânsız kılan veya aşırı zorlaştıran delil sözleşmelerinin geçersiz olduğunu belirterek, davalı tarafa da ticari defterlerini ibraz etmesi için süre tanımıştır. Davalı taraf, ticari defterlerini ibraz etmemiş ve herhangi bir mazeret de sunmamıştır. HMK m. 220/3 gereğince, mahkeme, sunmaktan kaçınılan

⁵³¹ Topal, *Medeni Yargılama Hukuku Bağlamında Ticari Defterlerin Delil Niteliği*, 252.

⁵³² Benzer nitelikte Konya BAM 6. HD’nin 24/10/2024 tarihli 2024/221 E.. 2024/1697 K. sayılı ilamında özetle “...asıl davada davacı G. Demirbilek, davalı P. A.Ş’nin taraflar arasındaki sözleşmeye aykırı olarak kendisinin faaliyet alanında farklı distribütörler kullanarak mal dağıtımı yapmak suretiyle kar mahrumiyetine sebebiyet verdiğini, yakıt destek alacaklarını ödemediğini, buna rağmen hiçbir alacağı olmadığı halde icra takibi başlattığını ileri sürerek menfi tespit talep etmekte, davalı Panek A.Ş ise davalıya herhangi bir satış münhasırlığı yetkisi verilmediğini, sözleşmeye aykırı davranışın söz konusu olmadığını, davacının yakıt destek alacağının bulunmadığını savunarak davanın reddini talep etmektedir. Birleşen davada ise davacı P. A.Ş, taraflar arasındaki cari ilişki nedeniyle davalıdan 22.890,16 TL alacaklı olduğunu, taraflar arasında münhasır delil sözleşmesi olduğunu, davalının icra takibine haksız itiraz ettiğini ileri sürerek itirazın iptalini talep etmekte, davalı G. Demirbilek ise davacının kendisinin faaliyet alanında farklı distribütörler kullanarak mal dağıtımı yapmak suretiyle kâr mahrumiyetine sebebiyet verdiğini, yakıt destek alacaklarını ödemediğini, davacı P. A.Ş 'e kesilen iade faturalarının dikkate alınmadığını savunarak davanın reddini talep etmektedir. Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 193 üncü maddesi gereğince taraflar, kanunda belirli delillerle ispatı öngörülen vakıaların başka delil veya delillerle ispatını kararlaştırabilecekleri gibi; belirli delillerle ispatı öngörülmemeyen vakıaların da sadece belirli delil veya delillerle ispatını kabul edebilirler. Ancak, taraflardan birinin ispat hakkının kullanımını imkânsız kılan veya fevkalade güçleştiren delil sözleşmeleri geçersizdir. Dava konusu somut olayda taraflar arasında düzenlenen sözleşmenin 14.4 maddesinde " taraflar arasında herhangi bir ihtilaf halinde P.. AŞ ticari defter ve kayıtlarının tek ve kesin delil olacağını taraflar peşinen kabul etmişlerdir " denildiği görülmekte olup bu düzenlemenin P. A.Ş'nin tek taraflı düzenlediği defterlerinden başka bir delille ispat imkanını ortadan kaldırdığı, sözleşmenin karşı tarafı olan G. Demirbilek'in ispat hakkının kullanımını imkansız kıldığı açıktır. (Yarg. 11. HD’nin 30.04.2024 tarihli 2022/6978 E 2024/3414 K. sayılı kararı da bu yöndedir.) Bu nedenle mahkemece asıl davada davalı-birleşen davada davacı P. A.Ş'nin ticari defterleri münhasır delil kabul edilerek yazılı şekilde karar verilmesi doğru olmamıştır. UYAP E.T. 05/01/2025.

belgelerdeki kayıtların karşı taraf defterleriyle uyumlu olduğunu kabul etmiştir. Davacının ticari defterlerinin usulüne uygun tutulduğu ve alacağın dayanağı olan faturaların mevcut olduğu dikkate alınarak, davacı lehine delil teşkil ettiği sonucuna varılmıştır.

Yine benzer nitelikte olan bir başka kararda Antalya Bölge Adliye Mahkemesi 3 Hukuk Dairesi'nin 2023/1054 d. 2024/1618 karar sayılı ilamında da konuya dair bazı tespitlerde bulunmuştur. Kararda özetle⁵³³ "Davacının ilamsız takibe konu alacağını ispatla yükümlü olduğu ve iddiasını yazılı/kesin delillerle kanıtlaması gerektiği vurgulanmıştır. Bu kapsamda, davacı, dosyaya distribütörlük sözleşmesi, faturalar, sevk irsaliyeleri ve ticari defter kayıtlarını sunmuştur. Taraflar arasında imzalanan ve davalı tarafından inkâr edilmeyen distribütörlük sözleşmesinin 18.a maddesinde, davacının ticari defter kayıtlarının münhasır delil oluşturacağı belirtilmiştir. HMK m. 193 uyarınca, taraflar arasında yapılan delil sözleşmesi geçerlidir ve tarafları bağlar. Ancak, ticari defterlerin münhasır delil olarak kabul edilmesi, HMK m. 193/2 gereğince davalının ispat hakkını aşırı derecede zorlaştıracığından mahkemece geçersiz sayılmıştır.

Benzer nitelikte Yargıtay 11. Hukuk Dairesinin 2022/6978 e. 2024 3414 ilamında ise özetle...davacı tarafın davalının yönettiği barter sistemine üye olduğunu ve dava dışı T... A.Ş. ile olan ticari ilişkisi nedeniyle barter sisteminde 304.000,00 TL alacağı bulunduğunu belirterek alacak talebinde bulunmuştur. İlk Derece Mahkemesi, taraflar arasında davalının defter ve kayıtlarının münhasır delil olarak kabul edildiğini, ancak bu kayıtlarda davacının alacaklı olduğuna dair bir tespit bulunmadığını ve davalı şirketin barter sistemi ile ilişkilendirildiğine dair bir delil sunulmadığını belirterek davayı reddetmiştir. Bölge Adliye Mahkemesi de istinaf talebini esastan reddetmiştir. Ancak, HMK m. 193/2 gereğince, taraflardan birinin ispat hakkını aşırı derecede zorlaştıran delil sözleşmeleri geçersizdir. Davacı, barter çeki örneği ve davalının fax ile gönderdiğini ileri sürdüğü hesap ekstresini delil olarak sunmuştur. Bu nedenle mahkemenin yalnızca davalının defter kayıtlarına dayanarak karar vermemesi; davacının sunduğu deliller ile dava dışı T.. A.Ş.'nin defter kayıtlarını da incelemesi gerektiğinden, eksik inceleme yapıldığı gerekçesi ile ilk derece mahkemesi kararı ve istinaf kararı Yargıtay tarafından bozulmuştur.

İncelenen yargı kararlarından da anlaşılacağı üzere meydana gelebilecek bir hukuki uyuşmazlık durumunda, yalnızca bir tarafın ticari defterlerinin münhasıran delil olarak kabul edileceğine ilişkin bir delil sözleşmesi yapılması mümkün olsa da uygulamada mahkemelerce

tek taraflı delil sözleşmelerinin, HMK m. 193/2 uyarınca, taraflardan birinin ispat hakkını imkânsız kıldığı veya aşırı derecede zorlaştırdığı gerekçesiyle geçersiz sayıldığı görülmektedir. Kanaatimizce, yargılama sürecinde yalnızca bir tarafın ticari defterlerinin inceleneceğini öngören bir delil sözleşmesi sunulmuş olsa dahi, bu sözleşmenin geçersiz olduğu gerekçesiyle uyuşmazlığın diğer tarafına da ticari defterlerini ibraz etmesi ve diğer kesin delillerini mahkemeye sunması için mahkemece ihtaratlı kesin süre verilmelidir. Ayrıca, bu nitelikteki bir delil sözleşmesi HMK m. 193/2 kapsamında geçersiz sayıldığı takdirde, bu geçersizlik mahkemece re'sen dikkate alınmalıdır. Öte yandan, her iki tarafın ticari defterlerine dayanılmasını öngören delil sözleşmelerinde ispat hakkının kısıtlandığından söz edilemeyeceği için, bu tür durumlarda HMK m. 193/2 hükmü uygulanmamalıdır.

2.13. Tarafların Ticari Defterlerinin Hasredilmesi

HMK m. 222/5 uyarınca meydana gelen ticari uyuşmazlıklarda, taraflardan biri, tacir sıfatı taşıyan diğer tarafın ticari defterlerini delil olarak sunabileceği gibi; tacir olmasa bile, bir taraf, başka bir delil sunmaksızın, diğer tarafın yani karşı tarafın ticari defterlerindeki kayıtlara dayanacağını beyan edebilir ya da başka bir ifadeyle, delillerini yalnızca diğer tarafın ticari defterlerine hasredebilir⁵³⁴.

6762 sayılı eTTK m. 83/2 uyarınca taraflardan biri, karşı tarafın ticari defterlerindeki kayıtların doğruluğunu mahkeme huzurunda kabul edeceğini beyan etmiş ve karşı taraf ticari defterlerini ibraz etmekten kaçınmışsa, mahkeme tarafından defterlerin ibrazını talep eden tarafa iddiasının doğruluğu hususunda bir yemin teklif edilebileceğine yönelik bir düzenleme öngörülmüşken; bu düzenlemeye 6102 sayılı TTK da yer verilmemiş ve 6100 sayılı HMK'nın 222/5 maddesi ile ticari defterlerde tamamlayıcı yemin usulü kaldırılmış ve tacir olmayan tarafların da delillerini, karşı tarafın tacir olması şartıyla, ticari defterlerine hasredebilmesine imkân tanınmıştır⁵³⁵.

HMK m. 222/5 uyarınca bir tarafın, diğer tarafın ticari defterlerine dayanarak iddialarını ispat edebilmesi, daha doğru bir ifadeyle kendi taleplerinin kabul edilmesi için, kendi defterlerini tutmuş olup olmaması ya da defterlerinin kanun ve usule uygun bir biçimde

⁵³⁴ Ülgen vd., *Ticari İşletme Hukuku*, (2022), 421 ; Kuru ve Aydın, *Medeni Usul Hukuku El Kitabı*, 732; Tanrıver, *Medeni Usul Hukuku*, 926; Karslı, *Medeni Muhakeme Hukuku Ders Kitabı*, 587; Ayhan, Çağlar ve Özdamar, *Ticari İşletme Hukuku*, 454. Hasretme kavram itibarıyla ispat yükümlülüğü altındaki tarafın, vakıanın aydınlatılması amacıyla tüm delillerini mahkemeye ibraz etmesi ve yargılama süresince başka bir delili bulunmadığını bildirmesini ifade eder

⁵³⁵ Ülgen vd., *Ticari İşletme Hukuku*, (2022), 421.

düzenlenip düzenlenmemesi meselesi herhangi bir önem taşımamaktadır⁵³⁶. Bir davada ispat yükü üzerine düşen taraf iddiasını kanıtlamak için delillerini tacir olan karşı tarafın ticari defterlerine HMK 222/5 maddesi uyarınca hasredebilir⁵³⁷. Burada ispat yükü üzerine düşen tarafın tacir olması ve defter tutma yükümlülüğüne tabi olması da şart değildir. Birçok yargı kararında tacir olmayan tarafın iddiasının ispatı için tacir olan karşı tarafın ticari defterlerine dayanabileceği içtihat edilmiştir⁵³⁸.

⁵³⁶ YGHK, 28.03.2012 tarihli 2017/11-3029 E. 2019/405 K. sayılı ilamında özetle... uyuşmazlığın çözümü için delillerin karşı tarafın ticari defterlerine hasredilmesine ilişkin yasal düzenlemelerin ortaya konulmasında yarar bulunmaktadır. Dava tarihi itibarıyla yürürlükte bulunan 6762 sayılı TTK'nın 83/2. maddesi; "Taraflardan biri hasmın ticari defterlerinin münderecatını kabul edeceğini mahkeme huzurunda beyan etmiş iken hasmı ticari defterlerini ibrazdan imtina ederse, mahkeme, defterlerin ibrazını istemiş olan tarafa iddiasının sıhhati hakkında bir yemin verir" hükmünü haizdir. Bu hükme göre, tacir olsun veya olmasın karşı tarafın ticari defterlerine dayanan tarafın davasını ispat yolunda başkaca delil ikame etmeyip münhasıran karşı tarafın defterine dayanarak münderecatını kabul edeceğini mahkeme huzurunda beyan etmiş olması ve karşı tarafın ticari defterlerini ibraz etmemiş olması karşısında ticari defterlere dayanan tarafa iddiasının doğruluğu hakkında bir yemin verilerek iddianın sabit olduğu kabul edilebilecektir. 6762 sayılı TTK'nın 83/2. (HMK m. 222/5) maddesi gereğince delillerin karşı tarafın defterlerine hasredildiği durumda karşı tarafın ticari defterleri ile birlikte kayıtların dayanak belgelerini ibraz yükümlülüğü söz konusu değildir. Defterlerini ibraz etmesi istenen taraf, defterlerini ibraz ederse sadece ibraz edilen defterler üzerinde inceleme yapılır. Zira ticari defter dayanakları da ayrı birer delil niteliğinde olduğundan 6762 sayılı TTK'nın 83/2. maddesi gereğince incelenmesi mümkün değildir. Başka bir deyişle ticari defter kayıtlarının dayanak belgelerinin, kayıtlardan bağımsız olarak delil değerinin bulunması itibarıyla 6762 sayılı TTK'nın 83/2. maddesinde yer alan düzenlemeden ayrı olarak genel ispat kurallarına tâbidir. Yerel mahkemece, davacının delillerini 6762 sayılı TTK'nın 83/2. maddesi gereğince davalının ticari defterlerine hasrettiği kabul edilerek davalı bankanın ticari defterlerini ibraz etmesi istenmiş ve davalı banka tarafından 1998 ve 1999 yıllarına ait envanter defterleri ile 1998 yılının Mart ayına ait yevmiye defteri ibraz edilememesi üzerine davacıya iddiasının sıhhati hakkında yemin verdirilerek davanın kabulüne karar verilmiştir. Oysaki dosya içeriği ile de sabit olduğu üzere davacı, davalı bankanın ticari defter kayıtlarının kendisini alacaklı göstermediğini kabul etmekle birlikte kayıtlarının dayanağının geçersiz olduğunu ileri sürmektedir. Her ne kadar defter kayıtlarının dayanakları ile örtüştüğü oranda lehe veya aleyhe delil olabileceği kabul edilmekte ise de; yukarıda da açıklandığı üzere 6762 sayılı TTK'nın 83/2. maddesine dayanıldığı durumlarda ticari defter kayıtlarının dayanaklarının sıhhatli olup olmadığının araştırılması mümkün değildir. UYAP E.T. 03/01/2025.

⁵³⁷ Şener, *Ticari İşletme Hukuku*, 669-704.

⁵³⁸ "Dava tarihinde yürürlükte olan 6100 sayılı HMK'nun 222/1.maddesi gereğince, kural olarak ticari defterler ticari davalarda delil olarak kabul olunacağı ve ilgi Kanunun 222/son maddesi gereğince de tacir olmayan taraf, karşı taraf tacirin ticari defterlerinin münderecatını kabul edeceğini beyan edebileceği" yönünde T.C. Antalya Bölge Adliye Mahkemesi 3.Hukuk Dairesinin 27/04/2021 tarihli 2021/284 E. 2021/729 K sayılı ilamı (UYAP E.T. 18/12/2024) ; yine bu hususta başka bir içtihatla "dosya kapsamındaki bilgi ve belgeler, tv görüntüleri ve Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın yapmış olduğu teftiş sonucunda 10-13/4/2014 tarihleri arasında Gaziantep'de düzenlenen organizasyonun davacı şirketçe verildiği sabittir ve bu husus mahkemenin de kabulündedir. Ne var ki, taraflar arasında hizmete ve kullanılan malzemelere yönelik yazılı bir sözleşme bulunmadığından fatura konusu malların teslim edilip edilmediğinin davacı yanca kanıtlanması gerekir. Faturanın tebliği ifaya yönelik olup içeriğindeki malların teslim edildiği veya akdi ilişkinin varlığını kanıtlamaz. Hükme esas alınan bilirkişi raporunda da bu hususlar incelenmeksizin yalnızca davacı defterlerinin usulüne uygun tutulmuş olması gerekçe gösterilerek alacak var kabul edilmiştir. Bu durumda, bilirkişi raporu hüküm kurmaya elverişsizdir. Kaldı ki dava tarihinde yürürlükte olan 6100 sayılı HMK'nun 222/1.maddesi gereğince, kural olarak ticari defterler ticari davalarda delil olarak kabul olunur. İlgi Kanunun 222/5 maddesi gereğince de tacir olmayan taraf hasmının ticari defterlerinin münderecatını kabul edeceğini beyan edebilir. Bu halde taraflardan birisinin ticari defterlerindeki kayıtlar esas alınıp sonuca gidilebilir. Ancak somut olayda davalı tacir olmadığı gibi, davacının sunduğu defterlerin delil olamayacağı itirazında bulunmuştur. Bu haliyle davacı şirket defterlerindeki ödemeye ilişkin kayıt esas alınarak karar verilmesi doğru değildir" T.C. Yargıtay 13. Hukuk Dairesinin 26/06/2019 tarihli 2016/15073 E. 2019/7768 K. sayılı ilamı UYAP E.T. 18/12/2024.

Basit ve yazılı yargılama usulünün geçerli olduğu ticari davalarda⁵³⁹, delillerin nasıl ve ne zaman sunulacağı, davanın aşamaları dikkate alınarak belirlenmektedir. Bu kapsamda 6100 sayılı HMK, birinci derece yargılamalarını beş temel aşamadan oluşacak şekilde düzenlemiştir. Bu aşamalar sırasıyla: Davanın açılmasıyla başlayan süreç, dilekçe teatisi, ön inceleme, tahkikat, yazılı yargılama usulünün uygulandığı davalarda ise sözlü yargılama ve karar aşamalarıdır.

Davanın açılması ve tarafların karşılıklı dilekçelerini sunduktan sonra başlayan ön inceleme aşamasında, taraflar kendilerinde bulunmayan delillerin celbi için mahkemeye talepte bulunurlar. Akabinde tahkikat aşamasında, toplanan deliller incelenir ve tartışılır, ardından yazılı yargılama usulünde taraflara son söz hakkı tanınan sözlü yargılama aşamasına geçilir. Sözlü yargılama aşamasında, hâkim taraflara son sözlerini sorarak kararını verir.

Taraflar, dilekçe teatisi aşamasında iddia ve savunmalarını ve delillerini serbestçe ileri sürebilirler. Ancak, ön inceleme aşamasından itibaren taraflar, iddia ve savunmalarını değiştiremez ya da genişletemezler.

Bu bilgiler ışığında, delillerini karşı tarafın ticari defterlerine hasreden taraf, bu durumu dilekçeler teatisi aşamasında mahkemeye bildirmelidir. HMK m. 141 uyarınca ön inceleme ve tahkikat aşamasında delillerin karşı tarafın ticari defterlerine hasredilmesi ise yalnızca karşı tarafın muvafakati durumunda mümkündür. Bu durumda, mahkeme, delillerin hasredilmesine ilişkin süreci tarafların muvafakati çerçevesinde yürütür. Mahkeme, ticari defterleri münhasır delil olarak hasredilen tarafa ait ticari defterlerin sunulabilmesi için ilgili tarafa belirli bir süre tanır. Mahkemece verilen süre kesin olarak belirtilmelidir ve kesin sürenin sonuçları yani defterlerinin ibraz edilmemesine sonuçları açıkça karşı tarafa ihtar edilmelidir.

Bir taraf, diğer tarafa ait ticari defterlerin içeriğini kabul edeceğini mahkemeye bildirir ve delillerini sadece bu defterlere hasrederse, artık iddiasını ispat etmek için başkaca bir delile dayanamaz. Bu aşamada delillerini hasreden tarafın tacir olması şart değildir. Yani delillerini hasreden taraf tacir olmasa bile, karşı taraf tacir olup, ticari defterlerini ibrazdan kaçınırsa, defterlerin ibraz edilmemesi halinde delillerini hasreden taraf, HMK'nın 225/5. maddesi uyarınca iddiasını ispat etmiş sayılır. Böyle bir durumda mahkeme, artık başka bir ispat aracı aramaksızın delilleri hasreden taraf lehine karar vermelidir⁵⁴⁰. Bu düzenleme ile delillerini karşı

⁵³⁹ Ticari davalarda da deliller ile bunların sunulması 12/1/2011 tarihli ve 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu hükümlerine tabidir; 2025 yılı itibarıyla miktar veya değeri 2.280.000 TL'yi geçmeyen ticari davalarda (asliye ticaret mahkemesinde) basit yargılama usulü uygulanır.

⁵⁴⁰ Doğanay, *Şerh*, 509; *Kara Ticaret Hukuku Dersleri, Umumi Hükümle*, 146; Karşlı, *Medeni Muhakeme Hukuku Ders Kitabı*, 588; Pekcanitez, *Usul*, 1833.

tarafın ticari defterlerine hasreden taraf lehine bir karine oluşturulmuş ve böylece delillerin hasreden taraf, ispat yükünü yerine getirmekten kurtarılmıştır⁵⁴¹.

Mahkeme tarafından verilen kesin süre içinde ticari defterlerin ibraz edilmesi halinde üç farklı durum ortaya çıkabilir. Ticari defterler kanuna uygun şekilde tutulan ve açılış ile kapanış onayları da usulüne uygun olarak gerçekleştirilmiş olan defterlerde uyumsuzluk konusu olayla ilgili hiçbir kayıt bulunmuyorsa, delil sunma yükümlülüğü kendisine ait olan taraf başka bir delil ileri süremez. Bu durumda, delillerini karşı tarafın ticari defterlerine hasreden taraf, defterlerde uyumsuzluk konusuna ilişkin kayıt bulunmaması halinde, kural olarak başka bir delil göstererek davasını ispatlayamaz ve iddiasını kanıtlayamadığı için açtığı davanın reddedilmesi gerekir⁵⁴².

İkinci durumda, ticari defterleri kanuna ve usulüne uygun tutulmayan ve içeriğinde yalnızca lehine kayıtlar bulunan taraf, delil gösterme yükümlülüğüne sahip olarak, HMK'da belirtilen diğer geçerli delillere dayanarak iddiasını ispat etmeye çalışır; ancak ispat yükümlülüğü yine kendisinde kalır⁵⁴³.

Üçüncü olarak, delillerini karşı tarafın ticari defterlerine hasredilen tarafın ticari defterleri usulüne uygun tutulmuş olsun veya olmasın, defterlerde yer alan kayıtlar aleyhine ise, ispat yükü üzerinde olan taraf iddiasını ispat etmiş sayılır ve bu durumda ispat yükü karşı tarafa geçer; karşı taraf ise ancak kesin delillerle aksini kanıtlayabilir⁵⁴⁴. Yani yukarıda sayılan tüm bu ihtimaller, uyumsuzluk konusu davalarda ticari defterlerin tarafların üzerindeki ispat yükünün etkisini ortaya koymaktadır.

Tacir olmayan davacı taraf, delillerini, tacir olan davalı tarafın ticari defterlerine hasretmeyerek, karşı tarafın ticari defterleri ile beraber başka delillere de dayanmışsa, HMK'nın 222/5 hükmü değil, HMK' nın 220. maddesi uygulanır⁵⁴⁵.

Nitekim bu konuda verilen Yargıtay HGK 27.09.2006 tarihli ve 2015/ 19-543 E. 2006/ 587 K. sayılı ilamında; davacının 11.07.2011 tarihli delil listesinde delillerini karşı tarafın ticari

⁵⁴¹ Pekcanıtez, Usul, 1833; Yılmaz, "Ticari Defterlerin Delil Olması (HMK m. 222) ve Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun Bu Konuda Getirdiği Yenilikler,"39.

⁵⁴² Bilgili, Demirkapı ve Özboyacı, *Ticari İşletme Hukuku*, 519-520.

⁵⁴³ Biçer ve Bahtiyar, "Yeni Türk Ticaret Kanunu'na Göre Ticari Defter Tutma Yükümlülüğü ve Ticari Defterlerin İspat Gücü,"27.

⁵⁴⁴ Ceyhan, *Ticari Defterlerin Delil Olma Niteliği* 125.

⁵⁴⁵ Budak ve Karaaslan, *Medenî Usul Hukuku*, 299; *Ticari Defterlerin İbrası ve Delil Olması*, 23; Aynı yönde Yargıtay 19. HD. 05.11.2012 tarihli 2012/9592 E. 2012/15940 K. sayılı, Yargıtay 21 HD 27.04.2015 tarihli, 2014/4862 E. 2015/2901 K. sayılı ilamları, UYAP E.T. 18/12/2024.

defterlerine hasretmediğini, karşı tarafın ticari defterlerinin yansıra başka delillere de dayandığını, bu durumda mahkemece, davalının defterlerini mahkemeye ibrazdan kaçınması nedeniyle HMK'nun 220. maddesi uyarınca işlem yapılarak sonucuna göre karar verilmesi gerekirken yazılı şekilde karar verilmesi doğru olmadığı belirtilmiştir.

İstanbul Bölge Adliye Mahkemesi 14. Hukuk Dairesinin 03/112024 tarihli ve 2021/1180 E 2024/1348 K. sayılı ilamında aynı husus ele alınmıştır. İlgili ilamda özetle... dava konusu uyuşmazlığın, davacının cari hesap alacağı bulunup bulunmadığı ve bulunuyorsa miktarının tespiti olduğunu belirtmiştir. İlk derece mahkemesince verilen kararda HMK'nın 190. maddesi ve TMK'nın 6. maddesi uyarınca, iddiasından lehine hukuki sonuç çıkarmak isteyen tarafın ispat yükü altında olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca, fatura düzenlenmesinin tek başına alacağın ve akdi ilişkinin varlığını kanıtlamaya yeterli olmayacağı, faturaların tebliği ve mal tesliminin ayrıca ispatlanması gerektiği ifade edilmiştir. HMK'nın 222. maddesine göre, ticari defterlerin delil niteliği kazanabilmesi için usulüne uygun tutulmuş olması ve kayıtların birbirini doğrulaması gerektiği belirtilmiş, ancak davacının iddiasını yalnızca davalının defterlerine hasretmediği ve teslim belgelerini sunamadığı tespit edilmiştir. Bu sebeple, davalının ticari defterlerini ibraz etmemesinin davacının iddiasını ispatlamış sayılması için yeterli olmadığı değerlendirilmiştir. Davacı vekili, taraflar arasında imzalanan bayilik sözleşmesinin 15. maddesine dayanarak, *“Bu sözleşmeden doğacak her türlü ihtilaflarda Turkuaz Medya'nın defter ve kayıtları kesin, münhasır ve bağlayıcı delil kabul edilir.”* şeklindeki hükmü ileri sürmüştür. Ancak mahkeme, münhasır delil sözleşmesinin usulüne uygun şekilde ileri sürülmüş diğer delillerin incelenmesine engel teşkil etmeyeceğini ve ayrıca ispat yükünü taşıyan davacı tarafın mal teslimini kanıtlamak zorunda olduğunu vurgulamıştır. İstinaf mahkemesi ilk derece mahkemesinin kararının usul ve yasaya uygun bularak davacı tarafın istinaf başvurusu esastan reddedilmiştir;

2.14. Elektronik Defterlerin İbrazi ve Delil Olma Şartları

TTK m. 64 ve bu hükme istinaden çıkarılan bağlı olan Elektronik Defter Genel Tebliği uyarınca e-defter uygulamasından oluşturulan e-defter dosyaları ve berat dosyaları fiziki şekilde tutulan ticari defterler ile aynı şekilde delil niteliğini haizdir⁵⁴⁶. Elektronik ortamda tutulan, iletilen veya saklanan belgeler ve kayıtların bir vakıanın ispatında kullanılması durumunda elektronik delil söz konusu olur⁵⁴⁷.

⁵⁴⁶ Topal, *Medeni Yargılama Hukuku Bağlamında Ticari Defterlerin Delil Niteliği*, 241.

⁵⁴⁷ Mustafa Göksu, *Hukuk Yargılamasında Elektronik Delil* (Ankara: Yetkin Yayınları, 2011), 29.

E-defter uygulaması, defter dosyalarının elektronik formatta hazırlanmasını, basılı kopya oluşturmada dijital ortamda kaydedilmesini, bütünlüğünü, değiştirilemezliğini ve kaynağının doğruluğunu elektronik imza veya mali mühür ile güvence altına almayı ve gerektiğinde hukuki delil olarak kullanılmasını sağlamaktadır (Elektronik Tebliğ m. 3.1.1). Bu uygulamaya dâhil olanlar, edefer.gov.tr adresinde belirlenen format ve standartlara uygun olarak aylık dönemlerde e-defterlerini oluşturacak ve uygulamaya geçtikleri aydan itibaren kâğıt üzerinde defter tutamayacaklardır. Eğer fiziki ortamda defter tutmaya devam ederlerse bu defterler hiç tutulmamış sayılacaktır (EDGT m. 4.3.1). Elektronik defter ve berat dosyalarının güvenliği, NES⁵⁴⁸ veya Mali Mühür ile sağlandığından, bu dosyalar artık fiziki ortamda saklanmayacak ve kâğıda basılmış halleri hukuki bir geçerlilik taşımayacaktır (EDGT m. 4.4.1-b). Bu doğrultuda, e-Defter uygulamasına geçiş yapan tacirler, ticari defter kayıtlarını yalnızca dijital ortamda tutacak ve fiziksel olarak defter tutmaları durumunda, bu defterler yasal olarak yok hükmünde sayılacak ve sonuç itibarıyla, fiziksel ortamda tutulan defterlerle elektronik defterler karşılaştırıldığında, hukuki üstünlük elektronik defterlere verilecektir. Bir başka ifadeyle kâğıt ortamında tutulmaması gereken ticari defterlerin hukuken delil niteliği bulunmamaktadır⁵⁴⁹.

E-Defter dosyalarının ve berat dosyalarının doğruluğu, bütünlüğü ve değişmezliğine ilişkin tüm elektronik kayıtlar, veriler, doğrulama araçları ve görüntüleme araçları bu kapsamda yer almaktadır⁵⁵⁰. Elektronik ortamda tutulan ticari defterlerin ibrazı, e-defter dosyaları ve berat dosyaları ile sağlanmaktadır (EDGT m. 4.4.1. a).

Ticari defterlerin elektronik ortamda tutulması hâlinde, bu defterlerin saklanması süresince, ilgili kişilerin bu defterlere her zaman kolaylıkla erişebilmesi ve defterlerin bu süre zarfında okunabilirliğinin sağlanmış olması gerekmektedir (TTK m. 65/4). Defterlerini elektronik ortamda tutanlar; e-Defter dosyalarını ve berat dosyalarını, Türk Ticaret Kanunu ve ilgili diğer mevzuatta belirtilen süreler boyunca elektronik, manyetik veya optik ortamlarda muhafaza etmek ve istenildiğinde eksiksiz ve okunabilir biçimde ibraz edebilmekle yükümlüdürler (EDGT m. 4.4.1-c).

Ticari defterlerini, yalnızca görüntü ya da veri taşıyıcılar üzerinde saklayan kişiler (TTK m. 82/3), bu defterleri görüntü ya da başka bir veri taşıyıcısı aracılığıyla ibraz ettiklerinde, giderleri kendilerine ait olmak üzere, belgelerin okunabilmesi için gerekli olan teknik donanım

⁵⁴⁸ Nitelikli Elektronik Sertifika

⁵⁴⁹ Topal, *Medeni Yargılama Hukuku Bağlamında Ticari Defterlerin Delil Niteliği*, 241.

⁵⁵⁰ Topal, *Medeni Yargılama Hukuku Bağlamında Ticari Defterlerin Delil Niteliği*, 282.

ve yardımcı araçlarını da hazır bulundurmakla yükümlüdür. Gerekğinde, bu belgelerin basılı kopyalarını da temin edebilmelidirler (TTK m. 86).

Dolayısıyla, bu yükümlülükler çerçevesinde, e-Defterlerin istenildiğinde kolaylıkla erişilebilir, eksiksiz şekilde görüntülenebilir ve okunabilir olması, ayrıca gerektiğinde basılı örneklerinin sunulabilir olması gerekmektedir (EDGT m. 4.4.1-ç).

E-Defter uygulaması kapsamında tutulan elektronik ticari defter kayıtlarının, fiziki defterlerde olduğu gibi noter onayına tâbi tutulmaları gerekmemektedir. Bu çerçevede, elektronik defterlerde açılış onayı; ilgili hesap döneminin ilk ayına ait elektronik defter beratının Gelir İdaresi Başkanlığı sistemine yüklenerek onaylanması suretiyle gerçekleştirilir. Aynı şekilde, kapanış onayı ise hesap döneminin son ayına ait elektronik defter beratının alınması ve onaylanması ile sağlanmaktadır. Böylelikle fiziki defterlerde uygulanan noter onay süreci, elektronik ortamda berat sistemi ile ikame edilmiştir. Elektronik defter beratları, e-Defterlere yasal geçerlilik kazandıran unsurlar olarak kabul edilir. Bu beratlar sayesinde elektronik ortamda tutulan ticari defterlerin sahibi lehine delil oluşturabilmesi mümkün hale gelmektedir. Ancak, tıpkı fiziki defterler gibi, elektronik defterler de her durumda sahibinin aleyhine delil teşkil edebilir. Yani, e-Defterler, içerdikleri bilgilerin doğruluğu ve geçerliliği açısından, defter sahibinin aleyhine kullanılabilecek nitelikte olabilir⁵⁵¹.

Ankara Bölge Adliye Mahkemesi 21. Hukuk Dairesinin 19.02.2025 tarihli ve 2022/897 E. 2025/107 K. sayılı kararına⁵⁵² konu dosyada yer alan 09.05.2021 tarihli bilirkişi raporunda özetle şu tespitlere yer verilmiştir: Davalı şirketin 2018 yılı envanter defterlerinin açılış tasdiki, TTK'nın 64/3. maddesi ile VUK'un 220–222. maddelerine uygun olarak yapılmıştır. Şirket, elektronik defter uygulamasına tabi olduğundan yevmiye defteri ve defteri kebir için noter tasdiki yapılmamaktadır. 2018 yılına ait yevmiye defteri ve büyük defterin e-defter beratları usulüne uygun şekilde onaylanmış, defter kayıtları birbirini doğrular nitelikte olup kayıtlar arasında süreklilik sağlanmıştır.

İstanbul 12. Asliye Ticaret Mahkemesi, 10.11.2021 tarihli ve 2019/532 E. 2021/642 K. sayılı kararında⁵⁵³ ise özetle, davanın, ticari nitelikteki hizmet sözleşmesinden doğan para alacağına yönelik başlatılan takibe yapılan itiraz nedeniyle açılan bir itirazın iptali davası olduğu ifade edilmiştir. Alınan bilirkişi raporunda ise, davalı ve davacı tarafların e-defter kayıtları detaylı bir şekilde incelenmiştir. Davalı şirketin 2018 ve 2019 yıllarına ait ticari

⁵⁵¹ Topal, *Medeni Yargılama Hukuku Bağlamında Ticari Defterlerin Delil Niteliği*, 241-242.

⁵⁵² LEXPERA İçtihat Bilgi Bankası, E.T. 04/05/2025.

⁵⁵³ LEXPERA İçtihat Bilgi Bankası, E.T. 04/05/2025.

defterlerinin elektronik ortamda tutulduğu ve Gelir İdaresi Başkanlığı (GİB) onaylı e-defter beratlarının sunulduğu belirtilmiştir. Ayrıca, yevmiyeler ve büyük defterler gibi ana defterlerin noter tasdiki gerekliliği bulunmadığı, çünkü şirketin elektronik deftere tabi olduğu ifade edilmiştir. Bilirkişi raporunda, 2018 yılına ait defterlerin TTK m. 64/3'e uygun şekilde açılış tasdiki yapıldığı, ayrıca defterlerin birbirini doğrulayan kayıtlar içerdiği vurgulanmıştır. Bununla birlikte, davacı tarafından sunulan sekiz adet faturanın hem davacının hem de davalının e- defterlerinde kayıtlı olduğu, bu faturaların tarih, tutar ve fatura numarası açısından birbirini doğruladığı belirtilmiştir. Sonuç olarak, davalı ve davacının ticari defterlerinin, elektronik ortamda ve mevzuata uygun şekilde tutulmuş olduğu, e-defterlerin ispat gücü taşıdığı ve dosya kapsamındaki faturaların her iki tarafın defterlerinde de yer aldığı vurgulanarak davanın kabulü yönünde karar verilmiştir.

Ankara 1. Asliye Ticaret Mahkemesinin 28.02.2022 tarihli ve 2021/466 E. 2022/136 K. sayılı kararında⁵⁵⁴ da davacı tarafın ticari defterlerinin, usulüne uygun ve süresinde onaylanmış olduğu, bu defterlerin davacının lehine delil teşkil ettiği sonucuna varılmıştır. Ancak, kararda davalı tarafın ticari defterlerinin e-defter sistemiyle tutulmuş olduğu ve e-beratlarının süresinde alınmadığı belirlenmiştir. Ayrıca, bu kararda banka kayıtları ile davacının cari hesap kayıtlarının da uyumsuz olduğu da tespit edilmiştir. Bu nedenle davalının e- defterlerin lehine delil teşkil etmediği belirtilmiş ve davacının lehine delil teşkil eden ticari defter kayıtları doğrultusunda davanın kabulüne karar verilmiştir.

İncelenen yargı kararları ve bilirkişi raporları ışığında, e-defter uygulamasının ispat hukuku bakımından taşıdığı önem açıklanmaya çalışılmıştır. Özetle, e-defterlerin yasal şartlara uygun şekilde düzenlenip, beratlarının süresinde ve usulüne uygun olarak alınması hâlinde, bu e-defterler tarafların lehine kesin delil teşkil edebilir. Kanaatimize göre, elektronik defterlerin yasal geçerliliğini sağlayan beratların varlığı ve süresinde alınıp alınmadığı, ticari defterlerin delil niteliği açısından belirleyici olduğundan, hâkim tarafından re'sen gözetilmelidir. Özellikle uyuşmazlığın çözümü bakımından önem taşıyan durumlarda, beratların varlığı, bütünlüğü ve zamanında alınıp alınmadığı hususunda bilirkişi incelemesi yapılması mümkün ve hatta gerekli olmalıdır.

⁵⁵⁴ LEXPERA İçtihat Bilgi Bankası, E.T. 04/05/2025.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Tacirlerin ticari faaliyetlerini kayıt altına alma ihtiyacı eski zamanlardan beri var olmuştur. Muhasebenin tarihi, toplu yaşama geçişten önceye dayanmakta olup, ilkel toplumlarda da basit muhasebe işlemleri yapılmıştır. Ancak muhasebe, hukuk sistemiyle birlikte modern dönemde yasal bir zemine oturtulmuştur.

Ortaçağda ticari hesaplar önce kâğıtlara, ardından ticari defterlere kaydedilmeye başlanmıştır. Ticari kayıtların deftere geçirilmesi uygulaması 13. ve 14. yüzyıllarda yaygınlaşmıştır. Bu alandaki ilk yasal düzenleme, 1673 yılında Fransa'da yayımlanan "*Ordonance de Commerce*" adlı emirnameyle getirilmiştir. Bu hükümler, 1807 tarihli Fransız Ticaret Kanunu'na eklenmiş ve bu kanun, başta Türkiye olmak üzere birçok ülkenin ticaret kanunlarına kaynaklık etmiştir.

6762 sayılı eTTK'da düzenleme alanı bulan ticari defterlerle ispat kuralları, artık birçok ülkenin ticaret kanununda uygulama alanı bulunmadığı ve ispat hukukunun temel ilkeleriyle uyuşmadığı gerekçesiyle yeni TTK'ya aktarılmamıştır. Ancak Türk Hukuku'nda senetle ispat zorunluluğunun katılığını yumuşatan ve ticari nitelikteki hukuki uyuşmazlıklarda geniş bir uygulama alanı bulan ticari defterler ile ispatın kanuni düzenlemelerden tamamen kaldırılması, yargılamada özellikle ticaret mahkemelerinde görülen davaların ispatı hususunda önemli bir boşluk oluşturacağı gerekçesi ile eleştirilere maruz kalmıştır. Bu sebeple, ticari defterlerle ispat hükümleri, HMK'ya eklenerek uygulamada yine korunmaya devam etmiştir.

Gelinen noktada hukuki uyuşmazlıklarda ticari defterlerin kesin delil olmasıyla ilgili hükümlere eTTK'da yer verilmiş olsa da, bu düzenlemelere 6102 sayılı TTK'da yer verilmemiştir. Ancak, HMK'nın tasarı aşamasında ticari defterlerle ispat konusunun düzenlenmesi nedeniyle, HMK m. 222 uyarınca ticari defterlerin ticari davalarda lehe veya aleyhe delil olarak kullanılabilmesi imkânı korunmuştur.

Ticari defterler, tacirin ticari işlemleri ile işletmenin mali ve iktisadi durumunu, alacak ve borç ilişkilerini açıkça içeriğinden görülebilecek bir şekilde her hesap dönemi için usulüne uygun olarak tutulmalıdır. Açıklığın ölçüsü, TTK m. 64/1'de yer alan ikinci cümlede belirtilmiş olup, buna göre ticari defterler, uzmanların makul bir süre içinde yapacakları inceleme sonucunda işletmenin faaliyetleri ve finansal durumu hakkında fikir oluşturabilecek şekilde tutulmalıdır.

Ticari defterlerin usulüne uygun tutulması ve ticari defterlere kaydedilen belgelerin saklanması defterleri tutan tacirler, ortaklar, alacaklılar, borçlular, 3. kişiler ve kamu yararı bakımından faydalı ve gereklidir.

Özellikle tacirin defterlerini usulüne uygun olarak tutması kamu açısından büyük önem arz etmektedir. Ticari defterlerin gerçeğe uygun bir şekilde tutulması halinde devlet vergi hukuku kapsamında gerekli denetimleri yerine getirip gerçeğe uygun veri toplama imkânı elde edecektir. Zira kamu gelirlerinin önemli bir kısmını vergiler oluşturmaktadır. Kayıt dışı ekonomi, bir ülkede resmi olarak kayıt altına alınmayan veya kamu otoriteleri tarafından denetlenmeyen ekonomik faaliyetlerin toplamını ifade eder. Bu tür faaliyetler genellikle vergi kaçakçılığı, yasadışı ticaret, para aklama, kayıt dışı istihdam gibi alanları içerir. Bu durum, bir ülkenin ekonomik göstergelerini yanıltabilir ve doğru ekonomik politikaların geliştirilmesini zorlaştırabilir.

Tacirin tutmakla yükümlü olduğu ticari defterler, TTK m. 64 uyarınca düzenlenmiş olup, bu defterler tacirin gerçek ya da tüzel kişi olmasına ve şirketin türüne göre farklılık göstermektedir. Her tacir, işletmesinin muhasebesine esas olmak üzere yevmiye defteri, defter-i kebir ve envanter defterini tutmak zorundadır. Bu defterler, tüm tacirler için zorunlu olup, işletmenin muhasebesi ile ilgili işlemlerin şeffaf ve düzenli yürütülmesini sağlamaya yöneliktir. Kolektif şirket ve Adi Komandit şirket bu üç temel deftere ek olarak genel kurul toplantı ve müzakere defteri tutmakla yükümlüdür. Anonim şirketler ile sermayesi paylara bölünmüş komandit şirketler, pay defteri, yönetim kurulu karar defteri ve genel kurul toplantı ve müzakere defterini tutmalıdır. Limited şirketler ise yevmiye, defteri kebir ve envanter defteri yanında pay defteri ile genel kurul toplantı ve müzakere defteri tutmakla yükümlüdür. Ayrıca, limited şirketlerde yönetim kurulu bulunmadığından, şirket müdürleri tarafından haricen müdürler kurulu defteri tutulması da mümkündür. İşletmenin muhasebesine yönelik olan ve olmayan ticari defterlerin usul ve yasaya uygun bir şekilde tutulması, hem yasal yükümlülüğün yerine getirilmesi hem de hukuki uyuşmazlıklarda ispat kolaylığı sağlanması açısından büyük önem taşımaktadır. TTK m. 64’de sayılmayan alacak defteri, hesap defteri, el defteri veya cari hesap defteri gibi defterler, ticari defter olarak kabul edilmez. Bu tür defterlerde yer alan kayıtlar HMK m. 222 uyarınca delil olarak kullanılamaz.

Ticari defterlerin hukuki uyuşmazlıklarda delil niteliği hususunda doktrinde tartışmalar, halen varlığını sürdürmektedir. Bu çalışmada, ticari defterlerin tacirlerin hem lehine hem de aleyhine delil olarak kullanılma durumları, ayrı başlıklar altında ele alınmıştır. Konu, yargı kararları ışığında ve 7251 sayılı Kanun’un 23. maddesi ile HMK’nın 222. maddesinde yapılan

değişiklikler çerçevesinde incelenmiş; böylece daha anlaşılır bir perspektif sunulması amaçlanmıştır.

Ticari defterlerin hukuki bir uyumsuzlukta lehe delil olarak kullanılabilmesi için uyumsuzluğun her iki tarafının da defter tutma yükümlülüğüne tabi olması ve ihtilafın ticari bir işlemde doğmuş olması gerekir. Ticari defterlerin bir kimsenin lehine delil olarak kabul edilebilmesi için, defterlerin kanunda öngörülen şekil şartlarına uygun şekilde düzenlenmiş, açılış ve kapanış onaylarının eksiksiz olarak yapılmış olması gerektiği gibi kayıtların birbiriyle tutarlı ve uyumlu olması, karşı tarafın da aynı şartlar çerçevesinde tutulmuş ticari defter kayıtlarının bu bilgilere aykırı olmaması, karşı tarafın ticari defterlerini sunmaktan kaçınması ve diğer tarafın iddiasını kesin ve bağlayıcı delillerle ispat edememiş olması da şarttır. Ancak ticari defterlerin sahibi aleyhine delil teşkil etmesi her zaman mümkündür. Kanun metninin lafzi yorumundan, yalnızca açılış ve kapanış tasdikleri yapılmamış veya içeriğinde çelişkili bilgiler bulunan ticari defterlerin sahibinin aleyhine delil sayılacağı sonucu çıkarılabilir de ilgili hüküm bir bütün olarak değerlendirildiğinde, ticari defterlerin kanuna uygun tutulmadığı her durumda ve koşulda söz konusu bu defterlerin sahibinin aleyhine delil olarak kullanılabileceği yorumu benimsenmelidir.

Tüm bunlarla birlikte ticari defterlerin defteri tutan kişinin lehine delil olarak sayılabilmesi için aranan koşulların yerine getirilmesi durumunda, gerek HMK m. 222'nin gerekçesindeki ifadelerden gerekse HMK m. 222/3'te geçen "*defter kayıtlarının aksinin, yazılı belge veya başka kesin delillerle ispatlanmamış olması*" ifadesinden, ticari defterlerde yer alan bu kayıtların kesin delil niteliğinin haiz olduğu ve bu kesin delillerin ancak diğer bir kesin delil ile çürütülebileceği unutulmamalıdır.

7251 sayılı Kanun'un 23. maddesi ile HMK m. 222/3 hükmünde yapılan değişiklik, ticari defterlerin delil niteliğine ilişkin hukuki çerçeveyi daha belirgin, işlevsel ve hakkaniyete uygun bir hale getirmiştir. Değişiklik öncesi dönemde, ibraz yükümlülüğünü yerine getirmeyen taraf bakımından açık bir yaptırım içeren bir hüküm bulunmaması doktrinde eleştirilmekteydi. 7251 sayılı Kanun ile değiştirilen HMK m. 222/3 hükmü, ticari defterlerin ibraz yükümlülüğüne aykırılığın hukuki sonuçlarını açık bir biçimde düzenleyerek, ispat hukuku bakımından önemli bir boşluğu gidermiştir. Yeni düzenleme çerçevesinde, yalnızca bir tarafın ticari defterlerini ibraz etmesi durumunda, mahkemece öncelikle bu defterlerin usulüne uygun olarak tutulup tutulmadığı incelenmelidir. Karşı tarafın, kendisine verilen kesin süreye rağmen ibraz yükümlülüğünü yerine getirmemesi hâlinde defterlerini ibraz eden tarafın defterlerinin kanuna uygunluğu, açılış ve kapanış onaylarının mevcudiyeti ile kayıtların birbirini doğruladığı

hususları sabit olursa, ibraz edilen defterler tutan kişi lehine delil teşkil edecektir. Böylelikle ticari defterler, yalnızca şekli yeterlilikleri haiz olduklarında değil, karşı tarafın ibrazdan kaçınması hâlinde ibraz eden lehine delil olarak da önem kazanmaktadır. Ancak bu durumda dahi defterlerdeki kayıtların aksinin ibrazdan kaçınan tarafça kesin delillerle ispat edilebileceği hususu hükme bağlanarak, taraflar arasında deliller yönünden dengeli bir yapı oluşturulmuştur. Sonuç olarak, yapılan değişiklik, hem usul ekonomisi hem de ispat yükünün adil paylaşımı bakımından isabetli ve yerinde bir müdahale olarak değerlendirilmektedir.

7251 sayılı Kanun ile gerçekleştirilen bir diğer önemli değişiklik, usulüne uygun şekilde tutulmuş ticari defterlerin her iki tarafça da ibraz edilmesi durumuna ilişkindir. Buna göre, her iki tarafın da usulüne uygun ve eksiksiz olarak tuttuğu defterlerini mahkemeye sunması ve uyuşmazlık konusuna dair taraflardan birinin defterlerinde herhangi bir kayıt bulunmaması hâlinde, artık yalnızca bir tarafın defterlerinde ilgili hususa ilişkin kayıtların mevcut olması, bu kayıtların tek başına o taraf lehine delil teşkil etmesine yeterli görülmemektedir. Bu düzenleme ile yalnızca şekli koşulların varlığı değil, aynı zamanda ticari defterlerin içeriksel tutarlılığı da delil değeri açısından belirleyici hâle getirilmiştir. Bu düzenleme ile taraflar arasında delil sunumu bakımından daha dengeli bir yapı tesis edilerek, ticari yargılamalarda hakkaniyete uygun bir sistemin oluşturulması amaçlanmıştır. Kanaatimizce, anılan değişiklik ispat yükünün makul ve adil bir biçimde paylaşılması, ticari uyuşmazlıklarda dürüstlük ve güven ilkelerinin güçlendirilmesi ile yargılamaların hem etkinliğini hem de doğruluğunu artırmak bakımından yerinde ve isabetli bir ilerlemeyi temsil etmektedir.

Meydana gelebilecek hukuki bir uyuşmazlık durumunda yalnızca bir tarafın ticari defterlerinin münhasıran delil olarak kabul edileceği hususunda münhasıran delil sözleşmesi yapılması hukuken mümkün olmakla birlikte çalışmamızda incelenen güncel nitelikteki üst derece mahkemesi ve yüksek yargı kararlarında tek tarafla münhasıran delil sunma imkânı veren delil sözleşmeleri HMK m. 193/2. doğrultusunda taraflardan birinin ispat hakkının kullanımını imkânsız kılan veya fevkalade güçleştiren delil sözleşmeleri geçersiz sayılmıştır.

Kanaatimizce de yalnızca bir tarafın ticari defterlerinin münhasır delil olarak kullanılmasını öngören tek taraflı delil sözleşmeleri, diğer tarafın ispat hakkını kullanmasını imkânsız hâle getirmesi veya fevkalade güçleştirmesi sebebiyle HMK m. 193/2 kapsamında geçersizlik yaptırımına tabi tutulmalıdır. Ne var ki her iki tarafın da karşılıklı olarak ticari defterlerinin münhasır delil olarak kullanılmasını kabul ettikleri bir delil sözleşmesinde aynı sakıncalar söz konusu değildir. Bu hâlde, taraflar arasında yapılan delil sözleşmesinin geçerliliği, ticaret hayatının temelini oluşturan “*basiretli tacir olarak davranma*”

yükümlülüğü kapsamında değerlendirilmelidir. Tarafların, ticari faaliyetlerini yürütürken dikkatli, özenli ve öngörülü davranmaları gerektiği kabulünden hareketle; sözleşmenin her iki tarafının da, iddialarını kendi ticari defterlerine dayanarak ispat etme hakkına sahip olmaları nedeniyle, ticari defterlerin karşılıklı olarak münhasır delil sözleşmesine konu edilmesi durumunda HMK m. 193/2 hükmü devreye girmeyecektir. Zira bu durumda, ispat hakkının sınırlandırılması taraf iradesine dayalı ve dengeli bir biçimde gerçekleşmekte olup, silahların eşitliği ilkesine de aykırılık teşkil etmemektedir. Bu nedenle tek tarafın ticari defterlerinin delil olarak sunulması yönünde münhasıran bir delil sözleşmesi yapılmış olsa dâhi karşı tarafın da ticari defterlerini ibraz etmesi için ihtaratlı kesin süre verilmesi gerekmektedir. Delil sözleşmesinin HMK m. 193/2 uyarınca geçersizliği hâkim tarafından re'sen dikkate alınmalıdır.

Karşı tarafın ticari defterlerinin içeriğini kabul ettiğini mahkemeye bildirdikten sonra delillerini hasreden taraf, artık iddiasını ispat etmek için başkaca bir delile dayanamaz. Bu durumda delil sözleşmesinin taraflarının her ikisinin de tacir olup olmaması önem arz etmez. Yani, ibrazı talep eden taraf tacir olmasa bile tacir olan diğer tarafın ticari defterlerindeki kayıtları kabul edeceğini beyan etmişse ancak karşı taraf tacir ticari defterlerini mahkemeye sunmaktan imtina ederse ibrazı talep eden taraf iddiasını HMK m. 225/5 uyarınca kanıtlamış sayılır. Kanaatimizce, taraflardan birinin karşı tarafın ticari defterlerindeki kayıtları delil olarak kabul edeceğini açıkça beyan etmesi ve bu doğrultuda delillerini hasretmesi hâlinde, artık başka delillere başvurulamayacağı kabul edilmelidir. Bu bağlamda, ticari defterlerin ibraz edilmemesi durumunda HMK m. 225/5 hükmü uyarınca iddianın ispat edilmiş sayılması, taraf beyanlarının bağlayıcılığı ve usul ekonomisi ilkesiyle de örtüşmektedir. Böylece, tacir olmayan tarafın da karşı tarafın ticari defter kayıtlarını delil olarak kabul ettiğini açıkça mahkemeye bildirmesi hâlinde, bu beyanla birlikte söz konusu defter kayıtlarının lehe veya aleyhe doğuracağı tüm hukuki sonuçlara katlanacağı kabul edilmelidir.

Çalışmamızda ayrıca e-defter uygulamasının zorunluluğu ve bu defterlerin kullanımının avantajlı ve dezavantajlı yönleri de ele alınmıştır. İşletmenin muhasebesiyle ilgili ticari defterlerin e-defter olarak kullanımının yaygınlaşması ve dijital dönüşümün etkisiyle, yalnızca muhasebeye ilişkin defterlerin değil, işletmenin muhasebesiyle doğrudan ilişkili olmayan diğer ticari defterlerin de elektronik ortama taşınması gündeme gelmiştir. Bu doğrultuda, *"İşletmenin Muhasebesiyle İlgili Olmayan Ticari Defterlerin Elektronik Ortamda Tutulması Hakkında Tebliğ"* yayımlanmış ve işletmelerin muhasebesi ile doğrudan ilişkili olmayan ticari defterlerinin de dijital ortamda tutulmasına olanak sağlanmıştır. 1 Ocak 2026'dan itibaren ticaret siciline tescil edilen tüm şirketler için pay defteri, yönetim kurulu karar defteri, müdürler

kurulu karar defteri ile genel kurul toplantı ve müzakere defterinin elektronik ortamda tutulması zorunlu hale gelecektir. Bu tebliğ 1 Temmuz 2025'te yürürlüğe girecek olup, işletmelerin bu yeni düzenlemeye uyum sağlamaları için gerekli hukuki ve teknik hazırlıklarını yapmaları önem arz etmektedir. E-defter tutma uygulaması, yalnızca teknik bir kolaylık değil, aynı zamanda hukuki bağlayıcılığı olan bir süreçtir. Tarafımızca bu değişiklik, işletmelerin dijital dönüşüm süreçlerine uyum sağlamalarına katkı sunacak ve işletmenin muhasebesine ilişkin olmayan kayıtların daha güvenli, şeffaf ve denetlenebilir bir şekilde yönetmelerini sağlayacak önemli bir gelişme olarak yorumlanmıştır. E-defter uygulamasına geçişle birlikte, e-defterlerin, fiziki defterlere göre hukuki üstünlük taşıdığı ve geçerliliğinin yasal olarak kabul edildiği açıktır. E-defterler, içeriklerinin doğruluğu ve güvenilirliğini dijital imza ve mali mühür ile güvence altına alarak, ticari ilişkilerde istikrarın sağlanmasına katkı sunmaktadır. Aynı zamanda, e-defterlerin delil niteliği taşıması, yasal prosedürlere uygunluk ve e-defter beratlarının varlığı ile pekiştirilmektedir. Bu bağlamda, elektronik defterler sadece lehe delil değil, gerektiğinde aleyhe de kullanılabilir nitelikte olabilir. Bu nedenle, elektronik defterlerin delil olarak kullanılabilirliğinin doğru bir şekilde değerlendirilmesi için hâkim tarafından re'sen gözetilmesi, özellikle beratların varlığı ve bütünlüğünün kontrol edilmesi, gerekirse bilirkişi raporlarıyla desteklenmesi önemlidir. Ticari uyuşmazlıkların çözümünde e-defterlerin delil olarak kullanılabilirliğinin sağlıklı bir şekilde değerlendirilebilmesi, ancak bu defterlerin beratlarıyla birlikte usulüne uygun şekilde oluşturulması, saklanması ve gerektiğinde mahkemelere sunulmasıyla mümkün kılınabilecektir.

Sonuç olarak, ticari defterlerin hukuki uyuşmazlıklarda delil olarak kullanılması, yalnızca ticari hayatın düzenli işleyişi bakımından değil, aynı zamanda ticari adaletin sağlanması açısından da temel bir öneme sahiptir. Ticari defterlerin delil niteliği, tarafların lehine yahut aleyhine sonuç doğurma potansiyeline sahip olup; bu nitelik, hem defterlerin usulüne ve kanuna uygun biçimde tutulup tutulmadığına, hem de defterlerin mahkemeye zamanında ibraz edilip edilmediğine bağlı olarak farklılık arz etmektedir. Ayrıca, uyuşmazlık konusu olayın mahiyetine göre de delil değerlendirmesi değişkenlik gösterebilmektedir. Bu bağlamda, ticari defterlerine dayanarak iddiasını ispat etmeye çalışan tarafın ispat yükü, söz konusu defterlerin şekli ve maddi şartlara uygunluk durumuna göre şekillenmekte; bu da yargılamada delil ikame yükünün taraflar arasında yeniden değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

Çalışmamızda ticari defterler ile bu defterlerin ispat aracı olarak kullanılmasına ilişkin HMK ve TTK hükümleri ile yargı içtihatları incelenmiş; bunların yorumlanarak

uygulanmasının hem tarafların haklarının korunmasına hem de ticari ilişkilerde güvenin ve istikrarın sağlanmasına hizmet ettiği ortaya konmuştur. Bu bağlamda, ticari defterlerin ticari hayatta ve ortaya çıkabilecek hukuki uyuşmazlıklarda etkin ve doğru şekilde kullanılması, yalnızca lehe delil işlevi bakımından değil; aynı zamanda ticari hayatın düzeni, istikrarı ile vergiye esas kazancın doğru belirlenmesi ve toplanan vergilerde adaletin sağlanması açısından da kamu yararı bakımından büyük önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdioğlu, Hasan, Ertan Demirkapı ve Münhise Erdöl. “Yeni Türk Ticaret Kanunu ve Vergi Usul Kanunu’na Göre Defterlerin İncelenmesi.” *Yönetim ve Ekonomi Dergisi* 21/1 (2014): 97–115.
- Acar, Vedat ve Ömer Öksüz. “Finansal Bilgilerin Elektronik Ortamda Paylaşımı ve E-Defter Uygulamaları.” *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi* 5/2 (2016): 62–89.
- Aker, Halit. “Türk Ticaret Kanunu Madde 14 Hakkında Bazı Düşünceler ve Yeni Bir Tacir Türü: ‘Hâkim Teşebbüs’.” *Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Dergisi (BATİDER)* 25/ 2 (2009): 287.
- Aksoy, Mehmet Ali. “Türk Ticaret Kanunu Bağlamında Defter Tutma Yükümlülüğü.” *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi* 6/ 2 (2016): 141.
- Al Kılıç, Şengül. “HMK’da 7251 Sayılı Kanun İle Yapılan Değişikliğin Ticari Defterlerin İspat Kuvvetine Etkileri.” *Ticaret Hukuku Sempozyumu 2021*, Ankara, Türkiye, 9–12 Şubat 2021, 47–102.
- Alangoya, Yavuz, Mehmet Kâmil Yıldırım ve Nevhis Deren Yıldırım. *Medeni Usul Hukuku Esasları*. İstanbul: Beta Yayınları, 2009.
- Alangoya, Yavuz. *Medeni Usul Hukukunda Vakıaların ve Delillerin Toplanmasına İlişkin İlkeler*. İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1979.
- Albayrak, Hakan. *Medeni Usul ve İcra İflas Hukukunda Yaklaşık İspat*. Ankara: Yetkin Basımevi, 2013.
- Altaş, Soner. “Yeni Türk Ticaret Kanununa Göre Pay Defteri Tutma Yükümlülüğü.” *Mali Çözüm Dergisi* 109 (Ocak-Şubat 2012): 161–175, 171.
- Arkan, Sabih. *Ticari İşletme Hukuku*. Ankara: Yetkin Yayınları, 2024.
- Arslan, Cem Barlas. “Türk Ticaret Kanunu Tasarısında Ticari Defterler ve Belgeler.” *Terazi Hukuk Dergisi*, Mayıs 2009, 33–50.
- Arslan, Ramazan. “Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun Delil Sözleşmesi Konusunda Getirdiği Yenilikler.” *Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi*, özel sayı (Ocak 2013): 67–71.
- Arslanlı, Halil. *Kara Ticaret Hukuku Dersleri, Umumi Hükümler*. Ankara: Fakülteler Matbaası, 1960.
- Aslan, Ramazan vd. *Medeni Usul Hukuku*. Ankara: Yetkin Yayınları, 2024.
- Aslanoğlu, Suphi. “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi ve Kayıt Dışı Ekonomiyi Azaltmaya Yönelik Çözüm Önerileri.” *Muhasebe ve Finansman Dergisi* 39 (2008): 199.
- Atalay, Oğuz. *Menfi Vakıaların İspatı*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını, 2001.
- Ayhan, Rıza, Hayrettin Çağlar ve Mehmet Özdamar. *Ticari İşletme Hukuku*. Ankara: Yetkin Yayınevi, 2024.
- Bahtiyar, Mehmet ve Levent Biçer. “Yeni Türk Ticaret Kanunu’na Göre Ticari Defter Tutma Yükümlülüğü ve Ticari Defterlerin İspat Gücü.” *Kadir Has Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 1/ 1 (2013): 20.
- Bahtiyar, Mehmet, Ali Ayli, Mehmet F. Şua ve Argun Karamanlıoğlu. *Ticari İşletme Hukuku*. İstanbul: Beta Yayınları, 2022.
- Battal, Ahmet. “Tacir, Ticari Defterlerini Tacir Gibi Sorumlu Olan Hasmına Karşı Delil Olarak Kullanabilir Mi?” *Halid Kemal Elbir’e Armağan* (İstanbul: 1996): 86–97.
- Berkin, M. Necmettin. *Medeni Usul Hukuku*. Ankara: Hamle Matbaası, 1969.
- Berzek, Ayşenur. *Ticaret Hukukunun Genel İlkeleri*. İstanbul: Beta Yayıncılık, 2013.

- Bilgili, Fatih ve Ertan Demirkapı. *Ticaret Hukuku Bilgisi*. İstanbul: Dora Yayıncılık, 2013.
- Bilgili, Fatih ve Ertan Demirkapı. *Ticaret Hukuku Bilgisi*. İstanbul: Dora Yayıncılık, 2012.
- Bilgili, Fatih, Ertan Demirkapı ve Alper Özboyacı. *Ticari İşletme Hukuku*. İstanbul: Dora Yayıncılık, 2023.
- Bozer, Ali ve Celal Göle. *Ticari İşletme Hukuku*. Ankara: Turhan Kitabevi, 2021.
- Bozkurt, Tamer. *Ticari İşletme Hukuku*. İstanbul: Legem Yayıncılık, 2017.
- Budak, Ali Cem ve Varol Karaaslan. *Medenî Usul Hukuku*. İstanbul: Filiz Kitabevi, 2024.
- Budak, Ali Cem. *Karşılaştırılmalı Hukuk Muhakemeleri Kanunu*. İstanbul: Filiz Kitap Evi, 2022.
- Ceyhun, Deniz. *Ticari Defterlerin Delil Olma Niteliği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2017.
- Çeker, Mustafa. *Ticari İşletme*. Adana: Karahan Kitabevi, 2013.
- Çelik, Aytekin. *Ticaret Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2023.
- Çiftçi, Pınar. *Medeni Yargılama Hukukunda İspat Hakkı ve Sınırlamaları*. Ankara: Adalet Yayınları, 2018.
- Demirkapı, Ertan ve Alper Özboyacı. *Ticari İşletme Hukuku*. Kasım 2023; İstanbul: Dora Yayıncılık, 2023.
- Dengiz, Alinur. *Ticari Defterlerin İspat Gücü*. Ankara: Seçkin, 2021.
- Deryal, Yahya. *Ticaret Hukuku*. Trabzon: Serander Yayınları, 2003.
- Deynekli, Adnan. *Medeni Usul Hukukunda Senetlerin Üçüncü Kişilere Karşı İspat Şekli*. Ankara: Turhan Kitabevi, 2006.
- Doğanay, İsmail. “Türk Ticaret Kanununun Ticari Defterlerle İlgili Hükümleri Üzerinde Bir İnceleme.” *Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi* 6/ 1 (1971): 11–34.
- Domaniç, Hayri ve Ulusoy Erol *Ticaret Hukukunun Genel Esasları*. İstanbul: Arıkan Yayıncılık, 2007.
- Domaniç, Hayri. *Ticaret Hukukunun Umumi Esasları*. İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1972.
- Er, Mustafa Poyraz ve Orhan Yılmaz. “E-Defter Uygulaması ve Uygulamada Ortaya Çıkabilecek Sorunlar.” *Vergi Dünyası Dergisi* 385 (2013): 62.
- Gökçen, Gürbüz ve Mustafa Özdemir. “Türkiye’de Muhasebe Uygulamalarından E-Defter ve E-Fatura Uygulaması.” *Öneri Dergisi* 12, no. 46 (2016): 137–154.
- Göksu, Mustafa. *Hukuk Yargılamasında Elektronik Delil*. Ankara: Yetkin Yayınları, 2011.
- Görgün, Şanal, Levent Börü, ve Mehmet Kodakoğlu. *Medeni Usul Hukuku*. Ankara: Yetkin Yayınları, 2024.
- Hirsch, Ernest E. *Türk Ticaret Hukukunun Esaslarına Göre Ticaret Hukuku*. Çeviren Galip Mustafa Gültek. İstanbul, 1935.
- İmregün, Oğuz. *Ticaret Hukukunun Genel İlkeleri*. İstanbul: Yasa Yayıncılık, 1989.
- İnanç, Mustafa. “Yeni Türk Ticaret Kanunu’nda Ticari Defter Tutma, Envanter, Değerleme, Saklama ve İbraz Yükümlülüğü.” *Mali Çözüm* 105 (2011): 227–246, 229.
- Kale, Serdar ve Salih Keser. “Medeni Yargılama Hukukunda Delil Sistemi.” *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 21/ 2 (2015): 704–711.
- Kangal, Zeynel. *Kabahatler Hukuku*. İstanbul: Oniki Levha, 2011.
- Karahan, Sami. *Ticari İşletme*. Konya: Mimoza Yayıncılık, 2015.
- Karayalçın, Yaşar. *Muhasebe Hukuku (Kavramlar, İlkeler, Başlıca Sorunlar, Yeni Gelişmeler)*. Ankara: Bankacılık ve Ticaret Hukuku Araştırmaları Enstitüsü, 1988.

- Karayalçın, Yaşar. *Ticaret Hukuku Dersleri*. Ankara: Güzel İstanbul Matbaası, 1968.
- Karslı, Abdurrahim. *Medeni Muhakeme Hukuku Ders Kitabı*. İstanbul: Filiz Kitabevi, 2020.
- Kayar, İsmail. *6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu'na Göre Ticaret Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2022.
- Kendigelen, Abuzer. *Türk Ticaret Kanunu (Değişiklikler, Yenilikler ve İlk Tespitler)*. 3. bası. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2016.
- Keser, Salih. *Medeni Yargılama Hukukunda Delil Başlangıcı*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2016.
- Kılınç, Ayşe. "Hukuk Muhakemeleri Kanunundaki Düzenlemeler Çerçevesinde Belge ve Delil Başlangıcının Delil Değeri." *Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 15/ 187 (2020): 197–220.
- Kısacık, Harun ve Sema Poyraz Can. "Muhasebede E-Dönüşüm Ve Blok Zinciri (Blockchain) Teknolojisi." *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 19 (2024): 85–98.
- Konuralp, Haluk. *Medeni Usul Hukukunda Yazılı Delil Başlangıcı*. Ankara: Yetkin Yayınları, 2009.
- Kuru, Baki ve Ali Cem Budak. "Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun Getirdiği Başlıca Yenilikler." *İstanbul Barosu Dergisi* 85/ 5 (2011): 1–43.
- Kuru, Baki ve Burak Aydın. *Medeni Usul Hukuku El Kitabı, Cilt 1*. Ankara: Yetkin Yayınları, 2024.
- Narbay, Şafak. "6102 Sayılı Yeni Türk Ticaret Kanununa Göre Anonim Ortaklıkta Pay ve Pay Senetlerinin Devri." *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 16/ 3-4 (2012): 242–259.
- Necmeddin, Berkin M. "İspat Hukukunda Senet Delili ve Yazılı Şekil." *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 12/ 4 (1946): 1175–1192.
- Özçelik, Volkan. *Türk Medenî Usul Hukukunda Taraflarca Getirilme İlkesi*. Ankara: Adalet Yayınevi, 2020.
- Özekes, Muhammet, Oğuz Atalay ve Hakan Pekcanitez. *Medeni Usul Hukuku*. İstanbul: Onikilevha Yayınevi, 2024.
- Özkorkut, Korkut. "Ticari Defterler Yönünden Türk Ticaret Kanunu ve Vergi Usul Kanunu Çatışması." *Ticaret Hukukuna Hukukun İlgili Diğer Alanlarıyla Birlikte Bakış Sempozyumu*, Doğu Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi (15–16 Mayıs 2014): 129.
- Öztek, Selçuk, Sema Taşpınar Ayvaz ve Serdar Kale. "Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında 20 Mart 2020 Tarihli Kanun Teklifine İlişkin Bazı Açıklamalar ve Kanun Teklifinin Değerlendirilmesi." *TBB Dergisi* 33/149 (2020): 77–152.
- Öztürk, Muammer ve Zeki Gözütok. *Usul ve Esaslarıyla Eser Sözleşmesi Uygulaması*. Ankara: Yetkin Yayınları, 2023.
- Pekcanitez, Hakan vd., *Usul- Medeni Usul Hukuku* (2. cilt). İstanbul: On İkil Levha Yayıncılık, 2017.
- Pekcanitez, Hakan, Oğuz Atalay ve Muhammet Özekes. *Medeni Usul Hukuku*. İstanbul: Onikilevha Yayınevi, 2024.
- Poroy, Reha ve Hamdi Yasaman. *Ticari İşletme Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2022.
- Poroy, Reha, Ünal Tekinalp, ve Ersin Çamoğlu. *Ticari İşletme Hukuku*. İstanbul: Beta Yayıncılık, 2014.
- Poroy, Reha. *Ticari İşletme Hukuku*. 6. Bası. İstanbul: Beta Yayınları, 1991.

- Pulaşlı, Hasan. *Kıymetli Evrak Hukukunun Esasları*. 9. baskı. Ankara: Adalet Yayınevi, 2021.
- Saracalar, Şeyma. “Vergi Usul Kanunu Karşısında Defter-Beyan Sistemi’nin Değerlendirilmesi.” *AYBÜ - Yıldırım Beyazıt Hukuku Dergisi* 5/ 2 (2017): 231.
- Sayhan, İsmet. *Kambiyo Senetlerinde Mücerretlik İlkesi ve Bedel İlişkisi*. Ankara: Yetkin Yayınları, 2006.
- Sumer, Ayşe. *Ticaret Hukuku Ders Kitabı*. İstanbul: Beta Yayıncılık, 2020.
- Şener, Oruç Hami. “Ticari Defterlerin ve Belgelerin Saklanması, Zıyası, Zayi Belgesi, Böyle Bir Belgenin Alınması ve Alınmamasının Hüküm ve Sonuçları.” *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 6/ 1 (Haziran 2004): 233–294, 240.
- Şener, Oruç Hami. *Ticari İşletme Hukuku: Ders Kitabı*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2022.
- Tanrıver, Süha. *Medeni Usul Hukuku*. Cilt 1. Ankara: Yetkin Yayınları, 2024.
- Taşdelen, Nihat. “6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu’na Göre Ticari Defterler.” *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 3/ 1 (2012): 249–274.
- Tekil, Fehiman. *Ticari İşletme Hukuku*. İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1997.
- Tercan, Yalçın. “Elektronik Defter Standardı: XBRL.” *Vergi Sorunları Dergisi* 322 (2015): 72.
- Topal, Önder. “Ticari Defterlerle İspata İlişkin 7251 Sayılı Kanun ile Yapılan Değişikliklerin Değerlendirilmesi ve Ticari Defterlerin Yargılamaya Sokulmasına İlişkin Bazı Sorunlar Hakkında Düşünceler.” *Çankaya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 6/ 1 (Nisan 2021): 507–528.
- Topal, Önder. *Medeni Yargılama Hukuku Bağlamında Ticari Defterlerin Delil Niteliği*. Ankara: Yetkin, 2020.
- Topuz, Gökçen. *Medeni Usul Hukukunda Karinelerle İspat*. Ankara: Yetkin Yayınları, 2012.
- Tutumlu, Mehmet Akif. *Medeni Yargılama Hukukunda Delillerin İleri Sürülmesi*. Ankara: Seçkin Yayınevi, 2000.
- Tuztaş, Hüseyin. “Ticari Defterlerin İbrazi ve Delil Olması.” *Sevgi Pınarı* (2021): 1–41. <https://www.sevgipinari.org/attachments/article/71/Ticari%20defterlerin%20ibrasi%20ve%20delil%20olmas%C4%B1.pdf>.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Adalet Komisyonu. *Türk Ticaret Kanunu Tasarısı ve Adalet Komisyonu Raporu*. TBMM Tutanak Dergisi, Sıra Sayısı: 96, 2010.
- Umar, Bilge. “İsbat Yüğü Kavramı ve Bununla İlgili Diğer Bazı Kavramlar (Bilhassa Bunların İncelenmesiyle Ortaya Çıkan Pratik Sonuçlar Bakımından).” *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 1962, Cilt 28, Sayı 3–4: 790–798.
- Ülgen, Hüseyin vd., *Ticari İşletme Hukuku*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2015.
- Ülgen, Hüseyin vd., *Ticari İşletme Hukuku*. İstanbul: Vedat Kitapçılık, 2022.
- Üstündağ, Saim. *Medeni Usul Hukuku*. İstanbul: Alfa Basım, 1997.
- Yarbaş, Fevzi. *Ticaret ve Vergi Davalarında Ticari Defterlerin Delil Niteliği*. 2. baskı. Ankara: Adalet Yayınevi, 1996.
- Yasan, Mustafa. “Zayi Belgesinin Temini İçin Gerekli Olan Koşulların 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu Hükümleri ile Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi.” *Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi* 27/ 1 (2011): 53–120.
- Yıldırım, Ali Haydar. “Adi Ortaklıkta Ortakların Denetleme Hakkı (TBK 631).” *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 13/ 2 (Aralık 2011): 195–236.
- Yıldırım, Hakan. “Ticari Defterlerin Sahibi Lehine Delil Olmasında Dayanak Belgelerin İbrazi.” *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 8/ 2 (2009): 969–996.

Yılmaz, Ejder. “Ticari Defterlerin Delil Olması (HMK m. 222) ve Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun Bu Konuda Getirdiği Yenilikler.” *Bankacılar Dergisi, Özel Sayı* (Ocak 2013): 28–41.

Yılmaz, Ejder. *Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi*. Ankara: Yetkin Yayınları, 2013.

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad: Deniz GÖMRÜKÇÜ	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Erzincan Üniversitesi
Fakülte	Hukuk Fakültesi
Bölümü	Hukuk
Yüksek Lisans	
Üniversite	-
Enstitü Adı	-
Ana Bilim Dalı	-
Programı	-
Makale ve Bildiriler (Varsa)	
 1. 2.	